

MOHORJEV KOLEDAR 2019
Redna zbirka Celjske Mohorjeve družbe za leto 2019

© Celjska Mohorjeva družba, 2018
Vse pravice pridržane.

Legenda: ap. (apostol), ces. (cesar, cesarica), c. uč. (cerkveni učitelj), diak. (diakon), dev. (devica), d. p. (državni praznik), d. p. d. (dela prost dan), duh. (duhovnik), ev. (evangelist), kn. (knez, kneginja), kr. (kralj, kraljica), men. (menih), mis. (misijonar), muč. (mučenec, mučenka), op. (opat, opatinja), pp. (papež), pr. (prerok), puš. (puščavnik), red. (redovnik, redovnica), red. ust. (redovni ustanovitelj, redovna ustanoviteljica), slov. (slovanska), soust. (soustanovitelj, soustanoviteljica), sp. (svetopisemski mož, svetopisemska žena), spok. (spokornik, spokornica), šk. (škof), ust. (ustanovitelj, ustanoviteljica), vd. (vdova).

MOHORJEV KOLEDAR

2019

CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA
— Prva slovenska založba —
CELJE – LJUBLJANA

VSEBINA

KALENDARIJ 2019 6

PRAZNIKI V LETU 2019 30

ASTRONOMSKI DOGODKI V LETU 2019 32

PREGLEDNI KOLEDARČEK ZA LETO 2020 36

DOMAČA IN TUJA OBZORJA

Janez Suhadolc ZAKAJ JE MODERNA UMETNOST BOLEČA IN TRPEČA? 37

Zinka Zorko in Melita Zemljak Jontes PRLEŠKO NAREČJE V RADOMERŠČAKU,
ROJSTNEM KRAJU ZNANSTVENIKA – JEZIKOSLOVCA FRANCA MIKLOŠIČA 41

Ignacij Voje ORGANIZACIJA OBVEŠČEVALNE SLUŽBE PRED TURŠKIMI VPADI 45

KOLO ZGODOVINE

Matija Remše STO LET OD PRVE VELIKE SELITVE MOHORJEVE 47

Lojze Kozar ml. PRIDOBILI SMO VSI 48

Gregor Antolič PARIŠKA MIROVNA KONFERENCA IN SLOVENCİ 52

Primož Kuret OB STOLETNICI LJUBLJANSKEGA KONSERVATORIJA 57

Dejan Pacek TEOLOŠKA FAKULTETA V LUČI STOLETNICE UNIVERZE
V LJUBLJANI 61

DEDIŠČINA PRETEKLOSTI

Ljudmila Bokal VSEBINSKA IN JEZIKOVNA RAZČLENITEV NAPISOV
NA ZVONOVH 66

Damjan Prelovšek NAŠI KULTURNI SPOMENIKI 70

POBEGI V NARAVO

Borut Juvanec ARHITEKTURA VODE 74

Jože Strgar KRAJINSKI PARKI IN NJIHOVA NASPROTJA 82

Marjan Bradeško SVET JE NJEGOVA ROKA USTVARILA ... 84

Janez Turk PAPEŽI NA VRHOVIH GORA 88

ČLOVEK NE JEZI SE

Anica Mikuš Kos OTROK S TEŽAVAMI – KAKO MU POMAGATI? 93

Sebastjan Kristovič KULTURA ŽIVLJENJA – EGOCENTRIZEM ČEZ VSE 98

K. S. O DENARJU, KI GA NE VIDIMO 105

Lovro Šturm RAZSEŽNOSTI REVOLUCIONARNE REPRESIJE NA SLOVENSKEM IN
ODMEVI PO DEMOKRATIZACIJI IN OSAMOSVOJITVI 106

OBELEŽUJEMO

Peter Kovačič Peršin SLIKAR FRANC ZUPET KRIŠTOF 110

Silvester Gabersček DR. IVAN STOPAR – KASTELOLOG IN RAZISKOVALEC
SLOVENSKIH VEDUT 112

Jože Faganel DEVETDESETA OBLETNICA BOGATEGA ŽIVLJENJA JOŽETA KOKALJA DJ 114

Stane Granda AKADEMIK PROF. DDR. JOŽE MAČEK, VRHUNSKI ZNANSTVENIK IN
VELIKI MOHORJAN 116

Matija Remše JOŽE STRGAR 118

PORTRETI

Renato Podbersič ml. JOŽKO KRAGELJ 120

Meta Kušar MIMI MALENŠEK 123

Jože Maček DDR. ALOJZIJ KUCHAR 128

Stane Granda ANTON JANEŽIČ (1828–1869), VELIKI MOŽ SLOVENSTVA 136

Aleš Maver MOŽ, KI JE SLOVENSKO ZGODOVINO PRINESEL OB DOMAČE
OGNJIŠČE 140

Jerneja Jezernik ALMA M. KARLIN – KAKO SEM SE ODLOČILA OBJADRATI SVET 144

Andreja Legan Ravnikar VALENTIN VODNIK (1758–1819) 148

Luka Vidmar ŽIGA ZOIS 153

Rafko Valenčič SVETI HIERONIM – NAŠE GORE LIST 157

ČRKA ZA ČRKO

Berta Golob STARI GOSPOD MATIJA 163

Jožica Pizzoni KO PTICE JOKAJO 165

PREGLED DRUŽBENEGA IN KULTURNEGA DOGAJANJA

Igor Grdina SVARILA ZGODOVINARJU PRIHODNOSTI 167

TI SI PETER IN NA TEJ SKALI BOM SEZIDAL SVOJO CERKEV

Tone Gorjup IZ ŽIVLJENJA KRAJEVNE CERKVE 171

NA TISTI NJIVI, KI LE SMRT JO ORJE

Andrej Arko »IMELI SMO LJUDI ...« 178

Ivan Janez Štuhec MIRKO MAHNIČ, NEVIDNI SPREMLJEVALEC 184

Andraž Arko VELIKAN SLOVENSKEGA STRIPA 186

ŽETEV SADOV NAŠEGA DELA

Tanja Ozvatič CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA 189

Karl Hren in Franc Kelih MOHORJEVA DRUŽBA V CELOVCU 194

Marko Tavčar GORIŠKA MOHORJEVA DRUŽBA 197

JANUAR – PROSINEC

1. Torek	MARIJA, BOŽJA MATI – NOVO LETO, d. p. d.	
2. Sreda	Bazilij in Gregor, šk., c. uč.; d. p. d.	
3. Četrtek	Ime Jezusovo; Genovefa, dev.	
4. Petek	Angela, red.; Elizabeta, red.	
5. Sobota	Simeon, puš.; Milena (Emilijana), dev.	
6. Nedelja	GOSPODOVO RAZGLAŠENJE – sveti trije kralji Gašper, Miha, Boltežar	 ob 2.28
	Ps 72,1-2.7-8.10-11.12-13; Ef 3,2-6; Mt 2,1-12	
7. Ponedeljek	Rajmund, duh.; Lucijan, muč.	
8. Torek	Severin, op.; Erhard, šk.	
9. Sreda	Julijan, muč.; Hadrijan, op.	
10. Četrtek	Gregor Niški, šk.; Viljem, šk.	
11. Petek	Pavlin Oglejski, šk.; Teodozij, op.	
12. Sobota	Tatjana (Tanja), muč.; Alfred, op.	
13. Nedelja	JEZUSOV KRST – Veronika, dev.	
	Iz 42,1-4.6-7; Ps 29,1-4.9-10; Apd 10,34-38; Lk 3,15-16.21-22	
14. Ponedeljek	Oton (Odon), red.; Malahija, pr.; Feliks, duh.	 ob 7.45
15. Torek	Pavel, puš.; Absalom Koprski, šk.; Mihej in Habakuk, pr.	
16. Sreda	Marcel, pp.; Tician, šk.	
17. Četrtek	Anton (Zvonko), puš.; Anton Koprski, red.; Rozalija, red.	
18. Petek	Marjeta Ogrska, red.; Priscila, muč.	
19. Sobota	Makarij, op.; Suzana, muč.	
20. Nedelja	2. NEDELJA MED LETOM – Fabijan in Boštjan, muč.	
	Iz 62,1-5; Ps 96,1-3.7-10; 1 Kor 12,4-11; Jn 2,1-11	
21. Ponedeljek	Neža (Agnes, Janja), muč.	 ob 6.16
22. Torek	Vincencij (Vinko, Zmago), diak., muč; Lavra, dev.	
23. Sreda	Henrik, duh.; Pavel Korejski, muč.; Urban, šk.	
24. Četrtek	Frančišek Saleški, šk., c. uč.; Felicijan, šk.	
25. Petek	Spreobrnjenje apostola Pavla; Ananija, sp. mož	
26. Sobota	Timotej in Tit, šk.; Robert, ust. cistercijanov	
27. Nedelja	3. NEDELJA MED LETOM, svetopisemska – Angela Merici, ust. uršulink	 ob 22.10
	Neh 8,2-4.5-6.8-10; Ps 19,8.9.10.15; 1 Kor 12,12-30 ali 12,12-14.27; Lk 1,1-4;4,14-21	
28. Ponedeljek	Tomaž Akvinski, duh., c. uč.; Karel Veliki, kr.	
29. Torek	Valerij, šk.; Julijan, spok.	
30. Sreda	Martina, muč.; Jacinta, red.	
31. Četrtek	Janez Bosko, ust. salezijancev; Marcela, vd.	

Sonce stopi v znamenje vodnarja 18. 1. ob 9. uri. Do konca meseca se dan podaljša za 57 minut.

FEBRUAR – SVEČAN

1.	Petek	Brigita Irska, op.; Katarina de Ricci, red.	
2.	Sobota	JEZUSOVO DAROVANJE – SVEČNICA	
3.	Nedelja	4. NEDELJA MED LETOM – Blaž, šk., muč.; Oskar, šk.	
		Jer 1,4-5.17-19; Ps 71,1-2.3-4.5-6.15.17; 1 Kor 12,31-13,13 ali 13,4-13; Lk 4,21-30	
4.	Ponedeljek	Gilbert, red. ust.; Leon, muč.	☹ ob 22.04
5.	Torek	Agata, dev., muč.; Albuin, šk.	
6.	Sreda	Pavel Miki, muč.; Doroteja, muč.	
7.	Četrtek	Koleta (Nika), red.; Egidij, red.	
8.	Petek	Hieronim, red.; Jožefina, dev. – PREŠERNOV DAN – slovenski kulturni praznik; d. p. d.	
9.	Sobota	Apolonija (Polona), muč.; Sabin, muč.	
10.	Nedelja	5. NEDELJA MED LETOM – Sholastika, red.; Alojzij Stepinac, šk.	
		Iz 6,1-2.3-8; Ps 138,1-8; 1 Kor 15,1-11 ali 15,3-8.11; Lk 5,1-11	
11.	Ponedeljek	Lurška Mati Božja; Benedikt, men.	
12.	Torek	Evlalija, muč.; Erna; Aleksij, šk.	🌙 ob 23.26
13.	Sreda	Jordan, red.; Kristina, vdova	
14.	Četrtek	Valentin (Zdravko), muč.; Anton, red.	
15.	Petek	Klavdij, red.; Georgija, dev.	
16.	Sobota	Julijana, muč.; Onezim, šk.	
17.	Nedelja	6. NEDELJA MED LETOM – Aleš, red. ust.	
		Jer 17,5-8; Ps 1,1-4.6; 1 Kor 15,12.16-20; Lk 6,17.20-26	
18.	Ponedeljek	Flavijan, šk.; Frančišek Clet, muč.	
19.	Torek	Bonifacij, šk.; Konrad, red.	😊 ob 16.53
20.	Sreda	Leon Sicilski, šk.; Frančišek in Jacinta	
21.	Četrtek	Peter Damiani, šk., c. uč.; Irena (Mira), dev.	
22.	Petek	Sedež apostola Petra; Maksimilijan Puljski, šk.	
23.	Sobota	Polikarp, šk., muč.; Montan Toledski, šk.	
24.	Nedelja	7. NEDELJA MED LETOM – Matija, ap.; Sergij, muč.	
		1 Sam 26,2.7-9.12-13.22-23; Ps 103,1-2.3-4.8.10.12-13; 1 Kor 15,45-49; Lk 6,27-38	
25.	Ponedeljek	Valburga, op.; Alojzij in Kalist, muč.	
26.	Torek	Aleksander (Branko), šk.; Nestor, muč.	🌙 ob 12.28
27.	Sreda	Gabrijel Žalostne Matere Božje, red.; Baldomir, spok.	
28.	Četrtek	Ožbolt, šk.; Roman, op.	

Sonce stopi v znamenje rib 16. 2. ob 20. uri. Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro in 21 minut.

MAREC – SUŠEC

1.	Petek	Albin (Zorko), šk.; Feliks, pp.	
2.	Sobota	Neža Praška, dev.; Angela od Križa, red. ust.	
3. Nedelja	8. NEDELJA MED LETOM – Kunigunda, ces.		
	Sir 27,4-7; Ps 92,2-3.13-14.15-16; 1 Kor 15,54-58; Lk 6,39-45		
4.	Ponedeljek	Kazimir, kr.; Lucij, pp.	
5.	Torek	Hadrijan, muč.; Olivija (Livija), muč. – PUST	
6.	Sreda	++ Pepelnica – Fridolin (Miroslav), op.; Julijan, šk.	☾ ob 17.04
7.	Četrtek	Perpetua in Felicita, muč.	
8.	Petek	+ Janez od Boga, red.; Štefan, op.	
9.	Sobota	Franciška Rimska, red.; Vital, op.	
10. Nedelja	1. POSTNA NEDELJA – 40 mučencev		
	5 Mz 26,4-10; Ps 91,1-2.10-11.12-13.14-15; Rim 10,8-13; Lk 4,1-13		
11.	Ponedeljek	Benedikt, šk.; Agapa, muč.; Sofronij, šk.	
12.	Torek	Justina, red.; Doroteja, muč. – <i>gregorjevo</i>	
13.	Sreda	Kristina, muč.; Sabin, muč.	
14.	Četrtek	Matilda, kr.; Lazar Milanski, šk.	☾ ob 11.27
15.	Petek	+ Ludovika, red.; Klemen, red.	
16.	Sobota	Hilarij Oglejski, šk.; Herbert, šk. – <i>kvatre</i>	
17. Nedelja	2. POSTNA NEDELJA – Patricij, šk.; Jedrt, dev.		
	1 Mz 15,5-12.17-18; Ps 27,1.7-9.13-14; Flp 3,17-4,1; Lk 9,28-36		
18.	Ponedeljek	Ciril Jeruzalemski, šk., c. uč.; Edvard, muč.	
19.	Torek	Jožef, Jezusov rednik	
20.	Sreda	Klavdija, muč.; Urbicij, šk. – <i>začetek pomladi</i>	
21.	Četrtek	Nikolaj iz Flüe; Serapion, muč.	☺ ob 2.43
22.	Petek	+ Lea, spok.; Bazilij, muč.	
23.	Sobota	Turibij, šk.; Rebeka, red.	
24. Nedelja	3. POSTNA NEDELJA – Katarina Švedska, red.		
	2 Mz 3,1-8.13-15; Ps 103,1-2.3-4.6-7.8.11; 1 Kor 10,1-6.10-12; Lk 13,1-9		
25.	Ponedeljek	Gospodovo oznanjenje , Rebeka, sp. žena	
26.	Torek	Larisa (Lara), muč.; Ludgar, šk.	
27.	Sreda	Rupert, šk.; Gelazij, šk.	
28.	Četrtek	Bojan (Vojan), kn.; Venturin, red.	☾ ob 5.10
29.	Petek	+ Bertold, red.; Jona, muč.	
30.	Sobota	Amadej (Bogoljub); Janez Klimak, men.	
31. Nedelja	5. POSTNA NEDELJA – Benjamin, muč. – letni čas		
	Joz 5,9.10-12; Ps 34,2-7; 2 Kor 5,17-21; Lk 15,1-3.11-32		

Sonce stopi v znamenje ovna 20. 3. ob 21. uri. Začetek pomladi. Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro in 37 minut.

APRIL – MALI TRAVEN

1.	Ponedeljek	Irena in Agapa, muč.	
2.	Torek	Francišek Paolski, red. ust.	
3.	Sreda	Sikst I., pp., muč.; Rihard, šk.	
4.	Četrtek	Izidor, šk., c. uč.; Benedikt, red.	
5.	Petek	+ Vincencij Ferer, duh.	☾ ob 10.50
6.	Sobota	Viljem, op.	
7.	Nedelja	5. POSTNA NEDELJA, tiha – Herman red.	
		Iz 43,16-21; Ps 126,1-6; Flp 3,8-14; Jn 8,1-11	
8.	Ponedeljek	Julija, red.; Valter, op.	
9.	Torek	Hugo, šk.; Heliodor, muč.	
10.	Sreda	Ezekiel, pr.; Apolonij, muč.	
11.	Četrtek	Stanislav, šk., muč.; Biserka (Gema), dev.	
12.	Petek	+ Viktor, muč.; Alferij, op.	☾ ob 21.06
13.	Sobota	Martin I., pp., muč.; Ida, red.	
14.	Nedelja	6. POSTNA NEDELJA, cvetna – Valerijan, muč.	
		Iz 50,4-7; Ps 22,8-9.17-18.19-20.23-24; Flp 2,6-11; (Procesija) Lk 19,28-40; (Pasijon) Lk 22,14-23,56 ali 23,1-4	
15.	Ponedeljek	Helena, kn.; Teodor, muč.	
16.	Torek	Bernardka, red.; Benedikt, spok.	
17.	Sreda	Rudolf, muč.; Izidor, men.	
18.	Četrtek	Veliki četrtek – Evzebij, šk.	
19.	Petek	++ Veliki petek – Leon IX., pp.	☺ ob 13.12
20.	Sobota	Velika sobota – Teotim, šk.	
21.	Nedelja	VELIKA NOČ – Anzelm, šk., c. uč.	
		Apd 10,34.37-43; Ps 118,1-2.16-17.22-23; Kol 3,1-4 ali 1 Kor 5,6-8; Jn 20,1-9	
22.	Ponedeljek	VELIKONOČNI PONEDELJEK – Aleksandra, muč.	
23.	Torek	Velikonočna osmina; Jurij, muč.; Adalbert (Vojteh), šk., muč.	
24.	Sreda	Velikonočna osmina; Fidelis, duh., muč.; Franka, red.	
25.	Četrtek	Velikonočna osmina; Marko, ap., ev.; Anijan, šk.	
26.	Petek	Velikonočna osmina; Marija Mati dobrega sveta; Marcelin, pp.	
27.	Sobota	Hozana, dev. – DAN UPORA PROTI OKUPATORJU, d. p. d.	☾ ob 0.18
28.	Nedelja	BELA NEDELJA, papeška, Božjega usmiljenja	
		Apd 5,12-16; Ps 118,2-4.13-15.22-24; Raz 1,9-11.12-13.17-19; Jn 20,19-31	
29.	Ponedeljek	Katarina Sienska, dev., c. uč.	
30.	Torek	Pij V., pp.; Jožef Cottolengo, red. ust.	

Sonce stopi v znamenje bika 22. 4. ob 17. uri. Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro in 30 minut.

MAJ – VELIKI TRAVEN

1. Sreda	JOŽEF DELAVEC – PRAZNIK DELA, d. p. d.	
2. Četrtek	Atanazij, šk., c. uč. – PRAZNIK DELA, d. p. d.	
3. Petek	Filip in Jakob, ap.; Teodozij, men.	
4. Sobota	Florijan (Cvetko), muč.; Silvan, muč.	
5. Nedelja	3. VELIKONOČNA NEDELJA – Angel, muč.	 ob 0.45
	Apd 5,27-32.40-41; Ps 30,2.4-6.11-13; Raz 5,11-14; Jn 21,1-19 ali 21,1-14	
6. Ponedeljek	Dominik Savio, mlad.	
7. Torek	Gizela, op.; Stanislav, šk.	
8. Sreda	Bonifacij, pp.	
9. Četrtek	Pahomij, puš.; Izaija, pr.	
10. Petek	Job, sp. mož; Antonin, šk.	
11. Sobota	Estela (Zvezdana), muč.; Odo, op.	
12. Nedelja	4. VELIKONOČNA NEDELJA – Dobrega pastirja	 ob 3.12
	Apd 13,14.43-52; Ps 100,1-2.3.5; Raz 7,9.14-17; Jn 10,27-30	
13. Ponedeljek	Fatimska Mati Božja; Marija D. Mazzarello, soust. salezijank	
14. Torek	Bonifacij, muč.; Justina, muč.	
15. Sreda	Zofija (Sonja), muč.; Pahomij, red.	
16. Četrtek	Janez Nepomuk, duh., muč.; Marjeta Kortonska, red.	
17. Petek	Jošt, puš.; Paskal, red.	
18. Sobota	Janez I., pp., muč.; Erik, kr. ščip ob 23.11	
19. Nedelja	5. VELIKONOČNA NEDELJA – Urban I., pp; Celestin, pp.	
	Apd 14,21-27; Ps 145,8-9.10-11.12-13; Raz 21,1-5; Jn 13,31-35	
20. Ponedeljek	Bernardin, duh.	
21. Torek	Krištof, muč.	
22. Sreda	Marjeta Kasijska, red.; Vladimir, muč.	
23. Četrtek	Socerb, muč.; Renata, spok.	
24. Petek	Marija Pomočnica kristjanov – Marija Pomagaj	
25. Sobota	Gregor VII., pp.; Urban I., pp.; Beda, duh., c. uč.	
26. Nedelja	6. VELIKONOČNA NEDELJA – Filip Neri, duh.; Lambert, šk.	 ob 18.34
	Apd 15,1-2.22-29; Ps 67,2-3.5.6.8; Raz 21,10-14.22-23; Jn 14,23-29 Apd 16,11-15; Ps 149,1-2.3-4.5-6.9; Jn 15,26-16,4	
27. Ponedeljek	Alojzij Grozde, muč.; Avguštin, šk. – <i>prošnji dan</i>	
28. Torek	Anton Julijan, muč. – <i>prošnji dan</i>	
29. Sreda	Maksim Emonski, šk.; Bona, dev. – <i>prošnji dan</i>	
30. Četrtek	Gospodov vnebohod – Kancijan, muč.; Izak, men.	
31. Petek	Marijino obiskanje; Matilda, red.	

Sonce stopi v znamenje dvojčkov 23. 5. ob 14. uri. Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro in 9 minut.

JUNIJ – ROŽNIK

1.	Sobota	Justin, muč.; Simeon, men.	
2.	Nedelja	7. VELIKONOČNA NEDELJA – Marcellin in Peter, muč.	
		Apd 7,55-60; Ps 97,1-2.6-7.9; Raz 22,12-14.16-17.20; Jn 17,20-26	
3.	Ponedeljek	Karel Lwanga, muč.; Janez XXIII., pp.	☹ ob 12.02
4.	Torek	Frančišek Caracciolo, red. ust.; Krista, muč.	
5.	Sreda	Bonifacij, šk.; Igor, men.	
6.	Četrtek	Norbert, šk.; Bertrand Oglejski, šk.	
7.	Petek	Robert, op.; Bogumil, op.	
8.	Sobota	Medard, šk. – dan Primoža Trubarja, d. p.	
9.	Nedelja	BINKOŠTNA NEDELJA – Primož in Felicijan, muč.	
		Apd 2,1-11; Ps 104,1.24.29-30.31.34; Rim 8,8-17 ali 1 Kor 12,3-7.12-13; Jn 14,15-16.23-26	
10.	Ponedeljek	Marija, Mati Cerkve – binkoštni ponedeljek; Timotej, muč.	☹ ob 7.59
11.	Torek	Barnaba, ap.; Olivija, muč.	
12.	Sreda	Eskil, muč.; Adelajda, red.	
13.	Četrtek	Anton Padovanski, uč.; Akvilina, muč.	
14.	Petek	Valerij in Rufin, muč.	
15.	Sobota	Vid, muč.; Germana (Mana), dev. – <i>kvatre</i>	
16.	Nedelja	SVETA TROJICA – Beno, šk.; Gvido, red.	
		Prg 8,22-31; Ps 8,4-5.6-7.8-9; Rim 5,1-5; Jn 16,12-15	
17.	Ponedeljek	Albert, duh.; Sancija, dev.	☺ ob 10.31
18.	Torek	Marko in Marcelijan, muč.	
19.	Sreda	Romuald, op.; Nazarij, šk.	
20.	Četrtek	Sv. Rešnje telo in kri – Adalbert, šk.	
21.	Petek	Alojzij, red.; Julijan, muč. – <i>začetek poletja</i>	
22.	Sobota	Tomaž More in Janez Fisher, muč.; Pavlin, šk.	
23.	Nedelja	12. NEDELJA MED LETOM – Jožef Cafasso, duh.	
		Zah 12,10-11; Ps 63,2-6.8-9; Gal 3,26-29; Lk 9,18-24	
24.	Ponedeljek	Rojstvo Janeza Krstnika – kres	
25.	Torek	Viljem (Vilko), op. – DAN DRŽAVNOSTI, d. p. d.	☹ ob 11.46
26.	Sreda	Jožefmarija Escriva, ust. Opus Dei	
27.	Četrtek	Ema Krška, kn.; Ciril, šk.	
28.	Petek	Srce Jezusovo – Irenej (Hotimir), šk., muč.	
29.	Sobota	Srce Marijino; Peter in Pavel, ap.	
30.	Nedelja	13. NEDELJA MED LETOM – prvi rimski muč.; Ladislav Ogrski, kr.	
		1 Kr 19,16.19-21; Ps 16,1-2.5. 7-11; Gal 5,1.13-18; Lk 9,51-62	

Sonce stopi v znamenje raka 21. 6. ob 18. uri. Začetek poletja. Do 24. 6. se dan podaljša za 15 minut, do 30. 6. se skrajša za 2 minuti.

JULIJ – MALI SRPAN

1.	Ponedeljek	Estera, sp. žena; Aron, muč.	
2.	Torek	Frančišek Regis, red.; Ptujskogorska Mati Božja	☾ ob 21.16
3.	Sreda	Tomaž, ap.; Heliodor, šk.	
4.	Četrtek	Urh (Uroš), šk.; Elizabeta (Špela) Portugalska, vd.	
5.	Petek	Ciril in metod, slov. ap.; Anton M. Zaharija, duh.	
6.	Sobota	Marija Goretti, muč.; Artezij, šk., muč.	
7.	Nedelja	14. NEDELJA MED LETOM, izseljenska – Vilibald, šk.	
		Iz 66,10-14; Ps 66,1-7. 16.20; Gal 6,14-18; Lk 10,1-12.17-20 ali 10,1-9	
8.	Ponedeljek	Gregor Grassi, šk.; Edgar, kr.	
9.	Torek	Avguštin Rong, muč.; Hadrijan III., pp.	☾ ob 12.55
10.	Sreda	Amalija, red.; Veronika, op.	
11.	Četrtek	Benedikt, op.; Olga Kijevska, kn.	
12.	Petek	Mohor in Fortunat, muč.	
13.	Sobota	Henrik (Hinko), kr.; Joel, pr.	
14.	Nedelja	15. NEDELJA MED LETOM – Bonaventura, šk.	
		5 Mz 30,10-14; Ps 69,14.17.30-31.33-34.36-37; Kol 1,15-20; Lk 10,25-37	
15.	Ponedeljek	Bonaventura, šk., c. uč.; Vladimir, kn.	
16.	Torek	Karmelska Mati Božja (Karmen); Evstahij, šk.	☺ ob 23.38
17.	Sreda	Aleksij (Aleš), spok.; Hedvika Poljska, kr.	
18.	Četrtek	Elij, muč.; Friderik (Miroslav), šk.	
19.	Petek	Arsenij, puš.; Ambrozij, op.	
20.	Sobota	Marjeta Antiohijska, muč.; Apolinarij, šk., muč.	
21.	Nedelja	16. NEDELJA MED LETOM – Marija Magdalena, sp. žena	
		1 Mz 18,1-10; Ps 15,2-5; Kol 1,24-28; Lk 10,38-42	
22.	Ponedeljek	Marija Magdalena, sp. žena; Menelej, op.	
23.	Torek	Brigita Švedska, red.; Peter, muč.	
24.	Sreda	Krištof, muč.; Šarbel Makhluḥ, duh.	
25.	Četrtek	Jakob Starejši, ap.; Teja, muč.	☾ ob 3.18
26.	Petek	Joahim in Ana, starši Device Marije	
27.	Sobota	Gorazd in Kliment, duh.; Sava in drugi učenci Cirila in Metoda	
28.	Nedelja	17. NEDELJA MED LETOM – Viktor I., pp.	
		1 Mz 18,20-32; Ps 138,1-3.6-8; Kol 2,12-14; Lk 11,1-13	
29.	Ponedeljek	Marta in Marija, Lazarjevi sestri; Beatrika, muč.	
30.	Torek	Peter Krizolog, šk.; Rufin, muč.	
31.	Sreda	Ignacij Lojolski, ust. jezuitov	

Sonce stopi v znamenje leva 21. 7. ob enih. Do konca meseca se dan skrajša za 51 minut.

AVGUST – VELIKI SRPAN

1.	Četrtek	Alfonz Ligvorij, šk., c. uč.; Tomaž, šk.	☹ ob 5.12
2.	Petek	Evzebij, šk.; Peter J. Eymard, duh. – porcijunkula	
3.	Sobota	Lidija, sp. žena; Gamaliel, sp. mož	
4.	Nedelja	18. NEDELJA MED LETOM – Janez Vianej, duh.	
		Prd 1,2,2.21-23; Ps 90,1-2.6-9; Kol 3,1-5.9-11; Lk 12,13-21	
5.	Ponedeljek	Marija Snežna (Nives), Ožbolt, muč.	
6.	Torek	Jezusova spremenitev na gori – Just Španski, muč.	
7.	Sreda	Kajetan, duh.; Sikst, pp., muč.	☹ ob 19.31
8.	Četrtek	Dominik, ust. dominikancev	
9.	Petek	Terezija (Edith Stein), red., muč.	
10.	Sobota	Lovrenc (Lovro), diak., muč.	
11.	Nedelja	19. NEDELJA MED LETOM – Klara (Jasna), dev.	
		Mdr 18,6-9; Ps 33,1.12.18-19.20-22; Heb 11,1-2.8-19 ali 11,1-2.8-12; Lk 12,32-48 ali 12,35-40	
12.	Ponedeljek	Ivana Šantalska, red.; Lelija, dev.	
13.	Torek	Hipolit in Poncijan, muč.; Gertruda, op.	
14.	Sreda	Maksimilijan Kolbe, duh., muč.	
15.	Četrtek	MARIJINO VNEBOVZETJE (VELIKI ŠMAREN), d. p. d.	☺ ob 14.29
16.	Petek	Rok, spok.; Štefan Ogrski, kr.	
17.	Sobota	Hijacint, red. – združitev prekmurskih Slovencev z matičnim narodom, d. p.	
18.	Nedelja	20. NEDELJA MED LETOM – Janez Eudes, duh.	
		Jer 38,4-6.8-10; Ps 40,2.3.4.18; Heb 12,1-4; Lk 12,49-53	
19.	Ponedeljek	Janez Eudes, duh.; Mojzes in Sara, muč.	
20.	Torek	Bernard, op., c. uč.; Samuel, pr.	
21.	Sreda	Pij X., pp.; Gracija, muč.	
22.	Četrtek	Devica Marija Kraljica; Sigfrid (Zmago), šk.	
23.	Petek	Roza iz Lime, dev.; Asterij, muč.	☹ ob 16.56
24.	Sobota	Jernej (Natanael), ap.; Emilija, red.	
25.	Nedelja	21. NEDELJA MED LETOM – Ludvik, kr.	
		Iz 66,18-21; Ps 117,1.2; Heb 12,5-7.11-13; Lk 13,22-30	
26.	Ponedeljek	Tarzicij, muč.; Zefirin, pp.	
27.	Torek	Monika, mati sv. Avgušтина; Amadej, šk.	
28.	Sreda	Avguštin, šk., c. uč.; Mojzes, puš.	
29.	Četrtek	Mučeništvo Janeza Krstnika; Sabina, muč.	
30.	Petek	Feliks (Srečko), muč.; Agil, op.	☹ ob 12.37
31.	Sobota	Pavlin, šk.; Jožef in Nikodem, sp. moža.	

Sonce stopi v znamenje device 21. 8. ob 6. uri. Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro in 27 minut.

SEPTEMBER – KIMAVEC

1. Nedelja	22. NEDELJA MED LETOM, angelska – Egidij, op.; Brezjanska Mati Božja	
	Sir 3,17-18.20.28-29; Ps 68,4-5.6-7.10-11; Heb 12,18-19.22-24; Lk 14,1.7-14	
2. Ponedeljek	Marjeta, dev.; Zeno, muč.	
3. Torek	Gregor Veliki, pp., c. uč.; Raisa, muč.	
4. Sreda	Rozalija (Zalka), dev.; Irma, dev.	
5. Četrtek	Mati Terezija, red.; Viktorin, muč.	
6. Petek	Zaharija, pr.; Magnus, op.	☾ ob 5.10
7. Sobota	Regina, muč.; Marko Križevčan, muč.	
8. Nedelja	23. NEDELJA MED LETOM – Rojstvo Device Marije (mali šmaren)	
	Mdr 9,13-18; Ps 90,3-4.5-6.12-13.14.17; Flm 1,9-10.12-17; Lk 14,25-33	
9. Ponedeljek	Peter Klaver, red.; Friderik Ozanam, l.	
10. Torek	Nikolaj Tolentinski, spok.; Ines, muč.	
11. Sreda	Bonaventura, red.; Didim, muč.	
12. Četrtek	Marijino ime; Tacijan, muč.	
13. Petek	Janez Zlatousti, šk., c. uč.; Elidija, muč.	
14. Sobota	Povišanje sv. križa	☺ ob 6.33
15. Nedelja	24. NEDELJA MED LETOM – Žalostna Mati Božja (Dolores), vrnitev Primorske k matični domovini, d. p.	
	2 Mz 32,7-11.13-14; Ps 51,3-4.12-13.17.19; 1 Tim 1,12-17; Lk 15,1-32 ali 15,1-10	
16. Ponedeljek	Kornelij, pp. in Ciprijan, šk., muč.	
17. Torek	Robert Bellarmino, šk., c. uč.; Lambert, muč.	
18. Sreda	Jožef Kupertinski, duh.; Ariadna, muč.	
19. Četrtek	Januarij, šk., muč.; Teodor Angleški, šk.	
20. Petek	Andrej Kim, muč.; Evstahij, šk.	
21. Sobota	Matej, ap., ev.; Jona, pr.	
22. Nedelja	25. NEDELJA MED LETOM, Slomškova – Mavricij, muč.	☾ ob 4.41
	Am 8,4-7; Ps 113,1-2.4-6.7-8; 1 Tim 2,1-8; Lk 16,1-13 ali 16,10-13	
23. Ponedeljek	Pij iz Pietrelcine, duh.; Lin, pp. – <i>začetek jeseni</i>	
24. Torek	Anton Martin Slomšek, šk.; Rupert, šk.	
25. Sreda	Sergij, men.; Nikolaj, kmet	
26. Četrtek	Kozma in Damijan, muč.; Terezija, red.	
27. Petek	Vincencij Pavelski, ust. Lazaristov	
28. Sobota	Venčeslav, muč.; Lovrenc Ruiz, muč. – <i>kvatre</i>	☾ ob 20.26
29. Nedelja	26. NEDELJA MED LETOM – Mihael, Gabrijel, Rafael, nadangeli	
	Am 6,1.4-7; Ps 146,7-10; 1 Tim 6,11-16; Lk 16,19-31	
30. Ponedeljek	Hieronim, duh., c. uč.; Simon, men.	

Sonce stopi v znamenje tehtnice 23. 9. ob 10. uri. Začetek jeseni. Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro in 32 minut.

OKTOBER – VINOTOK

1.	Torek	Terezija Deteta Jezusa, dev.; Emanuel, šk.	
2.	Sreda	Angeli varuhi	
3.	Četrtek	Gerard, op.; Evald, muč.	
4.	Petek	Frančišek Asiški, red. ust.; Kalistena, muč.	
5.	Sobota	Marija Favstina, red.; Apolinarij, šk.	🌙 ob 18.47
6.	Nedelja	27. NEDELJA MED LETOM, rožnovenska – Bruno, ust. kartuzijanov	
		Hab 1,2-3; 2,2-4; Ps 95,1-2.6-7.8-9; 2 Tim 1,6-8.13-14; Lk 17,5-10	
7.	Ponedeljek	Sergij, muč.; Avgust, duh.	
8.	Torek	Pelagija, spok.; Benedikta, muč.	
9.	Sreda	Dionizij, šk., muč.; Janez Leonardi, duh.	
10.	Četrtek	Florencij, muč.; Danilo (Danijel), muč.	
11.	Petek	Filip, diak.; Kanik, op.	
12.	Sobota	Maksimilijan Celjski, muč.; Serafin, red.	
13.	Nedelja	28. NEDELJA MED LETOM – Edvard, kr.	☺ ob 23.08
		2 Kr 5,14-17; Ps 98,1-4; 2 Tim 2,8-13; Lk 17,11-19	
14.	Ponedeljek	Kalist I., pp., muč.; Silvan, muč.	
15.	Torek	Terezija Avilska, red., c. uč.; Evtimij, men.	
16.	Sreda	Marjeta, dev.; Hedvika, red.	
17.	Četrtek	Ignacij Antiohijski, šk., muč.; Florencij, šk.	
18.	Petek	Luka, ev.; Just, muč.	
19.	Sobota	Pavel od Križa, duh.; Izak, muč.	
20.	Nedelja	29. NEDELJA MED LETOM, misijonska – Uršula, muč.	
		2 Mz 17,8-13; Ps 121,1-2.3-4.5-6.7-8; 2 Tim 3,14-4,2; Lk 18,1-8	
21.	Ponedeljek	Uršula, dev., muč.; Agaton, men.	🌙 ob 14.39
22.	Torek	Janez Pavel II., pp.; Marija Saloma, sp. žena	
23.	Sreda	Janez Kapistran, duh.; Severin, šk.	
24.	Četrtek	Anton M. Klaret, šk.; Senoh, men.	
25.	Petek	Darinka, muč.; Krišpin, muč. – dan suverenosti, d. p.	
26.	Sobota	Lucijan, muč.; Demetrij, muč.	
27.	Nedelja	30. NEDELJA MED LETOM, žegnanjska – Sabina, muč. – zimski čas	
		Sir 35,12-14.16-18; Ps 34,2-3.17-18.19.23; 2 Tim 4,6-8.16-18; Lk 18,9-14	
28.	Ponedeljek	Simon in Juda Tadej, ap.	🌙 ob 4.38
29.	Torek	Mihael Rua, red.; Ermelinda, dev.	
30.	Sreda	Marcel, muč.; German, šk.	
31.	Četrtek	Volbenk (Bolfenk), šk. – DAN REFORMACIJE, d. p. d.	

Sonce stopi v znamenje škorpijona 26. 10. ob polnoči. Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro in 33 minut.

NOVEMBER – LISTOPAD

1. Petek	VSI SVETI, d. p. d.	
2. Sobota	Spomin vernih rajnih	
3. Nedelja	31. NEDELJA MED LETOM, zahvalna – Viktorin Ptujski, šk; Just, muč.	
	Mdr 11,22-12,2; Ps 145,1-2.8-11.13-14; 2 Tes 1,11-2,2; Lk 19,1-10	
4. Ponedeljek	Karel Boromejski, šk.; Emerik, kr.	☾ ob 11.23
5. Torek	Zaharija in Elizabeta, starši Janeza Krstnika	
6. Sreda	Lenart (Narte), op.; Monald, red.	
7. Četrtek	Ernest, op.; Engelbert, šk.	
8. Petek	Bogomir, šk.; Kebij, op.	
9. Sobota	Posvetitev lateranske bazilike; Teodor (Darko), muč.	
10. Nedelja	32. NEDELJA MED LETOM – Leon Veliki, pp., c. uč.	
	2 Mkb 7,1-2.9-14; Ps 17,1.5-6.8.15; 2 Tes 2,16-3,5; Lk 20,27-38 ali 20,27.34-38	
11. Ponedeljek	Martin, šk.; Veran, šk.	
12. Torek	Jozafat, šk., muč.; Emilijan (Milan), spok.	☺ ob 14.34
13. Sreda	Stanislav Kostka, red.; Evgenij, šk.	
14. Četrtek	Nikolaj Tavelić, muč.; Lovrenc Irski, šk.	
15. Petek	Albert Veliki, šk., c. uč.; Leopold, kn.	
16. Sobota	Marjeta Škotska, kr.; Jedrt, dev.	
17. Nedelja	33. NEDELJA MED LETOM – Karolina, muč.	
	Mal 3,19-20; Ps 98,5-6.7-8.9; 2 Tes 3,7-12; Lk 21,5-19	
18. Ponedeljek	Posvetitev bazilik sv. Petra in Pavla	
19. Torek	Matilda, red.; Abdija, pr.	☾ ob 22.11
20. Sreda	Edmund, kr.; Bazilij, muč.	
21. Četrtek	Darovanje Device Marije; Maver Poreški, šk.	
22. Petek	Cecilija, dev., muč.; Kristijan, šk.	
23. Sobota	Klemen I., pp., muč.; Kolumban, op. – dan Rudolfa Maistra, d. p.	
24. Nedelja	KRISTUS KRALJ – Andrej Dung, muč.	
	2 Sam 5,1-3; Ps 122,1-5; Kol 1,12-20; Lk 23,35-43	
25. Ponedeljek	Katarina Sinajska, dev., muč.; Mojzes, muč.	
26. Torek	Valerijan Oglejski, šk.; Silvo, op.	☾ ob 16.06
27. Sreda	Virgil in Modest, šk.	
28. Četrtek	Katarina Labouré, red.; Berta	
29. Petek	Saturnin, muč.; Filomen, muč.	
30. Sobota	Andrej, ap.; Mirokles, šk.	

Sonce stopi v znamenje strelca 24. 11. ob 18. uri. Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro in 10 minut.

DECEMBER – GRUDEN

1. Nedelja 1. ADVENTNA NEDELJA, leto A/II – Eligij, šk.

Iz 2,1-5; Ps 122,1-2.3-9; Rim 13,11-14; Mt 24,37-44

2. Ponedeljek Natalija, muč.; Bibijana, muč.; Blanka, kr.

3. Torek Frančišek Ksaver, red.; Sofonija, pr.

4. Sreda Janez Damaščan, duh., c. uč.; Barbara, muč.

☾ ob 7.58

5. Četrtek Saba (Savo), op.; Krispina, muč.

6. Petek Nikolaj (Miklavž), šk.; Azela, dev.

7. Sobota Ambrož, šk., c. uč.; Boetij, mis.

8. Nedelja BREZMADEŽNO SPOČETJE DEVICE MARIJE

1 Mz 3,9-15.20; Ps 98,1-4; Ef 1,3-6.11-12; Lk 1,26-38

9. Ponedeljek Bernard, red.; Narcisa, l.

10. Torek Judita, sp. žena; Loretska Mati Božja

11. Sreda Damaz I., pp.; Sabin, šk.

12. Četrtek Devica Marija iz Guadalupe; Amalija (Malka), muč.

☺ ob 6.12

13. Petek Lucija, muč.; Otilija, red.

14. Sobota Janez od Križa, duh., c. uč.; Apolonij, muč.

15. Nedelja 3. ADVENTNA NEDELJA – Kristina, dev.; Krizina in Antonija, muč.

Iz 35,1-6.10; Ps 146,6-7.8-10; Jak 5,7-10; Mt 11,2-11

16. Ponedeljek Albina, muč.; David, kr.

17. Torek Lazar iz Betanije, sp. mož; Hijacint, red.

18. Sreda Gacijan, šk.; Vunibald, mis.

19. Četrtek Urban III., pp.; Anastazij, pp.

☾ ob 5.57

20. Petek Evgen, muč.; Zenon, muč.

21. Sobota Peter Kanizij, duh., c. uč.; Temistokles, šk. muč. – *kvatre*

22. Nedelja 4. ADVENTNA NEDELJA – Janez Kancij, duh. – začetek zime

Iz 7,10-14; Ps 24,1-2.3-4.5-6; Rim 1,1-7; Mt 1,18-24

23. Ponedeljek Janez Kancij, duh.

24. Torek Sveti večer – Adam in Eva

25. Sreda BOŽIČ – GOSPODOVO ROJSTVO, d. p. d.

26. Četrtek Štefan, diak. – DAN SAMOSTOJNOSTI IN ENOTNOSTI, d. p. d.

☼ ob 6.13

27. Petek Božična osmina; Janez, ap., ev.; Teofan, šk.

28. Sobota Božična osmina; nedolžni otroci

29. Nedelja SVETA DRUŽINA – Tomaž Becket, šk.; David, kr.

Sir 3,2-6.12-14; Ps 128,1-5; Kol 3,12-21; Mt 2,13-15.19-23

30. Ponedeljek Božična osmina; Vincencija, red. ust.

31. Torek Božična osmina; Silvester I. (Silvo), pp.

Sonce stopi v znamenje kozoroga 22. 12. ob 6. uri. Začetek zime. Do 26. 12. se dan skrajša za 17 minut, do 31. 12. se podaljša za 2 minuti.

PRAZNIKI V LETU 2019

Državni prazniki

ново leto 1. in 2. januar

Prešernov dan – kulturni praznik 8. februar

dan upora proti okupatorju 27. april

praznik dela 1. in 2. maj

dan državnosti 25. junij

dan spomina na mrtve 1. november

dan samostojnosti in enotnosti 26. december

Državni prazniki, ki niso dela prosti:

8. 6. dan Primoža Trubarja; 17. 8. združitev prekmurskih Slovencev z matičnim narodom; 15. 9. vrnitev Primorske k matični domovini; 25. 10. dan suverenosti; 23. 11. dan Rudolfa Maistra.

Verski prazniki

Zapovedani katoliški prazniki (poleg nedelj):

telovo (sv. Rešnje telo) – 20. junij

veliki šmaren (Marijino vnebovzetje) – 15. avgust

vsi sveti – 1. november

božič – 25. december

Slovesni katoliški prazniki:

1. 1. novo leto; 6. 1. sv. Trije kralji; 2. 2. svečnica; 19. 3. sv. Jožef; 22. 4. velikonočni ponedeljek; 25. 3. Gospodovo oznanjenje; 30. 5. vnebohod; 29. 6. sv. Peter in Pavel; 8. 9. mali šmaren; 8. 12. Brezmadežna; 26. 12. sv. Štefan.

Premakljivi katoliški prazniki:

6. 3. pepelnica; 21. 4. velika noč; 30. 5. vnebohod; 9. 6. binkošti; 16. 6. Sveta Trojica; 20. 6. telovo; 6. 10. rožnovenska nedelja; 20. 10. misijonska nedelja; 27. 10. žegnanjska nedelja; 3. 11. zahvalna nedelja; 24. 11. nedelja Kristusa Kralja; 1. 12. prva adventna nedelja.

Verski prazniki, ki so (poleg nedelj) dela prosti:

22. 4. velikonočni ponedeljek; 15. 8. Marijino vnebovzetje; 31. 10. dan reformacije; 25. 12. božič.

Prazniki po pravoslavnem koledarju:

7. 1. božič; 14. 1. novo leto 2019; 28. 4. velika noč; 6. 6. vnebohod; 16. 6. binkošti; 28. 8. Marijino vnebovzetje.

Prazniki po judovskem koledarju:

20. 4. do 27. 4. pasha; 9. 6. praznik tednov; 30. 9. novo leto (5780); 9. 10. praznik sprave; 14. 10. šotorski praznik; 23. 12. praznik luči.

Prazniki po muslimanskem koledarju:

1. 9. novo leto, 1. moharam 1441; 6. 5. do 29. 5. postni mesec ramadan; 5. 6. id-ul-fitr (bajram), prvi šaval; 13. 7. gorban, 10. zul-ka-da.

Prazniki v sosednjih državah

AVSTRIJA: novo leto (1. 1.), sv. Trije kralji (6. 1.), velikonočni ponedeljek (22. 4.), 1. maj, vnebohod (30. 5.), binkoštni ponedeljek (10. 6.), sv. Rešnje telo (20. 6.), Marijino vnebovzetje (15. 8.), dan zastave (26. 10.), vsi sveti (1. 11.), Brezmadežna (8. 12.), božič (25. 12.), štefanovo (26. 12.).

Deželni patroni v Avstriji: sv. Klemen (15. 3. – Dunaj), sv. Jožef (19. 3. – Koroška, Štajerska, Tirolska), sv. Gebhard (27. 8. – Predarlška), sv. Rupert (24. 9. – Salzburška), sv. Martin (11. 11. – Gradiščanska), sv. Leopold (15. 11. – Nižja in Gornja Avstrija); v nekaterih deželah so ti dnevi tudi dela prosti.

ITALIJA: novo leto (1. 1.), sv. Trije kralji (6. 1.), velikonočni ponedeljek (22. 4.), državni praznik Italije (25. 4.), 1. maj, dan republike (2. 6.), Marijino vnebovzetje (15. 8.), vsi sveti (1. 11.), Brezmadežna (8. 12.), božič (25. 12.), štefanovo (26. 12.). – V Trstu je dela prost praznik mučenca Justa (3. 11.), praznik sv. Andreja v Gorici (30. 11.) je delavnik.

MADŽARSKA: novo leto (1. 1.), državni praznik (15. 3.), velikonočni ponedeljek (22. 4.), 1. maj, binkošti (9. 6.), binkoštni ponedeljek (10. 6.), sveti Štefan (20. 8.), državni praznik (23. 10.), vsi sveti (1. 11.), božič (25. 12.), štefanovo (26. 12.).

HRVAŠKA: novo leto (1. 1.), sv. Trije kralji (6. 1.), velikonočni ponedeljek (22. 4.), 1. maj, dan anti-fašističnega boja (22. 6.), dan državnosti (25. 6.), dan domovinske zahvale (5. 8.), Marijino vnebovzetje (15. 8.), dan neodvisnosti (8. 10.), vsi sveti (1. 11.), božič (25. 12.), štefanovo (26. 12.).

Vsi navedeni časi so v srednjeevropskem času, v obdobju, ko je pri nas v veljavi poletni čas, pa v srednjeevropskem poletnem času.

Mrki

V letu 2019 so trije Sončevi in dva Lunina mrka.

21. januar 2019 – popolni Lunin mrk

Popolni Lunin mrk 21. januarja je viden iz osrednjega dela Tihega oceana, obeh Amerik, Evrope in Afrike. Pri nas je mrk viden. Polsenčni mrk se začne ob 3:36, Zemljina senca se Lune dotakne ob 4:34. Luna vsa vstopi v Zemljino senco ob 5:41 in jo začne zapuščati ob 6:43. Sredina popolne faze mrka je ob 6:12. Pri nas delno zakrita Luna zaide kmalu po tem, ko se popolna faza mrka konča.

6. januar 2019 – delni Sončev mrk

Delni Sončev mrk 6. januarja je viden iz severovzhodne Azije in na severnem delu Tihega oceana. Pri nas mrk ni viden. Ob največji stopnji mrka bo Luna zakrila 71 odstotkov Sončevega premera.

2. julij 2019 – popolni Sončev mrk

Popolni Sončev mrk 2. julija je viden v ozkem pasu, ki teče čez južni del Tihega oceana, Čile in Argentino. Kot delni mrk je viden iz južnega dela Tihega oceana in iz Južne Amerike z izjemo njenih najsevernejših delov. Pri nas mrk ni viden.

16. julij 2019 – delni Lunin mrk

Delni Lunin mrk 16. julija je viden iz Južne Amerike, Evrope, Afrike, Azije in Avstralije. Pri nas je mrk viden. Polsenčna faza mrka se začne ob 20:44, kmalu po vzidu Lune. Zemljina senca se Lune dotakne ob 22:02 in jo zapusti 17. julija ob 1:00. Sredina mrka je ob 23:31. Ob največjem zakritju bo Zemljina senca prekrila 0,66 premera Lune. Polsenčna faza mrka se konča 17. julija ob 2:18.

26. december 2019 – kolobarjast Sončev mrk

Kolobarjast Sončev mrk 26. decembra je viden v ozkem pasu, ki se začne na Arabskem polotoku, teče čez Indijski ocean, jug Indije in sever Šrilanke, Indonezijo in se konča sredi Tihega oceana. Kot delni mrk je viden iz vzhodne Afrike, Azije in Avstralije. Pri nas mrk ni viden.

Letni časi

Začetek pomladi – spomladansko enakonočje (ekvinokcij): 20. marca ob 22. uri in 58 minut.

Začetek poletja – poletni Sončev obrat (solsticij): 21. junija ob 17. uri in 54 minut.

Začetek jeseni – jesensko enakonočje (ekvinokcij): 23. septembra ob 9. uri in 50 minut.

Začetek zime – zimski Sončev obrat (solsticij): 22. decembra ob 5. uri in 19 minut.

Meteorski roji v letu 2019

Vsako jasno noč lahko občasno na nebu vidimo utrinke ali meteorje. To so drobna prašna zrnca, ki med letom po Osončju zaidejo v Zemljino atmosfero. Ob trenju z zrakom se segrejejo in izparijo. Tej svetli sledi, ki jo puščajo za seboj, pravimo meteor. Ponavadi lahko vidimo od 5 do 10 meteorjev na uro. Ob določenih datumih v letu pa Zemlja prečka gostejše predele prašnih delcev, ki so jih za sabo pustili kometi. Takrat se število meteorjev močno poveča. Pravimo, da je aktiven meteorski roj. Vsi meteorji istega roja priletijo iz določenega predela neba, ki mu rečemo radiant.

3. in 4. januarja je maksimum aktivnosti meteorskega roja Kvadrantidov z radiantom v ozvezdju Volar. Ob maksimumu je v povprečju od 60 do 120 utrinkov na uro.

12. in 13. avgusta je maksimum aktivnosti meteorskega roja Perzeidov z radiantom v ozvezdju Perzej. Ob maksimumu je v povprečju 100 utrinkov na uro.

21. in 22. oktobra je maksimum aktivnosti meteorskega roja Orionidov z radiantom v ozvezdju Orion. Ob maksimumu je v povprečju 20 utrinkov na uro.

17. in 18. novembra je maksimum aktivnosti meteorskega roja Leonidov z radiantom v ozvezdju Lev. Ob maksimumu je v povprečju 15 utrinkov na uro.

13. in 14. decembra je maksimum aktivnosti meteorskega roja Geminidov z radiantom v ozvezdju Dvojčka. Ob maksimumu je v povprečju 120 utrinkov na uro.

Vidnost planetov

MERKUR

Merkur je Soncu najbližji planet in je v povprečju od njega oddaljen le 57,9 milijona kilometrov. Obhod okoli Sonca zaključi v 88 dneh. Okoli svoje osi se zavrti v 58,7 dneva, kar pomeni, da je dan na Merkurju dolg kar dve tretjini njegovega leta. Po svoji velikosti in masi je Merkur bolj podoben Luni kot Zemlji. Njegov premer je le 4880 kilometrov. Ubežna hitrost z njegovega površja je 4,3 kilometra na sekundo in je torej premajhen, da bi mogel obdržati omembe vredno atmosfero. Okoli Merkurja ne kroži nobena luna.

Opazovanje: Ker je Merkur bliže Soncu kot Zemlja, je na našem nebu vedno navidezno zelo blizu Sonca. Občasno ga lahko vidimo s prostim očesom, vendar ga veliko težje opazimo kot ostale planete. Največji navidezni odmik od Sonca, ki ga lahko doseže, je 27,7 stopinje, zato planeta nikoli ne moremo videti sredi noči. Opazujemo ga lahko zjutraj nad vzhodnim obzorjem, ko vzhaja pred Soncem ali zvečer nad zahodnim obzorjem, ko zahaja za njim.

Vidnost Merkurja v letu 2019: V letu 2019 bomo lahko Merkur opazovali zjutraj (pred vzidom Sonca) nad vzhodnim obzorjem v dneh okoli 11. aprila (28 stopinj od Sonca), 9. avgusta (19 stopinj od Sonca) in 28. novembra (20 stopinj od Sonca).

Zvečer (po zaidu Sonca) bomo lahko planet opazovali nad zahodnim obzorjem v dneh okoli 27. februarja (18 stopinj od Sonca), 23. junija (25 stopinj od Sonca) in 20. oktobra (25 stopinj od Sonca).

VENERA

Venera je drugi planet v našem Osončju. Od Sonca je povprečno oddaljena 108,2 milijona kilometrov, za pot okoli njega pa potrebuje 224,7 dneva. Planet se zelo počasi vrti okoli svoje osi. Za en obrat potrebuje kar 243 dni, kar pomeni, da je Venerin dan celo nekoliko daljši od njenega leta. Venera je po masi in velikosti na moč podobna

Zemlji. Njena masa znaša približno štiri petine mase Zemlje, njen premer pa je le malo manjši od Zemljinega – 12.100 kilometrov. Planet obdaja gosta in nepredirna atmosfera. Venera nima svojega naravnega satelita.

Opazovanje: Tudi Venera je bliže Soncu kot Zemlja, zato jo lahko opazujemo le zjutraj ali zvečer. Ko vzhaja pred Soncem, jo najdemo nad vzhodnim obzorjem jutranjega neba. Takrat jo imenujemo Danica. Kadar pa zahaja za Soncem, jo lahko vidimo nad zahodnim večernim obzorjem, in ji rečemo Večernica. Venera nam podobno kot Luna kaže mene od krajca do polne Venere. Na nebu je prav gotovo ne moremo zgrešiti, saj je za Luno in Soncem najsvetlejše nebesno telo.

Vidnost Venere v letu 2019: Venera je na začetku leta Danica in je vidna zjutraj pred vzidom Sonca nad vzhodnim obzorjem. 6. januarja je v največji navidezni razdalji 47 stopinj od Sonca. Po tem datumu se začne Soncu navidezno približevati, a je dobro vidna vse do avgusta. 14. avgusta je v gornji konjunkciji s Soncem in nekaj časa ni vidna, septembra pa je pojavi na večernem nebu kot Večernica, kjer vztraja vse do konca leta.

MARS

Mars je četrti planet po vrsti. Njegova povprečna oddaljenost od Sonca je 228 milijonov kilometrov, obkroži pa ga v 687 dneh, kar je le malo manj od dveh zemeljskih let. Mars se okoli svoje osi zavrti v približno enakem času kot Zemlja – njegov dan traja 24 ur in 37 minut. Skoraj za polovico je manjši od Zemlje, njegov premer je 6790 kilometrov. Ubežna hitrost na njem je nizka in zaradi tega ima planet redko atmosfero, sestavljeno v glavnem iz ogljikovega dioksida. Mars obkrožata dva majhna satelita, Fobos in Deimos.

Opazovanje: Mars je v ugodni legi za opazovanje približno vsaki dve leti. Na nebu sveti s svojo značilno rdečeoranžno barvo, ki so jo že stari narodi povezovali s krvjo, planet sam pa z bogom vojne. S srednjevelikim amaterskim teleskopom

lahko na Marsu vidimo nekaj značilnih površinskih tvorb: severno in južno polarno kapico ter velika temnejša in svetlejša oranžna področja, ki se z Marsovimi letnimi časi spreminjajo.

Vidnost Marsa v letu 2019: Mars je do aprila viden prvo polovico noči (zahaja okoli 23. ure), do septembra pa je le še večerni planet in se z vsakim dnem navidezno vse bolj približuje Soncu in zahaja vse prej. 2. septembra je v konjunkciji s Soncem, kar pomeni, da je na nasprotni strani Sonca kot Zemlja, zato ni viden. Oktobra se pred vzidom Sonca pojavi na jutranjem nebu nizko nad vzhodnim obzorjem. Jutranji planet je vse do konca leta. Mars v letu 2019 ni primeren za amaterska opazovanja.

Sredi januarja je na meji med ozvezdjema Ribi in Kit in potuje prek Rib proti vzhodu. Od sredine februarja do konca marca je v Ovnu, ko prestopi v ozvezdje Bika, kjer ostane vse do sredine maja. Nato ga pot vodi čez Dvojčka v Raka. Avgusta in septembra je v Levu, od oktobra do decembra pa v Devici. Ob koncu leta ga najdemo v ozvezdju Tehnica.

JUPITER

Jupiter je peti po vrsti in največji planet v našem Osončju. Njegova masa je večja kot masa vseh ostalih planetov skupaj. Je velikanska krogla, v katero bi stlačili kar 1330 Zemelj! Od Sonca je povprečno oddaljen 778,3 milijona kilometrov, za en obhod okoli njega pa potrebuje 11,86 leta. Dan na Jupitru traja le 9,8 ure. Ker se planet izredno hitro vrti okoli svoje osi in ker ima majhno povprečno gostoto, je močno sploščen. Premer Jupitra vzdolž ekvatorja je 143.000 kilometrov, premer čez pola pa le 134.000 kilometrov. Danes poznamo že 67 Jupitrovih satelitov, od katerih so štirje (Jo, Evropa, Ganimed in Kalisto) vidni že z manjšimi amaterskimi teleskopi.

Opazovanje: Jupiter je več mesecev v letu v ugodni legi za opazovanje. Na nočnem nebu je zelo svetlo nebesno telo; po siju ga prekaša le Venera in občasno Mars. Z amaterskimi teleskopi vidimo Jupitra kot rumeno ploščico, ki jo prepdajajo temnejši pasovi. V manjših teleskopih opazimo dva

izrazita pasova, po enega na vsaki strani planetovega ekvatorja. Z boljšimi teleskopi vidimo več pasov, opazimo pa lahko tudi druge atmosferske tvorbe, ki se stalno spreminjajo, saj ima planet zelo razgibano in nemirno atmosfero.

Vidnost Jupitra v letu 2019: Jupiter je v začetku leta jutranji planet, je daleč od nas za Soncem in ni v ugodni legi za opazovanje. A vzhaja vedno prej, sredi aprila že okoli polnoči. V najugodnejši legi za opazovanje je maja, junija in julija, saj je 11. junija v opoziciji s Soncem in nam je najbližje. Avgusta je viden prvo polovico noči, potem pa je le še večerni planet, ki zahaja kmalu za Soncem. 28. decembra je v konjunkciji s Soncem, daleč za njim in skrit v njegovi svetlobi. zato konec leta ni viden.

Jupiter je vse do sredine novembra v ozvezdju Kačenosca, potem pa se preseli v ozvezdje Strelca, kjer ostane vse do konca leta.

SATURN

Saturn je šesti po vrsti in drugi največji planet v našem Osončju. Vanj bi lahko stlačili 744 Zemelj. Od Sonca je povprečno oddaljen 1,427 milijarde kilometrov, obkroži pa ga v 29,46 leta. Tudi Saturn je plinasti velikan, ki se hitro vrti okoli svoje osi. Za en zasuk potrebuje le 10 ur in 12 minut. Zaradi tega in zaradi majhne povprečne gostote je močno sploščen. Njegov ekvatorski premer je 120.700 kilometrov, premer čez pola pa je znatno manjši – 108.000 kilometrov. Saturn je najbolj znan po čudovitih kolobarjih, ki ga obdajajo. Trenutno je znanih 62 satelitov, ki krožijo okoli njega. Največji med njimi je Titan.

Opazovanje: Saturn je vsako leto nekaj mesecev v ugodni legi za opazovanje. Že manjši teleskop pokaže enega najlepših prizorov, kar jih ponuja nebo – planet je obdan z velikim in svetlim kolobarjem. Saturna vidimo kot rumenkasto ploščico, ki je prepredena z vzporednimi temnejšimi pasovi. Le redko lahko opazimo še druge atmosferske tvorbe, saj je planet manjši in mnogo bolj oddaljen od nas kot Jupiter.

Vidnost Saturna v letu 2019: Saturn v začetku leta ni viden, saj je 2. januarja v konjunkciji s

Soncem. Sredi februarja ga lahko izsledimo na jutranjem nebu nizko nad vzhodnim obzorjem. Jutranji planet je vse do konca marca, nato pa vzhaja že toliko prej, da je viden drugo polovico noči. V najugodnejši legi za opazovanje je junija, julija in avgusta, saj je 7. julija v opoziciji s Soncem. Septembra je viden prvo polovico noči (zahaja okoli polnoči), nato pa je vse do konca leta le še večerni planet.

Saturn se vse leto sprehaja po ozvezdju Strelca.

URAN

Uran je sedmi planet po vrsti in prvi, ki smo ga odkrili v modernih časih. Je na meji vidnosti s prostim očesom, zato ga stari narodi niso poznali. Leta 1781 ga je s teleskopom povsem po naključju odkril William Herschel, ko je risal zvezdno karto. Tudi Uran sodi med plinaste planete velikane, čeprav je mnogo manjši od Jupitra in Saturna. Njegov ekvatorski premer je 51.800 kilometrov, premer čez pola pa 49.000 kilometrov. Od Sonca je povprečno oddaljen 2,87 milijarde kilometrov, za pot okoli njega pa potrebuje kar 84 let. Dan na Uranu traja 18 ur. Danes je znanih 27 Uranovih lun.

Opazovanje: Uran je na meji vidnosti s prostimi očmi, lahko pa ga vidimo že v manjših teleskopih. Vendar pa je zaradi velike oddaljenosti njegov navidezni premer zelo majhen. Zato je v amaterskih teleskopih videti kot majhna zelenkasta ploščica, na njem pa ne moremo videti nobenih atmosferskih podrobnosti.

Vidnost Urana v letu 2019: Uran je v začetku leta viden prvo polovico noči na zahodnem delu neba. Februarja in marca je le še večerni planet, ki zahaja kmalu za Soncem. 23. aprila je v konjunkciji s Soncem in nekaj časa ni viden. Konec maja se pojavi na jutranjem nebu in je jutranji planet vse do julija. Avgusta je viden drugo polovico noči, septembra pa že praktično vso noč, saj prihaja v opozicijo s Soncem, ki jo doseže 28. oktobra. V tednih okoli opozicije je v najugodnejši legi za opazovanje. Vse do konca leta je viden vso prvo polovico noči.

Uran se vse leto zadržuje v ozvezdju Oven tik ob meji z ozvezdjem Ribi.

NEPTUN

Neptun je osmi planet po vrsti. Astronomi so ga odkrili leta 1846. Na moč je podoben Uranu in tudi njega uvrščamo med plinaste planete velikane. Njegov ekvatorski premer je 49.500 kilometrov, premer čez pola pa je 47.400 kilometrov. Od Sonca je povprečno oddaljen kar 4,5 milijarde kilometrov, za en obhod pa potrebuje kar 164,8 leta. Okoli svoje osi se zavrti v 19,2 ure. Danes je znanih 14 Neptunovih satelitov. Največji med njimi je Triton, ki je večji od naše Lune.

Opazovanje: Neptun je tudi v največjih amaterskih teleskopih komaj kaj večji od zvezd. Vidimo ga kot majhno, enakomerno modrikasto ploščico, na njegovi površini pa ne moremo videti pravnobnih podrobnosti.

Vidnost Neptuna v letu 2019: Neptun je 7. marca v konjunkciji s Soncem, zato v začetku leta ni v ugodni legi za opazovanje. Na jutranjem nebu se pojavi šele sredi maja. 10. septembra je v opoziciji s Soncem in je v tednih okoli tega datuma viden vso noč. Na večernem nebu ostane viden vse do konca leta. Neptun se vse leto zadržuje v ozvezdju Vodnarja. Če hočemo planet najti med zvezdami, potrebujemo dobro zvezdno karto in koordinate planeta.

SONCE VSTOPI V ZNAMENJE

Vodnarja	18. januarja ob 9. uri
Ribi	16. februarja ob 20. uri
Ovna	20. marca ob 21. uri
Bika	22. aprila ob 17. uri
Dvojčka	23. maja ob 14. uri
Raka	21. junija ob 18. uri
Leva	21. julija ob 1. uri
Devico	21. avgusta ob 6. uri
Tehtnico	23. septembra ob 10. uri
Škorpijona	26. oktobra ob 0. uri
Strelca	24. novembra ob 18. uri
Kozoroga	22. decembra ob 6. uri

PREGLIEDNI KOLEDARČEK ZA LETO 2020

	JANUAR	FEBRUAR	MAREC
N	5 12 19 26	2 9 16 23	1 8 15 22 29
P	6 13 20 27	3 10 17 24	2 9 16 23 30
T	7 14 21 28	4 11 18 25	3 10 17 24 31
S	1 8 15 22 29	5 12 19 26	4 11 18 25
Č	2 9 16 23 30	6 13 20 27	5 12 19 26
P	3 10 17 24 31	7 14 21 28	6 13 20 27
S	4 11 18 25	1 8 15 22 29	7 14 21 28
	APRIL	MAJ	JUNIJ
N	5 12 19 26	3 10 17 24 31	7 14 21 28
P	6 13 20 27	4 11 18 25	1 8 15 22 29
T	7 14 21 28	5 12 19 26	2 9 16 23 30
S	1 8 15 22 29	6 13 20 27	3 10 17 24
Č	2 9 16 23 30	7 14 21 28	4 11 18 25
P	3 10 17 24	1 8 15 22 29	5 12 19 26
S	4 11 18 25	2 9 16 23 30	6 13 20 27
	JULIJ	AVGUST	SEPTEMBER
N	5 12 19 26	2 9 16 23 30	6 13 20 27
P	6 13 20 27	3 10 17 24 31	7 14 21 28
T	7 14 21 28	4 11 18 25	1 8 15 22 29
S	1 8 15 22 29	5 12 19 26	2 9 16 23 30
Č	2 9 16 23 30	6 13 20 27	3 10 17 24
P	3 10 17 24 31	7 14 21 28	4 11 18 25
S	4 11 18 25	1 8 15 22 29	5 12 19 26
	OKTOBER	NOVEMBER	DECEMBER
N	4 11 18 25	1 8 15 22 29	6 13 20 27
P	5 12 19 26	2 9 16 23 30	7 14 21 28
T	6 13 20 27	3 10 17 24	1 8 15 22 29
S	7 14 21 28	4 11 18 25	2 9 16 23 30
Č	1 8 15 22 29	5 12 19 26	3 10 17 24 31
P	2 9 16 23 30	6 13 20 27	4 11 18 25
S	3 10 17 24 31	7 14 21 28	5 12 19 26

Janez Suhadolc

ZAKAJ JE MODERNA UMETNOST BOLEČA IN TRPEČA?

Ob vodotoku Naviglio Brenta v Padski nižini stoji med drugim tudi ogromna rezidenca Villa Pisani. Ob poletni vročini je bila na voljo beneškim dožem. Zdaj je kot muzej na voljo širokim ljudskim množicam. Na začetku 19. stoletja je v njej kot italijanski podkralj prebival in vladal Napoleonov general Beauharnais.

Natančnejši sprehod po muzeju obsega tudi ogled podkraljeve kopalnice. Narejena je bila na njegovo posebno zahtevo. Razmeroma velik prostor je precej temačen in je dostopen iz zakotja nekega dvorišča. V prostoru stoji ob zidu velika kamnita kad, nad njo sta dve veliki broneni pipi, ki sta bili očitno namenjeni za izliv tople in hladne vode. Kako je bilo urejeno ogrevanje prostora in vode ter odtok iz kadi, se ne spominjam. Povedano mi je bilo, da je bila to prva zasebna kopalnica v Italiji. Za takratno širše občinstvo je bila kopalnica nekaj nezaslišanega. Le zakaj naj bi imel podkralj tako nesmiselno napravo? Prostor je bil temačen, neprijazen, nič vabljev za morebitno umivanje in kopanje. Skoraj vsak navadni Evropejec ima v svoji kopalnici mnogo večje udobje, kot si ga je lahko privoščil italijanski podkralj ob začetku 19. stoletja. Njegovi podložniki so glede umivanja in higiene živeli še veliko slabše. Napredno naravnani zgodovinopisci bi stereotipno pripomnili, da je podkralj živel razkošno življenje. Namignili bi, da je zatiral in izkoriščal svoje podložnike. Kako so ti živeli, mu ni bilo mar. V primerjavi s svojimi podložniki se je podkralj, razumljivo, hranil na izbran način. Vendar, če bi podkralj po kakšnem čudežu prestopil, denimo, Mercatorjev center v Šiški (na primer eden od nekaj desetih takih centrov v Ljubljani), bi ga najbrž zadela kap ob pogledu na vse mogoče, kar nudijo taki trgovski centri. Takšne kulinarične izbire, kot jo ima dandanašnji navaden Evropejec, podkralj niti v sanjah ni imel. Njegovi podložniki še toliko manj.

Nekoliko skušam primerjati vsakdanje življenje evropskega človeka v starih časih in njegovega

potomca v sedanosti. »Stare čase« postavljam v obdobje, ko se je barok oziroma rokoko prevesil v klasicizem, torej nekaj več kot dvesto let nazaj. Čas opredeljujem z zgodovinskimi umetnostnimi stili, za to imam tehten razlog, sicer pa o tem pozneje. Navadni Evropejci so pred približno dvesto leti živeli povprečno štirideset do petdeset let. Stendhal v svojem romanu iz tistega časa pripominja: »/D/a se je dama obnašala zelo zapeljivo in mladostno, čeprav jih je imela že več kot petintrideset.« V časniku *Jutro* (predhodniku *Slovenskega poročevalca* in *Dela*) je pred sedemdesetimi leti pisalo: »/D/a je ljubljanski tramway do smrti povozil petdesetletnega starčka ...« To kar tako, mimogrede. Polovica novorojencev ni dočakala prvega leta življenja. V zdravilstvu je bilo popularno puščanje krvi, včasih je bilo to delo prepuščeno kar pijavkam. Zoboboli so bili neznosni, puljenje zob so opravljali »v živo«, tudi kirurške posege, kolikor jih je bilo, so opravljali »v živo«, če omenim le nekaj segmentov iz zdravstva. Kako in kaj je bilo s kopalnicami, sem že omenil. No, navadni Evropejci so pred dvesto leti živeli tudi brez angleških stranišč, umivalnikov in bidejev. Ženske so prale na roko ob vodotokih. O kakšnih pralnih strojih se jim ni niti sanjalo. Centralnega ogrevanja, plinskih in električnih inštalacij ni bilo. Kaj vse gre na elektriko, nima smisla naštevati, pomisliti je treba mogoče vsaj na razsvetljavo, ki so jo v starih časih prakticirali s svečami in leščerbami. Ta stari niso imeli telefonov, mobilnikov, televizije in seveda interneta. Večina je vse življenje preživela v rodnem kraju. Potovali so, če so, peš, na konjih ali s kočijami.

jami. Za primerjavo: moj znanec preživlja konce tedna na Maldivih. Pravi, da so tam najboljše golf igrišča. Turizma, torej masovnih potovanj za zabavo, v starih časih ni bilo. Kakšne užitke nudijo osebni avtomobili širokim ljudskim množicam, tudi nima smisla razglablјati. Avtomobil je pojem svobode in hitrega premikanja kamor koli in kadar koli; taka naprava je bila v starih časih nepojmlјiva. Jaz, na primer, sem upokojen. Če odštejem mladost in mladostnost, je to moje najprijetnejše življenjsko obdobje. Pokojnine si je izmislil Otto von Bismarck in so, poleg zdravstvenega zavarovanja, samoumevna evropska institucija. Nisem še omenil navadnih in porodniških dopustov, prostih sobot in številnih praznikov. Mladenci po novem ne služijo vojaškega roka. To služenje ni bilo mnogo boljše od življenja v zaporu. Pred dvesto leti je vojaški rok trajal sedem (!) let. Lik mišičastega delavca s krampom in lopato je že v ropotarnici zgodovine. Vse jarke in izkope opravljajo mehanske naprave. Sodobna tehnologija opravlja in prevzema ogromno neprijetnih del. Mnoga opravila so že robotizirana, na vidiku je pametna robotizacija. Ve se, kako deluje sodobno kmetijstvo. Bralci morda še ne vedo, da je tudi kravja molža robotizirana. Odvzem mleka se zgodi brez vsake intervencije človeških rok! Možne so še kakšne druge primerjave življenja na relaciji nekoč in danes. Mirne duše lahko napišem, da je življenje sodobnih Evropejcev udobno, prijetno in lahkotno kot še nikoli v zgodovini. Še nikoli nam ni bilo lepše, kot nam je zdaj. Seznam primerjav v prid modernemu načinu življenja gotovo še ni izčrpan, omeniti bi moral vsaj še politične svoboščine. Parlamentarne demokracije, ki jo prakticiramo, ne gre primerjati s političnimi sistemi in političnimi svoboščinami iz preteklosti, ne glede na to, kaj si mislimo o naših politikih.

V začetku tega spisa sem italijanskega podkralja povezal z obdobjem izzvenevanja baroka in rokokoja in prihajajočim klasicizmom v umetnosti. In to je to, zaradi česar sem se lotil pričujočega pisanja. Beauharnais je prebival v prelepi paladijanski palači. Arhitektura je izbrana: vhodna partija ogromne palače je poudarjeno višja z mogočnim trikotnim zatrepom, posamezni deli palače se povezujejo s kolosalnim paladijskim stebnim redom, strešni venci so bogato profi-

lirani. Stavbo krasijo mnogi kiparski izdelki in stavbno okrasje, okna so v bogatih profiliranih okvirjih s trikotnimi in polkrožnimi zaključki. Za palačo je velikanski park, menda največji v Italiji, z vsemogočim rastlinjem, gredicami, ribniki, potmi, kiparskim okrasjem in ne nazadnje še z labirintom iz pušpanovega grmovja, kjer se lahko mimogrede izgubi vsak obiskovalec. Vse je narejeno v poznobaročni maniri. Notranjščina palače ne odstopa od zunanjščine. Skozi mogočen portal se po širokih dvokrilnih stopnicah pride v prvo nadstropje, kjer je glavna sprejemna dvorana. Strop je poslikal genialni Giambattista Tiepolo (1696–1770). Naslikal je vesele prizore iz življenja antičnih boginj, ki plavajo po nebeških prostranstvih. Nekaj je tudi bogov, a so bolj v ozadju. Vsi akterji na slikariji so dobre volje in bolj ali manj diskretno razgaljeni. Cela palača premore veliko različnih slik in slikarij. Prevladuje vtis veselih in srce poživljajočih umetnin. Celotna stavba je opremljena z izbranim baročnim, rokokojskim in klasicističnim pohištvom. Jaz se kar nisem mogel nagledati lepote, očarljivosti in obrtne perfekcije posameznih kosov. No ja, razumlјivo, saj sem v prostem času mizar. Palača s svojim umetniškim nagovorom se dobro ujema z muziko iz tistih časov. Arhitekturi, slikarstvu, kiparstvu in opremi bi se dobro podala glasba Mozarta, Salierija, Cimarose ... in drugih glasbenih ustvarjalcev tistega časa. Ta glasba je blagozvočna, prijetna za uho, harmonična in v splošnem vesela.

O literaturi tistega časa nisem najbolj podučen. Prijatelj Jaroslav Skrušny je o tem napisal takole: »Leposlovje je na prelomu med 18. in 19. stoletjem zagotovo odločilno zaznamoval vpliv razsvetljenstva, ki je temeljito omajalo do tedaj prevladujočo avtoriteto na duhovnem področju – katoliško Cerkev. Padli so številni tabuji in prepovedi, užitkom mesa je bila pot odprta tudi v književno izražanje, ne le duh, tudi telo je velo, koder se mu je zahotelo. Rodil se je tako imenovani galantni roman, ljubeznive pripovedi o pretežno ljubavnih avanturah, zgodah in nezgodah mladih plemenitnikov in okoliških pastiric, visokorodnih gospa in njihovih lakajev, kočijažev, kuharjev, literatura se ni več pomišljala pokukati v budoar ali kupleraj, vse

te poltene užitke pa so seveda uokvirjali nazorni in sočni opisi vsakršnih poedin, pirovanj, orgij. Se razume samo po sebi, da so bile vse te žmohtne štorije popisane v karseda sočnem, zabavnem in izumetničenem jeziku, kjer je kar mrgolelo okrasnih pridevnikov, stilskih umetnij in duhovitih domislic, paradoksov, besednih iger in miselnih vinjet. Med najznamenitejša imena tovrstne književnosti na Francoskem sodita vsekakor Vivant Denon in Choderlos de Laclos (*Nevarna razmerja*), svojo posebno dovršitev, ki je že segla onkraj meja razsvetljenske dopustnosti in segla v mračnejše globine človekove seksualnosti, pa je dosegla z opusom slovitega markija De Sada. Likovni pendant te galantne literature žgečkljivih prizorov iz plemiškega življenja še najbolj predstavlja slikarstvo Antoina Watteauja, Louisa Davida, Fragonarda in Ingesa v Franciji pa Thomasa Gainsborougha ter Joshue Reynoldsa v Angliji. Na Otoku je tovrstne razuzdane literature v tem času manj – Anglija je vendarle bolj puritanska od Francije –, zato pa sta največji imeni iz prehoda 18. v 19. stoletje avtor zgodovinskih romanov Sir Walter Scott, ki je v idealiziranih podobah slikal »veselo« srednjeveško Anglijo in njene viteške nravi, običaje in plemenitost, ter Jane Austen, razvpita pisateljica predromantičnih zgodbic z angleškega podeželja, kjer ljudje in narava prebivajo v čudovitem sožitju in harmoniji, ki ju le tu in tam zmoti kakšen naključni izprijenec, ki pa ponavadi za svoje zlobne spletke prejme zaslužen kaznen in svet je spet v popolnem ravnovesju ...

Seveda pa paladijansko zaokroženi arhitekturi vile Pisani v literaturi še najbolj ustreza visoka klasicistična forma velikih tragedov Pierra Corneilla in Jeana Racina, ki sta svoje drame pisala v izbrusenem, uravnovešenem, formalno izpiljenem in rahlo pridvignjenem slogu, tako rekoč »v zlatem rezu«, kot bi rekli vi, arhitekti, sta pa seveda nekoliko starejša, pripadata dobi zrelega baroka (druga polovica 17. stoletja).

Vse stavbe niso Vila Pisani, večina slikarjev ni bila tako slavna, kot je bil Tiepolo, vsak skladatelj ni Mozart, vsak literat ni Racine ali Corneille, vendar je splošen vtis harmoničnosti in dobrega razpoloženja tudi na bolj vsakdanjih nivojih evidenten. Če povzamem: kljub kugam, lakotam in vojnām

Giambattista Tiepolo, poslikava v Vili Pisani.

Vir: <https://commons.wikimedia.org>.

je bila umetniška produkcija v starih časih vesela in dobro razpoložena. Celo prizori križanja in mučeništva so naslikani na monumentalen, teatralen in estetsko harmoničen način. Vsi protagonisti na teh slikah so lepi kot manekeni. Tako imenovane angažirane in socialne umetnosti skoraj ni bilo. Ta ali oni bi opozoril na Goyo ali celo na zgodnejšega Boscha in še koga. Njihova dela predstavljajo droben segment v umetniški produkciji.

Tako dobro kot živimo v Evropi zdaj, nismo še nikoli. To je dejstvo. Če prebiram tisk in poslušam radio, dobim vtis, da bi lahko še bolje. To osnovne ugotovitve ne spremeni. V skladu z blagostanjem, ki ga uživamo, bi pričakoval, da bo tudi umetniška produkcija optimistična in veselo razpoložena. To, kar velja za evropsko vrhunsko in esencialno umetniško ustvarjanje, je vse prej kot razpoloženo in veselo. Serialna, elektronska, konceptualna glasba in kar je še takih pojmov v moderni glasbeni ustvarjalnosti, je za morebitno poslušalstvo agresivna akustična mōra. Kdor zdrži ob tej glasbi, mora imeti trden značaj in močne živce. Vtis imam, da je kar koli slišnega lahko razglašeno za glasbo. Nekje sem prebral, ne spominjam se, kje, da je sodobna likovna umetnost »v bistvu skoncentrirana gravitacijska masa«! Ne vem, kaj naj bi to pomenilo. Nisem še slišal za »gravitacijsko maso«. Je to umetniški specifikus? Kdor ga zaužije, bo mimogrede stopil v hram večne umetnosti? Citat se je nanašal na likovno ustvarjanje. Razlitost,

politost, razmetanost, raztreščenost, prebodenost, razklanost, iritiranost, destrukcija, eksplozivnost, naključnost so pogosti motivi sodobne likovne umetnosti, posebno ko gre za abstraktno slikarstvo. Razvidno moderno likovno ustvarjanje obiluje z bolešno motiviko. Morišča, mrtvašnice, destrukcije vseh vrst, klavnice, mučenje, trpljenje v vseh mogočih oblikah, bizarnost, posebna psihotična stanja agresija so pogosti motivi tega slikarstva. Performansi, instalacije, hepeningi so običajno mučni za gledalstvo. Bodiart promovira krvaveče trpljenje za umetniško delo. Moderna arhitektura prisega na funkcionalnost, kar se ponavadi pokriva z dolgočasjem, puščobo in celo vulgarnostjo. Najnovejša arhitektura, posebno še, če gre za pomembnejša naročila, mora biti ekscesna. Važno je, da se kakšna nova stavba niti po pomoti ne prilega okolju arhitekture iz prejšnjih obdobj. Motiv moderne arhitekture je lahko kar koli: ptičje gnezdo, prašičji kadaver, violina, klavir, tnalo za sekanje drv, skodelica za kavo ali krožnik, pomarančni krhlji, vesoljsko plovilo ..., lahko je oglata, okrogla, koničasta, poševna, usločena ali pokončna ... ni važno, pomembno je, da je čim bolj odstopajoča od vsega v bližnji in daljni okolici. Sodobni literarni ustvarjalci so trpeči in razočarani nad svetom, ki jih obdaja. Srečko Kosovel je že v dvajsetih letih prejšnjega stoletja polagal Evropo v krsto, za Cankarja je bila žalost osnovni motiv njegovega celotnega opusa, če se omejim na dve veliki imeni iz slovenske literature. Omenim naj še konceptualno pisanje in pesnjenje, ki ga je mogoče primerjati z abstraktnim slikarstvom. Pri obeh aktivnostih se ponuja občutek neznanja in šarlatanstva. Umetniki se nasproti svoji ustvarjalnosti večkrat sklicujejo na svojo angažiranost. Njihova umetnost naj bi bila tenkočuten odziv na vse mogoče za-

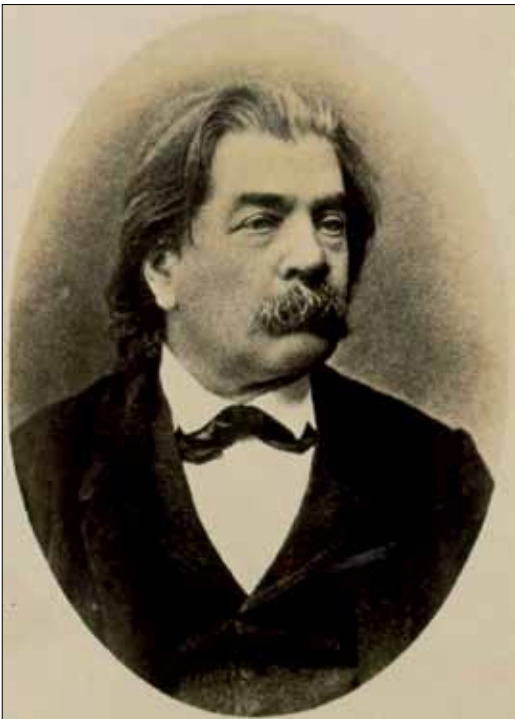
gate in reve naših časov. S svojo umetnostjo naj bi kar naprej opozarjali na probleme in krizna, če ne kar apokaliptična stanja svojega okolja. Kriza gor, kriza dol, vendar še enkrat poudarjam: še nikoli nam ni šlo tako dobro, še nikoli si nismo mogli toliko privoščiti, kot si lahko zdaj. In zato čutim neskladje med umetniško produkcijo v preteklosti in sodobno. Včasih se niso imeli prav razkošno, a je bila umetnost vesela in razpoložena, sodobni umetnosti se zdi bolest in trpljenje normativna. To se mi zdi nelogično, tega pravzaprav ne razumem.

Ko pišem o sodobni umetnostni ustvarjalnosti, imam v mislih tisto, kar se dogaja v okrilju kustosov, galerij, muzejev, zbirk, umetnostnih kritikov, javnih vrednotenj z nagradami, priznanji in podobno. Vzporedno s tem elitnim umetnostnim naborom eksistira za široko populacijo pojem pop kulture. Ta je vesel in razigran in, po mojem mnenju, smiselno odslikava vsakdanji življenjski utrip povprečnega Evropejca.

Naj končam tale spis v kopalnici italijanskega podkralja. Ob času mojega obiska je bil tam na tleh precej velik tram v močnem kovinskem ogrodju, na katerega je bila pritrjena hidravlična tlačilka. Pogledal sem paznika, ki je na stolu nadzoroval sceno. Vprašal sem ga, kaj pomeni ta »prismodarija« v kopalnici italijanskega podkralja. Povedal mi je, da je to umetniška instalacija zelo znanega italijanskega umetnika. Stopil je k nekemu stikalu in tram se je začel pod silovito hidravliko zvijati in lomiti. Ko je bil tram prelomljen, je hidravlika popustila, paznik je prelomljeni tram zamenjal z novim. Ob tem je skomignil z rameni, češ: »Tako mi je naročeno, taka je moderna umetnost!« Bilo bi zanimivo slišati, kaj bi rekel veliki Tiepolo, če bi mu povedali, da je uničevanje dobrih lesenih tramov v kopalnici italijanskega podkralja lahko velika umetnost!

PRLEŠKO NAREČJE V RADOMERŠČAKU, ROJSTNEM KRAJU ZNANSTVENIKA – JEZIKOSLOVCA FRANCA MIKLOŠIČA

Franc Miklošič, jezikoslovec svetovnega slovesa, se je rodil 20. novembra 1813 v Radomerščaku pri Ljutomeru. Šolal se je v Varaždinu, Mariboru, Gradcu in na Dunaju. Ob slavistiki je študiral tudi filozofijo in logiko. Objavil je sedeminsedemdeset vrhunskih znanstvenih del s področja slovničarstva (stara cerkvena slovanščina in slovansko jezikoslovje), slovaropisja, veliko razprav je napisal o prevzetih prvinah v slovanskih jezikih in iz slovanskih jezikov, poglobljajal se je v slovensko pravno terminologijo, prizadeval si je za oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika, za pripravo učbenikov za pouk slovenščine v gimnaziji in za razvoj slovenskega šolstva.

Franc Miklošič. Vir: <https://commons.wikimedia.org>.

Franc Miklošič je bil prvi profesor na dunajski slavistiki, predstojnik stolice za slovansko jezikoslovje in literaturo, dekan filozofske fakultete in rektor Univerze na Dunaju. Imenovan je bil v avstrijski viteški stan in je dobil viteški križ Leopoldovega reda. V slovensko jezikoslovje je od-

ločilno posegel leta 1844, ko je objavil klasično jezikoslovno recenzijo primerjalne slovnice Franza Boppa. Njegovo humanistično in univerzalistično usmerjeno mišljenje in prizadevanje sta bili rezultat pristne sinteze njegove nacionalne zavesti. Utemeljitelj sodobne slavistike se je posvečal tudi sodobni balkanistiki, še posebej albanistiki. Zbral in izpisal je vsa dotedanja v albanščini natisnjena dela in iz njih izluščil prevzete prvine, zlasti slovanske in romanske leksikalne elemente. Raziskoval je tudi romščino s stališča argumentacije izvora iz starih in novejših indijskih jezikov in objavil njihove pravljice in pesmi.

Njegova najpomembnejša dela so: *Primerjalna slovnica slovanskih jezikov* I–IV (v nemščini), *Lexicon paleoslovenico – graeco – latinum*, *Etimološki slovar slovanskih jezikov* (v nemščini). Med letoma 1853 in 1865 je pripravljajal in urejal učbeniško gradivo za gimnazijski pouk od petega do osmega razreda. Določeno pozornost je pri zbiranju t. i. narodnega blaga izkazal tudi pregovorom in rekom s poudarjenim vzgojnim in poučnim učinkom. V njegovih gimnazijskih berilih so vključene tudi pregovorne enote.

Umrli je 7. marca 1891 na Dunaju. Znanstvenemu svetu je Miklošič zapustil obsežno življenjsko delo: 38 knjig, 108 razprav ter nad 3000 pisem.

Spodnjeprleško narečje v Radomerščaku uvrščamo v panonsko narečno skupino.

V vsej panonski narečni skupini je naglas jakostni, tonemsko nasprotje se je izgubilo. Ohranili so se rezultati slovenskih naglasnih pomikov, naglasni umik s kratkega zadnjega zloga na *e*, *o* in polglasnik je izveden, umično naglašen samoglasnik pa je še kratek. Stari praslovanski akut, ki se je v panonski narečni skupini skrajšal kot v vseh slovenskih narečjih, je v panonski narečni skupini ostal kratek in prešel v kratki cirkumfleks tudi v nezadnjem zlogu. Stari kratki cirkumfleks se je podaljšal in prešel na naslednji zlog: *zlató*, *bralí*, *dalí*, *piló se je*. Novi akut se v obrazilu *-jé* pojavlja v besedah: *korejé*, *klajé*. Predlog ali predpona potegneta naglas na levo: *prinas*, *dòbila je, je igra*, *smo nàbrali, je òpa, je pĭnesa*. S sprva kratkega zaprtega zloga se je naglas umaknil na levo: *glòboki*, *šùroki*, *visoki*.

Za prleško samoglasniško glasoslovje je značilno, da je sestavljeno iz dolgih in kratkih enoglasnikov, dvoglasnikov pa narečje ne pozna. Dolgi samoglasniki so *í*, *ú*, *û*, zelo ozki *ě*, zelo ozki *ô*, ozki *ē*, ozki *ō*, *á* in samoglasniški *ĭ*. Dolgi *í* je naslednik dolgega cirkumfleksiranega *ī*: *mlín*, *sín*, *žíf*. Dolgi *ú* je odraz za dolgi samoglasniški *ū* ali pa prevzeti dolgi *ú*: *búha*, *čún*, *dúg*, *púnim*, *púž*, *túčen*, *žúna*, *karúza*. Dolgi *û* zastopa dolgi *u*: *dúša*, *grúška*, *klobúk*, *klún*, *lúč*, *súha*. Zelo ozki je odraz za dolgi cirkumfleksirani jat: *běli*, *besěda*, *grěh*, *lěp*, *mlěko*, *svěča*, *zvězda*. Zelo ozki dolgi *ô* je odraz za dolgi etimološki *o* in za dolgi, nosni *o*: *gnój*, *mesô*, *nôč*, *drôg*, *gôbec*, *klôp*, *môž*, *pôt*. Iz dolgega etimološkega *e*, dolgega nosnega *ē* in dolgega polglasnika se je razvil dolgi ozki *ě*: *iměna*, *jesěn*, *lět*, *pěč*, *glědan*, *pět*, *zěbe*, *děn*, *lěn*, *měh*, *vės*. Dolgi ozki *ô* zastopa izgovorni dolgi *a*: *brôda*, *dvô*, *grôd*, *hrôst*, *vôpno*. Samoglasniški *ĭ* je ohranjen.

Kratki naglašeni samoglasniki: *ì*, *ù*, *û*, *è*, *ò*, *è*, *à* in *ĭ* so refleksi za stare akutirane in umično naglašene samoglasnike. Gradivo: *ftič*, *miš*, *nìt*, *sìr*; *hiša*, *lipa*, *riba*, *žila*; *krùh*, *kùp*, *plüg*, *jùžina*, *mùha*; *gúc*, *žúna*; *brèza*, *cèsta*, *lèto*; *hòdin*, *nòsin*; *gòba*, *tòča*, *kòtel*, *òkno*; *srěča*, *sèstra*; *pès*, *stèber*; *bàba*, *bràta*; *kĭst*, *pĭst*.

Pri nenaglašeni samoglasnikih je upad redek. Možne so nekatere premene. Nenaglašeni jat

se lahko izgovarja kot *i*: *člòvik*, *gližén*, prav tako tudi *u*: *pistiti*, *zgibiti*. Nenaglašena vokoida *ĭ* in *ŋ* se govorita v ponaglasni legi: *kisłca*, *spròtłtje*, *svěčŋca*. V izgovorljivem zlogu lahko onemeva *i* v velelniku: *vzènte*, *pèchte*, *píšte*.

Soglasniški sestav je blizu knjižnemu. Prleške narečne premene so naslednje: mehki *nj* se izgovarja kot *j*: *jìva*, *měja*, *prědji*; palatalni *lj* otrdi v *l*: *kàšel*, *lidjé*, *vòla*; sklopa *tl*, *dl* se izgovarjata kot *l*: *jèla*, *plèli*; končni *m* se izgovarja kot *n*: *hòdin*, *z bràton*, *s kòn*; *v* se v izglasju in pred nezvenečimi soglasniki izgovarja kot *f*: *zdràf*, *zòfca*; sklop *pt* se premenjuje v *ft*: *ftič*; sklop *hč* v *šč*: *něšče*, *nìšče*; sklop *kt* v *št*: *štó*; sklop *šč* je ohranjen: *gòšča*, *iščen*, *ognišče*; pred *d*, *c*, *s* se pojavlja sekundarni *j*: *gùjden*, *mùjcek*, *òjstr*.

Prleško narečno oblikoslovje ohranja dvojino, srednji spol, nepremični, premični, mešani in končniški naglasni tip. V moški sklanjatvi je v dajalniku in mestniku ednine končnica *-i*: *h kovóci*, *pri kovóci*. V množini je ohranjeno podaljševanje osnove s končnico *-je*: *lasjé*. Narečje ne pozna podaljševanja osnove z *-ov*: *mòsti*, prav tako ne preglasa *o* v *e* za *c*, *č*, *ž*, *š*, *j*: *z lícon*, *z mójzon*, *lójon*. V orodniku ednine ženskega spola je končnica *-oj*: *z lipoj*, *z ženój*, *za gorój*. V sklanjatvi samostalnikov srednjega spola se lahko podaljšanje osnove z *-n*- prenese tudi v imenovalnik: *vrèmen*, *sèmen*, *vìmen*. Nekateri samostalniki srednjega spola se feminizirajo že v ednini: *drěva*, *vùha*, *òka*, *pèra*. Podaljševanje osnove s *-t*- je ohranjeno: *tèle* – *telèta*, *dě:te* – *detèta*. Skupno ime *děca* – *děce* / *decé* je moškega spola.

Samostalniški zaimki so *š'tò*, *gdò* – *kòga*, *kěj* – *čěsa*. Nikalni zaimek je *nìšče* – *nìkoga* – *nìkomi* – *pri nìkomi* – *z nìkon*. Drugi zaimki so še: *màlošto*, *màrsikèj*, *rětkokèj*. Osebni zaimki v ednini so: *jàs/ jà* – *mene*; *tì* – *tèbe* – *s tòboj*, *ùn* – *jèga*, *ùna* – *jé* – *pri joj*; *òvo* – *òvega*. Dvojinske oblike so: *mija* – *nòj* – *nàma*; *vija* – *vòs*; *òvidvò* – *jédva*, množinske pa *mí* – *nòs*, *ví* – *vòs*, *ùni* – *jih*.

Pridevniki moškega spola se sklanjajo kot v knjižnem jeziku: *lěp* - *ega*, *lěpi* – *lěpih*, za ženski spol pa *lěpa* - *e* - *oj* - *o* - *oj* - *oj*. Stopnjujejo se z obrazili *-ši*, *-eši*, *-iši*: *lěpši*, *vóziši*.

Pri pridevniških zaimkih se posebnosti: *vòdvin/ vājín*, *jèdvin* 'njun'. Kazalni zaimek *ta* ima svojo

sklanjatev: *té: -toga*. Znan je tudi zaimek *tòti*. Zanimivi so še zaimki: *nèkòšni* 'neki', *fsàkši*, *kèrište* 'kateri koli'.

Pri števniki imajo posebno obliko: *dvájsti*, *trijesti*, *tàužnt* in *jèzero*.

V prleškem narečju ima glagol vse oblikotvorne in oblikospreminevalne vzorce kot v knjižnem jeziku. Posebnosti so: *delave* za 1. osebo dvojine ženskega spola. Brezpriponski glagoli se spregajo: *dòva – dòte*, *vén – vèta*, *jén – jèta*. Poleg *vedeti* je bolj znan glagol *znàti*.

Glagolski deležnik na *-l* se za moški spol končuje na *-a*: *je nèsa*, *pòsa*, *lèzo*, *krà*, *šà*, *skiùba*, *rèka*, *klèja*, *nàpna*, *klà*, *žrja*, *prà*, *píja*, *bùja*, *potégna*, *gòra*, *hòdja*, *dèla*, *glèja*, *làga*, *rèza*, *kòva*, *klíva*, *placúva*, *bíja*, *dà*, *jà*, *vèda*.

Nedoločnik ima obrazilo *-ti* in *-čti*: *plèti*, *rèčti*. Ohranjena so deležja: *stojé*, *podóč*. Med prislovi so narečni *fčàsik* 'včasih', *fčàsik* 'takoj', *dòklič*, *odvēčara* 'zvečer', *gnès* 'danes', *òdmah* 'takoj', *dere* 'ko', *gé* 'kje', *indi* 'nekje', *podòčki* 'grede'. Narečni vezniki so *no* 'in', *nèjč – nèjč* 'niti-niti', *vè* 'saj', *kà* 'da', *čì* 'če', *čiglih* 'červno'.

Po slovarju za Slovenski lingvistični atlas so izpisane nekatere prleške besede v Radomerščaku:

bòžja kràvica 'pikapolonica'; *casrati* 'stopicljati'; *cùgli* 'vajeti'; *cùzek* 'teliček'; *cvèk* 'žebelj'; *čèh* 'fant'; *čmìga* 'slabo vino'; *čòba* 'ustnica'; *čúča* 'pijača'; *dère* 'ko'; *dospominati se* 'pogovoriti se'; *dùkel* 'glinasta posoda'; *ednók* 'nekoč'; *fčèkniti* 'postati kislo'; *fčìsta* 'docela'; *fčòsi* 'takoj'; *glibàja* 'goba'; *gnèsdén* 'dandanes'; *gújdek* 'pujsek'; *gùčati* 'govoriti'; *gút* 'grlo'; *xmajúh* 'lenuh'; *hóratì* 'polivati z vrelo vodo'; *hùškati* 'vriskati'; *inda* 'nekoč'; *jèklaf* 'jecljav'; *jènka* 'krilo'; *jùžina* 'malica'; *keblàča* 'glavura'; *kódik* 'kod'; *kòla* 'voz'; *kopàja* 'korito, skleda'; *kotóč* 'kolo'; *liščóje* 'lupine'; *màdžar* 'močerad'; *màjčko* 'malo'; *mùkèfca* 'korenje'; *mustóci* 'brki'; *múrka* 'kumara'; *nafsezarón* 'navsezgodaj'; *nevòla* 'nesreča'; *nòhiš* 'podstrešje'; *nóvil* 'senena kopica'; *obelije* 'olupki'; *od nèki nègda* 'od nekoč'; *odvēčara* 'popoldne'; *pàmetiva* 'tepežnica'; *pàščiti se* 'truditi se'; *pìcek* 'piščanec'; *pivnica* 'klet'; *plàntaf* 'šepav'; *potóč* 'kolo'; *prèsmec* 'butara'; *prezacàjta* 'prezgodaj'; *přta* 'proti'; *priklt* 'veža'; *pùkl* 'grba'; *pùca* 'deklé'; *ràsłhe* 'vile'; *ròbača* 'srajca'; *ròbec* 'ruta'; *ról* 'dimnik'; *rùče* 'naramnice'; *sèp* 'meja na

hribu; *spótiti se* 'spomniti se'; *sprotolétje* 'pomlad'; *svétek* 'praznik'; *šíjak* 'vrat'; *šènt* 'vrag'; *šólji* 'nizki čevlji'; *štàkor* 'podgana'; *šùma* 'gozd'; *tàbrh* 'dnina'; *talér* 'krožnik'; *tikef* 'buča'; *tolíge* 'samokolnica'; *vàči* 'drugače'; *vàmp* 'trebuh'; *vèka mèša* 'velika gospojnica'; *věš* 'perilo'; *vùdriti* 'udariti'; *vùhek* 'vlažen'; *vújec* 'stric'; *vújna* 'teta'; *vójka* 'vrav'; *vratì* 'ozara'; *vróštvo* 'zdravilo'; *vüvorek* 'kumara'; *vùzen* 'velika noč'; *zobače* 'grablje'; *zóvec* 'zajec'; *žganica* 'žganje'; *žgéc* 'vroč'; *žmètno* 'težko'; *žučók* 'rumenjaki'.

Iz nemščine je prevzetih veliko besed: *brútif* 'pokopališče'; *cèjtenge* 'časopis'; *fùrtòh* 'predpasnik'; *gràtati* 'postati'; *herbija* 'dota'; *hàmer* 'kladivo'; *nùcati* 'potrebovati'; *pecikl* 'kolo'; *soldók* 'vojak'; *špàjs* 'shramba'; *šténge* 'stopnice'; *stünfe* 'nogavice'; *šúrc* 'krilo'; *štàla* 'hlev'; *šàjba* 'šipa'; *špórhert* 'štedilnik'; *tùnka* 'posoda za zaseko'; *trúcati* 'prositi'; *trùga* 'krsta'; *virt* 'gospodar'; *žègnaje* 'proščenje'.

Nekaj besed je prevzetih tudi iz madžarščine: *bèteg* 'bolezen'; *čùnta* 'kost'; *falàt* 'kos'; *gàzda* 'gospodar'; *pènezi* 'denar'; *saból* 'krojač'.

Za ponazoritev narečja je zapisanih nekaj pregovorov v prleščini.

Pregovor je kratko, jedrnato reklo v splošno sprejeti rabi; je zgoščen stavek, pogosto v prenesenem pomenu, za katerega velja, da izraža neko resnico, ki temelji na izkušnjah. Pregovori so izraz modrosti in dobro znanih resnic, ki so uspešno prestale preizkus več generacij. Dajejo nam vpogled v to, kako so ljudje v preteklosti zaznavali svet okrog sebe, iskali rešitve iz težkih položajev, presojali stvari in ponujali nasvete. Pregovori so ogledalo družbenih in moralnih norm določenega časa in družbe ter nam dajejo idejo o kulturnih vrednotah. Pregovore lahko pravilno razumemo le, če poznamo zgodovino, geografijo, gospodarstvo, religijo, kulturo in navade določenega okolja. Vremenski pregovori so igrali pomembno vlogo, ker ni bilo moderne opreme za napovedovanje vremena. Za pregovore je značilna fiksna oblika. Biti so morali kratki in preprosti, da so se lahko prenašali iz generacije v generacijo. Pregovori se pogosto rimajo in imajo izrazit ritem.

Či lidjé nèbi hmirali, bi svét podírali.

Či bi ti přst pokóza, bi ti htèja vzèti cèlo rokó.

Či máčki na rép stopiš, se zglási.
 Gda máčke nêga dôma, te miši plêšejo.
 Bók dèj nòrin pàmet, tẹ mo še jàs nêkej fk'rej
 dõba.

Gdó z màlin zadovolen nêje, vèjkega vrêden nêje.
 Kêra kráva fêst zóli, mò mòlo mléka.
 Česa je pùno sřcě, ra:do z vùst grě.
 Dělaš ž jín kak svíja z mēlnatin žàklon.
 Dòkič pròsi, zlòta vùsta nòsi.
 Sàmo v mlíni se dvòkrat pově.
 Gledí kak miš z mèle.
 Pret svòjin prágon, ne vídi břvna, pred drúgin
 pa vídi smět.

Od zvùnah júj, od znòtrah fúj.
 Nobèna jáboka dáleč od drěva ne pàdne.
 Kàk boš si pòstla, tàk boš lèža.
 Kàj je prèveč, še s krùhon ne dõbro.
 Kàj te ne sřbí, ne čòhli.
 Gè máčka ležì, tan dláko pistí.
 Kráva pr gòpci dají.
 Nêje fsáki dèn svétek.
 Pot kóžoj smo fsii krvávi.
 Právega prijátela žmètno dobíš.
 Fàšenk na pèči, vùzen na trátì.
 Skòro še nigdàr ne záfca dõba.

Stàra naváda želèzna ròbača.
 Táki si, kàk da bi priša z brítifa na òrlap.
 Tíha vòda brège glòda.
 Lúcke dvèri do te po rìti pòkale.

Dodan je pomen nekaterih narečnih besed v pregovorih: *břvno* 'bruno'; *britif* 'pokopališče'; *ne-čohli* 'ne praskaj'; *dòkič* 'dokler'; *fàšenk* 'pust'; *gè* 'kje'; *hmirati* 'umirati'; *lúcki* 'tuj'; *mo* 'bom'; *mèla* 'moka'; *nêga* 'ni'; *nêje* 'ni'; *òrlap* 'dopust'; *ròbača* 'srajca'; *svétek* 'praznik'; *vèjki* 'veliki'; *vùsta* 'usta'; *vùzen* 'velika noč'; *zólit* 'mukati'; *zvùnah* 'zunaj'; *znòtrah* 'znotraj'; *žmètno* 'težko'.

Franc Miklošič se je rodil v Radomerščaku in gotovo je spregovoril kot otrok najprej v prleščini. Med študijem se je izpopolnjeval v slovenskem knjižnem jeziku, obvladal je več evropskih jezikov, raziskoval je tudi albanski jezik in romščino. Velja za jezikoslovca svetovnega slovesa.

LITERATURA

Jesenšek, Marko. *Miklošičeva monografija: Ob dvestoletnici rojstva Franca Miklošiča*. Ljutomer: Gimnazija Franca Miklošiča, 2013.
 Zorko, Zinka. *Narečjeslovne razprave o koroških, štajerskih in panonskih govorih*. Maribor: Mednarodna knjižna zbirka Zora, 2009.

ORGANIZACIJA OBVEŠČEVALNE SLUŽBE PRED TURŠKIMI VPADI

Uspešna obramba pred turškimi vpadi je bila pogojena z dobro organizirano obveščevalno službo. Kako je bila videti obveščevalna služba na meji med notranjeavstrijskimi in hrvaškimi deželami na eni strani ter sosednjimi pokrajinami po turško oblastjo – zlasti Bosno na drugi strani, pa so tajna pisna poročila o vojnih razmerah na turškem ozemlju. To so t. i. *turški glasi*.

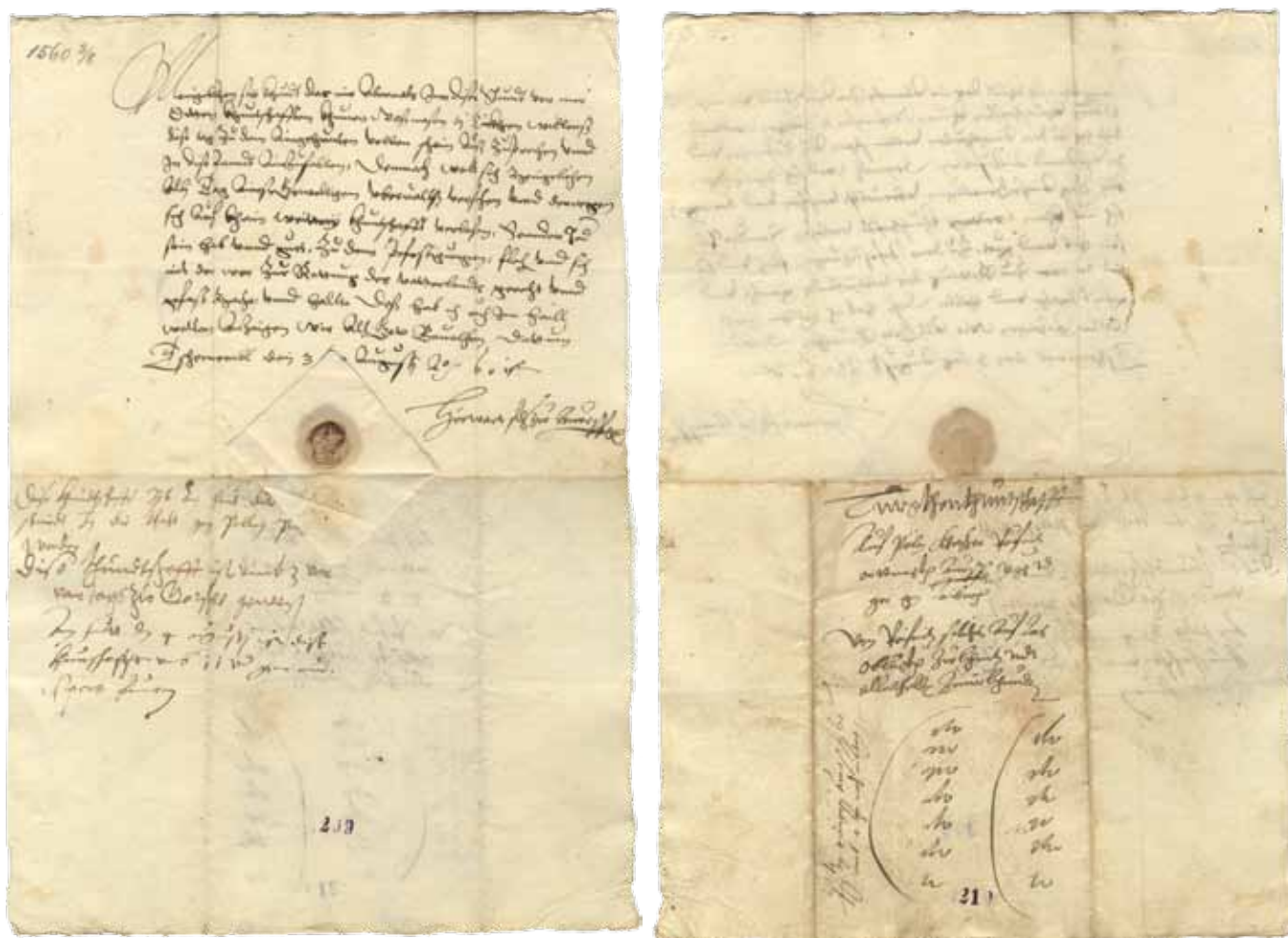
S to obveščevalno službo na meji so se ukvarjali posamezni poveljniki ob meji nameščenih čet. Brzi sli so turške glase prenašali iz kraja v kraj in napovedovali vpad Turkov. Grajski stotniki, poveljniki trdnjav in mest so potrjevali sprejem teh pisem s svojim podpisom. Kot primer hitrega obveščanja bi navedel naslednji postopek. Že leta 1479 ugotovimo, da je Lovro Turjaški iz Hrvaške sporočil kranjskemu vicedomu o nameravanem turškem vpadu. Vicedom je novico sporočil v Trzič, naj se vest razširi po vsej Gorenjski. Koroški namestnik jo je izvedel iz Celja in jo takoj naznanil Beljačanom, beljaški sodnik pa svojemu gospodu na Bavarsko. V dveh dneh so o novici izvedeli vsi prizadeti.

Največ turških glasov se je ohranilo iz 16. stoletja. Nekateri so pisani z glagolico v hrvaškem jeziku, drugi pa v nemščini. O tem priča naslednje besedilo: »Ovi turski glasi da se nesu od grada po vsem Vinodolu, na Riku, Trsat, Kras, Pifku i do Ljubljane dan tr' noč. Brzo – brzo-brzo-brzo ...« Od Bihaća je šla pošta po obmejnih mestih, pa preko Ogulina v Ljubljano in prek Zagreba v Gradec. Po hitrosti in zanesljivosti so bili na glasu bihački poštni konjeniki, ki so služili pri pošti na področju celotne Krajine.

Vojaški komandanti, ki so pošiljali obvestila, so sprejemali vesti z raznih strani od posameznikov, ki se omenjajo s pravim imenom, ali pa od anonimnih oseb. V virih naletimo na naslednje formulacije: »kako ovu uru glasi dodjoše od prijatelj naših,« ali »kako mi ovo sada glasi dodjoše od otajnih prijatelj,« ali »kako mi ovu uru dotegnuši glasi od otajnih i prijatelj naših«. Zelo pogosto se v obvestilih navaja, da so prišle vesti iz Dalmacije.

Herbart Turjaški je sporočil leta 1566, da je prejel celo tri različna sporočila iz Dalmacije, ki so zelo podobna po vsebini in govorijo o velikem zbiranju Turkov. Prav tako piše Ivan Lenković aprila 1566 nadvojvodi Ferdinandu, da je trikrat prejel poročilo iz Turčije, Dubrovnika in Dalmacije, ki govorijo o veliki vojaški moči sultana.

Čeprav v turških glasih prevladujejo v vlogi obveščevalcev anonimne osebnosti, lahko iz nekateri dokumentov spoznamo prava imena ali psevdonime, poreklo ali kakšno drugo karakteristično posebnost. Mnogi poročevalci izhajajo iz turškega področja. Leta 1545 priporoči Ivan Rudčić iz Šibenika, ki je verjetno tudi sam obveščevalec, senjskemu kapetanu Martinu Gallu nekega Šimuna za tajnega naznanjevalca, ki bo pošiljal poročila o gibanju turške vojske. Isti Ivan Rudčić pošilja leta 1560 ogulinskemu kapetanu Andriji Tadioloviću svojega človeka Matijo, da ga podrobneje obvesti o premikih turške vojske proti Obrovcu. Ogulinski kapetan Andrija Tadiolović pošilja isto leto poročilo o zbiranju turške konjenice pri Bihaću, o čemer ga je obvestil neki Paval Ključarić. Leta 1566 se zelo pogosto javlja neki S. Francisco iz Dalmacije. Pošiljal je zelo zaupne in pomembne vesti iz Bosne in drugih predelov osmanskega cesarstva. Iz nekega poročila je razvidno, da je bil trgovec z žitom in drobnico in da je zaradi trgovskih poslov potoval do Krupe na Uni. V vohunski mreži so prednjačili trgovci, ki so bili navajeni poklicno potovati in jim je bilo že iz poslovnih razlogov veliko do tega, da so čim prej seznanjeni z vsemi pomembnimi vojaškimi dogodki. Iz poročil spoznamo, da je S. Francisco zelo dobro poznal razmere na turški

»Turški glas«, poročilo Herbarda barona Auersperga o nevarnosti turškega vpada. Vir: Arhiv Republike Slovenije, SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 413 (fasc. 284), str. 209–210.

strani in da je bil povezan z različnimi ljudmi, ki so mu pošiljali vesti.

O razmerah na turškem ozemlju (predvsem v Bosni) in o vojaških pripravah so poročali vlaški starešine, ki so sodelovali tudi v turški vojski. Med drugim se leta 1566 omenja vlaški vojvoda Juraj Keppa. Obveščevalci so bili lahko tudi kristjani, ki so padli v turško ujetništvo. Kapetan Bihaća Matija Mori je sprejel junija 1566 vesti o nevarnosti, ki pretijo s strani Turkov mestoma Ripcu in Bihaću od nekega sužnja »ki je nigda prvo bio od naših u tursku uhićen i od sada od ovog hli-

vanjskog bega ispod Belaja iz vojske na Ripac uskoči«. Matija Mori obvešča Ivana Lenkovića, kako je stražarja poklicala neka oseba s turške strani in zahtevala, da jo odvedejo h komandantu. Obvestila naj bi ga o zbiranju Turkov pri Krupi. Iz vsega navedenega sledi, da so se vesti zbirale na različne načine, a mnogi obveščevalci so bili domačini s turškega ozemlja.

Turški glasi so prinašali zelo natančne vesti o gibanju turške vojske, o krajih, kjer se je vojska zbirala, o številčnem stanju turške vojske, o pripravah na vpade v Hrvaško, na Kranjsko in na Kras.

Matija Remše

STO LET OD PRVE VELIKE SELITVE MOHORJEVE

V zgodovini človeštva je bilo neskončno selitev in vsaka je imela svojevrstne posledice. Poglejmo le na sodobno migracijsko dogajanje, kar v zadnjem desetletju tudi v Evropi in naši ožji domovini znatno občutimo.

Ko se mora neka že razmeroma ustaljena ustanova v skrbi za svoje preživetje iz okolja, v katerem se je ukoreninila in zaživela, po nasvetu sočasnih vojaških oblasti umakniti, zato da bi preživela, je vse v rokah in glavah ljudi, ki v tistem trenutku odločajo. Menda je šlo za dneve in tedne pravočasnosti. Tako se je morala Mohorjeva družba leta 1919 zaradi političnih razmer v enem tednu preseliti na Prevalje, kjer je ostala do 7. decembra 1927.

Hanzi Filipič v svoji osmi in deveti skici zgodovine Mohorjeve (*Sledovi*) piše takole:

»Ko je ob koncu prve svetovne vojne razpadla tudi Habsburška monarhija, so v času obrambnih bojev na Koroškem tudi za Mohorjevo napočili težki časi. V *Koledarju* za leto 1920 je najbrž Janez Hutter poročal, da se je Mohorjeva pod nemško avstrijsko upravo komaj mogla geniti. Poročilo je ugotavljalo, da šele meseca rožnika in malega srpana leta 1919, v onih mesecih, ko so Srbi zagospodovali Celovcu, se je Mohorjeva razveselila svobode. Takrat je šele Mohorjeva lahko razposlala svoj knjižni dar za leto 1918. Hutter piše, da so mislili, da bodo večno ostali varni v Celovcu, toda: »Pa naenkrat nam povedo odlične osebe, da je najbolj previdno in najbolj varno za tiskarno kakor za Družbo, če se umakne iz Celovca. /.../ Hitro, hitro se je moral beg vršiti, manj ko v enem tednu, preden se na povelje iz Pariza – so rekli – umaknejo iz Celovca in njega bližnje okolice Jugoslovani. To je bila skrb in strah in delo!«

Umik Mohorjeve iz Celovca je za koroške Slovence pomenil veliko bolečino, kar potrjuje zapis nepodpisanega pisca v *Koledarju* za leto 1948: »Ko se je tiskarna Družbe sv. Mohorja preselila na Prevalje, se nam je v Celovcu zdelo, da se je ustavilo srce koroških Slovencev.« Nobena koroška tiskarna namreč ni bila pripravljena tiskati slovenskih tiskovin, tako so koroški Slovenci knjižni dar dobivali najprej s Prevalj in nato iz Celja.

Odlične osebe, ki so svetovale umik na Prevalje, so po zapisu Marijana Smolika v *Orisu zgodovine Mohorjeve družbe* (Celje 1992, 8) pripadale vojski generala Rudolfa Maistra. Prevalje, skrajni vzhodni del Koroške, so bile že trdno v novi državi, ki naj bi bila po (z današnjega vidika morda zmotnih?) tedanjih predvidevanjih Slovincem milejša od avstro-ogrske nemškega okvirja.

Josip Zeichen je Mohorjevi ravnateljaval tako ob tej prvi selitvi na Prevalje kot tudi ob drugi s Prevalj v Celje osem let pozneje. Premik vseh premičnin in vsega osebja ni bil majhen zalogaj niti prvič niti drugič.

V tako imenovani troedini zgodovini Mohorjeve, ki so jo skupaj izdale celjska, goriška in celovška sestrška družba (Celje 1996) na strani 42 beremo kratko poglavje z naslovom *Odločitev v luči Božje previdnosti*. »Postavlja se vprašanje, ali je bilo prav, da se je Mohorjeva leta 1919 preselila iz Celovca na Prevalje. Res je, da so bili koroški Slovenci po plebiscitu brez kulturne ustanove, ki bi tiskala in pošiljala med Slovence v okviru Avstrije vsakoletni knjižni dar. Je pa veliko vprašanje, kakšne možnosti za tovrstno delo bi imela Mohorjeva takoj po plebiscitu, ko je bilo ozračje v deželi skrajno zastrupljeno, število udov pa spričo novih meja majhno. /.../ Če bi preselitve (na Prevalje in v Celje) in osamosvojitve (cerkvenopravne in državne) ne bilo, bi po letu 1945, ko se je znašel slovenski narod v čisto novih družbeno političnih razmerah, Mohorjeva na področju Slovenije ne mogla obnoviti svoje dejavnosti, celovski Mohorjevi pa bi režim razpečevanje knjig v Sloveniji prepovedal. Predstavniki komunističnega režima v bivši Jugoslaviji so bili dolga leta po drugi svetovni vojni največji nasprotniki celovške Mohorjeve (po delih sodobnih zgodovinarjev vemo, da tudi celjske, op. M. R.) in zaviralci požitve njene dejavnosti.«

Selitev Mohorjeve pa je vendarle potekala od svojih k svojim. V tem se razlikuje od dogajanj, ki pretresajo človeški svet od nekdaj do danes.

Lojze Kozar ml.

PRIDOBILI SMO VSI

Stoletnica združitve prekmurskih Slovencev z matičnim narodom ni samo praznik za neko obrobno pokrajino, temveč je praznik za vso Slovenijo, saj smo z združitvijo pred sto leti vsi pridobili.

MATIČNI NAROD JE PRIDOBIL

Slovenci od štajerskih goric do sečoveljskih solin, od belokranjskih brez do triglavskih strmin, pa tudi Slovenci zunaj državnih meja so z združitvijo prekmurskih Slovencev z matičnim narodom pridobili na različnih področjih. Pridobili so naravne lepote panonske ravnine s pšeničnimi polji, valovito Goričko z borovimi gozdovi. Pridobili so Prekmurje kot žitnico Slovenije. Pridobili so vse bolj uveljavljeno vinorodno pokrajino z vrhunskimi vini. Ljudje iz osrednje Slovenije radi prihajajo krepiti svoje zdravje v dvoje naravnih zdravilišč s termalno vodo. Pridobili so izletniške točke s pohodniškimi in kolesarskimi potmi. Pridobili so bogato narečje, ki ohranja besede iz časov sv. Cirila in Metoda. Pridobili so dodaten knjižni jezik, saj je bila prekmurščina do takrat natisnjena v številnih knjigah, pa tudi v revijah, časopisih in raznih tiskovinah.

A pomembnejše so druge pridobitve. Matični narod je pridobil delovne in dobre ljudi, kar se je kmalu pokazalo na raznih področjih. Mladi so odhajali v šole v osrednjeslovenske kraje, študirali so v Ljubljani in številni tam tudi ostali. Matični narod je pridobival delavce, inženirje, profesorje, pisatelje, slikarje, politike. Pridobival je tudi škofo, duhovnike, redovnike in redovnice. Slovenski narod je pridobil škofa dr. Jožefa Smeja, velikega dušnega pastirja, znanstvenika, pisatelja, zgodovinarja. Pridobil je škofa dr. Petra Štumpfa, pogumnega zagovornika vere in krščanskih vrednot.

Slovenski narod je pridobil nekaj sto duhovnikov, ki so v teh sto letih v prekmurskih župnijah darovali nove maše, potem pa delovali predvsem zunaj Prekmurja. Samo župnija Beltinci je dala Cerkvi čez sedemdeset duhovnikov, župniji Bogo-

jina in Turnišče vsaka čez trideset, župniji Murska Sobota in Tišina čez dvajset. Opravljali so različne službe, bili so predvsem preprosti župniki, ki so se razdajali za ljudi. Tudi redovniki in redovnice iz Prekmurja so bogatili matični narod, saj so delovali skoraj v vseh redovih: bili so jezuiti, frančiškani, kapucini, kartuzijani, salezijanci, lazaristi. Redovnice pa so pripadale Sestram sv. Križa, Šolskim sestram, usmiljenkam, Hčeram Marije Pomočnice in drugim skupnostim. Posamezne župnije so dale zelo veliko redovnic, župnija Beltinci čez šestdeset, župnija Črenšovci čez štirideset, župnije Odranci, Tišina in Turnišče vsaka čez trideset, župniji Bogojina in Murska Sobota čez dvajset.

Duhovniki iz Prekmurja so bogatili teološko znanost (dr. Štefan Steiner, p. dr. Vinko Škafar ...), našo zgodovino (Ivan Škafar, Ivan Zelko, dr. Jožef Smej ...), cerkveno in ljudsko glasbo (France Cigan, msgr. Lojze Kozar, dr. Štefan A. Ferenčak ...), slovensko literaturo (msgr. Lojze Kozar, Matija Bažar, p. Pavel Berden, dr. Štefan Steiner, dr. Jožef Smej ...), slovensko časnikarstvo (Jožef Klekl st., Ivan Baša, Jože Zadravec, p. dr. Vinko Škafar ...). Z vodstvenimi sposobnostmi so se razdajali kot dekan Teološke fakultete (dr. Štefan Steiner), kot provinciali redovnih skupnosti (p. Pavel Berden, p. Boleslav Polanski). Ime Slovenije so ponesli v svet kot misijonarji (Jožef Kerec in Jožef Geder na Kitajsko, p. Vladimir Kos na Japonsko, Gusti Horvat in Jože Mlinarič v Burundi in v Ruando, p. Janez Mujdrica v Zambijo, Marija Sreš v Indijo, Barica Rous v Zambijo, s. Milena Zadravec v Jeruzalem, s. Agata Kociper v Brazilijo, s. Dorica Sever med Inuite ...).

Dva duhovnika sta povzdignjena med Božje služabnike in skupaj z drugimi slovenskimi

svetniškimi kandidati (Vovk, Gnidovec, Baraga, Mahnič, Vošnjak, Strle, Majcen, Priolova, Ukmar) delata slovenski narod za narod svetnikov. Prvi, ki je obogatil matični narod, je Božji služabnik Danijel Halas. Kot župnik v Veliki Polani je ob koncu druge svetovne vojne na Hotizi pri reki Muri daroval svoje zemeljsko življenje. Že prej se je kot kaplan v Ljutomeru in Lendavi ter kot župnik v Veliki Polani ves razdajal za vernike, posebej za mlade, da bi jih obvaroval odpada od vere. Kot mučenec je tik pred smrtjo izpovedal svojo vero, ko je zaklical tri sveta imena: »Jezus, Marija, Jožef.« Božji služabnik Danijel Halas še danes bogati Slovence s svojim zgledom zavzetega dušnega pastirja, ki se ni umaknil, temveč je v težkih časih ljudem trdno stal ob strani.

Drugi, ki je obogatil slovenski narod, je Božji služabnik Alojzij Kozar. Obogatil ga je kot župnik, ki je pokazal, da je upanje neuničljivo, ko si je v težkih povojnih letih prizadeval za gradnjo cerkve, ko je doživljal zapor, kazni, zasliševanja, ko ga nič ni moglo zlomiti, saj je bil trdno zasidran v Bogu. Obogatil ga je kot zavzet pridigar (ohranjenih je čez tisoč njegovih pridig), katehet, duhovni spremljevalec, spovednik ... Obogatil ga je kot pisatelj, pesnik in dramatik (*Takšen prag, Pajkova mreža, Materina ruta, Kamen in srce, Neuničljivo upanje, Premakljivi svečnik, Topla babičina dlan, Njene postaje, Moji konjički ...*), urednik (*Stopinje, Poti k Bogu ...*), glasbenik (voditelj pevskih zborov, zapisovalec starih cerkvenih in ljudskih pesmi, glasbeni učitelj otrok, sestavljavec pesmaric ...), sodelavec različnih škofijskih in medškofijskih delovnih teles (Katehetski svet, Svet za pastoralno sociologijo, medškofijski glasbeni svet ...).

POT DO ZDRUŽITVE

Pot do združitve razdeljenega naroda je bila dolga in naporna. Temelje združitvi sta že davno postavila sveta brata Ciril in Metod s svojim zavzemanjem za pradedne časti, torej za prvotno lepoto človeka pred prvim grehom, in z zavzemanjem za bogoslužje v domačem slovenskem jeziku. Temelje so utrjevali očetje in matere skozi dolga stoletja, ko so kljub tuji kroni ohranjali slovensko besedo, pesem in srce. Za ohranitev slovenstva v Prekmurju je veliko storil župnik Mikloš Küzmič

Franc Ivanocy. Vir: <https://sl.wikipedia.org/wiki>.

(Dolnji Slaveči 1737 – Kančevci 1804), ki je leta 1780 napisal prvo slovensko katoliško knjigo in nato še šest drugih. S svojo *Knigo molitveno* je ne le učil moliti, temveč tudi učil brati in je krepil slovensko zavest. Jožef Košič (Bogojina 1788 – Gorenji Senik 1867), tudi župnik, je sestavljal molitvenike, pisal vzgojne, zgodovinske in etnografske knjige. Odločilno vlogo pa je odigral dr. Franc Ivanocy (Ivanovci 1857 – Tišina 1913), kaj drugega kot župnik in dekan soboške dekanije, ki je ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja »budil in branil narod svoj«, kakor piše na njegovem nagrobniku na kančevskem pokopališču. V času, ko se je okreplil madžarski nacionalizem, ko je oblast pomadžarjala osebna in krajevna imena, ko je v šolah prepovedala slovensko besedo, ko je plenila tihotapljene Mohorjeve knjige, ko je prebivalec Prekmurja hotela povsem izbrisati spomin in zavedanje, da so Slovenci, se je dr. Franc Ivanocy pogumno in vztrajno boril za pravice slovenske besede. Seveda je bil zato za-

Jožef Klekl. Vir: <https://sl.wikipedia.org/wiki>.

sramovan, obtožen celo veleizdaje, a je vztrajal in za slovenstvo navduševal mlajše sodelavce. On je sicer tik pred začetkom prve svetovne vojne omagal, a pot do združitve so nadaljevali številni duhovniki in drugi zavzeti Prekmurci.

Jožef Klekl st. (Krajna 1874 – Murska Sobota 1948) je od leta 1904 izdajal mesečnik *Marijin list*, od leta 1914 še tednik *Novine*. Od leta 1904 je izhajal tudi *Kalendar Srca Jezusovega*, v katerega so pisali številni duhovniki in pozneje tudi laiki. Verski tisk je postal močno orožje zoper uničevanje naroda. Jožef Klekl st. je skrbel za sodelavce, ki so pisali in urejali tiskovine, skrbel je za sodelavce, širitelje, ki so verski tisk prinašala v skoraj vsako hišo.

Za samo združitve so ob koncu prve svetovne vojne poleg Jožefa Klekla st. veliko storili še Ivan Jerič (Dokležovje 1891 – Slovenj Gradec 1975), Maistrov borec, pozneje duhovnik in generalni vikar za Prekmurje, Jožef Godina (Dolnja Bistrica 1898 – Gradec 1986), tudi Maistrov borec, ki je živel in deloval na avstrijskem Koroškem, Jožef Klekl ml. (Krajna 1879 – Dolenci 1936), župnik v Dolencih, urednik in pisatelj, pa tudi trpin za slovenstvo, ter številni drugi. Nenadomestljivo vlogo sta pri zdru-

ževanju imela tudi prleška duhovnika dr. Matija Slavič (Buččevci 1877 – Ljubljana 1958), rektor ljubljanske univerze, in dr. Franc Kovačič (Veržej 1867 – Maribor 1939), profesor na teološki fakulteti. Oba sta bila člana jugoslovanske delegacije, ki se je na pariški mirovni konferenci zavzemala za priključitev Prekmurja.

A že takrat ni šlo vse gladko. Ivan Jerič piše v svojih *Spominih*, da je pri predsedniku deželne vlade Pogačniku v Ljubljani leta 1918 slabo nalezl. Za Prekmurje sploh še ni slišal. Spraševal je, ali tam sploh živijo Slovenci. Kakšne posebne zavzetosti, da bi bili prekmurški Slovenci združeni z matičnim narodom, ni v Ljubljani nihče pokazal.

Tudi po združitvi je še ostajala razdeljenost. Osrednjeslovenska civilna oblast je gledala na Prekmurje zviška. Imeli so jo za slovensko Sibirijo, kamor so pošiljali uradnike, učitelje in druge, ki so jih hoteli kaznovati. Tudi cerkvena oblast je delala napake, ko je takoj hotela uvesti v cerkveno rabo knjižno slovenščino, ki je pa ne duhovniki ne verniki niso bili vajeni. Zato je bilo precej hude krvi in celo kak duhovnik je rajši zapustil Prekmurje in se odselil na Madžarsko.

Prekmurje ostaja na obrobju Slovenije. O tem govorijo gospodarski kazalniki, slabe možnosti zaposlitve, še zmeraj odhajanje mladih v kraje po Sloveniji in v tujino, praznjenje podeželja ...

A vendar je združitve začejala roditi dobre sadove tako za Slovence v matični domovini kakor za Slovence v Prekmurju.

SLOVENC V PREKMURJU SO PRIDOBILI

Združevanje naroda je potekalo postopoma. Prekmurkim Slovencem se je odprla pot čez Muro. Neovirano so potovali po slovenskih krajih, občudovali naravne lepote vse do Triglava, romali so na Brezje, k Sveti Trojici v Slovenskih goricah, na Rakovnik ... Prekmurški Slovenci so odhajali v slovenske šole, na Ptuj, v Maribor, v Ljubljano ... Z udeležbo na različnih dogodkih so krepili svojo narodno in versko pripadnost (evharistični kongres v Ljubljani 1935, Slomškovi dnevi v Mariboru 1936 ...).

Iz osrednje Slovenije so tudi v Prekmurje brez ovir začele prihajati slovenske knjige Družbe sv. Mohorja ter druge knjige. Prihajali so slovenski ča-

sopisi. V Prekmurje so prihajali Slovenci iz osrednjega dela Slovenije, ki so prinašali dobre stvari. Prihajal je arhitekt Jožef Plečnik in v Bogojini zgradil »belo golobico«, župnijsko cerkev Gospodovega vnebohoda, ki jo danes občudujejo številni romarji in turisti. Pri Gradu je Plečnik prenovil staro cerkev Marije vnebovzete, da je še danes biser lepote. Prihajal je arhitekt Janez Valentinčič, ki je za Odrance izrisal veličastni načrt Svete Trojice, a je do dokončanja cerkve preteklo nad pol stoletja. Prihajal je akademski slikar Stane Kregar, ki je obogatil cerkve v Odrancih, Beltincih, na Kobilju, Cankovi, pri Gradu, v Dokležovju ... Prihajal je slikar Lojze Perko in pustil dragoceno sled v Kuzmi, Odrancih in drugod. V zadnjem času je Prekmurje obogatil tudi slikar p. Ivan Marko Rupnik in zdaj župnijska cerkev na Pertoči z njegovim mozaikom privablja občudovalce njegovih umetniških del.

V Prekmurje so prihajali škofje iz slovenske mariborske škofije: Karlin, Tomažič, Držečnik, Grmič, Kramberger. Škof dr. Maksimilijan Držečnik je zares vzljubil Prekmurje. To je pokazal posebej v primeru župnije Odranci, ko si je na različne načine prizadeval, da bi si verniki lahko zgradili cerkev. Bil je trdna opora župniku, cenil ga je in spoštoval. Župnik pa mu je bil iz srca hvaležen za vso pomoč, predvsem v težkih časih, ko je nesreča pri gradnji cerkve terjala osem življenj.

V Prekmurje so prihajali različni verski časopisi in še danes ljudje berejo *Družino*, *Ognjišče*, *Misijonska obzorja*, *Prijatelj* ... V prekmurske domove je prihajal glas slovenskega radia in slika slovenske televizije. Prihajalo je marsikaj dobrega, med zrnjem pa je bil seveda tudi plevel.

Prekmurški Slovenci smo skupaj z matičnim narodom pridobili zavest, da smo en narod, ena skupnost, ena družina. Pred četrto stoletja smo pridobili še državnost. Skupaj z drugimi Slovenci smo postali državljani Republike Slovenije v združeni Evropi. Pridobili smo samostojnost in pokončnost. Lahko si s soslednjimi narodi podajamo roke, se ponosno srečujemo, drug drugega bogatimo.

POT NAPREJ

Čeprav smo Slovenci že sto let združeni, sicer ne vsi, a vsaj prekmurški Slovenci smo sto let zdru-

Razglas osvobojenega Prekmurja v Slovenscu, 13. avgusta 1919. Vir: www.dlib.si.

ženi z matičnim narodom, smo na žalost združeni le ozemeljsko, navzven. Znotraj pa smo razdeljeni, boleče razdeljeni in kar ne moremo premagati te razdeljenosti.

Združevanje je dejavnost, za katero si moramo nenehno vsi prizadevati. Najprej v družini, nato med sosedi, sorodniki, krajani, župljani, državljani ... Posledice delitev so hude in boleče. V vseh omenjenih skupnostih. Združeni, povezani smo vedno močnejši in bogatejši.

K združitvi pred sto leti so najbolj pripomogli močni, duhovno veliki ljudje. Taki ljudje so vsa ta leta, predvsem med drugo svetovno vojno in v desetletjih po njej, ohranjali med Prekmurci slovensko zavest, vrednote in krščansko vero. Pot naprej nam lahko kažejo in utirajo samo taki ljudje.

»Ne bomo prej našli sreče, dokler se ne vrnemo k tej skali – h Kristusu, in dokler ne pijemo iz njegovih studencev milosti.« Besede Božjega služabnika Alojzija Kozarja jasno kažejo pot naprej. Obhajanje stoletnice združitve prekmurskih Slovencev z matičnim narodom je priložnost za vse Slovence, da se vrnemo k skali, h Kristusu in naša skupna pot bo resnično pot naprej.

PARIŠKA MIROVNA KONFERENCA IN SLOVENC

Svetovna morija, ki je izbruhnila 28. julija 1914, se je po štirih dolгих letih muk in trpljenja za preživele na fronti in v zaledju leta 1918 naposled bližala koncu.

Predvsem centralne sile oziroma bolje rečeno Nemčija in Avstro-Ogrska sta namreč po štirih letih trajajoči vojni sredi leta 1918 kazali jasne znake tako vojaškega kot tudi političnega razkroja. Na primeru Avstro-Ogrske so to nakazovali naslednji dogodki v letu 1918: izbruh Afere Sikst¹ (april 1918); potop avstro-ogrške bojne ladje SMS *Szent István* s strani italijanske vojske (10. junij 1918); druga neuspela ofenziva na Piavi (od 15. do 22. junija 1918); znameniti propagandni polet Gabriela D'Annunzia, ki je 9. avgusta 1918 preletel Dunaj in odvrget več tisoč letakov, na katerih so bile ob italijanski *tricolori* odtisnjene tudi italijanske politične zahteve (po poročanju časnika *Slovenski narod* je D'Annunzio med letom proti Dunaju preletel tudi Ljubljano, kjer je na italijansko letalstvo neuspešno streljalo topništvo);² ustanovitev Narodnega sveta v Ljubljani, do katerega je prišlo 16. in 17. avgusta 1918; itd. Na drugi strani se je tudi Nemčija, glavna avstro-ogrsko zaveznica in od konca leta 1916 odločujoča sila znotraj tabora centralnih sil (tedaj je bilo namreč skupno poveljstvo centralnih sil podrejeno Nemčiji), soočala z vedno večjimi težavami. Na tej podlagi so centralne sile, ko je postalo jasno, da po vojaški plati več ne bo možno ničesar doseči, poskušale 14. septembra in nato še 4. oktobra 1918 z mirovno pobudo antanto prepričati v pogajanja. Toda zaradi slabega vojaškega in notranjepolitičnega položaja Nemčije in Avstro-Ogrske antanta ni bila pripravljena na pogajanja, ampak je raje čakala na dokončni vojaški

in politični razkol obeh držav. Ta je sledil, ko je v Nemčiji v začetku novembra izbruhnila revolucija in ko so se v posameznih deželah Avstro-Ogrske izoblikovala nacionalna gibanja, ki so se zavzemala za odhod iz habsburške monarhije. Političnemu razkroju je nato v enajstem mesecu enajstega dneva, torej 11. novembra 1918, v vagonu pri mestecu Compiègne (v istem vagonu je Francija morala na željo Hitlerja 22. junija 1940 podpisati kapitulacijo v drugi svetovni vojni) sledila sklenitev premirja z Nemčijo. Medtem je Avstro-Ogrska v Villi Giusti pri Padovi že 3. novembra 1918 podpisala premirje z antanto. Konec vojaških akcij in politični razpad nekaterih dotedanjih velesil (Avstro-Ogrska, Nemčija in Osmanski imperij) pa je tako poražene kot tudi zmagovite države postavil pred velike izzive. Nove politične razmere so namreč zahtevale uveljavljanje novih državnih mej in splošnega svetovnega reda. Ključna vprašanja, ki so sledila kapitulaciji centralnih sil, je tako v letih 1919/1920 poskušala rešiti mirovna konferenca v Parizu.

Medtem ko so leta 1914, 1915 in 1916 zaznamovale predvsem velike bitke in posledično velike izgube v vseh vojskujočih se državah, je že leto 1917 nakazovalo začetek političnih sprememb, ki so kot že omenjeno svoj vrhunec dosegle ob koncu prve svetovne vojne. Februarja in oktobra 1917 je v Rusiji namreč prišlo do dveh revolucij, od katerih je bil končni izkupiček abdikacija carja Nikolaja I. in transformacija Rusije iz monarhije v komunistično državo. Novi ruski oblastniki z Leninom na čelu so po prevzemu oblasti konec leta 1917 želeli Rusijo čim hitreje izvzeti iz vojne in se nato raje posvetiti stabilizaciji notranjepolitičnih razmer. Nova boljševistična oblast je tako s parolami, kot je bila

¹ Poskus tajnega pogajanja med avstrijskim cesarjem Karlom in Francosko vlado za doseg miru. Več o tem beri v: Tamara Griesser-Pečar, *Die Mission Sixtus. Österreichs Friedensversuch im ersten Weltkrieg* (Wien, 1988).

² *Slovenski narod*, 10. avgust 1918, št. 181, str. 2–3.

»Kruh in mir!« pri ruskem ljudstvu, ki je bilo po treh letih vojne dodobra izčrpano, naletela na veliko podporo. Na pobudo Rusije je tako na celotni vzhodni fronti 15. decembra 1917 prišlo do prekinitve ognja, temu pa so sledila diplomatska pogajanja med Rusijo, Nemčijo in Avstro-Ogrsko. Slednja so potekala v ruskem mestu Brest-Litowsk, kjer je 3. marca 1918 prišlo do podpisa mirovne pogodbe in uradnega izstopa sovjetske Rusije iz prve svetovne vojne.

V istem času ko so potekala diplomatska pogajanja za mir na vzhodu, pa je s svojimi znamenitimi 14 točkami na plan stopil tedanji ameriški predsednik Woodrow Wilson. Slednji je namreč 8. januarja 1918 ameriškemu kongresu predstavil svoj program, katerega ključni cilj je bila samoodločba narodov. Ob tem je treba poudariti, da so Wilsonove točke predvidevale ohranitev Avstro-Ogrske, njenim narodom, torej tudi Slovincem, pa so obljubljale avtonomijo. Slednjo je, znotraj okvirjev Avstro-Ogrske, obljubljala tudi manifest cesarja Karla, izdan 17. oktobra 1918. S posebnim manifestom je Karel namreč poskušal zadušiti emancipatorna gibanja v nekaterih delih monarhije in na tej podlagi državo obvarovati pred razpadom. Toda več desetletij trajajoča prizadevanja Slovencev in drugih narodov monarhije po večji veljavi oziroma enakopravnosti znotraj Avstro-Ogrske Karlov manifest, ki ni predvideval bistvenega zmanjšanja madžarskega vpliva, ni bil zmožen zadovoljiti. Tako je s koncem bojev na frontah tudi monarhija, stoletna domovina Slovencev, doživela svoj konec. Slednji je bil dokončno zapečaten 11. novembra 1918, ko se je cesar Karel v avstrijski polovici države odpovedal »vsakršnemu vdeleževanju pri državnih poslih«.³ Že pred uradnim sestopom cesarja Karla s prestola so južnoslovanski narodi, ki so do tedaj živeli pod žezlom Habsburžanov, 29. oktobra 1918 razglasili ustanovitev nove Države Slovencev, Hrvatov in Srbov. Slednja se je nato čez dober mesec, natančneje 1. decembra 1918, priključila Kraljevini Srbiji. Na tej podlagi je nastala Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki ji je vladala dinastija Karađorđević. Tako so Slovenci ob koncu vojne nekako simbolno po načelu *Le roi est mort – vive le roi!* dotedanjo cesarsko dinastijo Habsburžanov

zamenjali za kraljevo dinastijo Karađorđevićev in se na tej podlagi podali na jugoslovansko pot, ki se je uradno končala 25. junija 1991, ko je slovenski parlament sprejel ustavni zakon za uresničitev *Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Slovenije*. Ob tem je kot zanimivost iz časa slovenske osamosvojitve treba poudariti, da se je Otto von Habsburg, sin cesarja Karla in zadnji prestolonaslednik monarhije, kot član evropskega parlamenta zavzemal za slovensko osamosvojitvev.

Kraljevina SHS, ki je na podlagi pripadnosti dotedanje Kraljevine Srbije antantnemu taboru spadala v krog vojnih zmagovalcev, je bila povabljen na pariško mirovno konferenco. Toda kljub statusu vojnega zmagovalca se je morala Kraljevina SHS ob nastajanju novega povojnega sistema najprej uveljaviti na mednarodnem parketu in hkrati vsem narodnostim, ki so jo sestavljale, zagotoviti pravični položaj v svetu. V primeru Slovencev je tukaj šlo predvsem za vprašanja statusa oziroma pripadnosti Koroške, Prekmurja in Trsta s širšo okolico. Do uradnega sklica pariške mirovne konference je nato prišlo 18. januarja 1919, ko so se v Parizu zbrali delegati iz petindvajsetih držav. Države udeleženske konference so se delile v dve skupini, in sicer v manjšo skupino petih velesil, ki so jo sestavljale Velika Britanija (ministrski predsednik David Lloyd George), Francija (premier Georges Clemenceau), ZDA (predsednik Woodrow Wilson), Kraljevina Italija (premier Vittorio Orlando) in Japonska. Voditelji omenjenih držav so tvorili Veliki svet (Velikih pet), ki se je sestajal tajno in v svojih rokah združeval izredno moč in vpliv, saj so samo omenjene države lahko sprejemale dokončne odločitve. Druga, večja skupina držav, med katere je spadala tudi Kraljevina SHS, pa je imela na konferenci le omejene pravice. Zaradi tega je bil za manjše države še toliko bolj pomemben stik in odnos z odločujočimi faktorji na pariški mirovni konferenci. Ob tem je jugoslovanska delegacija v prvih mesecih trajanja konference imela precej težav, ker zaradi združitve Države SHS in Kraljevine Srbije njena delegacija sprva ni bila mednarodno priznana. Glavni cilj jugoslovanske delegacije na konferenci je bila uveljavitev meja, ki bi bile v korist njenih narodov, pri tem pa ji je največje težave povzročala Kraljevina Italija, ki je kot

³ Slovenski narod, 12. november 1918, št. 267, str. 1.

Del slovenske sekcije pri jugoslovanski delegaciji na pariški mirovni konferenci. Fotografija je nastala leta 1919. Spodaj iz desne proti levi: Bogumil Vošnjak, Gustav Gregorin, ? Trinajstič, Otokar Rybař, Lambert Ehrlich. Zadař od desne proti levi: Franjo Vilfan, Milko Brezigar, Josip Ribarič, Tomař Šorli, ing. Janko Mačkovšek, dr. Ivan Marija Čok, ?, dr. Drago Marušič, prof. ? Gruden, dr. ? Steinmetz, župnik Jurij Matej Trunk, Hugo Stare. Vir: NUK, Slovenska sekcija pri jugoslovanski delegaciji na pariški mirovni konferenci. 1919.

Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:IMG-ETY000XN>, 16. 8. 2018.

članica Velikega sveta in na podlagi londonskega sporazuma (londonski memorandum) iz leta 1915 imela veliko boljši izhodiščni položaj. Kraljevina SHS je imela na konferenci štiri polnopravne delegate: nekdanjega predsednika srbske vlade Nikolo Pašića, nekdanjega predsednika jugoslovanskega odbora in prvega zunanjega ministra dr. Anteja Trumbića, poslanika v Parizu dr. Miljenka Vesnića in ljubljanskega univerzitetnega profesorja dr. Ivana Žolgerja. Polnopravni delegati so imeli pravico do sodelovanja na plenumu konference, glasovanja o stvareh na dnevnem redu ter podpisovanja mirovnih sporazumov. Celotna jugoslovanska delegacija je štela okoli 100 ljudi, ki so odražali narodnostno, versko, kulturno in tudi politično raznolikost nove južnoslovanske države. Ožji del številčne delegacije je sestavljalo sedem članov, in sicer dva Hrvata, trije Srbi, od Slovencev pa že omenjeni dr. Ivan Žolger in Otokar Rybař. Med njima je bil po svojem položaju vplivnejši dr. Ivan Žolger, ki je v času Avstro-Ogrske kot edini Slovenec zasedel mesto ministra. Vsa že omenjena raznolikost jugoslovanske delegacije pa se je odražala tudi v njenih pogledih na prioriteta vprašanja in zahteve, ki naj bi jih zastopala na konferenci. Medtem ko

so se Slovenci zavzemali za čim bolj ugodno rešitev mej proti Nemški Avstriji in Kraljevini Italiji, je bil srbski del delegacije v zameno za koncesije na vzhodni meji Kraljevine SHS pripravljen na kompromise na območju Jadrana. Tedanje doživljanje zunanjepolitičnega položaja Slovencev morda najbolj slikovito prikazujejo besede dr. Janka Brejca, tedanjega predsednika Deželne vlade za Slovenijo, ki je v svojem govoru ob obisku westminstrskega nadškofa kardinala Francisa Bourna 10. marca 1919 v Ljubljani med drugim dejal:

Mali smo, Slovenci, a postavila nas je božja previdnost na eno najvažnejših točk svetovne oble. Kakor klin ali zapah smo potisnjeni med Adrijo in Nemci, vratarji smo do Sredozemskega morja. Kljub temu pa, da smo izpričali svojo trdno voljo, biti vredni drugih narodov, ki jim je do poštenja in do človečanstva vrednega razvoja, in da smo se izkazali kot vrle borci za pravico in svobodo, moramo trpeti neznosno duševno bol. Dve rani nas pečeta kakor živi ogenj: Koroška in Primorje! Eno tretjino naše zemlje ima zasedene neprijatelji, naše zemlje, ki jo ljubimo tako iskreno, da je niti eno ped ne moremo dati brez strahu, da po tej rani izkravavimo! Ljube-

zen do grude je za ljubeznijo do vere najeminentnejša poteza našega naroda. Pa naj bi se svoji zemlji mogli odreči? Morali odreči? ... Mi nismo kulture potrebna kolonija! Naj se naš narod ne tira v obup in naj se ne stvarja iredenta, stalna grožnja vsakega miru! Pustite nam ključ do Jadrana in prek njega do Sredozemskega morja! Pustite nam jih, ki smo si jih bili svojčas sami vzeli, pa Vam hočemo i Jadran i Sredozemstvo čuvati z zvestobo Slovencev, ki nikdar ne gane. Zvestobo hočemo vračati z zvestobo!⁴

Ob že omenjenem Ivanu Žolgerju in Otokarju Rybařju je slovenski del jugoslovanske delegacije štel okrog 27 članov. Ob tem je treba poudariti, da se je število sodelujočih na konferenci spreminjalo. Nekateri so se vrnili v domovino, spet drugi so bili, zaradi njihove strokovnosti, naknadno poklicani v Pariz. Med slovenskimi predstavniki so tako v času trajanja konference Pariz za daljše ali krajše obdobje, ob že prej omenjenima članoma ožjega dela delegacije, obiskali: dr. Niko Zupanič, Ivan Marija Čok, dr. Fran Kovačič, ing. Janko Mačkovšek, prof. Janko Pretnar, prof. Josip Ribarič, dr. Matija Slavič, Tomaž Šorli, dr. Leonid Pitamic, dr. Milko Brezigar, Ivan Jerman, Milko Kramer, Vekoslav Kisovec, dr. Ivan Schwegel, dr. Bogumil Vošnjak, Ivo Šubelj, Bruno Hugo Stare, Drago Marušič, Alojz Šušteršič, dr. Miroslav Juvančič, dr. Lambert Ehrlich, Janko Hacin, Jurij Matej Trunk, Franjo Vilfan in Ivan Praprotnik. Vsekakor pa ta seznam ni popoln, kar je razvidno že iz priložene fotografije, na kateri so tri osebe, ki jih zgodnji seznam ne obsega. Znotraj same jugoslovanske delegacije so bili Slovenci po svoji številčnosti tretja sila. Tako se je ime države, torej Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, simbolno odražalo tudi v sestavi delegacije, ki je zastopala njene interese na pariški mirovni konferenci. Po svoji izobrazbi je bilo med slovenskimi delegati precejšnje število ekonomistov in pravnikov ter zgodovinskih in etnografskih izvedencev. Ob slednjih je delegacijo sestavljal še en diplomat, jezikoslovec in dve vojaški osebi. Kljub težavnemu položaju nasproti Srbom in Hrvatom slovenska delegacija ni bila imuna za notranje spore in nesoglasja, do katerih je na primer prišlo med

Žolgerjem in Rybařjem. Velika prednost slovenske delegacije pa je bila njena strokovnost in dobra pripravljenost, saj je pred koncem prve svetovne vojne in razpadom Avstro-Ogrske novonastala Narodna vlada že avgusta 1918 začela zbirati gradivo o slovenskih etnografskih mejah. Slovenske zahteve na prihajajoči konferenci so bile nato določene v Ljubljani 4. januarja 1919 na seji narodnega sveta, ki ga je tedaj vodil dr. Anton Korošec.

Posebno pozornost je slovenska delegacija seveda posvečala položaju Koroške, kjer je konec leta 1918 in v začetku leta 1919 prišlo do oboroženih spopadov. V želji, da bi za Koroško iztržila kar se da ugodni položaj, se je slovenska delegacija sredi leta 1919 obrnila neposredno na ameriškega predsednika Wilsona. Slednji je namreč 27. maja 1919 na mirovni konferenci nastopil s posebnim ekspozijem o Celovški kotlini, v katerem je opozoril, da se gospodarska meja na tem območju ni skladala z narodnostno. Na tej podlagi je Wilson prišel do sklepa, da je bil južni del Koroške, ki je bil pod nadzorom jugoslovanskih sil, nerazdružljivo zvezan s severnim nemškim delom. Zaradi tega je predlagal plebiscit za območje celovške kotline. Istega dne je v Pariz pripotovala posebna slovenska deputacija, ki jo je vodil dr. Janko Brejc, v njej pa so bili še ljubljanski knezoškof Anton Bonaventura Jeglič, dr. Karel Triller, dr. Vladimir Ravnihar, Albin Prepeluh in Rudolf Golouh. Stanje v Parizu je Brejc 1. junija 1919 strnil v pismu svojemu namestniku dr. Gregorju Žerjavu:

Dragi g. doktor! Ko bi Vam hotel samo približno točno sliko o položaju podati, morel bi napisati precejšnjo brošuro. Vsaka ura prinaša drug položaj. Zato je vse, kar je bilo še včeraj aktualno, zgolj za zgodovinarja. Danes vem tole: Naš nasprotnik na Koroškem je sam Wilson, ki pravi (to je dognano), da je on dal Kor[oško] študirati, da je dobro poučen o njej, da ve, da so tam Slovenci, da pa ti Slov[enci] ne želijo ničesar drugega, nego da postanejo Avstrijci. To je izjavil naspram Tardieuju! Sedaj so celo Lahi pridobljeni za črto Vrbsko jezero – Krka, le del Amerikancev z Wilsonom odločno nasprotuje in pravi, da če so ti koroški Slov[enci] za Jugoslavijo, se bodo lahko zanjo odločili na plebiscitu, ki bo za ves kotel do naše severne razmejitvene črte. Jutri popoldne se mirovni pogoji izroče Nemcem,

⁴ *Slovenec*, 13. marec 1919, št. 60, str. 1.

dotlej skušamo še Wilsona spreobrniti. /.../ Rybaž zastopa mnenje, da če se situacija glede Koroške do jutri ne spremeni po naših načrtih, [bo] zahteval, [da] naša delegacija izjavi, da ne more prisostvovati pri predaji pogojev v St. Germainu jutri popoldne, in da če bi naša delegacija ta njegov predlog odklonila, da naj slov[enski] člani delegacije odpotujejo.⁵

Do srečanja med Wilsonom in slovensko delegacijo je nato prišlo 5. julija 1919. Brejc, ki je ob srečanju Wilsona pozdravil z znamenitimi besedami: »Ave Wilson, Sloveni morituri te salutant! (Pozdravljen Wilson, umirajoči Slovenci te pozdravljamo!)«, je ameriškega predsednika opozoril na možne posledice, ki bi jih plebiscit lahko povzročil. Toda Wilson je še naprej poudarjal nedeljivost celovškega bazena. Po srečanju z ameriškim predsednikom je Brejc hitro spoznal, da je glavni jugoslovanski nasprotnik pri koroškem vprašanju prav Wilson. V pismu svojemu namestniku Žerjavu je Brejc tako zapisal: »/J/ e dal preučiti Koroško, tako ve, da so tam Slovenci, ki pa ne želijo drugega kot da ostanejo pod Avstrijo.«⁶ Vsekakor slovenski delegaciji ni uspelo Wilsona prepričati, da bi spremenil svoja stališča glede plebiscita.

Burnim diplomatskim pogajanjem v sklopu pariške mirovne konference je sledil podpis petih večjih mirovnih pogodb: Versajske mirovne pogodbe, sklenjene z Nemčijo 28. junija 1919, Senžermenske mirovne pogodbe, sklenjene z Avstrijo 10. septembra 1919, Neulijske mirovne pogodbe, sklenjene z Romunijo 27. novembra 1919, Trianonske mirovne pogodbe, sklenjene z Madžarsko 4. junija 1920, in Sevreške mirovne pogodbe, sklenjene z Osmansko državo 10. avgusta 1920.

Ob sklenjenih mirovnih pogodbah je bil pomembni rezultat pariške mirovne konference tudi ustanovitev Društva narodov oziroma Lige narodov, ki je bila ustanovljena 28. aprila 1919. Njena ključna naloga je bila zagotavljanje svetovnega mira in pospeševanje mednarodnega sodelovanja. Kljub mnogim uspehom pa je Društvo narodov po letu 1930 začelo izgubljati vpliv, saj ni bilo zmožno pre-

prečevati agresivne politike Mussolinija, Hitlerja itd. Po drugi svetovni vojni so Društvo narodov nadomestili Združeni narodi, ki so podedovali oziroma prevzeli mnoge agencije in organizacije, ki so nastala že pod okriljem Društva narodov.

Kakšen je bil torej slovenski izkupiček na pariški mirovni konferenci? Kljub temu da je bila slovenska delegacija, ki se je udeležila konference, izjemno dobra in strokovno močno podkovana, so ji mednarodne konstelacije in odločitve velikih sil izjemno oteževale delo. Tako konferenca Slovencev ni prinesla omembe vrednih uspehov, prav nasprotno, Slovenci so na podlagi sklepov iz Pariza in posledičnega plebiscita na Koroškem izgubili skupno 39 odstotkov svojega etničnega ozemlja.

LITERATURA:

- Brejc, Janko. Od prevrata do ustave. *Slovenci v desetletju 1918–1928: zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine*. Josip Mal (ur.). Ljubljana: Leonova družba, 1928. 160–214.
- Gačič, Aleksandra. *Bogumil Vošnjak: politik in diplomat*. Ljubljana: Jutro, 2017.
- Himmelreich, Bojan. Slovenski člani jugoslovanske delegacije na pariški mirovni konferenci 1919–1920. *Celjski zbornik*. Celje: Osrednja knjižnica Celje, 1993. 163–179.
- Lipušček, Uroš. *Ave Wilson: ZDA in prekranje Slovenije v Versaillesu 1919–1920*. Ljubljana: Sophia, 2003.
- MacMillan, Margaret. *Paris 1919. Six Months that Changed the World*. New York: Random House Trade Paperback, 2002.
- MacMillan, Margaret. *Peacemakers. The Paris Conference of 1919 and its Attempt to end War*. London: J. Murray, 2003.
- Perovšek, Jurij. *Slovenska osamosvojitve v letu 1918: študija o slovenski državnosti v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov*. Ljubljana: Modrijan, 1998.
- Rahten, Andrej. Pariška mirovna konferenca in Slovenci. *Slovenci v očeh imperija: priručnik britanskih diplomatov na pariški mirovni konferenci leta 1919*. Zbirka Studia Diplomatica Slovenica. Ernest Petrič (ur.). Mengeš: Ustanova Center za evropsko prihodnost, 2007. 26–42.
- Rahten, Andrej. Dr. Ivan Schwegel in jadransko vprašanje na pariški mirovni konferenci. *Acta Histriae* 18/3 (2010). 691–712.
- Rahten, Andrej, in Šumrada, Janez (ur./éds.). *Velikih pet in nastanek Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev / Les Cinq Grand set la création du Royaume des Serbes, Croates et Slovènes*. Ljubljana: Center za evropsko prihodnost, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 2011.
- Rahten, Andrej (ur.). *Avstrijski in jugoslovanski državni problem. Tri razprave Janka Brejca iz prelomnega obdobja narodne zgodovine*. Ljubljana: Založba ZRC, 2012.
- Rahten, Andrej. *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije. Slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla*. Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, 2016.
- Tomšič, Ivan. Problemi sodobnega meddržavnega plebiscita in koroški plebiscit leta 1920. *Izročilo pravne znanosti*. Marjan Pavčnik (ur.). Ljubljana: GV založba, 2008. 437–496.
- Zečević, Momčilo. *Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1917–1921. Od majniške deklaracije do vidovdanske ustave*. Maribor: Obzorja, 1977.

⁵ Rahten 2007, 38–39. Citirano po: Brejčevo pismo Žerjavu, 1. junij 1919, Arhiv Republike Slovenije, dislocirana enota II, Fond Gregorja Žerjava.

⁶ Rahten 2007, 38–39.

OB STOLETNICI LJUBLJANSKEGA KONSERVATORIJA

Leta 2017 smo se v Sloveniji spomnili in proslavili začetkov javnega glasbenega šolstva pred dvesto leti. Seveda pa ima glasbeno izobraževanje mnogo daljšo tradicijo tudi na Slovenskem, saj so bili izobraženi glasbeniki potrebni tako na posvetnem kot na verskem področju, zlasti v cerkvah in samostanih pri večini cerkvenih obredov.

Ljubljana kot glasbeno mesto, ki se je ponašala z najstarejšimi glasbenimi ustanovami v tem delu sveta (*Academia philharmonicorum* – 1701 in *Filharmonična družba* – 1794) je začela postopek za ustanovitev javne glasbene šole že v začetku 19. stoletja,¹ vendar je ustanovitev uspela šele po odhodu Francozov. Očitno so bili tudi tedaj birokratski postopki takšni, da je postopek trajal kar nekaj časa. Vlada je dala februarja 1815 soglasje za ustanovitev glasbene šole pri ljubljanski normalki in za nastavitev učitelja. Januarja 1816 so mesto učitelja razpisali v uradnih listih na Dunaju, v Pragi, Celovcu in Gradcu ter na vratih licejskega poslopja v Ljubljani. *Filharmonična družba* je izdelala predlog in načrt šolskih pravil. Predlog je predvidel učenje petja, violine, klavirja, orgel in generalnega basa. Šolanje naj bi trajalo štiri leta. Revni učenci med osmim in dvanajstim letom starosti šolnine niso plačevali, morali pa so jo otroci premožnih staršev.

Med šolanjem gojenci ne bi smeli igrati v gledališkem orkestru in nastopati na plesnih prireditvah, »ker je tam največ priložnosti za zapeljevanje, h kateremu je mladina tako zelo nagnjena,« kot je zapisal šolski nadzornik, kanonik Anton Alojzij Wolf, poznejši ljubljanski škof. Pač pa so lahko z učiteljevim dovoljenjem sodelovali na glasbenih prireditvah v uglednih družinah.

Šola je imela prostore v licejskem poslopju, kjer je pri njihovi adaptaciji pomagala dvorna komisija, ki je tudi potrdila statut šole. Od učitelja so zahtevali, da je bil odličen pevec, organist in violinist,

obvladati je moral tudi pihala. Pomembno je bilo tudi moralno spričevalo, ki so ga morale izdati cerkvene in politične oblasti v kraju bivanja.

Med 21 prijavljenimi kandidati je bil tudi pozneje znameniti skladatelj Franz Schubert, ki sta mu napisala priporočilo dvorni komponist Antonio Salieri in Slovenec Jožef Špendov, kanonik v cerkvi svetega Štefana na Dunaju. Schubert je štel dobrih devetnajst let in je bil najmlajši kandidat. Njegov skladateljski opus pa je bil že obsežen. Med drugim je leta 1815 uglasbil tudi pesem Urbana Jarnika v prevodu avstrijskega oficirja in pesnika Johanna Georga Fellingnerja (1781–1816) *Zvezdje* (*Die Sternenwelten*).

O kandidatih je razpravljala ljubljanski stolni kapitelj in izbral Čeha Franca Sokola, ki je bil najprej vojaški kapelnik, nato pa učitelj glasbe v Celovcu. V Ljubljani je imel položaj učitelja normalke, vendar je kmalu umrl, star 43 let.

Nasledil ga je leta 1821 Gašpar Mašek, ki je vodil tudi koncerte *Filharmonične družbe* in se izkazal zlasti med znanim »ljubljskim kongresom« leta 1821. Njegovo delo na šoli ni bilo posebno uspešno. Stvari so se spremenile, ko je mesto učitelja prevzel njegov sin Kamilo. Predvsem pa je delo poživil Čeh Anton Nedvied, ki je prišel v Ljubljano leta 1856. Uspešno je vodil *Filharmonično družbo* in pomagal tudi pri ustanovitvi *Glasbene matice*, ki so jo Slovenci ustanovili leta 1872 kot osrednji glasbeni zavod, ki naj bi skrbel za nacionalno glasbo. Tri leta pozneje pa je kranjski deželni šolski odbor ukinil glasbeno šolo oziroma jo je združil z glasbeno šolo *Filharmonične družbe*.

¹ Cvetko Budhovič, *Razvoj glasbenega šolstva na Slovenskem I–II*. Ljubljana 1992.

Portret Frana Gerbiča iz skladateljve rojstne hiše v Cerknici.
Vir: Edo Škulj, *Fran Gerbič (1840–1917)*, Celjska Mohorjeva družba 2017.

Glasbena matica je svojo glasbeno šolo ustanovila leta 1882.² Šola se je hitro razvijala, kmalu so poučevali na njej vsa godala, petje, klavir in teorijo. V šolskem letu 1886/87 je imela šola že več kot dvesto učencev. Problem so predstavljali učitelji, ki so se stalno menjavali. V petem šolskem letu je postal ravnatelj skladatelj Fran Gerbič, ki je imel ustrezno glasbeno izobrazbo in potrebne izkušnje. Gerbič je prišel v Ljubljano iz Lvova, kjer je imel za delo ugodnejše pogoje in večjo plačo. V Ljubljani je imel poleg 36 ur pouka še vse administrativno delo, organiziral je produkcije in skrbel za uvajanje novih predmetov. Iz Letnih poročil izhaja vsakoletni napredek šole, širjenje predmetnika in učnih načrtov. Vseskozi pa je tlela želja, da šola z zviševanjem zahtevnostne stopnje pouka in dopolnjevanjem predmetnika s poukom vseh instrumentov in teoretičnih predmetov preraste v konservatorij. Zgledov je bilo veliko. Najstarejši konservatorij v

Evropi je bil konec 18. stoletja ustanovljen v Parizu, v Pragi 1811, na Dunaju 1817, v Gradcu 1817, v naslednjih letih pa še v Innsbrucku, Linzu, Celovcu (1828) in Salzburgu 1841. Prvo zasnovo za ljubljanski konservatorij pa je postavil Fran Gerbič.

Odbor Glasbene matice je že v začetku 20. stoletja menil, da ima šola vse pogoje, da preraste v konservatorij. Načrte so prekrizale neugodne razmere, ki so jih v veliki meri povzročila strankarska trenja, zaradi katerih sta že pred prvo svetovno vojno prenehala delovati orkester Slovenske filharmonije in opera Deželnega gledališča. Zadnji udarec tem prizadevanjem je dal izbruh prve svetovne vojne. Kljub vsem tem težavam je imela šola Glasbene matice tik pred koncem vojne več kot osemsto učencev. Velike zasluge za njen uspešni razvoj je imel prav Fran Gerbič, ki je leta 1917 umrl. Po njegovi smrti je postal ravnatelj šole Matej Hubad, ki mu je uspelo ustanoviti konservatorij leta 1919. Zgledoval se je predvsem po praškem in dunajskem konservatoriju. Istega leta so ustanovili ljubljansko univerzo. Šola je imela ugled, 37-letno tradicijo in ustrezen učiteljski kader. Tako so že oktobra 1918 ustanovili komisijo za ustanovitev konservatorija, v kateri so bili Julij Betetto, Karel Jeraj, Friderik Rukavina, Ivan Brezovšek, Stanko Sajovic in Ivan Škerl. Počasi se je uresničevala zamisel o ustanovitvi operne, dramske in orkestralne šole. Odbor Glasbene matice je nato marca 1919 sklenil ustanoviti konservatorij, šolo pri Filharmonični družbi pa so priključili matični glasbeni šoli. Maja 1919 so na seji Glasbene matice sklenili, da začnejo s poučevanjem na predstopnji konservatorija, ljubljansko poverjenišvo za uk in bogočastje je dalo konservatoriju za glasbeno in igralsko umetnost 5. januarja 1920 pravico javnosti. Hubad je postal njegov prvi ravnatelj, saj je imel tudi največ zaslug za njegovo ustanovitev. Novi konservatorij je pomenil veliko prelomnico v vzgoji slovenskega glasbenega naraščaja. Imel je oddelke za instrumente, klavir, orgle, godala, pihala, trobila, šolo za glasbeno teorijo, harmonijo, kontrapunkt in kompozicijo, poseben oddelek za izobraževanje opernih in koncertnih kapelnikov, pevovodij in glasbenih učiteljev, oddelek za petje koncertne in operne smeri, tri letnike operne in dramske šole. Vse to je zahtevalo velika finančna sredstva, ki jih

² Nataša Cigoj Krstulović, *Zgodovina, spomin, dediščina*. Ljubljana 2015. 59.

Poslopje Glasbene matice v Ljubljani. Foto: Blaž Žnidaršič. Vir: Edo Škulj, Fran Gerbič (1840–1917), Celjska Mohorjeva družba 2017.

Glasbena matica sama skoraj ni zmogla. Zato so se že leta 1920 trudili za podržavljenje konservatorija. Finančna stiska je bila iz leto v leto večja. Hubad je bil na čelu velikega zavoda, ki sta ga sestavljala šola Glasbene matice in konservatorij. Na njem so delovali redni profesorji in suplenti, začasni in honorarni učitelji. Njihovo število se je bližalo številki šestdeset. Študenti so morali plačevati učni prispevek, denar so prispevali še donatorji, ministrstvo za socialno pomoč je odobrilo podporo. Vseskozi pa so potekala pogajanja za podržavljenje, obenem pa se je konservatorij notranje organizacijsko in pedagoško utrjeval. Tako je imel na začetku šolskega leta 1922/23 tri stopnje: štiri pripravljalne razrede, srednjo stopnjo in tri letnike višje stopnje. Imel pa je tudi pripravljalne tečaje za državne izpite iz glasbe. V tem šolskem letu so poučevali kot redni učitelji pianisti Dana Kobler Golia, Janko Ravnik in Marija Schweiger, violinista Jan Šlais in Josip Vedral, petje Vanda Wistinghausen Chulawska in Julij Betetto, kandidati pa so bili še Karel Jeraj, Ivan Trost, Josip Michl in Adolf Gröbming. V učnem procesu je sodelovala še vrsta

drugih učiteljev, med njimi so bili Lucijan Marija Škerjanc, dr. Josip Mantuani, Angela Trost. Orkestrske vaje je vodil Karel Jeraj, ki je imel za seboj bogato kariero pri Dunajskih filharmonikih in je pripravljaval uspele koncerte. Redni pa so bili tudi javni nastopi konservatoristov. Največ študentov je bilo na klavirskem, solopevskem in godalnem oddelku. Učno gradivo pa je bilo primerljivo z zahtevami podobnih zavodov drugod po Evropi.

Država je začela financirati konservatorij s šolskim letom 1926/1927, preoblikovati pa so ga začeli že aprila 1926. S tem letom se je tudi šola Glasbene matice ločila od konservatorija.

Tisk je vseskozi spremljal dogajanje na konservatoriju in v Glasbeni matici, še posebej ostro pa je nastopal dr. Stanko Vurnik, ki je v reviji *Dom in svet* napadel način dela Glasbene matice in ji očital, da je od Nemcev prevzela arhiv, instrumentarij, hišo in premoženje, od prostorov je dobivala najemnino, s katero bi lahko priredila vsaj deset simfoničnih koncertov na leto. Pa ni bilo niti stalnega simfoničnega orkestra! »Ko zmanjka, denarja gredo Beethovnovi, Mozartovi rokopisi in Bruck-

nerjevi spomini za mal denar na Dunaj!« Seveda je bilo razburjenje veliko, ker se je Vurnik spravljal tudi na nastope matičnega zbora v tujini. Vnela se je polemika med Škerjancem in Vurnikom, Ukmarjem in Maroltom ter Antonom Lajovcem. Vurnik se je spraševal: »Zakaj imamo koncertno poslovalnico, ko skoraj ni nikjer nobenega koncerta, nujno bi se moral modernizirati konservatorij, ki bi moral poleg obrtno-rokodelskega znanja vzgajati tudi glasbeno inteligenco v višjem smislu umetnostne izobrazbe.«³

Kljub vsemu so bile možnosti po poddržavljenju za razvoj boljše in bolj ugodne. Poleg treh izobrazbenih ravni (nižja, srednja, visoka) so delovali še oddelki Dirigentska šola, Operna šola in Pedagoški oddelek. Učiteljski zbor je vodil ravnatelj Matej Hubad, pozneje Julij Betetto in učitelji brata Janko in Anton Ravnik, violinist Jan Šlais, skladatelj Slavko Osterc in Lucijan Marija Škerjanc, pianistka Angela Trost, violončelist Emerik Beran, violist Avgust Ivančič, Vida Jeraj Hribar, pianist Ivan Noč, skladatelj Josip Pavčič, zgodovinar dr. Josip Mantuani, skladatelj in organist Stanko Premrl, pianista Marijan Lipovšek, Danilo Švara idr.

Josip Mantuani, oče slovenske muzikologije, je že leta 1922 zamen zahteval na univerzi odprtje samostojnega oddelka za muzikologijo. Pozneje je brez uspeha zahtevo ponovil Stanko Vurnik. Konservatorij je v kratkem času dosegel lepe uspehe, kar so dokazovali vsakoletni nastopi študentov. Tako je počasi zorela misel o glasbeni akademiji.

Ko je vlada leta 1938/1939 ustanovila glasbeno akademijo, je bila to pri nas prva samostojna visoka glasbena šola na ravni fakultete. Imela je dva oddelka. Glasbeno akademijo in srednjo glasbeno šolo brez nižje šole. Redni profesorji so postali Julij Betetto, Stanko Premrl in Anton Trost, administrativna direktorja sta bila Ante Mahkota in za njim Adolf Gröbming. Docenti so bili Marijan Lipovšek, Marijana Mahkota, Karel Rupel in Pavel Šivic. Poleg njih je honorarno poučevalo dvajset učiteljev, na srednji stopnji sedem stalnih in dvaindvajset honorarnih profesorjev in učiteljev.

Akademija je imela osem oddelkov: za kompozicijo in dirigiranje, za koncertno in operno petje, za klavir, za violino, za violončelo, za orgle, za operno in dramsko umetnost ter za glasbeno pedagogiko. Študij je z izjemo na prvem oddelku (pet let) trajal štiri leta. Na čelu akademije so bili rektor, administrativni direktor ter senat ali profsorski svet, ki so ga sestavljali redni in izredni profesorji, administrativni direktor in docenti. Prvi rektor je postal pianist Anton Trost, leta 1942 mu je sledil Julij Betetto, ki je vodil akademijo skozi nemirne vojne čase. Razmere so se poslabšale leta 1944, vendar je kljub občasnim prekinitvam akademija še vedno delovala na srednji in visoki stopnji. Po koncu vojne se je preimenovala v Akademijo za glasbo, njen rektor pa je postal Lucijan Marija Škerjanc.

Tako se je v dobrem stoletju in pol izoblikovala piramida glasbenega šolstva v Sloveniji, ki je vseskozi izpolnjevala svoje primarno poslanstvo: pouk glasbe in glasbeno izobrazbo. Po osamosvojitvi Slovenije je akademija dobila nekatere nove študijske smeri (sakralna glasba, kitara, saksofon in kot izborni modul študij jaza v prvostopenjskem bolonjskem študijskem programu, zborovsko dirigiranje, kljunasta flavta, čembalo in harmonika). Tako delujejo oddelki za kompozicijo in teorijo, dirigiranje, petje, instrumente s tipkami, godala in instrumente s strunami, pihala, trobila, tolkala, oddelek za glasbeno pedagogiko, za sakralno glasbo ter štiri katedre (za ansambelsko in komorno igro, za glasbeno-teoretične predmete, za glasbeno zgodovino in literaturo ter pedagoška katedra). Znanstvene dosežke objavlja *Glasbeno-pedagoški zbornik*, ustanovljen že leta 1995. Z letom 2004 pa se je začela prenova študijskih programov s tako imenovano bolonjsko reformo. Na akademiji delujejo simfonični, pihalni, godalni, kitarski, baročni in harmonikarski orkester, mešani, dekliški, komorni in koralni zbor ter razne komorne skupine in big band. Redni koncertni abonma, številni nastopi študentov doma in v tujini pa kažejo današnjo visoko raven glasbenega pouka pri nas.

³ Primož Kuret, *Umetnik in družba*. Ljubljana 1988.

TEOLOŠKA FAKULTETA V LUČI STOLETNICE UNIVERZE V LJUBLJANI

Ljubljanska Teološka fakulteta (TEOF) ima kot začetnica visokošolskega študija na Slovenskem in soustanoviteljica Univerze v Ljubljani (UL) posebno vlogo v zgodovini akademskega izobraževanja, s tem pa tudi v zgodovini in kulturi slovenskega naroda.

Teološki študij (brez pravice podeljevanja akademskih nazivov) je v Ljubljani najprej potekal v jezuitskem kolegiju (1619–1773), nato pa z vmesnima krajšima prekinitvama na liceju (1791–1848) in škofijskem bogoslovnem učilišču (1851–1918). Sodelovanje pri ustanovitvi UL leta 1919 TEOF ni zagotovilo nadaljnega nemotenega delovanja. Prav nasprotno, v zadnjih sto letih delovanja je doživela kar pet pravnih položajev: bila je članica UL (1919–1949), državno priznana fakulteta (1949–1952), interna cerkvena ustanova (1952–1991), nato pa spet državno priznana fakulteta (1991–1992) in članica UL (od leta 1992). TEOF je bila v preteklem stoletju kar 39 let izločena iz javnega izobraževalnega sistema, ne da bi bila obvarovana vmešavanja komunistične oblasti v njeno delovanje. Vendar si je v navedenem obdobju po zaslugi številnih neprekosljivih profesorjev ustvarila tolikšen ugled doma in v tujini, da je tudi laična javnost njeno ponovno vključitev v UL razumela kot dejanje, ki bo v prid predvsem slednji.

OD ŠKOFIJSKEGA SEMINARJA DO UNIVERZITETNE FAKULTETE

V pomladi narodov leta 1848 je zahteva po slovenski univerzi postala del slovenskega narodnega programa. Aprila 1848 so prvi postavili tako zahtevo graški Slovenci, najbolj jasno pa jo je oblikoval kranjski deželni zbor februarja 1898 (prostori deželnega zbora so 21 let pozneje postali sedež takrat zahtevane univerze). Po koncu prve svetovne vojne so se temu prizadevanju pridružili tudi profesorji ljubljanskega bogoslovnega učilišča: *Semi-*

narium Artis Sacrae je bil po njihovem prepričanju primeren za takojšnje povzdignjenje v fakulteto. Vseučiliški komisiji, ki je imela na skrbi predprave za ustanovitev univerze, so že tri dni po njeni ustanovitvi, 5. decembra 1918, posredovali spomenico o ustanovitvi TEOF. V njej so med drugim opozorili, da bi bile v njihovem primeru težave mnogo manjše kakor pri preostalih predvidenih fakultetah, ker bi bilo treba obstoječe bogoslovno učilišče le primerno razširiti, izpopolniti in mu dati značaj univerzitetne fakultete. Po sodbi dr. Metoda Mikuža so ljubljanski teologi kazali Vseučiliški komisiji edino pravo pot, to je, da je treba iskati rešitev vprašanja slovenske univerze na domačih tleh. Večina v Narodni vladi za Slovenijo se je namreč najprej zavzemala, da naj bi univerzo gostil Trst in ne Ljubljana in šele marca 1919 je bila dokončno opuščena ideja, da bi bile na zagrebški univerzi ustanovljene vzporedne stolice v slovenskem jeziku in s slovenskimi predavatelji. Potem ko so bile premagane številne ovire, je bil 23. avgusta 1919 v Uradnem listu Deželne vlade za Slovenijo objavljen zakon, ki je k življenju priklical Univerzo Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev v Ljubljani ter njenih pet fakultet: teološko, pravno, filozofsko, tehniško in medicinsko (z zgolj prvima dvema letnikoma).

»Po ustanovitvi Univerze v Ljubljani je bila Teološka fakulteta kot ena od petih ustanovnih članic v vsem vključena v njeno delovanje in je delila njeno usodo,« ugotavlja dr. Bogdan Kolar. Trije njeni profesorji so postali rektorji UL, in sicer v štirih mandatih (po eno leto dr. Aleš Ušeničnik in dr. Franc K. Lukman, dvakrat po dve leti pa

Visokošolski študij teologije in filozofije na ljubljanskem jezuitskem kolegiju pri cerkvi svetega Jakoba je najstarejši predhodnik UL.
Vir: <http://zupnija-lj-sv-jakob.rkc.si>.

dr. Matija Slavič). V več primerih, ko je bil ogrožen obstoj UL, je TEOF sodelovala v pripravi gradiv za zavračanje pobud jugoslovanskih unitaristov, ki so želeli UL ukiniti ali omejiti njen obseg (da bi se temu izognila, je leta 1929 na pobudo dr. Milana Vidmarja pridobila za pokrovitelja samega kralja, kar je vodilo v preimenovanje v Univerzo kralja Aleksandra I. v Ljubljani). Sredi tridesetih let so se začele priprave za gradnjo nove stavbe fakultete, saj v najetih prostorih nekdanjega dijaškega semenišča Alojzijevega na Poljanski cesti ni bilo zadostnega števila predavalnic, kabinetov za profesorje ter prostorov za seminarje in knjižnico. Ti razlogi so, poleg dotrajanosti stavbe semenišča, privedli do gradnje Baragovega semenišča za Bežigradom po načrtih Jožeta Plečnika (do polovice zgrajena stavba je bila nacionalizirana po drugi svetovni vojni). Omembe vredno je, da je leta 1921 TEOF oziroma Bogoslovna akademija začela izdajati *Bogoslovni vestnik*, ki je nemoteno izhajal do vključno leta 1944 ter po koncu povojnega obdobja

»pomanjkanja papirja« spet neprekinjeno od leta 1965 naprej. Vsem težavam navkljub je TEOF, po sodbi njenega profesorja dr. Vilka Fajdiga, »zelo dobro uspevala med obema vojnama«.

IZKLJUČITEV IZ ALMAE MATRIS IN JAVNEGA IZOBRAŽEVALNEGA SISTEMA

V drugi avtobiografiji dr. Zdenko Roter priznava, da religije v socialističnih državah »sicer niso prepovedali, a so jo administrativno omejevali in zavirali, kjer se je le dalo«. V primeru TEOF je bil del opisane strategije 7. člen Zakona o ureditvi visokega šolstva v Ljudski republiki Sloveniji iz oktobra 1949: »Teološka fakulteta ljubljanske univerze se izloči iz sestava ljubljanske univerze in postane samostojna fakulteta.« Za nameček je bila istega leta teologija izbrisana iz seznama znanstvenih področij, iz katerega je bilo mogoče delati doktorat pod naslovom doktor znanosti (julija 1947 je UL Stanislavu Leniču kot zadnjemu teologu podelila javno veljaven doktorski naziv). Izrinjanja TEOF iz javnega izobraževalnega sistema s tem ni bilo konec. Položaj državno priznane fakultete je TEOF izgubila z dopisom, ki ga je na njen dekanat marca 1952 naslovil Svet za prosveto in kulturo pri republiški »ljudski« vladi: »Z ozirom na ustavne določbe o ločitvi cerkve in države Vam sporočamo, da z 31. junijem t. l. teološka fakulteta preneha biti državna ustanova in s tem dnem prenehajo vse proračunske in druge obveznosti našega Sveta do fakultete. – Probleme, ki v zvezi s tem nastanejo, rešujte preko Verske komisije pri Predsedstvu vlade LRS. – Smrt fašizmu – svobodo narodu!« Jože Dolenc je v *Mohorjevem koledarju* za leto 1989 glede tega presodil: »Teološki fakulteti je bilo leta 1952 na skromnem listku sporočeno, da ne spada več v sklop univerze. To ni bilo boleče samo za fakulteto, marveč za ves slovenski narod, ker je teologija in teološka misel eno temeljnih področij človekove misli in iskanja, navzoča povsod in vselej v zgodovini človeštva.«

Po izključitvi iz javnega izobraževalnega sistema na dan, ki bi ga zaman iskali v koledarju, je TEOF po določitvi novega statuta postala »cerkveni zavod za gojitev bogoslovne znanosti, za izobrazbo in vzgojo duhovniškega naraščaja« oziroma samostojna cerkvena fakulteta. Njeni profesorji so

postali uslužbenci na zasebni ustanovi, kar je v nekaj letih povzročilo zaostajanje njihovih prihodkov za plačami kolegov na državnih fakultetah. Študentje teologije so izgubili še več: njihov študij je bil prekinjen s služenjem vojaškega roka, ostali pa so tudi brez socialnega in zdravstvenega zavarovanja ter drugih bonitet (navedena zavarovanja so študenti TEOF lahko spet začeli koristiti leta 1976). O finančnem položaju TEOF po njeni preureditvi v interno cerkveno ustanovo je miljenec oblasti in njen dolgoletni dekan dr. Stanko Cajnkar (1950–1966) zapisal: »Ker je bilo razumevanje slovenskih ministrov in predstojnikov raznih uradov za naše težave in bojazni preko pričakovanj veliko, se je boleča operacija izvršila brez velikih pretresov. Namesto dotacij iz prosvetnega proračuna smo dobili subvencijo, ki ni bila prva leta nič manjša, kakor je bil poprej naš delež univerzitetnega proračuna.« Finančni prispevek slovenskih škofov ordinarijev in redovnih predstojnikov za vsakega bogoslovca je dopolnjevala subvencija republiške Komisije za verska vprašanja, ki je bila po priznanju taiste komisije v prvi vrsti »inštrument vpliva na TEOF«. Z njo je oblast pogojevala tudi sprejem novega statuta TEOF, ki je dal oblasti mnogo možnosti za poseganje v njeno delovanje, v prvi vrsti preko »veta« na izvoljenega dekana ali profesorja.

PONOVNO JAVNO PRIZNANA FAKULTETA

Kljub izločitvi TEOF iz UL so se ohranile povezave na osebni ravni in ravni znanstvenih ustanov, tako sodelovanje na znanstvenih kongresih in simpozijih, izmenjavi profesorjev, vzajemnem mentorskem delu, sodelovanja med knjižnicami, priznanja izpitov itd. Pobuda za ponovno vključitev TEOF v UL je prišla izven krogov TEOF, saj je po trditvi njenega tedanjega dekana dr. Rafka Valenčiča (1986–1990), »bila taka misel skoraj pregrešna ali je priletela kot izgubljena puščica«. Leta 1987 je bil obelodanjen prvi javni poziv za ponovno vključitev TEOF v UL s strani Društva visokošolskih profesorjev (njegovi člani so bili tudi nekateri profesorji TEOF), prvo pobudo od UL pa je dal dr. Rastko Močnik, tedanji kandidat za prorektorja UL. Glede vrnitev TEOF v sklop UL je, kakor se spominja dr. Metod Benedik (dekan TEOF v letih 1990–1994), »vedno znova kazalo, da bo to

Bolj cenjena v tujini kot doma: 387 podpisov na *Magna Chartae Universitatum* iz leta 1224 je pridružen tudi podpis dekana TEOF dr. Rafka Valenčiča.
Vir: <http://www.magna-charta.org>.

kar dolgotrajen proces, ki bo zahteval veliko pogovorov in potrpežljivosti. Kakor je postajalo vse jasneje, da Teološka fakulteta spada na Univerzo tako kot vse druge tovrstne ustanove, pa se je tudi vse razločnejše izkazovalo, da bodo postopek vrnitev pogojevali povsem osebni dejavniki, svetovnonazorski pogledi ali preprosto »dobra volja odločujočih faktorjev«. Dejstvo je, da je TEOF prej dobila priznanje v tujini kot doma: ob devetstoletnici najstarejše evropske univerze v Bologni (1088) je bila k podpisu *Magna Chartae Universitatum* poleg UL povabljen tudi TEOF kot 22. najstarejša evropska znanstvena ustanova. Po tem dogodku je tudi UL pokazala pripravljenost, da TEOF kot svojo soustanoviteljico sprejme nazaj v svoje vrste. Vendar je po drugi strani v vodstvu UL še naprej prevladoval prezir do TEOF; dokaz za to je jubilejni zbornik UL ob njeni sedemdesetletnici, ki zamoči njen obstoj.

Prvi korak v smeri obnovitve odnosa med TEOF in UL v obliki pred letom 1949 je bil narejen leta 1989 s podpisom protokola o sodelovanju med TEOF in Filozofsko fakulteto UL junija 1989. Drugi pomemben dogodek je predstavljal sprejem sprememb in dopolnitev zakona o pravnem položaju verskih skupnosti maja 1991, s čimer so bile priznane diplome TEOF (kakor tudi spričevala srednjih verskih šol v Vipavi in Želimljah) za javne listine. Demosova vlada je bila oktobra 1991 pripravljena postopoma vključiti laični del študija na TEOF brez pastoralnega 6. letnika v javni izobra-

V vlogi rektorja UL se je dr. Miha Tišler »zavzel, deloval in dosegel, da je bil proces vključitve TEOF v UL uspešno zaključen« (dr. Janez Juhant). Vir: <http://www.sazu.si>.

ževalni sistem in je namesto ukinjene subvencije verske komisije (ta je zaradi neukročene inflacije ob koncu osemdesetih let predstavljala zanemarljiv del fakultetnega proračuna) za TEOF določila proračunska sredstva pod enakimi pogoji kot za druge fakultete. S tem so opazen popravek doživele plače profesorjev TEOF, ki so zaradi skromnosti (znašale so okoli 150 mark) spadale med »fakultetne tajnosti«. Temu je treba dodati, da je TEOF kljub finančni podhranjenosti, kar zadeva izobraževanje in znanstveno delovanje, nemoteno delovala.

TEOF: NEPOGREŠLJIVI DEL UNIVERSITAS

Pridobitev statusa javno priznane fakultete je TEOF odprla pot k ponovni vključitvi v zbor članic UL. Slednje je bilo formalno omogočeno že leta 1989, ko je bil tedaj veljavni visokošolski zakon dopolnjen z amandmaji, ki je odločitev o tem prepuščal UL. TEOF je 20. marca 1991 vložila vlogo – in ne prošnjo, saj je dr. Valenčič zagovarjal stališče, da »nikogar ne bomo prosili za tisto, kar nam po neki zgodovinski prioriteti pripada« – za njeno ponovno vključitev v UL. Pri tem je TEOF vztrajala kljub pomislekom vatikanskih kongregacij, da menjava vodstva

univerze in ministrstev prinaša politično, idejno in ideološko nestalnost, kar vpliva na študijski proces. Izmenjava statutow obeh ustanov je na dan prinesla ugovore obeh strani. Dr. Valenčič je UL sporočil, da je njen statut zaznamovan z »že preseženo socrealistično dikcijo,« Znanstveno-pedagoški svet UL pa je sprejel sklep, da je statut TEOF »v nasprotju z veljavno zakonodajo, s statutom ljubljanske univerze in z načeli avtonomnosti univerze,« predvsem zaradi določila, da mora vsak njen profesor pred ljubljanskim nadškofom v vlogi vélikega kanclerja TEOF izpovedati vero. Na izrek takšne sodbe je gotovo vplivalo osebno odklonilno stališče rektorja UL dr. Borisa Sketa (1989–1991) do »sprejema teologov na univerzo«. Tako kot del javnosti, predvsem nekateri novinarski, politični in visokošolski krogi, je menil, da si UL ne more dovoliti, da bi »za imenovanje njenih profesorjev, čeprav le teologov, dajal soglasje nadškof, ko smo se komaj ubranili lastnega ministra«. Ob tem so bila v javnost plasirana opozorila, da ponovna vključitev TEOF v UL prinaša možnost, da po slednji »znova straši ideološko obarvana resnica«. V odgovor na tovrstne pomisleke je dr. Valenčič v intervjuju za *Delo* v avgustu 1990 spomnil, »da je v naših razmerah edino Teološka fakulteta ohranila v povojnih časih svojo avtonomijo, tudi za ceno tega, da je bila izločena, da ni hodila po poteh, po kakršnih so nekateri želeli, da bi hodila. Ostala je zvesta svojemu poslanstvu (ki je predvsem poslanstvo Cerkvi, veri, razvoju znanosti v naših razmerah), česar pa najbrž ne bi mogli v celoti reči za univerzo. Tudi njeno ime po Edvardu Kardelju [po njem se je imenovala v letih 1979–1990] in še toliko drugih stvari je najbrž samó znamenje, kako je bila univerza izpostavljena trenutnim političnim pritiskom.«

Medtem je vloga TEOF dobila podporo Akademije za glasbo in Medicinske fakultete ter študentske vlade in študentskega parlamenta, ki ga je vodil študent teologije Andrej M. Poznič. Namesto dr. Veljka Rusa (ki se je sicer zavzemal za sodelovanje med UL in TEOF, vendar je nasprotoval njeni vključitvi v UL) je bil za prvega rektorja UL v samostojni Sloveniji izvoljen dr. Miha Tišler (1991–1995). »Z umirjeno in premišljeno besedo,« se spominja dr. Benedik, »je vedno dal vedeti, da se zavzema za to, da TEOF kot upoštevana znanstvena

43 let po izključitvi iz UL je leta 1992 TEOF spet postala njena polnopravna članica. Foto: Dejan Pacek.

ustanova pride v UL, ki jo je sama soustvarjala». Mešana komisija TEOF in UL je v novih okoliščinah prišla do ugotovitev, da vrnitev TEOF v UL predstavlja priložnost za ponovno združitev znanstvenega in pedagoškega visokošolskega delovanja v enem središču, da gre za ponovno vključitev akademskega, ne pa pastoralnega del TEOF v UL, da je petletni akademski del študija dostopen vsem državljanom Republike Slovenije ter da je delovanje TEOF v okviru univerze v srednjeevropskem prostoru samoumevno, TEOF pa je mednarodno priznana visokošolska ustanova. Omenjena komisija je svoje stališče strnila v naslednjo izjavo: »Izključitev TEOF iz UL je bila rezultat politične in ideološke naravnosti svojega časa. Ker so ti razlogi odpadli, so s tem prenehale tovrstne ovire za vključitev TEOF v UL.«

Dne 18. novembra 1992 je bil na seji univerzitetnega sveta brez nasprotnih glasov, pač pa le z nekaj vzdržanimi izglasovan sklep o ponovni vključitvi TEOF v UL (že prej je odnehal zadnji »tečnež« izmed članov Znanstveno-pedagoškega sveta UL dr. Slavko Splichal in svoj vzdržani glas spremenil v privolitev). Dr. Benedik je konec 43-letnega izgnanstva TEOF iz UL pospremil s komentarjem, da »vključitev TEOF pomeni obogatitev Univerze, dopolnjuje njene programe, krepi njeno umeščenost v narod in podobo v tujini«. Presojanje prispevka TEOF k položaju, razvoju in ugledu UL od takrat do danes bi bilo nehvaležno delo, nesporno pa je, da je UL šele z vrnitvijo TEOF med njene članice v polnem pomenu postala *universitas*, tj. skupnost ved, profesorjev in študentov.

Ljudmila Bokal

VSEBINSKA IN JEZIKOVNA RAZČLENITEV NAPISOV NA ZVONOVIH

Ob izidu *Slovarja zvonjenja in pritrkavanja*

Zvonovi so kot predmet strokovne obdelave v Sloveniji kljub priljubljenosti njihove glasbene dejavnosti dokaj neraziskano področje, saj imena za vedo, ki naj bi označevala to stroko – zvonoslovje –, ne najdemo niti med vsebinsko bogatimi slovarji spletnega portala Fran.si. To je dokaz, da se v jezikovnih besedilih ta beseda ne pojavlja, kar je odraz omenjene strokovne neobdelanosti. Izraz zasledimo le v popisu obrobne besedja slovenskega jezikovnega fonda, to je v Besedišču slovenskega jezika, v zbirki besed, ki niso bile sprejete v *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. A jezikovno bogastvo zvonov in zvonjenja je v letu 2017 le dobilo svojo potrditev.

V sodelovanju Glasbenonarodopisnega inštituta in Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU je namreč izšel *Slovar zvonjenja in pritrkavanja*, ki je timsko delo Mojce Kovačič, Ljudmile Bokal, Matjaža Ambrožiča in Tomaža Klopčiča. V njem je zbrano in pomensko razloženo 1035 besed, ki se rabijo na tem področju ljudske glasbe. Strokovno izrazje dopolnjujejo številni narečni izrazi, tudi iz zamejstva. Slovarskim sestavkom so dodane angleške ustreznice; zbrane so še posebej v obrnjenem angleško-slovenskem delu. Terminološki razlagalni slovar je namenjen vsem, ki jih strokovno ali ljubiteljsko privlači zvoki naših zvočnih krajin. Za predstavitev obdelave izrazja naj bo navedena pomenska pojasnitev izraza *zvonoslovje* in glavnega sredstva, ki je predmet vede – izraza *zvon* in njegove vrste. Zvonoslovje je *veda, ki raziskuje akustične, glasbene, umetnostnozgodovinske in tehnične značilnosti zvonov in zvonjenja, zvon pa je spodaj odprto in razširjeno votlo kovinsko glasbilo, ki ob udarcih, trkih s kembljem na notranjo udarno točko udarnega obroča ali s kladivom na zunanji obroč oddaja močen, zvoneč zvok*. Vrste zvona pa so: *baročni zvon, beneški zvon, bronasti zvon, cerkveni zvon, čokasti zvon, delopustni zvon, drugi zvon, durovski zvon, farni zvon, glasovno izstopajoči zvon, glavni zvon, gotski zvon, jekleni zvon, jutranji zvon, kovičeni pločevinasti zvon, lažni zvon, leteči zvon,*

mali zvon, mirujoči zvon, molski zvon, mrliški zvon, najnižje uglaseni zvon, najvišje uglaseni zvon, non-ski zvon, notranji zvon, odškodninski zvon, oktavni zvon, opoldanski zvon, povzdigovanjski zvon, prenosni zvon, pritrkujoči zvon, raztopljeni zvon, renesančni zvon, samostojni zvon, sekstni zvon, septimni zvon, speskani zvon, srebrni zvon, srednjemali zvon, srednjeveliki zvon, srednji zvon, stoječi zvon, testni zvon, tretji zvon, umerjeni zvon, upočasnjeni zvon, nar. urni zvon, veliki zvon, zavarjeni zvon, zunanji zvon, zvoneči zvon, zvon v obliki čebeljega koša, zvon zgodovinske vrednosti, zvon želja, železni zvon.

Za poglobljeno strokovno obdelavo zvonov in zvonjenja, ki je bila eden od namenov predstavitve besed v slovarju, je smiselno navesti vede oziroma nekatere zastopnice izrazov tistih ved, ki se v zvonu kot glasbilo združujejo. Ker gre za vrsto zvoka, je najprej primerno omeniti akustiko: *zvok zvona, zvočno valovanje*. Te zvoke je mogoče omejiti na zvrst glasbe, na ljudsko instrumentalno glasbo, kamor poleg zvonjenja kot samostojna zvrst v okviru tega zvočnega pojava spada tudi pritrkavanje, zato izrazi segajo v glasbeno teorijo. Izrazi: *enotaktna tematska enota, tonska uglasitev zvona*. Dele zvona je mogoče likovno obdelovati, zato lahko ti izrazi spadajo v umetnostno zgodovino: *krona zvona, klobuk, plašč; gotski zvon, renesančni zvon, baročni zvon*. Če ostanemo neposredno pri zvonovih, njihovo giba-

nje vključuje strokovne izraze iz mehanike: *nihati, nihajni čas, os vrtilišča zvona*. Če je nihanje avtomatizirano, pritegnemo še druge tehnične termine, vključno s tehnologijo izdelave: *električno kladivo, elektromotorni pogon zvonov, peščeni model zvona*. Ne nazadnje imajo zvonovi kulturnozgodovinski pomen; na njih najdemo kratka besedila – napise, ki ponujajo delo jezikoslovcu. Tu sestavek prehaja k svojemu namenu, ki je strnjeno opisati vsebinske značilnosti napisov na zvonovih in jih jezikovno razčleniti. Izvzete so oblikovne posebnosti napisov.

O napisih na zvonovih je prvi pisal Matjaž Ambrožič v svoji knjigi *Zvonarstvo na Slovenskem* (1993), ki je bila eden glavnih virov za nabor besedja v slovarju. Njegova analiza napisov je novost v slovenskem zvonoslovju. Napisi, zbrani v posebnem razdelku te knjige, so predstavljeni z besedilom, datacijo (letnico) in lokacijo zvona. Kot taki so tudi vir za pričujočo obdelavo. Pred konkretnim delom je kratek uvod, ki obravnava pisave in različne jezike napisov na slovenskih zvonovih, nato pa prehaja na motivno razčlenitev, ki jo ponazarjajo trije vsebinski sklopi: nabožni napisi, napisi s teološko vsebino in napisi s posvetno vsebino. Vsak sklop še podrobneje razdeli. V okviru prve skupine omenja molitve, prošnje, prošnje vzklike, litanijske vzklike, v drugi skupini teoloških napisov so napisi z marijansko, trinitarično (ti se nanašajo na Sveto Trojico), kristološko, pnevmatološko (ti se nanašajo na Svetega Duha), svetniško in svetopisemsko vsebino. V tretji »posvetni« skupini navaja mojstrske napise, napise, ki spominjajo na zgodovinske dogodke, napise z imeni odličnih oseb, cerkvenih dostojanstvenikov, ključarjev, botrov in dobrotnikov zvonov ter poezijo.

Táko strokovno razdelitev je povzeto sprejel tudi *Slovar zvonjenja in pritrkavanja* in jo dopolnil s kronogramskim in zarotovalnim napisom. Slovarski sestavek *napis na zvonu* razlaga ta izraz in navaja vrste napisov, ki so v posameznih slovarskih sestavkih še posebej razloženi. Napis na zvonu je *krajše besedilo s krščansko, posvetno, donatorsko vsebino, navadno v obliki prošenj, zlasti na spodnjem polju, tik nad krilom, tik pod klobukom zvona*. S(inonim): *inskripcija na zvonu*. Vrste: *donatorski napis, kristološki napis, kronogramski napis, marijanski napis, mojstrski napis, pnevmatološki*

Napis na zvonu v cerkvi Marijinega rojstva, Polhov Gradec. Foto: Dominik Malovrh.

napis, predstojniški napis, svetniški napis, svetopisemski napis, trinitarični napis, zarotovalni napis.

donatorski napis -ega -a m *napis na zvonu, označujoč osebo, ki je zvon podarila, na primer v Žireh – 1914: Darovali so me Marija Oblak z Dobrave, Franc in Jakob Kavčič iz Koprivnika*

kristološki napis -ega -a m *napis na zvonu, ki se nanaša na Jezusa Kristusa, na primer v Begunjah na Gorenjskem: Posvečen sem bil v svetem letu 1975 Jezusu Dobremu pastirju, da mu bom pel in jokaj z begunjskimi župljani*

kronogramski napis -ega -a m *napis na zvonu, katerega poudarjene velike črke v vlogi rimskih številok označujejo letnico ulivanja zvonov, na pri-*

Svetniški napis na zvonu v cerkvi svetega Štefana, Ribnica. Foto: Ljudmila Bokal.

mer v Čadramu – 1898: *DobrI PastIr JezVs LJVbe-
znJIVI! KLIČI, VoDI I VLaDaJ oVCe sVoJe!*

marijanski napis -ega -a m napis na zvonu, ki se nanaša na Marijo, na primer v Zapužah – 1990: Milo razlega se v širno daljavo tvoje zvonjenje v Marijino slavo

mojstrski napis -ega -a m napis na zvonu, ki zaznamuje zvonarja, na primer v Poljčanah: Vlil me je Janes Dencel i sinovi v Mariboru leta 1884

pnevmatološki napis -ega -a m napis na zvonu, ki se nanaša na Svetega Duha, na primer pri Planini pri Rakeku, Sveti Duh – 1884: Vsakdanji ljubi kruh, podeli nam Sv. Duh

predstojniški napis -ega -a m napis na zvonu, ki označuje predstojnika cerkve, v kateri je zvon obešen, na primer v Poljanah – 1898: Ob 50-letnici Nj. Sv. cesarja Franca Jožefa I., ob nastopu Antona Bonaventura Jegliča, knezoškofa ljubljanskega, v 25. letu župnikovanja Jernej Ramoveša

svetniški napis -ega -a m napis na zvonu, ki se nanaša na svetnike, na primer v Kupljeniku, Bohinjska Bela – 1923: Ti vere, Ljubezni patron, nas varuj, živino in dom /sv. Štefan/

svetopisemski napis -ega -a m napis na zvonu, ki se nanaša na Sveto pismo, na primer v Štepanji vasi, Ljubljana – 1922: Hiše, ognja časnega, duše vaše večnega, reši, dobri, nas, Gospod, evangelija resnica naj vam kaže pravo pot

trinitarični napis -ega -a m napis na zvonu, ki se nanaša na Sveto Trojico, na primer v Komendi – 1882: V božji dom! V božji dom! Semkaj farani hitite, Troedinega molite

zarotovalni napis -ega -a m napis na zvonu kot prošnja za odvrnitev hudega duha in zlih sil,

na primer v Šmartinu pri Kranju – 1885: *Glej križ Gospodov, bežite sovražne moči, glej to Srce, katero je ljudi tolikanj ljubilo*

Medtem ko skupina nabožnih in teoloških napisov izkazuje dokaj monolitno vsebino, pa večjo motivno pestrost izkazujejo napisi s posvetno vsebino. Če ostanemo pri samem zvonu kot sredstvu za glasbeno dejavnost, je zanimiv napis, v katerem je individualizacija dosežena z omembo imena zvona: *Svetega Jurija bronasti glas, spodi peklen-skega zmaja od nas! Šturje, 1990*. Napis je s konca 20. stoletja. Je peklenški zmaj aluzija na politične dogodke v času posvetitve zvona?

Družbeno angažiranost izkazujejo tudi napisi z navezavo na prvo svetovno vojno, v zvezi s tem se v napisih posredno omenja odvzem zvonov za vojaško industrijo in materialne odpovedi župnijskih skupnosti ob ponovnem nakupu po prvi svetovni vojni. Primer: *Svetovna vojna je uničila moje pred-nike, gorečnost soseske me je z veliko žrtvijo zopet postavila. O, bodi nam glasnik srečnejših dni, kot bil je nam pred vojno prednik tvoj! Goropeke pri Žireh, 1921*. Med tovrstnimi napisi vznesenost kdaj poje-nja in preide v vsakdanji poročevalski stil: *Vojska je svetemu Petru štiri zvonove pobrala /.../ Komenda, 1925*. Ponoven nakup metaforično nakazujejo be-sedne zveze, ki izražajo zadevno naklonjenost: *žar ljubezni, močna ljubezen župljanov in podobno*. V času pred prvo svetovno vojno pa prizadevanja za pridobitev zvonov niso bila tako enotna: *Župnik Puc za nas je prosil, zbiral, // Nemanič kaplan pomagal mu zares, // marsikdo faranov ga podpira, // četud' ne vsak – pa kje smeti ni vmes. Hrenovice, 1896*.

Zamejena vsebinska tematika napisov seže v jezi-kovne posebnosti. Pri jezikovni obravnavi napisov je opazen izraziti antropomorfizem. Ta sicer ne spada med ožje jezikovne postavke, zato naj bo kot uvod omenjen v slovnično razčlenitev, ki bo obdelana v nadaljevanju. Antropomorfizem je pomenska kate-gorija; *Slovar slovenskega knjižnega jezika* ga razloži kot *prisojanje človeških lastnosti stvarim, pojavom zunaj človeka*. V napisih na zvonovih je izražen s prvo osebo ednine sedanjika. Primer: *Boga hvalim, ljudstvo kličem, zbiram duhovne, mrtve objokujem /.../. Stična, 1890*. V napisu se jasno kaže, da zvon prevzema dejavnosti, ki jih opravlja človek. K taki drži, strokovno rečeno jezikovnemu položaju, so

blizu zvalniški stavki, ki razkrivajo zavetnika zvona. Z zvalnikom se napis začenja, lahko pa je tudi na sredi ali na koncu. Primer, ko je zvalnik na sredi napisa: *Le vabi trikrat, zvon glasan, // častit Marijo vsaki dan. Britof pri Kranju, 1899*. Ti stavki imajo slovnično obliko velelnika, ki pa ne izražajo ukaza, zapovedi, ampak željo: *Mihael, nebeški knez, // pridi nam v pomoč z nebes /.../. Rogatec, 1911*. Iz nagovora je mogoče razpoznati socialno merilo, merilo skupnosti: *Težko težko smo te čakali, po sedmih letih spet udari /.../. Ljubljana – Sveti Peter, 1923*. Nagovor je lahko tudi bolj oseben, svetnik je ogovorjen s »ti«, konkretna vloga kot zavetnika pa je razpoznavna iz konteksta: *Ti vere, ljubezni patron, nas varuj, živino in dom. Kupljenik, Bohinjska Bela, 1923*. Gre za svetega Štefana. Nagovori pa se ne nanašajo samo na svetnike in svete osebe, med njimi se najde tudi napis, ki se nanaša na naravne danosti: *Čuj, dolina in višava, ko glasi se božja slava. Žiri, 1931*.

Leksikalno jezikovno merilo vključuje vpogled v besedje napisov. Z besednovrstnega vidika je v napisih veliko glagolov. Namen zvonjenja se izraža z glagoli *vabim, kličem, varuj*. Pogosto se pojavlja glagol s korenem *liti* v sestavljankeh: *uliti, preliteri* in njegove glagolske oblike, zlasti deležnik na *-t (ulit)* z neregularno pravopisno dvojnico (*vlit*). Glasovna pojavnost se omenja z glagolom *donim*, zvok zvonov pa kot *glas*. Pogoste so besedne zveze s pridevnikom božji: *božja slava, služba božja, božji dom*. Zadnja navedena je sinonim za cerkev, ki ima še variante: *gospodov dom, molitve dom, sveti dom*. V napisih, ki omenjajo sv. Florijana, je po navadi zveza */varuj nas/ časnega in večnega ognja*.

Skladenjsko merilo obravnava napise na zvonovih kot celoto besednih zvez, katerih enovita oblika se razkriva v stavku. Stavki napisov so kratki, njihova zunanja oblika je pogosto verz z rimo. Primer: *Svetega Martina zvon, vabi nas v molitve dom. Gornja Radgona, 1991*. Verzi se spletajo v kitice, tudi do šestverzne. Namen zvonjenja je izražen z dajalnikom: *Večnemu v češčenje, Mariji v pozdravljenje /.../. Nova Oselica, 1879*, njegovo vlogo pa prevzame tudi predlog *k*: *K pokori v nemaj nas, // k molitvi poj, // k ljubezni zovi zbegane ljudi. Goropeke pri Žireh, 1921*. Namen je izražen tudi z veznikom *da*: *Daroval me je Miha*

Studén, da žive razveseljujem, mrtve objokujem /.../. Brezje, 1893.

Stavki se med seboj največkrat vzporejajo v priredje, a najde se tudi podredje, ki se začne s časovnim veznikom: *Ko me slišite zvoniti, treba je za duše vic moliti. Homec, 1889*. Pogoste so naštevne zveze: *Devica presveta, varuj mladenče, dekleta, otroke – može, žene! /.../ Sv. Katarina nad Ljubljano, 1894*.

Napisom na zvonovih niso tuji številski izrazi, tudi ti spadajo v jezikovno obravnavo in se obravnavajo kot neverbalni termini, kot strokovni izrazi, ki niso izraženi z besedo. Pogosto z dvema letnicama omejujejo čas, ko je bila župnija brez zvonov. Kot posebnost takih napisov se najde tudi napis z izrazom množenja: *1945 1973 let deset krat dva in osem se slišal glas moj iz teh ni lin, od danes zopet s trudom vašim v slavo božjo naj zvonim. Kuretno, Laško, 1973*.

Sestavek obravnava napise na slovenskih zvonovih in posredno izkazuje, kako zamejenost vsebinskih motivov, obdelana v prvem delu, k sebi pritegne jezikovne posebnosti. Ti se izkazujejo v slovničnih oblikah in še zlasti v besedju in skladnji. Kot neraziskano jezikovno področje se v zvezi s tem postavlja vprašanje, ali napise na zvonovih lahko obravnavamo kot samostojno besedilno vrsto, ki bi jo oprli na socioterminologijo. Ta namreč obravnava strokovne izraze, termine, vezane na določeno skupnost in temelji na socioloških, kulturoloških in sociolingvističnih značilnostih posamezne skupnosti (povzeto po Fajfar 2017, 48). Besedje napisov se s prej omenjenimi posebnostmi razkriva kot del krščanske terminologije, ki temelji na ožji skupnosti – na župniji. Napise na zvonovih bi tako lahko označili kot socioterminološko besedilno vrsto. S tem sestavek dobi novo karakteristiko, ki ostaja le delno obdelana in z omenjenim vprašanjem kliče po podrobnejši raziskavi.

VIRI IN LITERATURA:

- Ambrožič, Matjaž: *Zvonarstvo na Slovenskem*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino cerkve pri Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani, 1993, 158–193.
Fajfar, Tanja, Žagar Karer, Mojca (ur.). *Terminologija v Evropski uniji* (Zbirka Lingua Slovenica, 9). 1. izd. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2017.

NAŠI KULTURNI SPOMENIKI

Ob koncu evropskega leta varovanja kulturne dediščine

Kulturni spomeniki so neločljiv del idilične podobe naše domovine, ki jo vsakdo izmed nas nosi v svojem srcu. Težko odmislimo cerkvice na gričih, utrjene gradove, stara mestna jedra z imenitnimi stavbami, mogočne samostane, pa tudi na videz skromne kmečke hiše in kozolce, skratka vse, kar so naši predniki nekoč postavili z ustvarjalno željo, da bi si olepšali vsakdanje življenje. Nekateri teh spomenikov so starejšega datuma od pisanih virov in zato veliko povedo tudi o času, o katerem bi drugače komaj kaj vedeli. Vse to je del naše narodne identitete, s katero dokazujemo svoj obstoj znotraj kulturne Evrope.

Vsakomur je jasno, da na primer rokopisi Prešernovih pesmi predstavljajo izredno narodno bogastvo, pa čeprav so bili že nešteto krat ponatisnjeni in znamo pesmi celo na pamet. Manj jasno pa je, zakaj ne cenimo tudi spomenikov iz časa našega velikega pesnika, ki so nenadomestljivi za razumevanje okolja, v katerem je živel in se umetniško oblikoval. Cerkev sv. Marka le nekaj korakov od njegove rojstne hiše mu je bila ena od intimnih podob najožje domovine, ki ga je spremljala tudi na cesarskem Dunaju. Ne tako dolgo nazaj smo podrli ljubljanski kolizej, edino veliko avtentično stavbo Prešernovega časa, kjer bi si mlajše generacije lahko živo predstavljale, kako so nekoč živeli slovenski meščani. Če bi še lahko vanjo vstopili, bi jim bilo marsikaj bolj razumljivo in povedno od ogledovanja starih fotografij.

Z izgubljanjem spomeniškega fonda izginja tudi pomemben del naše narodne zavesti. Zakaj smo Slovenci tako brezbrizni do tega? Zakaj med deklarativnostjo in prakso velja tako velik razkorak? Imamo eno najmanj učinkovitih varstvenih ustanov in najslabšo zakonodajo na tem področju. Gotovo je še nekaj držav v Afriki in na drugih celinah, ki temu vprašanju posvečajo manj pozornosti, vendar vedno ni bilo tako. V času med obema svetovnima vojnama smo pod vodstvom nesporne avtoritete profesorja Franceta Steleta spadali med napredne države z relativno dobro urejenim varovanjem spomenikov.

Danes ni nikogar, ki bi užival tako spoštovanje med kolegi, tudi po najbolj dragocenih kulturnih spomenikih lahko šari vsak brez pravega znanja; ni nikakršne odgovornosti, ni mentorstva, na Ministrstvu za kulturo se ukvarjajo z vsem drugim in obnovi spomeniškega fonda namenjajo le sramoten drobiž. Za primerjavo: na Češkem ministrstvo za kulturo odmerja večji del svojega proračuna obnovi, medtem ko ta pri nas doseže komaj nekaj več kot pol odstotka. Da bo zadeva bolj jasna: toliko, kolikor država namenja za obnovo vseh podirajočih se spomenikov, v povprečju stane en celovečerni slovenski film.

Skratka, naši politiki so se navadili na takšno stanje, ki traja že od druge svetovne vojne, ko so bile cerkve in gradovi simbol razrednih sovražnikov proletarskega primitivizma. Ivan Maček Matija je proti njim vodil ideološko križarsko vojno. Nismo nič boljši od talibanov, ki odstranjujejo, kar ni povezanega z njihovo vero. Požgali in izropali smo skoraj vse gradove, posebne komisije pa so po vojni podirale kapelice in znamenja. Danes gradov in cerkva sicer več ne miniramo, vendar dopuščamo, da se podirajo sami od sebe. Levi del politike nikoli ni spoštoval tradicije. Iz njihovih ust nikoli ne slišimo besede Slovenec, še manj pa jih zanimajo kulturni spomeniki, če ti niso povezani s proletarsko revolucijo. Tudi večina drugega prebivalstva dežele med Alpami in morjem bolj zaupa potovalnim agencijam in si spomenike raje ogleduje v tujini.

Država ravna brezglavo. Najprej vse podpravi v strahu, da bi najpomembnejši slovenski gradovi lahko prišli v last zasebnikov, ki bi jih izmaličili, nato pa ugotovi, da nima ne volje ne sredstev za njihovo vzdrževanje. Zato se danes spet skuša znebiti velikega dela nagrabljenega fonda in ga prodati komur koli. V poročilih Ministrstva za kulturo lahko leta in leta sledimo enim in istim objektom, katerih obnova se ne premakne nikamor. Na prste ene roke lahko preštejemo, kaj je bilo rešenega, medtem ko vse druge grajske stavbe propadajo naprej ali pa so le napol obnovljene in javnosti še vedno nedostopne. Več denarja se porabi za projektiranje kot za resnično obnovo. Projektirati pa se mora, ker je originalne substance vsako leto manj in je temu treba sproti prilagajati tudi obnovitvene načrte, ki po tem ostajajo neizvedeni. Od druge svetovne vojne je bila obnova spomenikov bolj tolerirana kot prioriteta vladne politike. Z neprestanim spreminjanjem spomeniške zakonodaje, ki ni bila nikoli do konca dorečena, je partija vnašala nered v to področje. Ta trend se, žal, nadaljuje tudi v samostojni Sloveniji, ko skačemo iz ene skrajnosti v drugo. Sedanji spomeniški zakon je nastal pod vplivom arheološke stroke, ki je z izgradnjo cestnega križa pridobila pomen. Vsa izredno draga izkopavanja so glede na to, kar se nam podira pred očmi, dala razmeroma zelo skromne rezultate. Vendar pa to, kar je skrito pod zemljo, veliko bolj buri človeško domišljijo iskalcev zakladov od tistega, kar hira nad njo. Tudi zato so arheologi dobili odločujočo besedo pri pisanju zakona, ki ga lahko razumemo tudi tako, da bo vse nekoč samo še arheologija. Včasih stvari zdrknejo v absurd, če je vse, kar se najde v Ljublanici starejšega od 50 let, že kulturni spomenik in podobno. Zakon tudi ne predvideva nikakršnih licenc za izvajalce del na spomenikih. Da naj bi to preprečevala evropska zakonodaja, kar trdijo njegovi pisci, seveda ni res, kajti povsod drugod znotraj EU licence obstajajo. Zakonsko imamo tri kategorije spomenikov, ne da bi imeli zanje sploh jasno izdelane kriterije ali pa vsaj vedeli, kaj vse imamo. Največ škode povzroča oznaka spomenik lokalnega pomena, ki si jih posamezni občinski veljaki tolmačijo po svoje, kot da kulturni spomeniki ne bi bili del našega skupnega bogastva. Kaj je kulturna dediščina,

nikomur ni prav jasno. Včasih jo varujemo bolj kot spomenike državnega pomena, drugič pa se zanjo ne zmenimo. Na udaru so tudi spomeniki najvišje državne kategorije, ki jih enkrat imenuje vlada, a jih pozneje ni več pripravljena braniti. Lep primer je Plečnikov bežigrajski stadion. Novinarji so proti njemu sprožili cel pogrom, s katerim dokazujejo, da ne razumejo, čemu sploh varujemo kulturne spomenike. Slovenska posebnost je, da izdelovalec avtomatov za igre na srečo v očeh javnosti velja za skrajno moralnega filantropa in z njim sočustvuje, ker mu ne dovolijo takoj uničiti Plečnikovega dela.

Ker ima zaradi nenehne propagande levih režimskih medijev velik del Slovencev negativen odnos do spomeniškega varstva in meni, da to le zavira gradbeno dejavnost, so se pisci zakona potrudili, da bi olajšali delo prihodnjim investitorjem. Znameniti paragraf št. 33 omogoča odstranitev cesar koli. Strokovnjak, ki ga plača investitor, mora napisati mnenje o slabem stanju objekta, nato ga je treba ponuditi v odkup za nedoločeno ceno in nedoločen čas. Sledi še nadomestni ukrep, kot da bi šlo za lipo na cesarskem dvoru, ki jo je posekal Martin Krpan in stavba lahko pade. Da je temeljna naloga spomeniškega varstva obnavljati prav objekte v slabem stanju, so pisci zakona očitno prezrli. Ker pa tudi to še ni dovolj, se nam obeta, da bo spomeniški zakon kmalu podrejen gradbenemu zakonu, s čimer bo spomeniško varstvo lahko izdajalo le še neobvezna priporočila in spet bomo v letu 1945. Kljub temu pa slovenski konservatorji na Bledu ciklično organizirajo mednarodne konference o spomeniški zakonodaji, kot da bi bilo pri nas doma vse v najlepšem redu. Tudi slovenska veja mednarodnega združenja varuhov spomenikov ICOMOS domačih težav ne vidi, saj jo zanimajo samo svetovni problemi. Njeni člani radi potujejo na konference po vsem svetu, dlje od doma, toliko bolje. Nedavno je naš ICOMOS celo zavrnil podporo obnovi Plečnikovega stadiona v prvotni podobi.

Smo ena redkih držav, kjer so kulturni spomeniki obdavčeni. Ker pa zanje veljajo strožja in precej dražja pravila vzdrževanja, država lastnike celo motivira pri njihovem uničevanju, saj za to ni predvidenih nikakršnih resnih sankcij oziroma doslej še niso bile uveljavljene. Postopek je

sila preprost. Dobičkonosno je kupiti spomeniško zavarovan spomenik na odlični lokaciji, katerega cena je zaradi varstvenih zadržkov precej nižja od tržne vrednosti stavbišča, in ga nato uničiti. To po ustaljeni praksi v Sloveniji poteka tako, da investitor za malenkost najame brezdomce, ki spomenik zažgejo, in če škoda ni dovolj velika, se postopek ponovi, dokler spomeničarji ne dovolijo odstranitve objekta. Ker brezdomci nimajo ničesar, jim tudi ničesar ni mogoče vzeti, pri kaznovanju pa odločajo tako in tako samo olajševalne okoliščine. Tako so v zadnjem času padli kolizej, klavnica, Bellevue, Rakušev mlin, v čakalni vrsti pa je še marsikaj drugega. Investitor ima potem proste roke, da varstvenih predpisov osvobojeno zemljišče lahko pozida po svoji volji za svoj dobiček.

Vse to je pripeljalo do tega, da je spomeniško varstvo pri nas izgubilo svoj smisel. Uslužbenci zavoda se ukvarjajo s pisanjem poročil in drugo pisarniško navlako, za obisk terena pa jim ostaja komaj kaj časa. Zaradi tega pogosto nimamo niti osnovne dokumentacije o podirajočih se objektih. Stroko si vsak razlaga po svoje, saj konservatorji prihajajo iz različnih študijskih smeri, ki pogosto z varovanjem spomeniškega gradiva nimajo veliko skupnega. Ker niso sposobni resno strokovno utemeljevati svojih odločitev, nimajo potrebne avtoritete. Najhuje pa je, da se zavod loteva le še objektov, za katere je kje kakšen denar, za vse drugo, ki bi si pogosto bolj zaslužilo obnove, pa se ne zmeni. Iz ustanove, ki naj bi delovala po etičnem načelu ohranjanja slovenstva, je nastalo le podjetje, podrejeno načelom kapitalističnega lova za dobičkom. Nekatere njegove območne enote že desetletja vodijo isti nesposobneži. Na prste ene roke je še mogoče naštetih varstvenike, ki so ostali zvesti poslanstvu svojega poklica in imajo za to tudi potrebno znanje. Marsikdo raje investitorju nakaže možnosti, kako obiti vladni odlok o zavarovanju. Nespodobno je bilo namestiti svetleče reklamne panoje zasebnega podjetja tudi v spomeniško zavarovanih objektih. Mar ni to enako, kot se dogaja v zdravstvu z nakupom žilnih opornic in v vseh drugih panogah, ki jih pri nas obvladujejo mafijske povezave? Tudi spomeniško varstvo ni imuno proti korupciji. Marsikdo stalno sodeluje z enimi

in istimi izvajalci, pri čemer ne odločajo samo njihove strokovne reference.

Zaradi vsega tega pada tudi kakovost obnov. Vzemimo na primer samo Plečnikovo hišo v Trnovem, za katero je mesto namenilo lep kup svojega in evropskega denarja. Ker zavod zaradi takih ali drugačnih zamer ni izbiral sodelavcev po njihovem strokovnem znanju, ampak po nazivih, je prišlo do napak in pomanjkljivosti. Pripomniti je treba, da se dolga leta nikomur ni zdelo pomembno ukvarjati se s Plečnikom, zdaj pa nenadoma čudežno o njem vsi vse vedo. Na fasadi okroglega prizidka so konzervirali nesnago, ki se je desetletja nabirala na njej, čeprav omet ni bil nikoli čisto bel. Ob vsakem večjem dežju je zdaj klet prizidka v celoti poplavljen. V notranjosti manjka veliko število objektov, ki so jo nekdaj krasili. Vse bi se dalo nadomestiti s posojanjem ali z replikami, če bi le kdo vedel za to in ga ne bi bilo sram vprašati kakega bolj poučenega. Na vrtu ni več skalnjaka, na katerem je Plečnik s posebno ljubeznijo gojil rastline, ki mu jih je iz Prage prinašal ali pošiljal njegov zvesti učenec in sodelavec Otto Rothmayer. Stavba velja za vzoren primer obnove in je požela že nekaj nagrad. Vse to se lahko dogaja, če jo ocenjujejo ljudje, ki so prav tako neuki kot varuhi spomenika.

Človeka še bolj boli srce, če se ozre na biser Plečnikove umetnosti, njegovo barjansko cerkev, ki jo že nekaj let obvladuje iniciativa okoliškega prebivalstva. V njej se je pojavil plastičen kip Plečnika, ob oltarju so kuhinjske zavese, pred njim stoji lesena škatla, ki predstavlja nekakšen oltar proti ljudstvu, pod pevskim korom je nemogoč zaboj nove spovednice, stopnišče nanj je dobilo lesena vrata, najhuje pa je, da so uničili viniko, ki je nekdaj varovala zvonik pred dežjem in ga skozi letne čase vsakič drugače obarvala. Bila je sestavni del Plečnikove arhitekture. Kdo je kriv tega kriminalnega dejanja? Del krivde nosi prav gotovo spomeniško varstvo, ki se ne zmeni za barjansko cerkev in mu je vseeno, kaj se z njo dogaja. Ko so nazadnje obnavljali stopnišče, so pozabili na odkape, zato bo obnovo potrebno kmalu spet zadevo ponoviti. Nikogar tudi ne moti, da prvotno ograjo iz kanalizacijskih cevi nadomeščajo betonski valji, s čimer so izgubili prvotni smisel. V Plečnikovi arhitekturi ni naključij.

Pred leti je spomeniško varstvo neustrezno prebarvalo zunanjščino Plečnikove cerkve v Bogojini. Župnika je to motilo in je postopoma prihranil toliko denarja, da se je na svoje stroške lahko lotil obnove. Država mu k temu ničesar ne prispeva, čeprav gre za ključni spomenik, ki je v ponos nam vsem. Žal je le eden redkih, ki resnično ceni delo našega arhitekta.

Glavni vzrok tega nezavidljivega stanja je v pomanjkanju domoljubja. Naša skrajna levica celo trdi, da je ljubezen do domovine škodljiva, saj se lahko hitro sprevrže v svoje nasprotje in postane odklonilna do tujcev, ksenofobna, fašistična ali celo kriminalna ter pooseblja sploh vse najslabše. Protinarodno vzdušje je temeljna ideološka usmeritev naših levičarjev. K njihovem političnemu programu spada tudi zanemarjanje kulturnega izročila in kulturnih spomenikov. Najhuje je z gradovi, ker smo njihove lastnike pobili ali izgnali. Kako trdovratno so te predstave zakoreninjene v glavah nekaterih občinskih funkcionarjev, kaže tudi primer Slovenske Bistrice. Nekdanji lastnik je bil pripravljen iz Avstrije prenesti del svoje nekdanje grajske umetniške zbirke in jo odpreti javnosti, vendar je pri tem naletel na gluha ušesa. Gradu mu še vedno nočejo vrniti. V njem je danes nekaj zelo raznovrstnih in nezanimivih razstav.

Ob osamosvojitvi je prišlo do nenavadnega lastninjenja. Nekateri ključni objekti, kot so Podčetrtek, Štatenberk in Šmarje pri Jelšah, so po bizarni poti dobili nove lastnike. Grad Podčetrtek je postal razvalina, šmarski propada, na Štatenbergu pa kraljujeta primitivizem in kič. Čeprav ima država zakonsko možnost razlastitve nevestnih upravljavcev, se to doslej še ni zgodilo, ker bi breme vzdrževanja padlo na njena pleča. Prava farsa se dogaja tudi s Plečnikovim paviljonom v Begunjah, ki se je zaradi drsenja terena začel podirati. Zavod ne ukrepa, ker se kranjska in radovljiška občina ne moreta sporazumeti, kdo je njegov pravi lastnik, ministrstvo pa to le opazuje, češ ni naša krivda, kar se dogaja. Žalostno je tudi, da se je država odrekla nekaterim gradovom, v katerih je do nedavne imela svoje institucije in jih brez slabe vesti prepustila zobu časa. Tako so ogroženi naši najbolj prestižni gradovi Cmurek, Hrastovec, Dor-

nava, Viltuš, Slivnica in Črnci pri Apačah. Po desetletjih razglabljanja o novem namenu gradov še vedno nismo prišli z mrtve točke in ne vemo, kaj z njimi. Medtem ko so drugod po Evropi postali pomemben del turistične ponudbe, pri nas samevajo prazni in izropani, ker se nikomur ni zdelo vredno, da bi sistematično pokupil vsaj del njihovega nekdanjega inventarja, ki so ga ponujali starinarji. Mogočen napol obnovljen turjaški grad je tako že desetletja zaklenjen, kvari pa se tudi to, kar je bilo doslej vanj vložena. Enako velja za Negovo, Pišce in Borl. Slednjega je pred leti nekdo hotel kupiti in ga po navodilih spomeniške stroke obnoviti, vendar ministrstvo na to ni pristalo, ker je hotelo višjo kupnino. Šele pozneje so njegovi uradniki ugotovili, da je dejanska vrednost gradov enaka ničli, saj sta njihova obnova in vzdrževanje izredno dragi in bi bili lahko veseli, če bi se kdo odločil za kaj takega.

Z nesposobnostjo je Ministrstvo za kulturo preprečilo tudi skupni vpis Plečnikovega dela na seznam svetovne kulturne dediščine, ki so ga že pred dobrim desetletjem predlagali Čehi. Zdaj na ministrstvu pravijo, da se bodo sami prijavili, kar je čisti nesmisel, ker v Evropi UNESCO več ne podpira samostojnih nominacij. V začetku lanskega leta je minister Peršak obiskal Prago, kjer so ga poučili, da je bil Plečnik velik arhitekt. To je po vrnitvi tudi javno povedal, a takoj nato spet pozabil. Našo odločitev so na Češkem sprejeli z velikim začudenjem in nejevoljo, še zlasti, ker se je naša delegacija pred njimi širokoustila z odličnim sodelovanjem, ki ga je nato poteptala.

Kaj storiti? Zadeva se lahko izboljša le s spremembo politične klime v državi. Desne stranke bi morale poenotiti svoj pogled na pomen kulturnih spomenikov in sprejeti zakone za njihovo učinkovito varstvo. Ukiniti je treba kategorijo spomenikov lokalnega pomena, ki je doslej privedla do največjih zlorab. Zamenjati bi bilo treba vse, ki sedanje stanje tolerirajo in ne ukrenejo ničesar, da bi se zadeve obrnile v pozitivno smer. Hkrati bi bilo treba na novo ovrednotiti naš spomeniški fond in določiti prioritete varovanja. Čaka nas torej veliko dela, da bomo morda spet prišli do tam, kjer smo nekoč že bili. To pa se bo zgodilo šele, ko bomo javnemu dobru priznali prednost pred interesi posameznikov.

Borut Juvanec

ARHITEKTURA VODE

Arhitektura v vodi, pod njo, nad njo, z njo, paro in ledom

Slovenija je bogata dežela: ne le, da imamo izjemno raznoliko krajino, saj sega v Panonsko nižino, v Alpe, ob morje in na zeleno gričevje osrednjega dela. Predvsem smo bogati z vodo.

Imamo neverjetno dolžino rek in vodotokov, jezer in celo prav kratko morsko obalo.

Tudi človek je bogat, bogat je z vodo. Dobršen del človeškega telesa je voda. Brez vode ne moremo živeti, čeprav si kar težko predstavljamo, kje vse se voda pojavlja.

Pa še radi jo imamo.

VODA, VIR ŽIVLJENJA

Voda je najpomembnejša kot vir življenja in to na mnogo načinov.

Če smo žejni, je to še najmanjši problem.

V vodi so nastala živa bitja, saj ob vodiku vsebuje predvsem kisik, ki je za življenje nujen. V vodi je omogočeno tudi gibanje, plavanje, voda stoji, teče, piha in zatrdi, je mrzla, hladna, topla ali vroča. Voda daje, pa tudi jemlje življenje.

Za Slovenijo pa je voda še posebej pomembna. Za razliko od nekaterih ekologov, ki se zavzemajo za obstoj današnjega stanja okolja. A to stanje ni ne izvirno in ne končno. Kakor se v času spreminjajo celo ekologi, se spreminja tudi narava, tudi voda. Pomislimo le na to: kje bi živeli Slovenci danes, če se ne bi zaradi klimatskih sprememb Panonsko morje umaknilo z našega teritorija? Nekdaj je bila današnja Slovenija namreč do polovice potopljena v njem. Klimatskim spremembam moramo biti za to hvaležni, pa naj ekologi rečejo kar koli.

TRI OBLIKE VODE

Voda nastopa tehnično v treh oblikah: kot tekočina, para in led. Značilnosti teh treh stanj so povsem različne, tako v prostoru kot v času.

Voda kot tekočina: Vodo si navadno predstavljamo kot tekočino. To tudi je: brez barve, brez oblike, brez okusa (a jo imamo vseeno radi). Vodo pijemo, se z njo umivamo, hladimo in grejemo, v njej

V baročni maniri – čeprav je polhograjska graščina nastala pozneje – so kazali bogastvo z množino vode, ki so je imeli toliko, da je bruhala na plano (vodnjak, Polhov Gradec 2017).

Foto: Borut Juvanec.

plavamo (lahko se tudi utopimo), po njej plujemo, jo izrabljamo za pogon, za pritisk in vleko. Voda je lahko tudi zdravilna – tako hladna kot topla, z vodo dobivamo niz za človeško telo nujnih mineralov (kalcij, magnezij), celo CO² ali »mehurčke«. Onesnažena, tudi zastrupljena pa je lahko še kako nevarna. Vodna površina lomi žarke, ultravijolične žarke prepušča, toploto pa ustavlja.

Voda kot led: Kadar pade temperatura pod ledišče, se voda spremeni in postane trdna, hladna in sprejme obliko svoje okolice. Ta je lahko stalna, odstranljiva ali pa trenutna, če se spomnimo le zamrznjenih curkov, ki so posebej zanimivi, če jih osvetlimo. Led je namreč prosojen, redkeje prozo-

ren. Drsame po tistem ledu, ki je za to namenjen, na poledici lahko pošteno »nadrsame«.

Voda kot para: Para pa je voda, v katero se spremeni pri temperaturah nad sto stopinjami. Fiziki bodo protestirali proti moji razlagi, a paro predstavlja niz majhnih, lahkih, toplih kroglic, ki se zaradi vzgona dvigajo. Ko pa se ohladijo, spet padejo na zemljo in se spremenijo v vodo. Paro uporabljamo za ustvarjanje pritiska: Papin je že pred mnogimi leti sestavil »ekonom« lonec, ki hitreje kuha. Pritisk, ki ga ustvarita voda oziroma para, uporablja parni stroj, ki sunkovito premikanje spreminja v krožno in tako poganja mlatilnico, žago ali mlin, predvsem pa parno lokomotivo.

VODA IN ČLOVEK

Človeško telo je sestavljeno predvsem iz vode. Brez hrane še nekaj časa živimo, brez vode skorajda ne. Govorim seveda o pitju vode. Da voda še za v čevelj ni dobra, je seveda šala.

Pri tem pa je ključnega pomena toplota, vzgon in izsuševanje. Voda se na toploti spremeni v paro in se dviga. Zato teže prenašamo vročino, kadar je vlažna. Predvsem pa se na vročini telesa izsušujejo – tudi človek se. Ob višji temperaturi je torej pitje vode nujno.

VIRI VODE

Voda je skoraj povsod: pod zemljo, na njej, v nekaterih telesih (v prav vseh živih telesih je), v zraku in oblakih.

Tako pridemo do neskončnega kroga, ki je za vodo značilen in mu ne moremo določiti začetka: pada kot dež in ustvarja površinske vode kot potoke, reke, jezera in morja. Voda ponika v zemljo, a se ustavi na nepropustnih plasteh. To je talna voda.

A voda se tudi dviga: s toploto se površine sušijo, voda izpareva in se dviga, kjer se v oblakih spet združuje, potuje po svetu in potem spet pada.

Za nas so najzanimivejši viri vode, saj predstavljajo njen doseg.

Redko je izvirek v naravi tako oblikovan, da lahko služi človeku za udobno uporabo. Vsaj odkap, jarek ali cevko mora oblikovati sam, da je za jem vode ustrezen za vsakdanjo uporabo.

Kadar je vir vode počasen in polni mlako, kal ali ribnik, moramo imeti za zajem skodelo. Pro-

V italijanskih Dolomiti imajo razmeroma položne strehe, da izrabijo sneg za toplotno izolacijo. Ko pa ga je preveč, ga je treba s streh spraviti ročno. To je težko, zamudno in nevarno delo (Dolomiti 2009). Foto: Borut Juvanec.

blem je v globini: če ni zadostna, pride do skalitve in voda je umazana. Taki viri vode so redko globoki. Primer je Divje jezero pri Idriji, kjer je izvir pod jezerom, globoko v kraški jami.

Poseben problem so kali na Krasu: gre za naravno vrtačo, nekak lijak, ki ga deževnica polni. Kolikor so brežine bogate z zemljo, jo voda spira navzdol in v vrtači je plodno polje. Kadar pa so brežine glinaste, jo spira voda navzdol in na dnu vrtače se ustvari vodonepropustna plast, ki oblikuje kal – naravni zbiralnik vode (Juvanec 2013). Ta je imenitna priložnost za živino, pa tudi za človeka in za zalivanje polja in vrtov.

Na enak način so oblikovani odprti vodnjaki, ki so pozneje obzidani in opremljeni s spiralnimi stopnicami. Te stopnice so vedno leve, saj je večina ljudi desničarjev, tako pa dobijo prosto desno stran, na kateri nosijo polna vedra z vodo.

Potoki in reke so zaradi ljudi in živali, ki živijo na bregovih, navadno onesnaženi in je taka voda skoraj neuporabna, čeprav je je veliko.

Vodnjak: Najbolj uporabna pa je talna voda, ki se zadržuje pod terenom in je skoraj ne vidimo. Za to rabimo vertikalne dostope, jaške, vodnjake. Ti so navadno okroglih oblik, da se izognemo vogalom in težavam z njimi. Globine so lahko le kak meter ali pa nekaj deset metrov.

Če je vir plitvo pod površjem, lahko vodo dvigamo s skodelo, z vedrico na palici ali z vedrom na palici, ki je oblikovana kot tehtnica, na protiutež.

Klasični vodnjak s telesom, leseno streho in vretenom je v Sloveniji najpogostejša arhitektura vode (Sv. Peter nad Begunjami 2017).
Foto: Borut Juvanec.

Majhen curek vode počasi polni postopna korita, napajalnike, da se lahko potem živali hitro napijejo (Rožca 2009).
Foto: Borut Juvanec.

Klasični vodnjaki pa uporabljajo le utrjene odprtine, da vlečemo vedro z vrvjo. To je seveda mogoče le v krajih, kjer imajo trde kamnine, na primer na Krasu. Čim je vodnjak bolj globok, potrebujemo napravo za dvig: škripec ali vreteno.

Da se izognemo onesnaženju vode z deževnico in s pritekajočo vodo, je vodnjak vedno dvignjen, prilagojen višini človeka, predvsem pa je pokrit. Kadar obstaja nevarnost, da kdo pade v vodnjak, je odprtina pokrita še z loputo. To ni zaradi zapiranja pred kom, pač pa zato, da ne bi žejna žival, ki išče vodo, padla vanj, poginila in onesnažila vode, ki je v tem primeru še dolgo kužna in neuporabna.

Vodnjak je naprava, ki omogoča dvig manjših količin, za človekovo uporabo. Kadar rabimo vodo za živino, jo moramo iz veder zlivati v korita, kjer je v večji količini naenkrat dosegljiva živini.

Napajalnik: To je vodnjak s koritom ali s koriti, ki jih polnimo dalj časa z manjšim dovodom vode. Če gre za vodnjak s talno vodo, zlivamo vedra posamič, pri gorskih izvirkah pa lahko tanek curek vode preko noči napolni tudi razmeroma velika korita. Velike živali, na primer krava, rabi za enkratno pitje tudi po več deset litrov hkrati.

Ob klasičnih vodnjakih so korita majhna, za nekaj ovac. Kadar je čreda večja, in to predvsem goveda, je potrebnih več korit, ki so postavljena zapored, da se voda nateka iz enega v drugega.

Vaški vodnjaki, ki zahtevajo velike količine vode, so razmeroma veliki bazeni, v katere voda

neprenehoma teče, da jih polni in da v njih ne zastaja in se ne pokvari.

Namakanje: Kadar pa je voda potrebna za polja, je sistem za namakanje razvejan. Posebej zahtevni so sistemi z malo vode: na Malti imajo na primer dovod le vsak drugi dan, da jo uporabniki dobivajo enakomerno.

Poseben sistem so zadrževalni, postopni vodnjaki, ki stojijo v vrsti po hribu navzdol. Vir vode je na vrhu klančine: voda napolni prvega in se, ko je poln, prelije do drugega in tako naprej. Teoretično je to pravičen sistem, a le, kadar je vode zadosti za vse. V osrednji Španiji (Ademuz) pa je vročina velika, potrebe tudi, količina vode pa majhna. Tako pridejo do vode le zgornji vodnjaki. Le ugibamo lahko, kje imajo vodnjake bogati in kje reveži. Do spodnjih priteče voda le redkokdaj.

V Hercegovini, na Trebišnjici pri Trebinju imajo ob reki velika vodna kolesa, ki jih tok reke poganja. S tem vrtil tudi skodele za vodo, ki jih dviga in vodo spušča v jarke, ki razdeljujejo vodo po poljih (Juvanec 2016). To je samodejni sistem brez stroškov.

Voda pod pritiskom: Redkeje najdemo vodo, ki je pod površjem stisnjena v naravne zbiralnike in zaradi temperature ali zaradi premikov podzemlja občasno privre ali brizgne navzven.

Pri nas smo imeli tak primer pod Iglo v Zgornji Savinjski dolini, kjer je vsakih nekaj minut voda hrumeče napolnila zbiralnik. Žal je ta občasni vir nehal delovati ob rekonstrukciji ceste.

Gejzirji na severu pa delujejo: voda občasno brizgne z velikim pritiskom, ponekod tudi z visoko temperaturo v zrak, se potem umakne, umiri, preostanek vode ponikne v zemljo, potem pa ponovi postopek. Najvišji gejziri so tudi preko sto metrov visoki: Steamboat v Združenih državah Amerike 90 do 120 metrov, Geysir na Islandiji 70 do 80 metrov.

VODA V TELESIH

Za živa telesa je voda nujna: že delna izsušitev bistveno ohromi delovanje, popolna izsušitev pomeni smrt.

A voda v velikih količinah ni vedno dobrodošla: sveže sadje je imenitno. Je zdravo, dobrega okusa, a se kmalu pokvari, zgine in s tem propade. Za rast, ko se iz semen razvije nova rastlina, je gnilo meso dobra hrana in nujno za preživetje.

Če pa sadje na hitro in nadzorovano posušimo, ostane tako še dolgo časa. To je najpomembnejše v odročnih kmetijah, ki so bile nekdanj preko zime odrezane od sveta po nekaj mesecev. A pri tem je treba poudariti, da ne gre za popolno odstranitev vode: le do določene meje. Majhen odstotek vode, popolna ohranitev sladkorjev in okusa so elementi, ki suho sadje uvrščajo v hierarhiji naše prehrane zelo visoko.

Enako je tudi z žitom: nekdanj so ga sušili in spravljali na kozolcu. Po potrebi so žito odnesli v mlin in potem spekli kruh. Zagotovo je bil kruh, spečen iz sveže zmlete moke, bolj zdrav in boljši kot ta, ki ga jemo danes. A si tega ne moremo več privoščiti, zato v kozolcu spravljamo le še seno, krmo za živino. Žito so nekdanj hranili tudi v kaščah: v lesenih zabojih. Tja pa so spravljali posušeno, včasih tudi prekajeno meso, da je v suhem žitu ostalo čim dlje užitno.

Odvzem vlage pa ni pomemben le za živila. Že stari Egipčani so pomembne mrtvece izsušili, da bi lahko v celoti dočakali življenje na drugem svetu. Mumije, tudi take iz srednjega veka, so v nekaterih pogledih ohranile ljudi take, kakršni so bili, ko so še živeli.

VODA KOT SREDSTVO ZA PLOVBO

Pred nekaj tisoč leti so bile reke edine prometne poti. Tako najpreprostejše sredstvo je bil drevak, iztesan iz enega debla. Bil je težak, neroden za uprav-

ljanje, les zanje pa je bil tudi takrat velik problem. Kakšne so bile večje ladje, sestavljene iz več kosov lesa in kako so jih vezali, danes ne vemo več.

Princip plovbe pa je bil enak kot danes. Ladja mora biti čim lažja in čim večja, da lahko naložimo čim več tovora. Biti mora vodljiva, odporna na zunanje vplive (na morju na valove, na rekah na tokove), imeti mora pogon, ki je lahko zunanji ali notranji. Pri nas so na Savi vlekli čolne, napolnjene s premogom, konji. V ožini reke Donave, v Džerdapu so imeli za vleko ladij proti toku celo posebne lokomotive, ki so plovila premikale počasi, saj voda z velikim uporom ne dovoljuje hitrih premikov.

Notranji pogon pa so bila najprej vesla, torej človeška moč.

Veter je sicer uporaben, a le v normalnih okviri in v tistih smereh, ko pač piha.

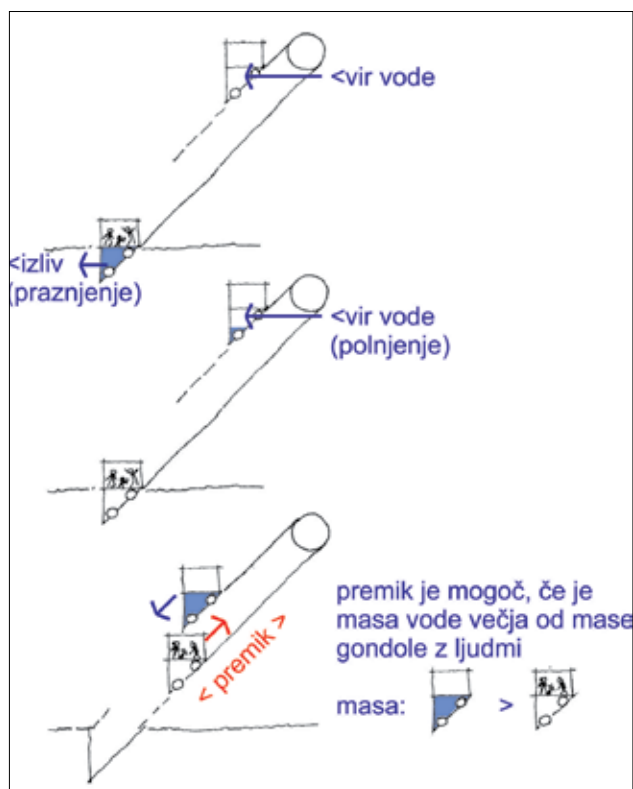
Potem so začeli uporabljati parne stroje z velikimi kolesi: zadaj ali ob strani. A vse to je bilo okorno in počasno. Potem pa je Josef Ressel uporabil princip, ki so ga poznali že v Egiptu, pa v Grčiji: neskončni vijak. Tega so pozneje preoblikovali v propeler, najprej gnan s parnim strojem, danes pa ga ženejo predvsem motorji na notranje izogrevanje; obstaja tudi nuklearni pogon.

VODA KOT POGON

Splav: Najpreprostejši, najcenejši pogon, ki ne potrebuje niti plovnega sredstva, pa je – splav. Naši predniki so podirali drevje, debela po drčah (s pomočjo vode) spravljali do rek, tam pa so jih povezali v sklope, na katere so namestili šotore za ekipe, pa vesla kot krmila. Ker so bile potrebe po lesu predvsem v smeri vodnega toka, največ v velikih mestih, kakršen je bil Beograd (ki je imel še eno prednost: leži ob Donavi in ob Savi), so splavarili predvsem do tja. Ko so les prodali, so se z vlakom vrnili domov.

To je zagotovo najgospodarnejši način prevoza, a to drži le teoretično. Izakupiček materiala in ne končnega proizvoda, ki je povrhu vsega še časovno omejen, je bil majhen.

Brod: Nekaj donosnejši je princip broda, a tudi ta je zaradi majhne kupne moči lokalnih prebivalcev sila negotov. Tehnična rešitev pa je prav genialna: most je kot drago in zahtevno konstrukcijo mogoče postavljati le na velikih cestah z velikim

Vodni pogon brez mehanskih delov: rezervoar zgornje gondole napolnijo z vodo, spodnjega izpraznijo. Zaradi teže se premakne gondola navzdol in za sabo dvigne spodnjo – do naslednje polnitve (Švica). Vir: B. Juvanec, Ledenica, i2, Ljubljana 2018.

prometom. Brod je enostavnejši in zanj potrebujemo le žico preko reke in čoln sam. Brod nima koničastega kljuna, pač pa široko, ravno, v zagozdo oblikovano sprednjo površino in premakljivo oprijemališče: za vožnjo v levo na desni strani in seveda obratno. Tako tok reke sam premika brod v izbrani smeri.

Gondola: To je prevozno sredstvo na tirih, kjer imamo uravnoteženi dve kabini na jeklenici. Danes vlečejo žice električni motorji, v Švici pa so vse do prve svetovne vojne za pogon uporabljali vodo. Zbiralnik zgornje gondole so napolnili z vodo in spustili zavore: če so bili ljudje v spodnji gondoli lažji od zgornjega tovora, se je spodnja gondola premaknila navzgor. Seveda je to razmeroma počasen pogon, zato so ga zamenjali z električnim, a voda je vendarle dajala energijo, električno, ki je poganjala motorje.

Mlin: Pri nas so z vodo gnani predvsem mlini. To so objekti z vodnim kolesom, ki poganja mlinske kamne. Vodni mlini stojijo tam, kjer je pač voda in

Mlin na Muri sedi na čolnih, reka pa vrti široko vodno kolo. Vir: B. Juvanec ARHITEKTURA SLOVENIJE 2, Severovzhod, i2 Ljubljana 2010.

to s tako močnim tokom, da je njih izraba učinkovita in gospodarna. Tako poganja manjši, a hitrejši tok kolo zgoraj, počasnejši, a obilnejši pa spodaj. Tako vodna kolesa kot osi in notranja zobata kolesa so lesena, kamne pa so izrezovali v skalah. Mlinov z najpreprostejšim pogonom, kjer je kolo kar na osi mlinskega kamna in potrebuje majhen, a močan curek, pri nas nimamo, mlini na veter pa so pri nas sploh redki. Mlini seveda meljejo zrnje v moko.

Zanimiva izvedba mlina pa so stope. Mlinsko kolo žene os, na katerem so trni, ki občasno dvigajo ošiljene bate, ki s tolčenjem razbijajo zrnje v kašo.

Žaga: Te imajo enak pogon kot mlini, preko transmisij pa razdeljujejo moč za razne vrste žag: vrteče se žage, ki jim pravimo »cirkularke«, in take na poteg, navadno so jim rekli »venecijanke« in so imele od dva tudi do sedem listov, da so po dolgem razžagali hlod kar v enem.

Žaga se loči od mlina po velikosti. Medtem ko je mlin majhen objekt, rabi žaga prostor vsaj za dve dolžini hloda.

Nekatere žage uporabljajo že novejša turbine, ki ženejo elektroagregat, elektrika pa potem žago samo.

Kovačija: Pogon, ki ga rabijo v kovačiji, je dvojen: za avtomatska kladiva in za meh.

Kladiva tečejo nekako kakor stope v mlinu: os s trni izmenično dviga kladivo, ki s padcem udarja na žareče železo.

Hitrejši pogon zahteva meh, ki proizvaja veter, da razpiha ogenj ter ga vzdržuje na zadostni temperaturi.

Rekonstrukcija po spominu lastnikov, konstrukcija pa po ghiacciaji La Madonnina pri Pistoji (Vrhpolje pri Kozini 2018).

Elektrarna: To je novejša naprava, za katero so potrebne večje hitrosti, zato ima elektrarna, čeprav majhna, turbino. Ta obrača agregat, ki proizvaja električno energijo. To so seveda zahtevni objekti in rabijo visoko usposobljene strokovnjake.

VODA POD PRITISKOM

Omenil sem že Papinov lonec: ta izumitelj je izrabil paro in njeno lastnost, da se pri višji temperaturi razširi. Doma uporabljamo lonec na pritisk za hitro kuhanje, iz Papinovega lonca pa se je razvil parni stroj.

Pri tem takoj pomislimo na lokomotivo: a skoraj sto let pred njo je Cugnot namestil pred voz parni kotel in parni stroj je poganjal – avto.

Najuporabnejši pa je seveda parni stroj pri vlaku. Parni stroj deluje sunkovito, a z ročico na kolesu to gibanje spreminja v krožnega. Parne lokomotive so kraljevale skoraj stopetdeset let, ko so jih zamenjale motorne in električne. Zanimivo pa je, da so električne skoraj tako stare kot parne. Problem parnih lokomotiv je v zahtevnem vzdrževanju, nalaganju in kurjenju ter v omejenih zalogah premoga in vode. Seveda pa je poseben problem tudi onesnaževanje okolja z dimom in iskrami. Parni vlaki vozijo danes le še kot priljubljeni muzejski eksponati.

VODA KOT LED

Ko pomislimo na led, je prva misel poledica, potem drsanje kot šport. Na ugodje in zdravje kar pozabljamo. A to sta prvi uporabi, saj so hlad, hladna voda in led ključni pri nizu zdravljenj različ-

nih obolenj. Kneipp je uvedel izmenično uporabo tople in hladne vode v zdravstvu, Švicar Rikli je to počel na Bledu.

Najzanimivejša uporaba ledu pa je za hlajenje pijač in za shranjevanje mesnih proizvodov. Že stari Grki so imeli posebne posode z ledom, v katerih so hranili pijačo. To lahko vidimo na nizu slik, ohranjenega pa je kar nekaj starega orodja za delo z ledom.

Ledenice, kot objekt za spravilo ledu, so bile v srednjem veku zelo pomemben element gospodarstva in so delovale še po drugi vojni. Zanimiv je podatek, da je bil vse do prve vojne glavni izvozni artikel na Norveškem: led. Izvažali so ga z ladjami v Sredozemlje in zalagali z njim tudi Egipt. Bližjo pot so ubirale ladje tudi iz Trsta, kjer so zbirali led, predvsem na Krasu. Zato poznamo predvsem ledenice na tem delu Slovenije, a so obstajale tudi v osrednjem delu, pa tudi v Pomurju, kjer so se pozneje razvile v vinske kleti. Nekatere delujejo še danes.

Na Krasu so ledenice obzidane jame, ki so bile pokrite z lesenimi strehami. Najprej so bile krite s slamo, ki dobro izolira toploto, pozneje pa s korci, značilnimi za to področje.

V osrednjem delu Slovenije so postavljali posebne objekte, zidane ali lesene, v katerih so hranili led za gostilne, mesnice ali za prodajo. Lesene so imele dvojne stene, mednje pa so naphali žaganje. Najznačilnejši element teh ledenic so dvojna vrata, debela skoraj dvajset centimetrov, ki so imela še predprostor. Ledenice so imele tudi vse pomembnejše graščine.

Ledenice v Gornji Radgoni so bile vklesane v grajski hrib. Led so prinašali iz zaledenele Mure (ko je ta še ledenela), ga spravljali v jamah in odnašali po potrebi vse do naslednjega poletja. Nekatere ledenice tam še obstajajo. Ta v cvetličarni ima na koncu še pravo kraško jamo s kapniki. Ledenico uporabljajo za skladiščenje rož, jamo pa občasno spremenijo v pravi gledališki dogodek (Cvetličarna Mirjana, Gornja Radgona 2015). Foto: Borut Juvanec.

Zanimiv je Valvazorjev zapis, da so ob obisku cesarskega para v Ljubljani prinašali led iz ledenice, ki je bila v kraški jami nad Podpečjo.

Najzanimivejše ledenice pa so v strminah nad vodotoki, kjer so izkopali jame v hrib. Led so lomili na Muri in na večjih potokih. Take so ledenice v Gornji Radgoni (Cvetličarna Mirjana ima celo pravo kraško jamo s kapniki, pa tudi Radgonske gorice so v nekdanjih ledenicah), cel niz jih je tudi v Lendavi (Juvanec 2018).

Ob neznanem svetu ledenic pravzaprav kar zbledi podatek, da so led uporabljali tudi za šport. Ne le danes: leta 1864 so imeli v Parizu že veliko drsališče. Ne smemo pozabiti, da je drsanje pomemben šport tudi na olimpijskih igrah.

A tudi smučanje je še kako povezano z ledom: je osnova smučišč, nekatere tekmovalne proge pa so pravzaprav en sam led.

Vse skupaj pa se je začelo z ledenikom. To je naravno, odprto skladišče ledu v gorah, na severu tudi v morju, da ne pozabim omeniti vzroka za potop Titanika: ledeno goro. Ledenike uporabljamo tudi za športno plezanje, za človeštvo pa so pomembni kot naravna zaloga vode takrat, ko je druge ni.

Ne nazadnje imamo pri nas niz ledeniških jezer, ledeniki pa so oblikovali tudi dobršen del našega okolja, najpomembnejše alpske doline.

VODA KOT Poudarek PROSTORA

Dobršen del sveta so morja, torej voda. Zato je voda ključni element okolja (Oliver 1997), a jo jemljemo kot nekaj samoumevnega. Je pravzaprav sploh ne opazimo.

Zanimivejši so objekti, vezani na vodo, ki stoje v okolju. Vodnjak sicer stoji tam, kjer je voda in kjer ga rabimo, a je tudi pomemben element družbenega življenja. Okrog vaškega vodnjaka se razvija vas, ob vodnjaku se zbirajo ljudje. Zanimivo je, da je v osrednji Sloveniji in na vzhodu več posamičnih vodnjakov, medtem ko so skupni, javni, predvsem tam, kjer je vode malo in kjer je bolj cenjena. Na severovzhodu so izjeme viri »kisle vode«, slatine, ki se pojavljajo redkeje.

Tako vodnjaki kot vaški napajalniki so zagotovo osrednji del vasi v vsem kraškem svetu, ki pri nas seže od morja vse do Suhe in Bele krajine (Juvanec 2017). Gre za dva problema: prvič ker je dotok navadno majhen in je treba vodo dalj časa zbirati in drugič zaradi pitja samega. Živina sicer pije razmeroma hitro, a da se zvrstijo vse živali, kar traja. Tako se družijo vsaj pastirji.

Na isti način nastanejo vaški vodnjaki tudi pomembno osrednje mesto naselij, pozneje mest. Medtem ko je vodnjak v utrjenem gradu najpomembnejša strateška točka, saj zagotavlja preži-

Robbov vodnjak je ključna točka starega mestnega jedra Ljubljane in kompozicijsko veže mestno hišo na levi s hišami na desni. S svojo stabilno konstrukcijo poudarja tako trdnost kot horizontalo. Avtor ga je oblikoval po vzoru vodnjaka rek iz Rima (Ljubljana).

vetje ob obleganju, mora biti istočasno zagotovilo varnosti, ponos in tudi skrbno varovana skrivnost. V mestu pa je prav obratno: vodnjak, povsem uporabna naprava, postane vidni element javnega življenja. Fontana postane tudi umetniški izdelek, ki ob uporabni vrednosti (najprej voda za pitje, potem za hlajenje, za estetski, torej kulturni užitek) končno razlaga zgodbe. V Rimu predstavljajo vodnjaki pomembno cestno opremo, ki razlaga zgodbe iz zgodovine. Tudi Robbov vodnjak v Ljubljani je tak: govori o deželi treh rek (Fister 1986, Juvanec 2017).

Ob tem ne smemo pozabiti, da je tekoča voda z žuborenjem celo slišno zelo pomembna, v mestnih trgih pa uravnava celo klimo.

Tehnika omogoča skoraj vse: vodnjak ali fontana je lahko tudi v obliki gejzirja, kot brizg vode v višini (Ženeva na primer), v Salzburgu so nepredvidljivi curki vode razveseljevali grajsko in cerkveno gospodo, danes so fontane vseh mogočih oblik, od horizontalnih ploščadi s posamičnimi, spreminjajočimi se curki do vodnih sten, ki se igrajo s pojmi prazno in polno, svetlo in temno, obarvano.

Voda v okolju pa ni le nujna, včasih in ponekod je tudi razdiralna. Vlaga, voda v materialih konstrukcij, je škodljiva, ker razjeda, manjša konstrukcijske lastnosti in dobesedno razdira, če pomislimo le na kleti hiš.

Voda, kadar je je preveč, poplavlja in podira, zaradi preveč vode se prožajo plazovi. A vsemu temu se lahko upremo tako, da se vodi izognemo. Naši predniki so to znali: niso gradili ne na plazovitem terenu, ne na poplavnem in ne na vodi (Benko 2016). Danes se na to požvižgamo. Najprej se požvižgamo, potem pa jokamo. Ali se od narave res ne moremo ničesar naučiti?

POMEN VODE

Pomen vode je v našem življenju mnogo večji, kot si predstavljamo. Članek sem začel s Panonskim morjem, ki je iz Slovenije izginilo in s tem zaznamovalo tudi našo zgodovino. Vse se spreminja. Vode je vedno manj, vedno bolj je ogrožena in s tem se spreminjajo tudi objekti, vezani nanjo. Voda postaja vse dražja, vse več je ljudi, ki jim je primanjkuje.

Male sušilnice so predvsem za domačo rabo. Na Pohorju pa imajo vaško sušilnico, ki nadzorovano izsušuje sadje – tako rekoč izganja vodo. V tem objektu je zagotovljeno strokovno delo in nadzorovan potek sušenja, tako da je lahko sadje višje kakovosti. Njegova prodaja odpira delovna mesta in vasi viša ugled (Lovrenc na Pohorju 2008). Foto: Borut Juvanec.

Razvoj in več možnosti ter sredstev je na voljo, da nekateri objekti, vezani na vodo, izginjajo iz vsakdanjega življenja. A tako razvoj kot okoliščine moramo skrbno uravnavati, da ne zapravimo vsega tistega, kar nam je pripravila narava. Zato moramo skrbeti za harmonično, skladno življenje z vsemi elementi. Tudi z vodo ali predvsem z vodo. Zanimivih objektov arhitekture, vezanih na vodo, skoraj ni več. Ne potrebujemo jih več, zamenjali smo jih s čim drugim. To je razvoj. Obdržati pa jih moramo vsaj v spominu. To je kultura.

Kri ni voda, pravi slovenski pregovor. Res je. Ampak brez vode tudi krvi ne bi bilo.

VIRI:

- Benko, Andreja. *Odgovornost arhitekta pri gradnji enostanovanjskih zgradb*. Doktorska naloga. Ljubljana: Fakulteta za arhitekturo, 2016.
- Fister, Peter. *Umetnost stavbarstva na Slovenskem*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1986.
- Juvanec, Borut. *Arhitektura Slovenije 5. Kraški svet*. Ljubljana: Založba i2, Univerza v Ljubljani, 2013.
- Juvanec, Borut. Popovo Polje, a Different View. *Acta carsologica* 45/3 (2016).
- Juvanec, Borut. *Vodnjak*. Ljubljana: Založba i2, Univerza v Ljubljani, SAZU Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2017.
- Juvanec, Borut. *Ledenica*. Ljubljana: Založba i2, Univerza v Ljubljani, SAZU Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2018.
- Oliver, Paul. *Encyclopaedia of Vernacular Architecture*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

Jože Strgar

KRAJINSKI PARKI IN NJIHOVA NASPROTJA

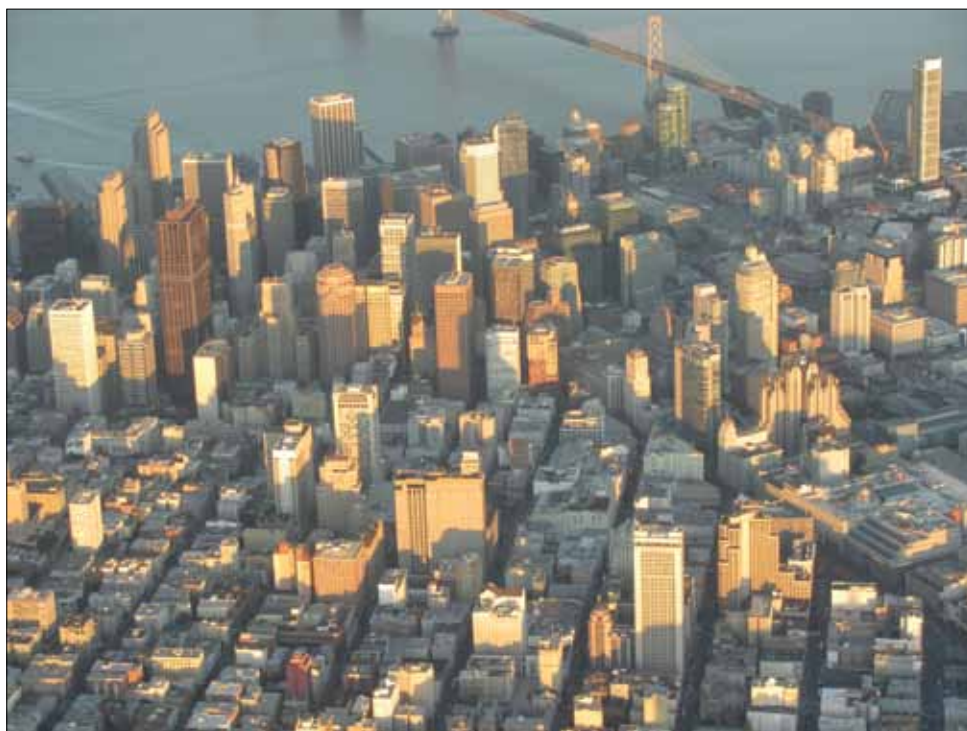
V *Mohorjevem koledarju* za leto 2018 je predstavljenih kar nekaj naših krajinskih parkov in drugih naravnih znamenitosti iz različnih področij naše domovine. Lepo in koristno branje, kajti vse te naravne znamenitosti so naše narodno bogastvo, ki ga premalo poznamo in zato tudi premalo cenimo. Upam, da se šolski programi na vseh stopnjah tega zavedajo in da učence o tem, vsaj posredno, pri raznih predmetih, tudi poučujejo.

Zlati grič. Vir: Shutterstock.

Moja poklicna dejavnost, usmerjena v urejanje zunanjega prostora v urbanih naseljih, kjer naj bi ljudje ob svojih hišah in drugih poslopih imeli vsaj delček narave, vsaj nekaj živega zele-

nja, vsaj občutek za vse, kar se dogaja v naravi, s tem pa imeli tudi čistejši zrak in na splošno prijetnejše bivanje, mi narekuje, da ob takšni dobrodošli predstavitvi naravnega bogastva, ki smo ga v *Koledarju* dobili, spregovorim o nečem, kar je nasprotje temu in je med nami, v našem prostoru tudi prisotno. To so trgovski, obrtniški, industrijski in še kakšni centri, ki se razraščajo ob večjih krajih po vsej Sloveniji. Kamor koli gremo, jih tam na robu mesta ali večjih vasi oziroma občin najdemo, večinoma na lepem polju ali na robu gozda, torej v okoljih, ki predstavljajo visoko gospodarsko in kulturno vrednost. Po svoji pojavnosti so največkrat kakor strašilo v sicer urejenih krajih. Kaj pa je v njih takšnega, da jih smemo tako imenovati, saj trgovine, skladišča, delavnice in vse potrebno z velikimi parkirišči vred, vendar potrebujemo? Brez dvoma. A kakor so naši predniki znali razvrščati in graditi svoje domove in poslopja v harmoniji z naravnimi danostmi in potrebami kraja, tako bi morali o naravnem prostoru globlje razmišljati tudi današnji načrtovalci in graditelji. Brezobzirne gradnje in uporabe naravnega prostora zgolj za to, da bo gradnja čim cenejša in zgolj funkcionalna, ne bi smeli dopuščati. Tudi v primerih, ko so gradnje potrebne, je treba misliti na ljudi, na vse tiste, ki bodo tam delali ali tja samo prihajali po opravkih, in na kulturno vrednost prostora, nikakor ne zgolj na cenenost. Vsi si želimo urejena okolja, a vsaj z drobnimi prvinami narave. Anorganska okolja, kjer so prisotne zgolj mrtve gradbene prvine –

San Francisco. Foto: Marjan Bradeško.

beton, asfalt, strehe, stene, kar vse je v omenjenih centrih prevladujoče, so daleč od zdravega bivalnega ali delovnega okolja. Največkrat se pridružuje še slab zrak, ropot, poletna vročina in poostreni zimski vetrovi, bleščeče reklame in še kaj, kar ni v skladu z zdravim okoljem in zunanjo kulturo naših krajev. Omenjena nova središča, ali centri, kakor jih na kratko imenujemo, so v glavnem daleč od naše prostorske kulture in od nujnih potreb ljudi. Ljudje smo del narave, naše življenje se ne more in ne sme pretirano vklepati v svet, kjer prevladuje zgolj gospodarski dobiček.

Poglejmo vsaj nekaj takšnih pozidanih območij. Začnemo lahko kar v Ljubljani, z nakupovalnim centrom v Mostah. Pred kino dvoranami imamo veliko parkirišče s številnimi avtomobili, a nobenega drevesa. Podoba tega prostora je še dodatno brezobzirna do ljudi, ko med gostinskim in prometnim delom v predvidena in že obstoječa korita, ki so jih načrtovalci vendar predvideli za kanček zelenja, za prijetnejše občutje in resnično delitev prostora, niso ničesar zasadili in prazna korita so kakor v posmeh osnovni prostorski kulturi. V drugih krajih je podobno. Kar poglejmo si jih – kakšna gostota zidovja, streh in asfalta, kakor

sredi najlepšega polja v Komendi, v Jaršah, potem na odcepu z avtoceste v Kranju vzhod! Ko grem v Leskovec pri Krškem, je že na odcepu za Drnovo, sredi krškega polja, vse pozidano z velikimi stavbami, obdanimi s kovinskimi ograjami – vse brez dreves in občutka za krajino. Drobná gostilnica, ki je bila svoj čas tam, je bila obdana z drevjem, danes je vse pusto in preobremenjeno z zidovi. Ali če se pripeljem naprej, do Leskovca, do številnih trgovin, kjer je spet vse samo v asfaltu, kakor da smo ljudje, ki moramo v trgovino, podobni strojem. Navedel sem nekaj primerov, a koliko jih je še povsod po Sloveniji.

V *Koledarju* omenjeni krajinski parki so neke vrste zagotovilo, da tam ne bodo gradili kar tako, kakor bi se domislil kakšen petičnež ali kakšen župan, ampak da bo vsaj tam ohranjen spoštljiv odnos do prostora, do splošne bivalne in prostorske kulture. Hkrati so spodbuda za večjo skrb za okolje v svetovnem merilu. Vsi smo pred nalogo, začeni pri svoji hiši, v svojem kraju in v naši skupni domovini, da ji ohranimo kulturni obraz, da zagotovimo čim več dobrega tudi našim nadaljnjim rodovom – najprej v svojem okolju, v svojih krajih in potem povsod po svetu.

Marjan Bradeško

SVET JE NJEGOVA ROKA USTVARILA ...

Utrinki s poti po svetu

Ko v temini noči na nebu zažari zvezdni utrinek, se za trenutek razsvetli nočno nebo – in kmalu je spet vse tako, kot je bilo, tiho in spokojno. Tistemu, ki zaslanjano zre v utrnjeno zvezdo, pa se le-ta lahko za dolgo zasidra v srce in prebudi davne spomine ali vzbudi najlepše želje.

Se lahko utrne tudi sonce? Je kdo že videl sončni utrinek? Seveda se lahko utrne, le naravnost v sonce ne smeš gledati, da ne zaslepi pogleda. Od vsepovsod žare utrinki sonca: njihov odsev zaščemi v oči z valujoče morske gladine, odblesk vesoljske svetlobe z letalskega krila razveseli potnika, ki ga kovinska ptica nese za daljna obzorja. Sonce zasije iz oči otroka, ki mu je nekdo namenil pozornost. Iz globokih oči dekleta, ki se zazre v svojega izbranca, se utrne žarek, ki seže do zadnjih kotičkov srca. Utrinki sonca vise v krošnjah orjaških stoletnih dreves, s katerimi se nagajivo igra veter, in svetloba razigrano bega po zeleni gozdni preprogi. Sončni utrinki žare izza obzorja, nad katerim kipijo ponevihtni oblaki in se igrajo skrivalnice – sam ne veš, skozi katero raztrganino v nebu se bodo nenadoma ulili žarki. Vsepovsod utrinki sonca. Ki sijajo dlje od zvezdnih nočnih utrinkov, ki ne ugasnejo takoj zatem, ko se utrnejo. Razlivajo svojo igrivo luč, dokler je sonce na nebu, dokler je sonce v srcu človeka, čigar obraz žari pred menoj ...

Svet je lep. Posebej, če ga gledamo nekoliko z razdalje, od zgoraj, z vrhov gora. Še lepši je videti svet skozi okna letal, ki nas, vznemirjene, nesejo bog ve kam. Neskončne pokrajine, morske gladine do obzorja in še dlje, brezkončnost zračnega prostora, ki prehaja v zamolklo modrino vesolja, prizori sonca in noči, kipečih oblakov ... Mimogrede nas tiste bele nagubane pernice potope v sanje, pa čeprav na oblake gledamo z druge strani kot po navadi. Prav letala so namreč omogočila, da si svet lahko ogledamo na hitro, pogosto celo prehitro. In zaradi kratko odmerjenega časa si ga poskušamo ogledati z vso močjo. Ihtavo. Zato hitimo, dobe-

sedno hlastamo. A vendarle. Če si dopovemo, da ni vse le v obisku najslavnejših turističnih znamenitosti, da ni nič zamujenega, če smo si ogledali le dve od desetih čudes tiste dežele, če smo morda namenili deželi le dobre tri dni, če smo nekje hodili, ne da bi vedeli, da smo vmes nekaj »zgrešili«, potem smo na dobri poti. Na poti, ki nam bo pokazala veliko. Pokazala ljudi, ki tam živijo, pokazala kulture, ki jih ne poznamo, pokazala naravo, kakršno lahko vidi le nekdo, ki se ustavi. Utrinki s srečanj na poteh se tako nabirajo v popotnih spominih, vse več jih je, povezujejo se, nastaja nekaj, kar nas dviga, kar napolnjuje dušo. Nastaja barvit, drugačen pogled na svet, rojeva se širina, razpon podob, misli, običajev, ljudi. Predvsem ljudi. Morda v naših mislih ob vidni lepoti raste tudi notranja lepota sveta. In le s takimi mislimi, s takimi sončnimi utrinki, lahko tudi kaj storimo, da bo svet zares lep.

MAŠA V LETALIŠKI KAPELI

Ena od mojih številnih poti, kjer je bilo letališče kraj čakanja, srečevanja, tudi hitenja. Takrat se mi ni mudilo, vsaj pet ur sem moral preživeti v Frankfurtu. Pa sem se ustavil tudi v letališki kapeli. Ravno je gospod, očitno cerkovnik, pripravljal oltar. In dejal, da bo maša. Nekaj duš, ki se nas je nabralo, se je tega razveselilo. Pa tudi čas bo hitreje minil, sem si dejal. Z duhovnikom je v kapelo stopil tudi pokončen gospod, ki je imel v roki le popotno torbo in sem zanj mislil, da je le eden od potnikov. Nekaj sta govorila z duhovnikom, potem pa je stopil k meni in dejal: »Sem nadškof iz Baltimora, bom zdajle maševal, bi bili pripravljeni brati berilo?« Presenečen sem seveda z

Na tržnici v Provansi. Foto: Marjan Bradeško.

Vinogradi v Piemontu. Foto: Marjan Bradeško.

veseljem sprejel nalogo, čeprav je bilo tedaj to moje prvo berilo v angleškem jeziku. Maša je bila lepa, nagovor nadškofa popotnim dušam primeren ... Po več kot dvajsetih letih sem slučajno ugotovil, da je tedanji baltimorski nadškof pozneje postal eden najpomembnejših ameriških kardinalov. Takšna so ta srečanja. Nikoli ne veš. Čisto navaden potnik je morda velik človek, čisto navaden potnik je morda izjemno zanimiva oseba, čisto navadni potnik je morda človek, ki nas bo razveselil, nam pomagal, ko najmanj pričakujemo ... Zato v srečevanju z ljudmi dopustimo, da iz njih zasije sončni utrinek – in naš skupni svet naredi lepši.

TAKO SEM SREČNA ...

Na letalu iz Dubaja, svojo pot je začelo v Karačiju v Pakistanu, poleg mene sedi Pakistanka. Malo se pogovarjava in ugotovim, da služi pri svoji delodajalki, ki sedi spredaj, v poslovnem razredu. Gospa večkrat reče: »Tako sem srečna.« Medtem ravno začnejo deliti obroke in njena delodajalka pride od spredaj, iz poslovnega razreda, prinese hčer in jo da Pakistanki v naročje. Zanimivo. Počasi začnemo jesti tudi mi. Ko moja sosedka ponovno reče: »Tako sem srečna,« jo vendarle vprašam, kaj je tisto, kar jo tako osrečuje. In pove, da je stara skoraj štirideset let, da je pri dobrih tridesetih izgubila moža, da služi pri dobri gospe, ki jo plača dovolj, da sta lahko njena otroka šla v šolo. »Joj, tako sem srečna,« spet reče, preden nadaljuje. In izvem, da je hči že v službi, sin pa je pred kratkim

dobil delo v banki. In potem še pove, da je s svojo gospo, pri kateri služi, na poti v Francijo, kjer bo pazila otroka, medtem ko bo gospa smučala. Nič ne ve, kje je to in kakšno pot imata. Ko pristanemo v Frankfurtu, me vpraša, kje so gore, pa povem, da to še ni njen cilj. A ona je srečna. Ker ima delo. In predvsem, ker sta otroka samostojna – in imata delo. Kakšen materinski ponos!

DE RODE KREEFT

Sedim v imenitni restavraciji Rdeči rak sredi prelepega staroveškega mesta Leuven v Belgiji. Mesto je polno študentov in gurmanskih restavracij – tokrat sem izbral eno od tistih, ki spadajo v sam vrh. Bogve, morda sem zadnjič tukaj – v teh dobrih dveh letih sem preživel v mestu slabe pol leta. Nenazadnje pa je december, december zadnjega leta v drugem tisočletju. Jem ogromnega rdečega raka,okusna, malce pikantna zelenjava mu dela družbo. Začel sem z ostrigami, nikdar prej jih še nisem jedel, kozarček šampanjca je dopolnil okus. Natak in kuhar sta v kapitanskih oblekah, v sicer napol prazni restavraciji na vseh mizah gorijo sveče, na vsaki je imenitna steklenica vina – kljub razkošnosti se počutim prijetno, domače. Mesto je okrašeno, vse je že v lučkah, čutiti je pričakovanje – saj je vendar december, december leta 1999. Hvaležen in srečen sem, da mi je dano – da takole sedim, četudi neizmerno utrujen, pa vendar zadovoljen, hvaležen, da sem videl svet, da me ljudje, ki jih učim, spoštujejo, da se razumemo, da sem

Kalifornijski mak. Foto: Marjan Bradeško.

srečal pisano množico ljudi različnih narodov ... Vem, da so nekje ljudje, ki so lačni, ki jim je hudo, ki trpijo – dobro se zavedam tega, zato sem toliko bolj hvaležen.

In v poplavi misli, sredi največjih gurmanskih užitkov, se misli razbežijo po svetu. Najprej uidejo v Himalajo, pod mogočne Anapurne, pod katerimi Dario in Boris trenutno hodita, uživata neskončnost veselja in brezkončnost časov – in upam, se vsaj kdaj spomnita name. Moja ideja je bila iti tja, toda vedno je tako – učenci prekosijo učitelje, vse leto sem dajal spodbude, ko pa sta se odločila, sem jaz odpovedal. Pravzaprav sam nisem imel pri tem nič, le malce premalo odločnosti – spet so o meni odločali drugi – in sem jim pustil. Zatem se spominim majskih pet dni, ki smo jih preživel v Toskani, dni, polnih drugačnega zaznavanja sveta, polnih prijetnih večerov za mizami z vinom in italijansko hrano, zelenih preprog žita, cipresovih drevoredov ... In kar nenadoma, kar tako, sredi večerje, misel uide domov, tja, kjer sem preživel svojih prvih petindvajset let, med košato travo na naš Zeunk (zelnik), obdan z mogočnimi smrekami ... Nič, prav nič na svetu mi ne manjka v tistem trenutku pobega – tam, doma, je svetloba tako svetla, zelenilo tako zeleno in tišina tako tiha, da je niti potoček spodaj v dolini ne moti več. V velikem svetu sem, misli pa so tam, kjer je svet skrčen pravzaprav na ozko jaso v gozdu, od koder ni razgleda dlje kot na cerkev na Koreni, komaj kaj stran. Edino znamenje, ki nakazuje veličino sveta, je bela črta, ki jo vleče letalo čez nebo. Drugega iz tiste doline ne

vidiš, le neskončno nebo. Me je to popeljalo sem, v svet, kjer sem nocoj srečen, hvaležen, nemiren, izgubljen?

SLOVENSKA ZASTAVA

Ena od številnih poti po Franciji. Restavracije se za večerjo odprejo šele malo pred sedmo, napolnijo se v dobre četrt ure. Ko je čas za večerjo, je čas. Ni kaj! Pripeljemo se v majhno vasico nekje v gričevnatem svetu provansalske pokrajine Luberon. Ena sama gostilna je v vasi. Vstopimo in dobimo krasno mizo. Spregovorimo nekaj besed, naročimo pijačo. Še preden kaj pride na mizo, lastnik nad kaminom razgrne veliko slovensko zastavo. Čudimo se. Vprašamo, kako je ugotovil, da smo Slovenci. In kako to, da ima zastavo. Izkaže se, da je velik zbiralec zastav, ima jih preko dvesto. Nas pa je prepoznal zato, ker precej časa poslovno preživi v Sloveniji. In pove, da vsak večer, ko ima kakšne zanimive goste, izobesi ustrezno zastavo, da vsi, večinoma so domačini in Francozi, vedo, kdo jih je počastil z obiskom – oziroma našel tam gori v samotnih predelih Provanse.

MONTÉ DIABLO

Hodim po širokem vrhu gore Monte Diablo. Prelestno popoldne, februar je. V daljavi zasnežene gore Sierre Nevade, spodaj zelena Kalifornija – ni čudno, da so jo nekoč priseljenci imeli za raj. Sredi februarja cvetijo marelice, trava je visoka in cvetja vse polno. Še celo na gori so drobne, skromne rože že vzcvetele. Kanje se lahko prevažajo v hladnem vetru, ki edini da slutiti, da nekje pa vendarle je zima. Dan je čist, most Golden Gate, čeprav daleč, se jasno riše na zahodnem obzorju. Nebo je polno ptic, spodaj tistih zemeljskih, višine so zavzele je-klene ptice. Kar nekoliko pregosto je nebo. Vse nekam hiti, tudi jaz, tokrat kar ne strpim dolgo, nekoliko se sprehodim po pobočju, najdem imenitne borove storže, povsem drugačne kot pri nas, velike in težke, potem pa se kar odpeljem. V dolino, ki mrgoli, histerično hiti (pravzaprav zastoji na cesti to preganjavico malo umirjajo), hiti sem in tja, z dela, na delo, po nakupih, domov. Večina pa vendarle hiti ven, ven iz tiste močno naseljene Silicijeve doline, proti severu, v vinorodni dolini Napa in Sonoma, na smučišča pri jezeru Tahoe na

meji z Nevado ... Najsi svet še tako hiti, petki popoldne pokažejo, kaj je tisto, kar ljudje potrebujejo – naravo, mir, sprostitve, samoto ... in to jih že spet požene v hitenje. Kdo se bo prvi ustavil?

DAL SEM MU TISOČ RUBLJEV

Ob treh ponoči me pobere taksist v nekem pozabljenem hotelu na obrobju Moskve. Zgodnji let me čaka, zato je ura pač malce nečloveška. Zunanaj je mrzlo, rahlo sneži in vse je ledeno. Avto ni najbolj topel, tudi najnovejši ne, a nekako napredujeva. Ko zavijeva na večjo avenijo, ura je četrta čez tri, ga ustavi policijska patrulja. Nima nekih dokumentov in začne se igra. Saj morajo neke biti! Išče po vseh predalih, po denarnici, kar nekajkrat potegne iz armature celo pepelnik – kot da bi tja lahko stlačil iskani dokument. Seveda ne najde ničesar. Gre ven. Se nekaj pogovarja. Avto je prižgan, a je vse bolj mrzlo. Stegnem se naprej in premaknem gretje na najvišje možno, a avto ne zmore dati od sebe nobene prave toplote. Čas mineva, taksist se vrne, in ves olajšan mislim, da bova nadaljevala pot. Ne! Spet brska po predalih, nekam kliče, pa se nihče ne javi, gre gledat v prtljažnik ... Se oddalji in ponovno nekoga kliče, a odziva ni. Ljudje očitno ponoči spijo. Odprem vrata in mu kažem na uro, saj sva tam že skoraj pol ure. Skrbi me, da bova prepozna. Nič, kar še hodi sem in tja, gre k policistu, se vrne ... Spet malo brska po avtu, jaz mu še bolj odločno kažem na uro. Me že res skrbi. Spet se oddalji. Potem pa nenadoma pride, sede v avto in oddrvi proti letališču. O, kako hitro se je nenadoma uredilo! Vidno sem olajšan – če gre vse po sreči, vendarle ujamem letalo. Med vožnjo dvigne telefon in (verjetno svojemu predpostavljenemu) samo kratko reče: »Dal sem mu tisoč rubljev.«

POSLUŠATI BOGA

V vihnem deževnem vremenu se iz Doline meseca (Moon Valley) vozim proti pacifiški obali severno od San Francisca v Kaliforniji. Da bi ob previdni počasni vožnji čas hitreje mineval, iščem radijske postaje. Nenadoma prijetna, sicer moderna glasba, zmoti mojo pozornost. Nek ka-

Mount Shasta, Kalifornija. Foto: Marjan Bradeško.

toliški radio. Govorni program. Napovedovalec bere: »Pride čas, ko spoznamo, da naši starši niso idealni, da naši učitelji jedo in spijo prav tako kot mi, da svetega Miklavža ni, da svet ni tako idealen, kot smo si mislili. Je sploh kaj tako, kot smo pričakovali? Kaj nam sploh še ostane, da ne obupamo ob teh spoznanjih? Tri stvari: molitev, vera in veliko časa, ki ga namenimo svojemu pogovoru z Bogom, svojemu poslušanju Boga.« In danes mi je takega časa k sreči ostalo veliko. Neurje me ni ustavilo, da ne bi po nevarni cesti nad pečinami, ki padajo v razpenjeni Pacifik, ob megli in močnih sunkih vetra, našel osamljenega lesenega hotela, še iz časov divjega zahoda. Imenitne lesene sobe, v dveh nadstropjih, streha, krita s škodlami. Divji veter neusmiljeno biča stene in streho, toda v moji duši je mir. Po strehi se sprehaja rakun, ki jih je vse polno tod okoli, zvedavo pogleduje skozi strešno okno, kdo neki je novi gost. Pacifik pod temnim plaščem oblakov izginja v brezkončnost. Bog mi danes govori – govori skozi prvinskost narave, skozi domačnost hotela, skozi spomine, ki jih neskončnost Pacifika nehote prinese od bogve kod, skozi kozarček kalifornijskega vina, skozi hrepenenje po domu, ki je zadnje čase vse močnejše, konec koncev skozi sodobni elektronski svet, ki mi tudi tule, neke na koncu sveta, omogoča stik z domom. Ure minevajo, dež ponovno škreblija, temna noč je že legla – in Bog se še vedno oglaš, v vsaki dežni kaplji, v vsakem sunku vetra nosi dobro besedo.

PAPEŽI NA VRHOVIH GORA

Čeprav so gore že od nekdaj privlačile ljudi, so bili nekoč njihovi obiskovalci redki. Prebivalci gorskih dolin so v gorah pasli drobnico ter iskali hrano, rudnine in druge vire preživetja. V času razsvetljenstva se je zanimanje za gore povečalo predvsem med učenjaki, med katerimi so prevladovali duhovniki. V devetnajstem stoletju se je začel hiter razvoj turisticke v Alpah, vzponi na visoke gore so postali priljubljeni ne samo med premožnejšimi družbenimi sloji, temveč tudi med pripadniki novo oblikovanega srednjega razreda.

Nič nenavadnega ni torej, da so pri raziskovanju pristopov na najvišje alpske vrhove imeli pomembno vlogo številni duhovniki, nekateri med njimi pa so bili celo visoki cerkveni dostojanstveniki. Med slednjimi lahko izpostavimo krškega knezoškofa Franza II. Xaverja von Salma (1749–1822), ki je že leta 1799 vodil odpravo na Veliki Klek (Grossglockner, 3798 m), na katerem človek do tedaj še ni stal. Vrha sicer niso dosegli, a so bili uspešni leto pozneje, vendar knezoškof takrat na gori ni bil navzoč. Von Salm je leta 1816 postal kardinal. Slovenski duhovnik Valentin Stanič (1774–1847) je sam priplezal na vrh Velikega Kleka le dan za prvoprstopniki. Stanič, ki velja za prvega alpinista v Vzhodnih Alpah, se je leta 1801 kot prvi človek povzpел na Watzmann (2713 m), ki ima za Nemce oziroma Bavarce podoben simbolni pomen, kot ima Triglav za Slovence. Glede na dejstvo, da so se številni duhovniki iz alpskega sveta ukvarjali z gorništvom ali celo alpinizmom, je pričakovano, da med njimi najdemo tudi škofove in kardinale. Le dva duhovnika, ki sta bila dejavna gornika, pa sta postala papeža, to sta bila Achille Ratti in Karol Wojtyła. Z gorami je bil sicer povezan tudi Albino Luciano (1912–1978), poznejši papež Janez Pavel I. (1978). Luciano se je rodil v majhni vasi Canale d'Agordo, sredi visokih dolomitskih gora. Čeprav nikoli ni bil gornik, je v mladih letih staršem pomagal pri delu na planini.

ACHILLE RATTI, PAPEŽ PIJ XI.

Achille Ratti (1857–1939), bolj znan kot papež Pij XI. (1922–1939), je bil v mlajših in tudi pozneje v zrelih letih navdušen gornik in alpinist. Povzpел

se je na najvišje vrhove Alp; Mont Blanc (4807 m), Monte Roso (4634 m), Matterhorn (4478 m), Monviso (3841 m), Marmolado (3343 m) in številne druge visoke gore.

Achille Ratti se je rodil leta 1857 v mestecu Desio v bližini Milana. Kot mlad fant je občudoval gore, ki so se nedaleč od njegovega doma dvigale iznad Padske nižine. Na mladega Achilla je imel pomemben vpliv njegov stric Damiano Ratti, tudi duhovnik. V študentskih letih je pri njem preživel poletne počitnice v bližini Komskega jezera in mu pomagal pri delu v župniji. V prostem času sta zahajala v okoliške hribe in tedaj se je Achille Ratti verjetno prvič srečal z visokimi gorami. V duhovnika je bil posvečen leta 1879 v cerkvi svetega Petra v Vatikanu. Ker je bil zelo nadarjen in izobražen, je prvo službo nastopil v milanskem semenišču, kjer je bil devet let profesor. V tem obdobju se je začelo njegovo redno zahajanje v gore, ki je trajalo osemindvajset let, natančneje od leta 1885 do leta 1913. Njegovi najpomembnejši vzponi segajo v zgodnja leta, ko se je povzpел na nekatere najvišje alpske vrhove. Še posebno dejaven je bil v letih 1889 in 1890.

Leta 1889 se je v družbi dobrega prijatelja, prav tako duhovnika, Luigija Grasselija in gorskih vodnikov Giuseppa Gadina in Alessia Promenta povzpел na Monte Roso iz vasi Macugnanga. Monte Rosa je obsežna gora, ki jo sestavlja več vrhov, najvišji je Dufourspitze (4634 m). Vzhodno steno Dufourspitze, ki je ena najmogočnejših v Alpah, so prvi priplezali angleški gorniki leta 1872. V tistih časih je imel vzpon po omenjeni steni sloves ene najtežjih ledeniških smeri. Do leta 1889, ko so se

Papež Janez Pavel II. je obiskal planoto Pian dei Buoi, nad katero se dvigajo strmi vrhovi Marmarol. Foto: Matija Turk.

Papež Janez Pavel II. je leta 1988 splezal na vrh Peralbe (2698 m). Foto: Matija Turk.

vanjo podali Ratti in družina, je smer dočkala le redke ponovitve. Spomin na tragično nesrečo, ko je leta 1881 plaz pokopal tri italijanske gornike, je bil še zelo živ. Ratti in Grasseli sta se z gorskima vodnikoma na pot odpravila 29. julija. Prenočili so v zavetišču Marinelli (približno 3000 m visoko) in naslednji dan odrinili že ob enih ponoči, saj so želeli Marinellijev koluar preplezati v čim bolj varnih razmerah. Podnevi se po koluarju kotalijo kamenje in skale, ki se prožijo zaradi taljenja snega in ledu. Vrh Dufourspitze so dosegli ob pol osmih zvečer. Po grebenu so nadaljevali na sosednji vrh v masivu Monte Rose – Zumsteinspitze (4563 m), saj so načrtovali, da sestopijo na švicarsko stran gore, v Zermatt. Na Zumsteinu so našli primeren kraj za bivak, na višini okoli 4500 m. Kava v steklenicah je zmrznila, prav tako vino in kuhana jajca, tako da so ostali brez okrepčila. Noč so prebedeli v hudem mrazu in pazili, da ne bi kdo podlegel utrujenosti in zaspal, kar bi bilo lahko usodno. Dolgi in težki noči navkljub je bil Ratti očaran nad veličastnim okoljem, ki ga je osvetljevala mesečina, opazoval je zvezdnato nebo in prisluhnil nebeški tišini, ki je vladala vse naokoli. Naslednji dan jih je čakal dolg sestop po neznani smeri, znova jih je prehitela noč in na prostem so prenočili še drugič zapored. V Zermatt so naposled srečno prispeli četrty dan in s tem opravili prvo prečenje te obsežne gore, ki jo v Alpah po višini prekaša le Mont Blanc. Prečenje Monte Rose leta 1889, ko so alpinisti razpolagali s skromno opremo, je bilo verjetno najpomemb-

nejši Rattijev alpinistični podvig. O njem je pozneje zapisal: »V primerjavi s tem, kar sem lepega doživel tam doli, je bil v mojem življenju najlepši trenutek, ko sem bil na najvišjem vrhu Monte Rose, ki sem ga osvojil iz smeri Macugnage; bilo je neznanstvo lepo, ko sem na grebenu opazoval porajanje novega dne.«

Po sestopu z Monte Rose si Ratti v Zermattu ni privoščil zasluženega počitka. Že dva dni po prihodu v dolino se je z že omenjenima gorskima vodnikoma napotil na Matterhorn (4478 m), pridružil se jim je še en gorski vodnik, Francesco Bich. Na gori jih je že prvi dan presenetilo slabo vreme, vendar so dan pozneje ponovno vstopili v steno. Vzpon so začeli kmalu po polnoči in v enem dnevu, po šestnajstih urah nepretrganega plezanja, dosegli vrh Matterhorna. Za tiste časa je bil to velik dosežek, zavidanja vreden tudi za današnje čase. Ratti in njegova gorska vodnika si po velikopoteznem prečenju Monte Rose niso privoščili pravega počitka, kar priča, kako dobro kondicijo so imeli. Doživetje sončnega zahoda na vrhu Matterhorna je Ratti opisal z naslednjimi besedami: »Na vrh smo prispeli približno ob štirih, pol petih popoldne. Pozno popoldansko sonce je pošiljalo poševne žarke na veličastno in nepopisno lepo okolico. Ne bom pozabil strahotne lepote globin, ki padajo proti Valtournanchu.« Ko je sonce zašlo, je zavel močan hlad, ki jih je spomnil, da jih čaka še dolg in nevaren sestop v dolino. Sestopili so do primerne mesta v steni in tam preždeli mrzlo

Dolina Val Visdende v Karnijskih Alpah, kjer je papež Janez Pavel II. leta 1987 daroval sveto mašo. Foto: Matija Turk.

noč. Ko so zjutraj prišli do Hornlijevega zavetišča, jih je tam že čakal duhovnik Luigi Grasseli, ki se je Matterhornu po vzponu na Monte Roso odrekel. Kljub temu jim je prišel nasproti visoko na goro, kar priča o njegovem velikem prijateljstvu z Rattijem.

Leto pozneje (1890) je prišel na vrsto vzpon na najvišjo goro Alp – Mont Blanc (4807 m). Rattija so ponovno spremljali don Grasseli in gorska vodnika Gadin in Proment. Vzpon na Mont Blanc, pri katerem se jim je tik pred zdajci pridružil še en duhovnik Giovanni Bonin, so brez težav opravili 30. in 31. julija. Na vrhu so uspeh proslavili s kapljico žlahtne penine. Sestopili so do zavetišča

Cerkev v dolini Val Visdende v Karnijskih Alpah, kjer je papež Janez Pavel II. leta 1987 daroval sveto mašo. Zada se dviguje gora Peralba (2698 m), na katero je splezal papež. Foto: Matija Turk.

Vallot (4362 m), kjer so prenočili. Naslednji dan so odkrili nov sestop v Courmayeur (dolina Aosta), kjer pred njimi ni hodil še nihče. Prvenstvena smer, ki so jo preplezali v sestopu, danes velja za običajni pristop na Mont Blanc iz italijanske smeri.

V naslednjih letih se je Ratti povzpел še na številne druge težko dostopne gore. Na silvestrovo leta 1899 se je povzpел na lahko dostopni vulkan Vezuv (1281 m), kjer je pričakal prihod novega stoletja. Plezal je do svojega šestinpetdesetega leta; njegov zadnji visokogorski vzpon sega v leto 1913, ko se je povzpел na Grigno (2410 m), goro, ki jo je že v mladosti občudoval s svojega doma. Duhovniška pot ga je nato vodila stran od njemu ljubih gora. Leta 1918 je bil imenovan za apostolskega vizitatorja na Poljskem, ko je ta postala samostojna država pa je prevzel mesto apostolskega nuncija. Leta 1921 se je vrnil v Italijo, povzdignjen je bil v kardinala in hkrati milanskega nadškofa, vendar je omenjeno službo opravljal le kratek čas, saj je bil že leto pozneje na konklavah izvoljen za papeža (22. februarja 1922). Izbral si je ime Pij XI.

V času svojega pontifikata je leta 1923 proglašil svetega Bernarda iz Mentona za zavetnika alpinistov. Uvedel je običaj blagoslavljanja vrvi in cepinov, glavnih pripomočkov alpinistov. Njemu v čast so pozneje poimenovali več vrhov: Punta Ratti nad dolino Aoste, Vetta Ratti v skupini Grigna nad Komskim jezerom in Picco Ratti v masivu Gran Sasso d'Italia (Apenini).

KAROL WOJTYŁA, PAPEŽ JANEZ PAVEL II.

Karol Wojtyła (1920–2005), znan kot papež Janez Pavel II. (1978–2005), je bil že od otroštva ljubitelj narave, še posebej pri srcu so mu bile gore. Preden je leta 1978 postal papež, je na rodnem Poljskem pogosto zahajal v Tatry, kjer je planinaril in pozimi smučal. Njegova gorniška pot se sicer ne more primerjati z Rattijevo, saj Wojtyła nikoli ni bil alpinist. Njegova posebnost je, da je planinarjenje in smučanje nadaljeval tudi po tistem, ko je postal papež. Razlog za to je bil tudi v tem, da je bil za papeža izvoljen razmeroma mlad, ob nastopu pontifikata je bil pri svojih osemindesetih letih še pri polnih močeh. Leta 1984 so svet obkrožile fotografije papeža, ki driča po belih strminah v pogorju Adamella (3539 m). Papež je s svojim mla-

Med bivanjem v Cadoru je bil papež Janez Pavel II. nastanjen v mestecu Lorenzago, kjer še vedno vihrajo vatikanske zastave. Foto: Matija Turk.

Cerkev Loretske Matere Božje pri kraju Lozzo, ki sta jo rada obiskovala papeža Janez Pavel II. in Benedikt XVI. Zada j Lorenzago di Cadore, kjer sta papeža preživljala poletne počitnice. Foto: Janez Turk.

dostnim pristopom presenetil in navdušil številne vernike in druge ljudi po svetu.

Italijanski škofje so dobro poznali papeževo navdušenje nad naravo in gorami. Maffeo Ducoli, med letoma 1975 in 1994 škof v Bellunu in Feltrah, je prišel na misel, da bi papeža povabil na krajši oddih v mirno gorsko okolje svoje škofije. Dogovorili so se za dvodnevni obisk, ob katerem bi papež v dolini Val Visdende daroval sveto mašo, na dan praznovanja godu svetega Janeza Gualberta, zavetnika gozdnih delavcev. Val Visdende je samotna gorska dolina, ki se zajeda pod visoke gore Karnijskih Alp na meji z Avstrijo. Ker se razprostira na visoki nadmorski višini (okoli 1200 m), v njej ni stalnih prebivalcev, zato pa zaživi v poletnih mesecih, ko se po prostranih planinah pase živina, v obširnih gozdovih pa pojejo motorne žage. V idiličnem gorskem okolju so domačini sezidali več planšarskih in gozdarskih koč ter si postavili manjšo leseno cerkev, kjer darujejo svete maše v priprošnjo za srečno delo v gozdu. Na njihovo veliko veselje jih je julija 1987 s svojim obiskom počastil papež Janez Pavel II. Bil je navdušen nad lepotami pokrajine Cadore in gostoljubnostjo preprostih domačinov, zato je svoj obisk z dveh dni, kolikor je bilo sprva načrtovano, podaljšal na devet dni.

Med bivanjem v Cadoru je bil papež nastanjen v kraju Lorenzago, ki leži na pobočju visoko nad levim bregom Piave (okoli 900 m). Z mestnega

trga se odpirajo pogledi na Monte Cridolo (2581 m) na eni in na vrhove Marmarol na drugi strani doline. Umirjenost kraja in njegova lega v osrčju gora sta zelo ugajali papežu Janezu Pavlu II., ki je tu poletni oddih preživljal več let (1987, 1988, 1992, 1993, 1996 in nazadnje leta 1998). Lorenzago di Cadore je bil pokojnemu papežu izhodišče za planinska »romanja« v bližnje Karnijske Alpe in Dolomite. Papež se v Cadoru ni sprehajal le po planinah in lažjih gorskih poteh, povzpел se je tudi na dve visoki gori v Karnijskih Alpah. Že ob prvem obisku leta 1987 se je povzpел na strmo in visoko goro Col Quaterna (2503 m). Leto pozneje se je odločil, da spleza na vrh Peralbe (2698 m), druge najvišje gore v Karnijskih Alpah. Želja stopiti na njen mogočni vrh je v njem zagotovo vztelala že ob prvem obisku Cadore. Pogled na piramidasto Peralbo iz doline Val Visdende, kjer je papež daroval sveto mašo, nikogar ne pusti ravnodušnega. V beli papeški opravi, s palico v rokah, se je sam vzpenjal po strmi skalnati poti, na vsesplošno presenečenje mimoidočih planincev. Ker se je na pot odpravil razmeroma pozno, je vrh dosegel v večernih urah (ob 18.40). Na ta papežev vzpon spominja več tabel, ki so jih postavili ob poti na Peralbo.

Zanimiva zgodba je povezana s papeževim sprehodom po planinah na planoti Pian dei Buoi, nad katero se dvigajo prepadni vrhovi Marmarol – najvišji Cimon del Froppa je visok 2932 m. Papež je imel iz Lorenzago čudovit pogled na gore

Spominska tabla ob poti na Peralbo (2698 m). Zapisane so besede papeža Janeza Pavla II., izrečene ob njegovem vzponu na goro: »Naprej. Na gori je križ. Moram ga doseči.« Foto: Matija Turk.

Cerkev svetega Mohorja in Fortunata v Lorenzagu di Cadore, kjer sta poletne počitnice preživljala papeža Janez Pavel II. in Benedikt XVI. Foto: Janez Turk.

v grebenu Marmarol in nekega dne se je odločil, da si jih ogleda tudi od bližje. Zapeljal se je na planoto Pian dei Buoi, na katero je speljana ozka cesta, ki se vije preko neskončnih serpentin. Na planoti stojita dve planinski koči. Papež se je peš napotil proti koči Baion. Po planini je hitro zakrožila novica o papeževem prihodu in v koči Baion je oskrbnik prejel telefonski klic z obvestilom, da k njim prihaja papež. Oskrbnik in njegova žena sta bila presenečena in zaskrbljena hkrati, saj sta imela le pol ure časa, da papežu pripravita posebno jed. Še večje presenečenje je sledilo, ko se je papež mirno sprehodil mimo koč in nadaljeval pot proti koči Chiggiato, oddaljeni še dve uri hoda. Seveda so bili tudi tu obveščeni, da se jim bliža neobičajni gost, le da tu trud kuharice ni bil zaman. Papež se je sicer na poteh po gorah in planinah rad pogovoril z vsakim, ki ga je na ključno srečal, bodisi s planincem, lovцем, gozd-nim delavcem ali pastirjem.

Prebivalci, kot tudi vsi, ki so ga srečali na njegovih poteh, ga ohranjajo v najlepšem spominu. Še danes je Lorenzago di Cadore vsako poletje odet v rumeno-bele vatikanske zastavice, kot dobrodošlica papežu, ki ga ne bo več. Njegov naslednik papež Benedikt XVI. je leta 2007 preživljal poletni oddih v Lorenzagu di Cadore, vendar je bil takrat že prestar za izlete v gore. V spomin na bivanje dveh papežev v Lorenzagu di Cadore je tamkajšnja župnija postavila muzej, ki je za obiskovalce odprt julija in avgusta.

LITERATURA:

- Belli, Mario Ferruccio. *Sui Sentieri del Papa in Cadore*. Edizioni Grafica Sanvitese, 2010.
 Padovani, Giovanni. Achille Ratti, il prete alpinista che diventò Papa. *La Rivista della Giovane Montagna* 4 (2010).
 Ronzoni, Domenico Flavio. *Achille Ratti, il prete alpinista che diventò papa*. Bellavite, 2009.
 Faustini, Alberto. *Il Papa che amava le montagne*. Il Trentino.

Anica Mikuš Kos

OTROK S TEŽAVAMI – KAKO MU POMAGATI?

V današnjem času sta duševno zdravje in dobro delovanje na delovnem in socialnem področju nadvse pomembna za kakovost življenja. Nekoč so bile pomembne predvsem ročne spretnosti, moč in druge lastnosti, ki so lovcu omogočale lastno preživetje in preživetje plemena. Danes so to zmogljivosti možganov, ki nam pomagajo obvladovati izzive in zahteve sodobnega življenja. To velja tako za odrasle kot za otroke. Danes tudi pravimo, da ni zdravja brez duševnega zdravja.

KAJ JE DUŠEVNO ZDRAVJE

Imamo veliko opredelitev duševnega zdravja. V dokumentih Svetovne zdravstvene organizacije lahko preberemo: »Otroci in mladostniki z dobrim duševnim zdravjem so sposobni doseči in vzdrževati optimalno psihološko delovanje in dobro počutje. Imajo občutek identitete in lastne vrednosti, dobre družinske in med vrstniške odnose, sposobnost biti produktivni in se učiti, zmogljivost lotevati se in obvladovati izzive razvoja in uporabiti vire svoje kulture za psihosocialno rast. Poleg tega je dobro duševno zdravje otrok in mladostnikov ključnega pomena za njihovo aktivno socialno in ekonomsko participacijo.«

Duševno zdravje otrok tvori mozaik, sestavljen iz med seboj povezanih in vzajemno vplivnih sestavin. Te so: odsotnost znakov duševnih bolezni; dobro notranje psihično stanje (dobra samopodoba, zadovoljstvo, sreča, dobro počutje); uspešno delovanje (uspešnost pri obvladovanju vsakodnevnih življenjskih nalog, uspešnost v šoli, udeležnost v drugih dejavnostih); dobri medčloveški odnosi (sposobnost empatije, sposobnost navezovanja, razvijanja in vzdrževanja dobrih in vzajemno zadovoljujočih osebnih odnosov); normalen razvoj (doseganje razvojnih mejnikov v pričakovanem času); odsotnost večjih odstopov ali motenj v razvoju; sposobnost vgrajevanja izkušenj – ugodnih in neugodnih v pozitivni osebnostni razvoj; zmogljivost obvladovanja vsakodnevnih težav in izzivov; prosocialno vedenje v korist drugega in v korist skupnosti.

Omenjene lastnosti se med seboj prekrivajo, prepletajo in so v soodvisnostih. Ob dobrem delova-

nju otrok prejema socialne nagrade, priznanja, kar krepi njegovo zadovoljstvo, srečo in samopodobo. Dobra samopodoba olajšuje uspešno reševanje težav. Otrokova žalost, depresivnost lahko prizadevata njegovo delovno uspešnost. Neustrezno delovanje, to je delovanje, s katerim otrok ne ustreza pričakovanjem ali zahtevam svojega okolja, ima mnoge neugodne posledice – povzroča povečane pritiske od okolja, težave v odnosih s starši, marsikdaj tudi izločanje iz običajnih otroških dejavnosti in iz skupine vrstnikov. Vse to slabša otrokovo čustveno stanje.

Danes je poleg pojma duševno zdravje vse bolj v rabi pojem čustvena ali psihosocialna dobrobit. To je otrokova ocena kakovosti lastnega življenja, zadovoljstvo z življenjem, čustveno dobro počutje, v kolikšni meri se otrok počuti zadovoljnega, srečnega. Notranje podlage psihosocialne dobrobiti so predvsem zmožnost imeti nekoga rad, izkušnja sprejetosti in ljubljenosti, občutek varnosti, občutek povezanosti z ljudmi, pripadnosti družini, skupini, razredu, skupnosti, samozaupanje, dobra samopodoba, sposobnost obvladovanja težav, zadovoljivo sožitje z okoljem, zaupanje in upanje, optimizem. Predvsem ne gre enačiti materialnih dobrin okolja z notranjim dobrim počutjem otroka.

Čustvena dobrobit je odvisna od kakovosti življenja, predvsem od človeških dobrin, ki jih je otrok deležen, in od stvarnih socio-ekonomskih življenjskih okoliščin. Obenem je pogojena z otrokovim doživetjem kakovosti svojega življenja in odnosov. Vsako dogajanje med otrokom in okoljem se pre-

dela in filtrira skozi otrokove možganske procese. Njegovo doživetje dogodka ali dogajanj je torej osebna izkušnja. Ta izkušnja in njen vpliv na čustveno dobrobit otroka sta odvisna od bioloških podlag, strukture in delovanja možganov, od otrokovih preteklih izkušenj in od družbenega in kulturnega konteksta. V istem okolju, v enakih okoliščinah življenja bodo različni otroci različno zadovoljni ali srečni. Za zelo občutljivega otroka je strogi učitelj povzročitelj tesnobe, strahu, nesrečnosti. Za druge je to pač le strogi učitelj, katerega se bolj bojiš, toda ne načenja tvojega duševnega zdravja.

Pojem čustvene dobrobiti je blizu pojmu sreče. Holder (2012) je napisal knjigo z naslovom *Sreča v otroštvu*. Piše o tem, kako različni otroci različno dojemajo, doživljajo to, kar se jim dogaja. Piše o pomenu temperamenta (na primer optimizem ali pesimizem) in načina mišljenja za srečo. Opozarja na to, da je ustvarjalnost pomemben vir sreče. Z raziskavami je dokazana pomembnost socialnih odnosov in interakcij za srečo otrok. Otroci, ki več obiskujejo svoje prijatelje, so bolj srečni od tistih, ki tega ne počnejo ali to počnejo le redko. Ustvarjanje priložnosti za prosocialno vedenje je tudi pot k izboljšanju otrokovega čustvenega stanja. Otrok ima biološke osnove za dobro in ga osrečimo, če mu damo priložnost in spodbudo za udejanjenje teh nastavkov. Avtor meni, da o sreči premalo govorimo z otroki, in opozarja, da znajo otroci že zelo zgodaj izraziti, poimenovati svoja čustvena stanja.

DUŠEVNE MOTNJE IN STISKE

Duševne motnje so odklonske oblike čustvovanja, vedenja, mišljenja, medosebnih odnosov in delovanja, ki povzročajo trpljenje otroka in njegovega okolja, ogrožajo telesno zdravje, šolsko uspešnost, medčloveške odnose – skratka prizadevajo sedanjost in prihodnjo kakovost otrokovega življenja. Glede na to, v katerem od naštetih področij so motnje najbolj izražene, in glede na intenziteto odklonov zanje uporabljamo različne izraze: čustvene motnje, vedenjske motnje, kognitivne motnje, psihosomatske motnje, psihosocialne motnje, duševne motnje, psihiatrične bolezni in druge.

Toda ko govorimo o otroku v stiski, to nikakor ni nujno otrok z duševno motnjo. Med duševnim zdravjem in duševnimi motnjami je niz pojavov in težav, ki

so sestavni del vsakodnevnega življenja. To so spremembe, ki so sestavni del normalnega razvoja, kot so obdobja intenzivne trme, pubertetno neustrezno vedenje, mladostniška čustvena neuravnovešenost. Mednje spadajo žalovanje, čustvena prizadetost zaradi slabih odnosov z vrstniki, ljubezenskih razočaranj, težav v družinskem krogu, prizadetost zaradi šolske neuspešnosti, ki so prehodnega značaja in izginejo, ko izgine razlog za porušenje čustvenega ravnovesja.

Duševne motnje se kažejo z različnimi pojavi ali znaki. Najpogostejše motnje v otroškem in mladostniškem obdobju so naslednje:

Čustvene motnje vsebujejo predvsem nesrečnost, depresivnost, samomorilne misli ali vedenje, tesnobo, strah, občutja nezmožnosti, manjvrednosti, občutek prikrajšanosti za ljubezen, občutek ogroženosti, nizko raven ali pomanjkanje psihosocialnega dobrega počutja.

Motnje vedenja so nezaželeni ali nedovoljeni oblike vedenja, kot so agresivnost, razdiralnost, ki obremenjujejo okolje in povzročajo negativne reakcije in negativen odnos okolja do otroka.

Motnje v odnosih z ljudmi – pomanjkanje interesa za ljudi, kakršno je prisotno pri motnjah iz avtističnega spektra, pomanjkanje empatije, vedenje, ki prizadeva druge ali škoduje drugim – so prisotne pri otrocih z motnjo brezčutnosti ali neobčutljivosti do drugih.

Motnja pozornosti in hiperaktivnost (ADHD) je najpogostejša motnja osnovnošolskih otrok. Kaže se s pretirano in slabo organizirano gibalno aktivnostjo, težavami v koncentraciji in impulzivnostjo. Vse to otroku povzroča predvsem težave v šoli – disciplinske in učne težave.

Pri nekaterih otrocih se duševne motnje kažejo s telesnimi težavami, kot so glavoboli in bolečine v trebuhu. Če se motnje izražajo v spremembah fizioloških funkcij in na ravni delovanja telesa, govorimo o psihosomatskih motnjah.

Nekateri otroci imajo razvojne motnje. Zanje so značilni pojavi upočasnenega ali kvalitativno odstopajočega razvoja. Sem spadajo duševna manj razvitost in tudi specifične učne težave (disleksija, disgrafija, diskalkulija), specifične razvojne motnje na področju govora in razvojne motnje na gibalnem področju.

Motnje odvajanja, kot so nočno močenje postelje (enureza) ali nenadzorovano odvajanje blata (enko-

preza), so lahko pogojene v razvojnih odklonih ali odraz duševnih stisk.

Duševna motnja je lahko posledica travmatskih doživetij. Med slednje spada posttravmatska stresna motnja in druge.

Za najtežje motnje, ki terjajo zdravljenje otroških psihiatrov, še vedno uporabljamo izraz »duševna bolezen« ali »psihiatrično obolenje«. To so shizofrenija, depresivna motnja, bipolarna motnja in druge. Te motnje so lahko prisotne v otroškem obdobju, vendar so zelo redke. Njihova pogostnost je večja v adolescenci.

Pojavne oblike duševnih motenj so pogojene tudi s starostjo oziroma razvojno stopnjo. Nekatere motnje so pogostejše v določenih razvojnih obdobjih. Na primer, predvsem v adolescenci se pojavljajo motnje anksioznosti, motnje prehranjevanja (anoreksija, nervoza, bulimija), različne oblike zasvojenosti itd.

Otroci z duševnimi motnjami so bolj nesrečni v šoli, več izostajajo, njihov šolski uspeh je slabši.

Epidemiološke raziskave kažejo, da ima 10–20 % otrok duševne motnje.

VZROKI DUŠEVNIH MOTENJ

Duševne motnje so posledica neugodnih doživetij in dejavnikov tveganja, kot so izgube, travmatska doživetja, kronični stres, trajno neugodne družinske, socialne razmere, hkrati pa imajo tudi biološke vzroke. Lahko bi rekli, da so presečišče neugodnih dogajanj med lastnostmi posameznega otroka in lastnostmi okolja, izid soigre med zunanjimi neugodnimi vplivi in biološkimi nastavki. Za nekatere motnje so v večji meri ali pretežno odločujoči biološki vplivi, na primer pri avtizmu in pri motnjah pozornosti s hiperaktivnostjo. Vendar je tudi pri teh vplivno zunanje okolje. Motnje pozornosti s hiperaktivnostjo se največkrat stopnjujejo ob čustveni prizadetosti otroka. Pri drugih motnjah so mnogo bolj pomembni zunanji dejavniki in slabe izkušnje, kot je spolna zloraba otroka, iz katere se razvije posttravmatska stresna motnja. Toda tudi ko gre za skrajno travmatske izkušnje, so na delu biološke značilnosti posameznika. Vemo, da se na enaka ali celo ista dogajanja različni otroci različno odzovejo, so različno prizadeti.

Biološki dejavniki, ki so sovzroki duševnih motenj, so predvsem geni, posebnosti zorenja možganov,

temperamentne značilnosti, ki otežujejo proces socializacije, posebnosti nevro-kognitivnih procesov, možganske poškodbe, obolenja možganov, posebnosti telesnega dozorevanja, nekatera telesna obolenja (bolezni presnove, endokrinološke bolezni in druge bolezni).

Otrokova psihosocialna dobrobit in duševno zdravje sta večinoma odvisna od skladnosti otrokovih lastnosti in zmogljivosti s pričakovanji, zahtevami, osebnostnimi lastnostmi, življenjskim stilom staršev in drugih zanj pomembnih oseb. Pozneje sta odvisna od ustreznosti zahtevam, pravilom, vrednostnemu sistemu institucij, predvsem šole. Če je razkorak med otrokovimi lastnostmi, zmogljivostmi in zahtevami okolja prevelik, otrok lahko klone pod pritiski in razvije čustvene motnje.

DEJAVNIKI TVEGANJA IN VAROVALNI DEJAVNIKI

Za dogajanja, ki ogrožajo čustveno dobrobit in duševno zdravje otrok, uporabljamo naziv »dejavniki tveganja«. Dejavnike, ki zavarujejo otroke, izpostavljene številnim dejavnikom tveganja, pred duševnimi motnjami, imenujemo varovalni dejavniki. Ti so lahko lastni otroku, njegovi družini, šoli ali širšemu okolju. Ogrožajoči in varovalni dejavniki so lahko v otroku samem, v družini, v šoli, v širšem okolju. Ogrožajoči dejavniki so lahko biološki nastavki za duševne motnje, nekatere temperamentne ali značajske lastnosti, dogajanja v družini, ki prizadevajo otroka, vrstniško nasilje, množično nasilje, kot je vojna.

Otrokovo duševno zdravje je v odvisnosti od številnih ogrožajočih in varovalnih dejavnikov. Poenostavljeno bi lahko rekli: če je teža celote obremenitev, stresov, psihičnih travm in izgub v uravnoteženem odnosu do pozitivnih in varovalnih vplivov, otrok ne bo imel duševnih motenj. Če je teža prevelika, se bodo pokazale motnje.

Med otroki so velike razlike v psihični odpornosti zoper travmatska doživetja, izgube ali kronično stresne okoliščine in v sposobnostih obvladovanja življenjskih izzivov in težav. So zelo ranljivi otroci, ki hitro klonejo, in so zelo odporni otroci, ki veliko prenesejo, so psihično odporni. Psihično odpornost lahko tudi opišemo kot sposobnost uspešnega soočanja z neugodnimi okoliščinami, ne da bi bil

zaradi tega otrok dolgoročno prizadet in ne da bi se pojavile dolgotrajne čustvene ali vedenjske motnje. Vendar to, da ne razvijejo duševnih motenj ob izpostavljenosti pritiskom in slabemu ravnanju, še ne pomeni, da niso zaradi tega čustveno prizadeti, da ne trpijo.

Da je dobra družina najpomembnejši varovalni dejavnik otrokovega razvoja, je dobro znano. Med najpomembnejše varovalne dejavnike znotraj družine spadajo še dobri medsebojni odnosi v družini in družinska povezanost, družina, ki podpira otroka, podporna širša družinska skupnost, dober odnos otroka z vsaj enim družinskim članom, dober odnos med sorojenci ali vsaj enim sorojencem, jasno postavljena pravila vedenja v družini, duševno zdravje matere. V družinah, kjer otrok doživlja veliko bolečega in ogrožajočega, lahko zaščitno deluje posamični družinski član, s katerim ima otrok dobre odnose in mu zaupa. To je lahko eden od staršev ali pa kakšen drug družinski član, na primer stara mama.

Šola je lahko pomemben varovalni dejavnik za otroke, izpostavljene neugodnim dejavnikom znotraj svoje družine, ali za otroke begunce, ki so doživeli vojno nasilje. Med varovalnimi dejavniki, ki jih vsebuje šola, so predvsem šolski uspeh ali vsaj uspeh pri nekem predmetu ali na nekem področju, dobri odnosi z vsaj enim učiteljem ali dobri odnosi s sošolci in seveda otrokom prijazno šolsko vzdušje ali psihosocialna klima.

KAKO POMAGATI OTROKU S TEŽAVAMI IN KDAJ POISKATI STROKOVNO POMOČ

Ob pojavu težav pri otroku običajno starši najprej aktivirajo vire pomoči v družini. Otroku posvečajo več časa, več pozornosti, več pomoči pri učenju, pogovarjajo se z njim, morda drugače – manj obremenjujoče organizirajo njegov vsakdan. Po potrebi se povežejo s šolo – z učiteljico, šolsko svetovalno delavko. Morda v otrokov življenjski prostor vključijo zunanjega pomočnika, denimo inštruktorja ob učnih težavah ali prostovoljca. Če ti ukrepi ne delujejo, mnogi starši začnejo razmišljati o specialistični strokovni pomoči in obiščejo mentalno-higienske službe.

Otroku v duševnih stiskah ali z duševnimi motnjami pomagajo različne strokovne službe. Za

predšolske otroke so to predvsem službe v okviru zdravstvenega varstva, za šolske otroke svetovalni centri za otroke, mladostnike in starše in za otroke specializirane službe, v katerih delujejo otroški psihiatri in otroški klinični psihologi. Za otroke in mladostnike z najtežjimi motnjami so na voljo tudi posebni bolnišnični oddelki.

Strokovnjaki na osnovi zbranih podatkov, opazovanja in testov ustvarijo razlage vzrokov za otrokove težave, postavljajo diagnoze, zdravijo s specifičnimi metodami (psihoterapija, terapija z zdravili itd.), popravljajo primanjkljaje, nudijo psihosocialno pomoč, nadomeščajo naravne vire pomoči, otrokovim zmogljivostim zagotavljajo prilagojene zahteve okolja, aktivirajo naravne in nove vire pomoči in izboljšujejo otrokove življenjske razmere. V ospredju zdravljenja so odpravljanje pojavov, ki jih imenujemo simptomi (znaki duševne motnje), odpravljanje motenj v socialnem in šolskem delovanju in odpravljanje otrokovega trpljenja.

Kakšno pomoč bo otrok prejemal, je odvisno od njegove motnje. Pri otrocih, ki so v stiskah zaradi težkih življenjskih okoliščin (trpinčenje, vrstniško preganjanje), so na prvem mestu intervencije za izboljšanje ravnanja okolja in pomoč otroku, da obvladuje težke okoliščine in prizadetost zaradi težkih doživetij. Pri otrocih, ki imajo težave predvsem zaradi neskladnosti med svojimi zmogljivostmi in zahtevami okolja, poskušamo prilagoditi zahteve okolja otroku in obenem izboljšati njegovo delovanje. Razvojni odkloni, ki ovirajo šolsko delo, kakršna je disleksija, terjajo korektivne postopke specialnih pedagogov. Otroci s težkimi duševnimi motnjami, kot sta shizofrenija in depresija, pa potrebujejo zdravljenje z zdravili.

Vsebina, oblika in trajanje zdravljenja bodo pri različnih vrstah motenj različni. Največkrat se kombinirajo različni pristopi pomoči in zdravljenja glede na naravo motnje. Pri otroku z motnjo pozornosti in hiperaktivnosti bodo to pojasnjevanje narave motnje otroku in staršem, vedenjsko kognitivna terapija otroka, vaje za boljšo koncentracijo in uspešnejše učenje, za samoobvladovanje, svetovanje staršem, sodelovanje s šolo in morda tudi terapija z zdravili za zmanjševanje hiperaktivnosti in izboljšanje koncentracije. Vsekakor pa je uspešnost zdravljenja in pomoči otroku odvisna

od sodelovanja med vsemi deležniki, pomembnimi za kakovost otrokovega življenja, otrokom, starši, učitelji in mentalno-higienskimi strokovnjaki.

Najbolj razširjen način psihološkega zdravljenja vplivanja v mentalno-higienskih službah je psihoterapija, ki v dobesednem prevodu pomeni zdravljenje duše. Psihoterapija je oblika strokovne pomoči ljudem s težavami, pri kateri je glavno orodje pogovor. Pri majhnih otrocih je v rabi igralna terapija. Če je glavni vzrok otrokovih težav v družinskih odnosih, bo strokovnjak morda predlagal družinsko terapijo, v katero bodo vključeni vsi družinski člani.

Za mnoge starše in učitelje je že seznanjanje z vzroki otrokovih težav, denimo težav otroka z motnjo pozornosti in hiperaktivnostjo, odkritje, ki vodi k razumevanju otroka in ustreznemu ravnanju z njim. Otroku tudi pomaga, če prepozna vzroke svojih težav, če izve, koliko otrok ima podobne težave, da bodo težave, kot je enureza (nočno močenje postelje), s časom prenehale, in druge informacije, ki spremenijo videnje lastne težave. Denimo, otroku po travmatskem doživetju pomaga informacija, da so njegove težave – motnje spanja in strahovi – normalna reakcija na dogodek, ki presega meje običajnih ogrožajočih življenjskih dogodkov, ali »normalna reakcija na nenormalne dogodke«. Informacije, vedenje, razumevanje lahko sami po sebi izboljšujejo otrokovo doživljanje svojih motenj in težav in pozitivno vplivajo na odnos in ravnanje okolja do otroka.

Raba zdravil v zdravljenju duševnih motenj otrok je v porastu. Najbolj razširjena je raba psihostimulansov pri otrocih z motnjo pozornosti in hiperaktivnostjo. Danes se širi tudi raba spletnih načinov pomoči pri odpravljanju ali blaženju nekaterih duševnih ali razvojnih motenj.

V bogatem svetu le kakih 20–30 % otrok, ki bi po mnenju stroke morali prejemati pomoč strokovnjakov, to pomoč prejema. Možni razlogi, zakaj starši ne koristijo strokovnih služb za pomoč svojim otrokom, so različni. Najpogostejši so nepoznavanje delovanja služb in možnosti, ki jih ponujajo službe; neprepoznavanje potrebe po pomoči, neprepoznavanje resnosti problema, trpljenja in ogroženosti otroka; stvarne ovire (finančne, časovne, prevozne, obremenjenost z družinskimi

obveznostmi ...); psihološke ovire pri starših (pomanjkanje energije, depresivnost ...); nezaupanje v službe; strah pred stigmatizacijo družine, staršev. Le malo je staršev, ki ne želijo pomagati otroku. To so predvsem tisti, ki izvajajo nasilje nad otrokom in ga trpinčijo, in tisti, ki se bojijo razkritja družinskega delovanja, ki prizadeva otroka.

Zgodilo se bo tudi, da otroci ne bodo hoteli obiskati strokovnjaka. To bodo predvsem mladostniki z motnjami, ki povzročajo težave svojemu okolju, kot je prestopniško vedenje.

MORDA BO STARŠEM V POMOČ

Ob pojavih in spremembah pri otroku, ki vam vzbujajo skrbi, se najprej pogovarjajte znotraj družine in seveda predvsem z otrokom. Mnoge spremembe so posledica otrokovih neugodnih doživetij, ki so spremljevalka običajnega življenja. Včasih boste razumeli vzroke – denimo otrokove težave ob spremembi šole ali ob razvezi staršev, drugič ne boste vedeli, zakaj je prišlo do sprememb. Nekatere spremembe so posledice biološkega razvoja – denimo vezane na obdobje pubertete. Prvo, kar otrok potrebuje, so vaše razumevanje, podpora in praktična pomoč pri reševanju težav, na primer učno pomoč ali razbremenitev od kakih zunajšolskih obveznosti, vključevanje v prostočasne dejavnosti, ki otroka razveseljujejo in sproščajo. In če vse to ne pomaga, za otroka poiščite pomoč strokovnih služb.

Če vas otrokova različnost v razvoju zaskrbljuje, se najprej posvetujte z otrokovim zdravnikom. Če gre za šolsko težavo, se pogovorite in posvetujte z učiteljico ali šolsko svetovalno delavko.

Pri prizadevanjih za pomoč otroku ne mislite samo na odpravljanje njegovih motenj in izboljšanje njegovega delovanja – predvsem šolskega uspeha, temveč tudi na otrokovo srečo. Danes, ko uspešnosti v šoli pripisujemo tako velik pomen in dejansko je zelo pomembna za otrokovo življenjsko pot, se rado dogaja, da z najboljšimi nameni vlagamo vso energijo v izboljšanje otrokove uspešnosti in spregledamo njegovo potrebo po sprostitvi, zadovoljstvu, varnosti, sreči. Strokovnjaki opozarjajo, da sta otrokovo dobro počutje in psihosocialna dobrobit pomembnejša za kakovost življenja v odrasli dobi kot šolska uspešnost.

KULTURA ŽIVLJENJA – EGOCENTRIZEM ČEZ VSE

V središču prispevka je temeljno (»večno«) vprašanje človeškega obstoja – vprašanje po smislu življenja. Gre za najglobljo bivanjsko (osebno) vprašanje: Ali ima moje življenje kakšen smisel oziroma kaj je smisel mojega obstoja?

IZGUBLJENI KOMPAS SMISLA

Človek v svoji globini najbolj teži po tem, da bi njegovo življenje imelo nek smisel, da bi na jesen svojega življenja lahko dejal, da ni bilo vse zaman, da je za njim ostala neka sled.

Ob tem se skoraj samo od sebe postavi vprašanje, kakšne so posledice, če posameznik tega smisla ne vidi ali ne najde. Ker tovrstno tematiko v največji meri eksplicitno zajema logoterapija oziroma logoteorija, smo se za izhodišče in osnovo obravnavane problematike naslonili na Franklovo (Frankl 2015) logoteoretsko (logoterapevtsko) antropološko naravnavo k spoznavanju in razumevanju človeka, ki posameznika dojema kot telesno, duševno in duhovno bitje.

V nasprotju z notranje osmišljenim, zadovoljnim življenjem in bivanjsko zavarovanostjo (Lukas 2017) vedno več ljudi doživlja notranje občutje nesmisla, ki se kaže v bivanjskem vakuumu, eksistencialni krizi, krizi smisla, noogenih nevrozah, občutku notranje praznine, melanholiji, naveličanosti in zdolgočasenosti, nesamoiniciativnosti, pomanjkanju navdušenja in veselja, anksioznosti, depresiji ipd. Na zunanji vedenjski ravni se to kaže in eksponira v tri simptomatična področja: (1) agresija (fizična in/ali psihična) – do sebe ali do drugega, (2) depresija (proces depresije gre v smeri obupa, zadnja »postaja« pa je samomor) in (3) zasvojenosti (kemične in/ali nekemične – računalnik, telefon, tablica, internet, igre na srečo, splet, računalniške igre, televizija, spolnost, pornografija, socialna omrežja, odnosi, zasvojenost z oblastjo, močjo, grandioznostjo itn.).

V tem smislu govorimo o kulturi življenja. V prispevku »kulturo« pojmujeemo v smislu celotnega

načina življenja – podobno, kot jo razume na primer Raymond Williams (1965 in 1997). Gre za področja kakovosti bivanja, medosebnih odnosov in notranje bivanjske osmišljenosti lastne eksistence. Prispevek prikazuje notranjo povezanost in posledice, ki sledijo iz neosmišljenega in duhovno izpraznjenega življenja, tako na osebni (bivanjski) kot tudi medosebni, družbeni ravni.

V največji meri se eksistencialna kriza oziroma kriza smisla razvije in kaže v teh treh omenjenih področjih. V večini primerov pa ne gre samo za simptome iz enega področja, ampak se v glavnem področja med seboj prekrivajo in ima posameznik težave na več področjih hkrati. Za boljšo ponazoritev navajamo dva primera:

1. Neka mladostnica svoje življenje (posledično tudi sebe) doživlja kot dolgočasno in »brezvezno«, v sebi se čuti notranje prazno in naveličano vsega, ima nizko samopodobo, samozavest in samospoštovanje. Ob tem je anksiozna in depresivna. Da zbeži iz vseh občutij in doživljanj tega tesnobnega, sivega, mračnega in zadušljivega vzdušja, se zateka v svet zasvojenosti, socialnih omrežij, zaslonov (telefona, tablice, računalnika in TV-ja), opiatov (marihuane, alkohola, cigaret, kokaina) idr. K temu se pridruži še samopoškodovanje oziroma fizična agresivnost do sebe (rezanje) in istočasno seveda tudi psihična. Spopada se z bulimijo nervozo. Na ta način se znajde v začaranem krogu, kjer eno dejanje hrani in potencira drugo. Ves čas je v stanju hiperintencije in hiperrefleksije. Nenehno se ukvarja s seboj, svojimi čustvi, doživljanji, kako je kje izpadla, kako so jo drugi dojeli, kako se počuti, kako izgleda ... Je izredno egocentrična/egoistična in v središče celotnega sveta postavlja izključno sebe.

2. Ženska srednjih letih zaradi napačnih življenjskih odločitev in napačnega načina življenja z leti drsi v eksistencialno krizo oziroma krizo smisla. Je neuresničena v svoji ženstvenosti, v odnosih in kot partnerica ter mama. Za prostor dokazovanja in (samo)potrditve si je izbrala službo oziroma kariero. (To je kompenzacija za njeno življenje – biti žena in biti mama.) V pogovoru pove, da svojo identiteto najbolj doživlja v službi, da s partnerjem nimata intimnega (varnega) odnosa, da se družina bolj kot ne rešuje iz leta v leto ter da sama sebe ne vidi (»se ne čuti domače«) v vlogi mame, žene in gospodinje. Na implicitni ravni je zelo jasno razvidno, da je v razbolelih odnosih na vseh ravneh – v družini, med kolegicami in prijateljicami, na delovnem mestu in celo na fitnesu. Z drugimi je vedno nekaj narobe. Spremlja jo občutek grandioznosti, edinstvenosti in večvrednosti od drugih. V službi zato nenehno druge ponižuje in jih dojema kot (potencialne) sovražnike. Nenehno se čuti ogroženo od drugih, obenem pa hlepi po občudovanju drugih in išče zunanjo potrditev. Pravzaprav kaže resne znake odvisnosti od pri-trjevanja, občudovanja in priznavanja drugih. Velikokrat zboli, ker telo ne vzdrži takega pritiska. Komaj čaka konec tedna, da se lahko sprosti na kakšni zabavi ali doma, da »vse skupaj pozabi«. Take »sprostitve« vedno spremlja obilna količina alkohola in drugih opiatov. Velikokrat se čuti anksiozno in zvečer težko zaspi, če pred spanjem ne popije nekaj vina. Veliko časa tudi preživi ob tabličnem računalniku, telefonu in pred računalnikom. Ne prenese tišine in je zelo šibka na področju moralne razsodnosti. Osredotočena je samo na svoje želje in potrebe in je praktično nezmožna ljubiti. Zaradi napačnega načina življenja in napačnih življenjskih odločitev v sebi čuti, da ne dela in živi prav. Globoko v sebi ve, da v življenju ni na tistem mestu, kjer bi morala biti kot žena in kot mama. Da utiša ta glas, mora umetno proizvajati, potencirano in vsem na oči, pozitivno superiorno podobo same sebe. Oblast in moč sta na ta način nadomestilo za pristne in iskrene odnose. Predstavljata konstitutivni del njene identitete in samodoživljanja oziroma samopotrjevanja. Gre za hranjenje lastnega ega, ki velikokrat gre v neslutene višine, ko

človek izgubi stik z realnostjo (ljudmi, okoljem, dogajanjem, življenjem in samim seboj). Človek se spremeni v nekakšno podobo (karikaturu), ki si jo je ustvaril o sebi. Ta podoba pa je pravzaprav sublimacija za pristno življenje. Nenehno nosi razne maske in igra različne vloge (Powell 2000). Holiday (2016) pravi, da je posledica delovanja ega v tem, da uničuje tisto, kar je v življenju pomembno, in le-to nadomešča s tistim, kar ni pomembno. Tudi različne kemične in ne-kemične zasvojenosti (zasvojenost z odnosi, zaslonskim, lastnim egom, grandioznostjo, zagledanostjo vase ipd.) predstavljajo beg iz realnega življenja v nek navidezni, paralelni svet, kjer je ta notranji glas tišji in se da za nekaj ur pozabiti nanj. Njena življenjska naravnost na življenje, svet in ljudi kaže na patološki narcisizem in samoza-dostnost, oholost in nadutost. Velikokrat v sebi čuti globoko žalost, negotovost in strah. Podobno kot v prvem primeru gre za začaran krog, kjer en vedenjski odklon predstavlja hrano za drugega. Zadeva je toliko bolj alarmantna, ker se to dogaja na bivanjski oziroma duhovni ravni. To pomeni, da klasični psihološki/psihoterapevtski pristop, ki se ukvarja zgolj z duševno razsežnostjo, ne bo veliko koristil. Gospa se je znašla v vrtincu, kjer hitrost in globino vrtnica ustvarja sama. Pomeni, da je sama sebi »rabelj«.

Izgubljeni kompas smisla je temeljni problem tako družbe kot posameznika. Tovrstna problematika se zaznava na vseh ravneh človekovega delovanja in posledice se kažejo v: *volji do moči* (lasten kult osebnosti, zaslepljenost z lastno močjo in/ali oblastjo, narcisizem, samouveljavitev, nadutost ipd.), *egoizmu* (občutek grandioznosti, osredotočenost na samega sebe, drugi so sredstvo za zadovoljitev svojih ciljev, želja in potreb, pomemben sem samo JAZ), *konformizmu* in *totalitarizmu* (s pretirano težnjo in hotenjem početi to, kar počnejo drugi, in/ali početi tisto, kar ti drugi hočejo od njega).

Tragično križišče, kjer človek zgreši pot, je tam, kjer pride do zamenjave cilja s sredstvom, kar je še ena značilnost sodobnega duha časa. Na primer denar ni več sredstvo za nekaj ali nekoga, ampak postane cilj, ki predstavlja vpliv, moč in oblast; človek ni več »cilj«, ampak postane sredstvo za nekaj ali za nekoga.

SVOBODA – TEMELJNI PROBLEM SODOBNEGA DUHA ČASA

Svoboda in odgovornost spadata med najbolj problematične »pojme« zahodne kulture. V stroki in znanosti še vedno prevladuje načelo determinizma (Frankl 2015), kar gre v največji meri na škodo človekovega dostojanstva oziroma človeškosti. Ob tem svoboda dobiva drugoten pomen – svoboda kot svobodnjaštvo, samovolja. Pri svobodi tako ne gre za nekaj dobrega, vrednega oziroma za nekaj »višjega«, za nekaj, kar je konstitutivno vezano na odgovornost in vrednote, ampak za svobodnjaštvo/samovoljo – vse je dovoljeno, počnem, kar hočem. Gre za prevrednoteno razumevanje svobode, ki se ne razumeva kot najvišja možnost samouresničevanja človekovega dostojanstva, ampak kot upravičenost do brezmejnosti. In ravno to je »rak rana« sodobne družbe. V tem smislu je Nietzsche (2004) preroško napovedal današnjo dobo kot dobo nihilizma. Uveljavlja se zahteva po absolutni svobodi, obenem pa je človek ujetnik notranje nemoči, krhkosti, razdrobljenosti in notranje neurejenosti. V sebi se čuti notranje praznega in življenjsko neosmišljenega. Slednje potrjuje tudi vsakdanje življenje, še posebej to opazimo med mladimi; današnji človek ni pripravljen na napore, (pre)hitro odneha, se preda, nima vztrajnosti, potrpežljivosti, navdušenja, entuziazma, prehitro popusti pred nasprotovanji in se velikokrat doživlja kot žrtev okolja. Glede na Freuda bi lahko dejali, da je duševno obolel, če za merilo vzamemo znano Freudovo trditev, da se duševno zdravje kaže v sposobnosti dela in ljubezni.

Dostojevski je mislec, ki se je verjetno bolj kot kdor koli drug spoprijel s tem »pojmom« in pripeljal problematiko do konca. Še najbolj je to vidno v znanem delu *Bratje Karamazovi* (Dostojevski 1976). (Na tem mestu je treba spomniti na *Velikega inkvizitorja*, ki omejuje svobodo v imenu sreče ljudi. Kajti prevelike, preširoke svobode ljudje ne prenesejo in jih le-ta dela nesrečne ... Inkvizitor dela v imenu dobrega iz prepričanja, da jih s tem, ko ljudem omeji svobodo, naredi srečnejše – Bog je namreč človeku naložil pretežko breme svobode in odgovornosti ...)

V ozadju problematike svobode je dejansko problem samovolje. V delih Dostojevskega

vidimo osebe, ki živijo in uveljavljajo samovoljo vse tja do vročičnega delirija, do praga smrti in čez. Po mnenju Berdjajeva (2011) je prav vprašanje svobode središče vsega njegovega dela in obenem tudi ključ za pravilno razumevanje njegovih del in njegovega pogleda na svet. Zanimivo je, da skoraj identično kot za Dostojevskega velja tudi za tega velikana filozofije svobode: »Za Berdjajeva je vprašanje, važnejše od vseh, vprašanje o svobodi: kaj je svoboda, od kod izhaja in kako jo uresničiti v življenju. Berdjajev vidi borbo med svobodo in nesvobodo, svetlobo in temò v človeku – v njegovi duši in njegovem življenju, v življenju narodov in človeštva v celoti in prav tako tudi v celotnem svetu in vesolju« (Požar 2000, 15).

Biti človek pomeni biti svoboden. Prav svoboda je konstitutivni element človeškosti. Z izgubo svobode človek izgubi dostojanstvo. Manjša, kot je svoboda, manjše je dostojanstvo. V moči svoje svobode je človek soustvarjalec samega sebe in svojega življenja, svoje kulture. S tem, ko se zave(da), da je svoboden, da sam odloča o svoji »usodi«, čuti tudi teža bremena te odgovornosti – odgovornosti zase in za druge.

Tudi logoterapija (Fabry 1988) se ne vidi v vlogi odjemalca svobode in osebne odgovornosti. Ravno nasprotno, posamezniku poskuša predóčiti njegove možnosti, izbire in odgovornost. Na tem mestu je zelo pomembno, na kar opozarja tudi Berdjajev, da svobode ne smemo enačiti z dobrim, resnico, popolnostjo. Svoboda ima namreč svojo lastno naravo. Zato po njegovem mnenju pomeni vsako istovetenje zanikanje svobode, in s tem priznanje poti prisile in nasilja: »Prisilno dobro ni več dobro, spreminja se v zlo. Svobodno dobro pa, ki je tudi edino dobro, predpostavlja svobodo zla. Tu je tragedija svobode, ki jo je do dna raziskal in spoznal Dostojevski« (Berdjajev 2011, 65). Gre za samovoljo in uporniško svobodo, ki človeka vedno vodita v resignacijo in dekadenco. V delih Dostojevskega je veliko oseb, ki jih samovolja pripelje do osebnostnega propada. Ta proces osebnostne dedakence se še posebej nazorno vidi pri Kirilovu v »veliki knjigi jeze«, kot je delo *Besi* označil Ruski kritik Volinski (Dostojevskij, 1919).

V romanu se Dostojevski veliko »ukvarja« z ateizmom in materialističnim socializmom. Kirilov

(*Besi*) v potrditev svoje »ideje« uniči samega sebe. Podobno kot Raskolnikov človeštvo razdeli v dve kasti (navadni in gospodarji). Sebe šteje med »gospodarje« in ta višja kasta je absolutno svobodna (*maxima* samovolje). Največji dokaz večvrednosti in absolutne svobode je po njegovem mnenju samomor. Tisti, ki je sposoben preseči strah pred smrtjo, preseže samega Boga (ki je izmislek človeštva prav zaradi tega strahu) oziroma samega sebe postavi na njegovo mesto. Ateizem Kirilova preko absolutne svobode, ki izvira iz zavrnitve Boga in vodi v popačeno samovoljo (če ni Boga, je človek absolutno svoboden; »če ni Boga, je vse dovoljeno«), pripelje do samomora. Popolna svoboda bo zanj takrat, ko bo vseeno, živeti ali ne živeti.

Na tej točki zasledimo paradoks – prav v dokončni uveljavitvi samovolje vidi Kirilov rešitev, ki je absolutna svoboda. Absolutna svoboda ali vrhunec samovolje pa je v popolni ravnodušnosti do življenja in smrti. Kirilov nadaljuje in razvije svojo idejo do konca: »Kdor želi največje svobode, mora imeti pogum, ubiti se. Le kdor se upa ubiti, ta je spoznal skrivnost prevare. /.../ Kdor se upa in more ubiti, je bog« (Dostojevskij 1919, 126). Njegova načelna, razumska odločitev za smrt je naravnost strašljiva, saj jo ima celo za dolžnost. To, kar bi imel Nietzsche za največje strahopetstvo, ima Kirilov za največji pogum. Cilj pa je pri obeh enak – največja možna svoboda. Tik pred smrtjo, v pogovoru s Pjotrom Stepanovičem, njegov punt doseže vrhunec: »Ako je Bog, je vsa volja njegova, in po njegovi volji jaz ne morem. Ako ga ni, je vsa volja moja, in moja dolžnost je pokazati svojo prosto voljo. /.../ Moja dolžnost je ustreliti se, zakaj središče moje proste volje je v tem, da ubijem samega sebe. – Saj se vendar ne ubijete edini na svetu; samomorivcev je mnogo. – Z vzrokom. Toda brez vsakega vzroka, radi gole proste volje – takšen sem jaz edini. /.../ Atribut mojega božanstva je prosta volja! To je vse, s čimer morem v glavni točki pokazati svojo nepokorščino in svojo novo, strašno svobodo. Zakaj strašna je neizmerno. Ubijem se v dokaz svoje nepokorščine in svoje nove, strašne svobode!« (Dostojevskij 1919, 692–695).

Na nek način se to ujema tudi z znano Sartrovo (1952) idejo ateističnega eksistencializma, da je dovoljeno vse, če je dovoljen samomor. Zato je

povsem jasno, zakaj je za Sartra predpogoj za človekovo najvišjo stopnjo svobode, samouresničitve in dostojanstva ateizem. V tem smislu kakršna koli transcendenca posamezniku odvzema svobodo in dostojanstvo. Pri Kirilovu je na izredno koncizen in vehementno eksistencialno-psihološki način nazorno prikazana pot, kako se svoboda spreminja v samovoljo, samovolja pa v radikalno samopotrjevanje, egocentričnost in na koncu v propad človeka.

SAMOVOLJA – PROPAD ČLOVEKA

Človek deluje in se odloča na podlagi notranjih gonov, »sil«, mehanizmov, zunanjih pogojev, zavesti, pričakovanj, osebnih nazorov ... S tega vidika lahko govorimo o pogojni svobodi, o svobodi, ki ni absolutna (lat. *absolvere*; *absolvō* 'pustiti, od-vezati') in ni neodvisna. Vprašanje, ki se tukaj poraja, je, v kolikšni meri je človek svoboden oziroma v kolikšni meri ta pogojna svoboda vpliva na kakovost posameznikovih dejanj. Ko govorimo o svobodi, obenem govorimo tudi o človekovem delovanju. Kakor hitro pa govorimo o področju človekovega delovanja, govorimo o etiki. Etika je veda, ki se ukvarja s tem, kaj je prav in kaj je narobe, kaj je dobro in kaj je slabo, kaj je dobro in kaj je boljše. Prav ta moralni oziroma etični zakon, ki je v vsakem posamezniku že vrojen, je čudil Immanuela Kanta: »Dve stvari navdajata čud z vselej novim in naraščajočim občudovanjem in strahospoštovanjem, čim pogosteje in vztrajneje se razmišljanje z njima ukvarja: *zvezdnato nebo nad menoj in moralni zakon v meni*« (Kant 2003, 186).

Fenomenološko gledano je svoboda istočasno dar in breme. Posamezniku omogoča samolastno kreiranje lastne eksistence, obenem pa od človeka terja nenehne odločitve, in s tem prevzem odgovornosti za svoja dejanja in življenje. Pri osebnih odločitvah je vsak človek v bistvu svoboden, kar pomeni, da je za svoja dejanja in odločitve odgovoren – posledice so osebne zasluge ali krivda. Lahko rečemo, da gre za notranje razpolaganje s samim seboj oziroma za »razpolaganje« s svojo duhovno razsežnostjo.

Temeljni označbi duhovne razsežnosti sta človekova svoboda in osebna odgovornost. Ni vseeno, kaj človek v življenju počne, za kaj se odloča, za kaj si prizadeva, kakšne so njegove vrednote,

po katerih se ravna, kakšna je njegova notranja naravnost na nespremenljive okoliščine (pozitivne ali negativne) ipd. S tem ko je človek svoboden, je tudi odgovoren. Pomeni, da za svoja dejanja sprejema odgovornost oziroma pripadajoče posledice. Še več, odgovornost pomeni tudi odgovarjati za »stvari«, ki bi jih moral narediti, pa jih nisem. Upoštevajoč povedano, logoterapija (Fizzotti 2007) med drugim raziskuje, kakšne so posledice načina udejanjanja svobode in odgovornosti v življenju – v kvalitativnem smislu. Številne raziskave (Frankl 2004) so pokazale, da prav način življenja oziroma človekove osebne odločitve (ali pa neodločitve) imajo neposreden (ključen) vpliv na duševno zdravje, kakovost življenja, medosebne odnose in osmišljeno življenje.

Učni sistem logoterapije (Frankl 2015) temelji na treh stebrih: svobodni volji, volji do smisla in smislu življenja. Človek hoče smisel, po njem hrepeni in si ga želi, vendar to ni dovolj. Pomembni sta tudi odgovornost in človekova svobodna volja, da lahko (odgovorno) odgovori na nalogo, ki mu jo postavlja življenje v točno določenem trenutku in v točno določenih razmerah. S tem, ko odgovori na nalogo, sprejme odgovornost za posledice svojih dejanj in odločitev, ki so lahko pozitivne ali negativne; kot smo že omenili, posledice so osebne zasluge ali krivda.

Osnovna motivacija v človekovi duhovni razsežnosti je *volja do smisla* (Frankl 2015), ki pomeni, da je človek vedno usmerjen proti nečemu oziroma proti nekomu. Po osnovnem načelu logoterapije je človekovo najgloblje hrepenenje ali človekova temeljna notranja dinamična sila *volja do smisla*. Človek je bitje, ki samega sebe presega, kar je bistvo človeške eksistence. Ravno *volja do smisla* človeka usmerja na pot zadovoljnega, izpolnjenega in osmišljenega življenja, katerega predpogoj je prav usmerjenost k nečemu ali nekomu. Frankl je to nazorno razložil na javnem predavanju (uvod) v okviru XIV. mednarodnega kongresa za filozofijo na Dunaju leta 1968: »Tisto, s čimer je človek najgloblje in do konca prežet, ni niti volja do moči niti volja do ugodja, temveč je volja do smisla. In prav zaradi svoje volje do smisla si človek prizadeva najti smisel in ga izpolniti, pa tudi srečati drugo človeško bit v obliki nekega

ti (in Form eines Du) in jo ljubiti. Oboje, tako izpolnitev kot srečanje, daje človeku *razlog* za srečo in ugodje. Pri nevrotikih pa je to prvotno stremenje takorekoč ukrivljeno v *neposredno* prizadevanje za srečo, v voljo do ugodja. Namesto da bi ugodje ostalo to, kar mora biti, če naj do njega sploh pride, namreč učinek (stranski učinek izpolnitve smisla in srečanja druge biti), postane cilj posiljene namere, pretirane namere. S pretirano namero pa je neločljivo povezana tudi pretirana pozornost. Ugodje postane edina vsebina in edini predmet pozornosti. Vendar bolj kot si nevrotični človek prizadeva za ugodje, bolj izgublja izpred oči *razlog* zanj – in učinek »ugodje« se ne more več pojaviti. Bolj kot je nekomu do ugodja, bolj ga to hkrati že mineva. /.../ Volja do ugodja oziroma volja do moči se izoblikujeta šele takrat, ko je volja do smisla frustrirana; z drugimi besedami, tako načelo ugodja kot želja po uveljavitvi sta nevrotični motivaciji« (Frankl 2005, 76–77).

KULTURA ŽIVLJENJA – EGOCENTRIZEM ČEZ VSE

Gledano z vidika logoterapije je življenje naloga, ki jo je treba izpolniti in nanjo odgovorno odgovoriti. Gre za *kulturo življenja* na dveh ravneh: (1) na bivanjski, osebni ravni in (2) na družbeni, socialni ravni. Poglavitna dolžnost ni, da posameznik samega sebe uresniči, ampak da izpolni vsakokratni smisel, ki ga predenj postavlja življenje v določeni situaciji in trenutku. Če posameznik smisla ne izpolnjuje, le-to vodi do eksistencialne krize in krize smisla (Fizzotti 2007). Posledica eksistencialne krize je frustrirana volja do smisla (Frankl 1994, 77–88); šele takrat začnejo prihajati v ospredje volja do užitka, volja do ugodja, volja do moči ..., ki vedno bolj vpliva(jo) na človekovo delovanje in kulturo življenja. Frankl pravi: »Samo, če je kdo prikrajšan za prvotno skrb zaradi izpolnitve smisla, si bodisi prizadeva za uživanje ali je zadovoljen z močjo« (Frankl 1994, 86). Torej, šele ko je volja do smisla frustrirana, jo nadomesti volja do užitka in volja do moči.

Ključnega pomena je prav to: te motivacije so dejansko odklon od normalne motivacijske usmeritve, ki je volja do smisla. Gre za patološke oziroma nevrotične motivacije v človekovem delovanju. Posledice, če posameznik življenjskega smisla

ne udejanja, so različne in mnogovrstne. V največji meri pa se manifestirajo preko postopnega procesa spreminjanja svobode v samovoljo, samovolja pa v vedno bolj radikalno samopotrjevanje, egocentričnost, hedonizem, rigidnost duha in druge patološke oblike vedenja, ki iz tega izvirajo – in ki so šele posledica samovolje, eksistencialne krize in krize smisla. Hedonistična naravnost na življenje, kjer vladata načelo užitka in moči, skoraj neizpodbitno vodi v etični nihilizem, splošno bivanjsko dezorientacijo in eksistencialno frustracijo. Na ta način pride do pojava *noogenih nevroz* (Lukas 2017), ki jih stroka še vedno premalo pozna in posledično tudi ne upošteva. Velikokrat se ukvarja samo z indikatorji in ne z vzrokom. Posledice eksistencialne krize so številne: razveze, ranjeni odnosi, različne vrste zasvojenosti, agresija, depresija, povzpetništvo, želja po hitro dosegljivih ciljih, borba za denar, položaj, oblast, prestiž, egoizem, subjektivizem, osamljenost, napačna vzgoja, čustvena otopelost, melanholija, apatija, samomori ...

Za izvor bivanjske praznote ponuja Frankl kratko in jedrnato razlago: »V nasprotju z živaljo človeku noben nagon ne ukazuje, kaj mora početi, in v nasprotju z včerajšnjim človekom današnjemu človeku nobena tradicija ne narekuje več, kaj naj bi počel. Ker ne ve niti, kaj mora, niti, kaj naj bi počel, človek nekako ne ve več, kaj hoče. In tako hoče početi le tisto, kar počnejo drugi – konformizem! Ali pa počne le tisto, kar hočejo drugi – kar ti drugi hočejo *od njega* – totalitarizem« (Frankl 2005, 109). Človek je dejansko na begu pred samim seboj, v sebi čuti notranjo praznino, vendar se z njo ne sooči, ampak od nje beži. Brezciljno vrvenje in nenehno hitenje kažeta prav na to. Iz tega vidika gre za človeka, ki je svoje življenje zreduciral zgolj na produktivnost, nenehno rast in funkcionalnost – *homo faber*.

Povsem jasno je, da je za tako kulturo življenja (tako na osebni kot na družbeni ravni) predpogoj sebe dati vedno in povsod na prvo mesto. Prav zaradi tega je egocentrizem osnovni problem zahodne kulture. Sodobni človek je osredotočen samo nase, vidi samo svoje želje in potrebe, drugi in družba so zgolj sredstvo za zadovoljitev njegovih ciljev, lastna grandioznost predstavlja osnovni občutek samodoživljanja in mero samopodobe ter

»nezavedno« hrano za rigidnega in izpraznjenega duha. Da utiša notranji glas, mora okolico nujno prepričati o svoji pomembnosti in superiorni podobi samega sebe, oblast in moč predstavljata sofisticirano sublimacijo (nadomestilo) za neosmišljeno, notranje puščobno in zgrešeno življenje. To masko pristnega življenja bi lahko primerjali s kisikovo bombo potapljača v globinah morja. Brez kisikove bombe je potop kratek in plitek. Odstranitev maske v svoji notranjosti doživlja enako panično kot potapljač med potopom v globinah morja, če bi mu kdo skušal odstraniti kisikovo bombo. Prav zaradi tega je povsem jasno, kar je pravzaprav znan psihološki pojav, zakaj je ogrožen ego tako zelo nevaren. Predstavlja namreč eno najnevarnejših sil na svetu, kar omenja tudi Holiday v svojem delu z naslovom *Ego je naš Sovražnik* (*Ego is the Enemy*). Ogrožen ego je sposoben iti preko vsega in vsakogar ne glede na ceno. Storil bo vse, kar je potrebno, da bo zavaroval svojo masko, ki si jo je nadel pred svetom, in svoj ego. Za njega v največji meri velja znan rek Machiavellija, da cilj posvečuje sredstva. Tovrstno ravnanje človek povsem racionalno (razumsko) utemlji in opraviči; najprej pred samim seboj, nato še pred drugimi. V ozadju egocentričnosti je pravzaprav nekakšen kult racionalizma. *Racio* oziroma razum je v tem smislu zadnja in najvišja presojevalna instanca vseh dejanj in ravnanj. Zato ne čudi, da je na vodilnih mestih, tako v politiki kot različnih organizacijah, toliko narcisistično patoloških osebnosti: »Zaradi kulta racionalnosti na vodilna mesta pogosto napredujejo narcisistične osebnosti; takšni ljudje morajo nastopati in se postavljati na ogled, da bi bili deležni odobravanja, naklonjenosti in strinjanja, ker poskušajo z močjo in uspehom kompenzirati šibko samospoštovanje, značilno za tiste, ki zmorejo najti svojo identiteto samo v zunanjem priznanju« (Galimberti 2015, 132). Dolgoročno ta narcisistični ego posameznika zaslepi celo v takšni meri, da uniči ne samo samega sebe, ampak tudi vse tisto, kar je imel rad. Celotna kultura življenja je za egocentrično naravnanega človeka zvedena na samo en pojem, in to je »jaz«.

Vidimo, da je izgubljeni kompas smisla dejansko osnovni problem tako družbe kot posameznika. Njegove posledice se na eksistencialni ravni kažejo

v pravkar opisanem, na vedenjski ravni pa v že naštetih treh simptomatičnih področjih (agresija, depresija in različne zasvojenosti). Poleg tega kaže na krizo smisla sodobnega človeka in posledično tudi krizo smisla celotnega »razvitega« sveta in njegove kulture življenja. S tem je zajeta pravzaprav celotna problematika sodobnega človeka in družbe.

Cilj življenja gotovo ni samo v tem, da se življenje zgolj nekako *preživi*, ampak da se ga, in predvsem to, osmišljeno *odživi*. Ni enako življenje živeti ali življenje *preživeti*. Ali kot na začetku svojega pomembnega dela *Volja do smisla* Frankl navaja besede Alberta Einsteina: »Človek, ki ima svoje življenje za nesmiselno, ni samo nesrečen, ampak je komaj sposoben za življenje« (Frankl 1994, 50).

Tako Williamsovi paradigmi razumevanja kulture kot sodobni kulturni formaciji je treba dodati še eno dimenzijo, in sicer dimenzijo smisla oziroma dimenzijo duha (v prvi vrsti v znanstveno-antropološkem smislu). Brez te dimenzije ni mogoče razmišljati in delovati v smeri celovitosti obravnave omenjenega problema. Človekovo dostojanstvo in njegove pravice je mogoče zavarovati in v celoti ohranjati edino v upoštevanju človeka kot edinstvene nedeljive celote telesne, duševne in duhovne razsežnosti. Namesto o kulturni formaciji bi bilo treba govoriti o kulturni *re-formaciji* in namesto o novem humanizmu je treba govoriti o *re-humanizaciji* humanizma. Kajti ne obstaja noben *nov* humanizem, ki bi ga bilo treba na novo odkriti oziroma vzpostaviti. Težava je v tem, da se je humanistika zreducirala samo na določene aspekte življenja in človeka. V tem okviru govorimo o redukcionizmu, determinizmu, racionalizmu, patologizmu, nihilizmu in pandeterminizmu. Prav to je »znanstvena« osnova, na podlagi katere se na človeka gleda kot na nekakšen mehanizem nezavednih gonov in nagonov. Zaradi tega se racionalno lahko upraviči, da je človek lahko tudi sredstvo in

ne cilj z vsem pripadajočim dostojanstvom. Zato je humanizem treba očistiti in prečistiti vseh teh stranpoti in mu povrniti človeškost. Samo na podlagi te vrnitve človeškosti v jedro humanistike se lahko gradi celostna kultura sodobnega človeka in družbe.

(Celoten prispevek je bil objavljen in predstavljen na 6. znanstveni konferenci z mednarodno udeležbo: *Za človeka gre – izzivi za znanost in izobraževanje*, 9.–10. marec 2018.)

LITERATURA

- Berdjajev, Nikolaj. *Svetovni nazor Dostojevskega*. Celje: Mohorjeva družba, 2011.
- Dostojevski, Fedor Mihajlovič. *Bratje Karamazovi*. Zv. 1–3. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1976.
- Dostojevskij, Fedor Mihajlovič. *Besi*. Ljubljana: Tiskovna založba, 1919.
- Fabry, Joseph B. *Guideposts to meaning. Discovering What Really Matters*. Oakland: New Harbinger Publications, 1988.
- Fizzotti, Eugenio. *Il senso come terapia. Fondamenti teorico-clinici della logoterapia di Victor E. Frankl*. Milano: FrancoAngeli, 2007.
- Frankl, Viktor E. *Preslišani krik po smislu. Psihoterapija in humanizem*. Celje: Mohorjeva družba, 2016.
- Frankl, Viktor E. *Zdravnik in duša*. Celje: Mohorjeva družba, 2015.
- Frankl, Viktor E. *Človek pred vprašanjem o smislu*. Ljubljana: Pasadena, 2005.
- Frankl, Viktor E. *On the Theory and Therapy of Mental Disorders – An Introduction to Logotherapy and Existential Analysis*. New York: Taylor & Francis Group, 2004.
- Frankl, Viktor E. *Volja do smisla*. Celje: Mohorjeva družba, 1994.
- Frankl, Viktor E. *Der unbewusste Gott*. München: Kösel-Verlag, 1985.
- Holiday, Ryan. *Ego is the Enemy: The Fight to Master Our Greatest Opponent*. New York: Portfolio, Penguin, 2016.
- Galimberti, Umberto. *Miti našega časa*. Ljubljana: Modrijan, 2015.
- Kant, Immanuel. *Kritika čistoga uma*. Beograd: Dereta, 2003.
- Lukas, Elisabeth. *Osnove logoterapije. Človeška podoba in metode*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2017.
- Nietzsche, Friedrich. *Volja do moči*. Ljubljana: Slovenska matica, 2004.
- Powell, John. *Zakaj se ti bojim povedati, kdo sem*. Ljubljana: Župnijski urad Dravlje, 2000.
- Požar, Pavel. *Duh in svoboda. Pojmovanje svobode v delu Nikolaja Berdjajeva*. Maribor: Obzorja, 2000.
- Sartre, Jean-Paul. *L'existentialisme est un humanisme*. Pariz: Nagel, 1952.
- Williams, Raymond. *Navadna kultura*. Izbrani spisi. Ljubljana: Studia Humanitatis, 1997.
- Williams, Raymond. *The Long revolution*. Harmondsworth (Victoria): Penguin Books, 1965.

O DENARJU, KI GA NE VIDIMO

Ali je pred nami nova spletno denarna revolucija?

Če so bile še pred kratkim kripto valute domena računalniških zanesenjakov, se danes o njih govori skoraj za vsakim vogalom, a velika večina teh, ki o njih govori, je prepričanih, da so pravi strokovnjaki. Mednje se prav gotovo ne prišteva pisec tega besedila, ki pa je o kripto svetu vendarle takole za vogalom pa morda še kje kaj malega slišal.

KOLIKO JE VREDEN DENAR?

Znanec (po izobrazbi izučen ekonomist) mi je razložil, da nas večina živi v veliki zmoti. V rokah je podržal stoevrski bankovec in me vprašal, koliko je vreden. »Ja, menda sto evrov,« sem mu odgovoril. Nato je vprašal drugače: »Koliko je za njega dala Evropska centralna banka?« Ups. Tega pa ne vem. Pa saj nima veze. Sto evrov je sto evrov. »No, koliko?« je podrezal naprej. »Ne vem natančno.« Če malo pomislim – gre za nekoliko boljši papir, vodni tisk, zaščito, morda tudi vrvico iz žlahtne kovine. »Ne več kot 5 evrov, najverjetneje še manj,« me je prehitel z odgovorom. Od kod neki potem, ko ga dajo na plano iz sefov, pridobi več kot 95 % vrednosti. Očitno smo se ali so se tako dogovorili. Če je nekaj uporabno in je znamka, ima določeno vrednost. Odvisno tudi od povpraševanja in ponudbe. Takoj se mi je postavilo vprašanje, ali podobno velja tudi za kripto valute. Kaj sploh določa vrednost denarju? In kdo pobira smetano? Ali bodo kripto valute obdržale vrednost? Če bodo, zakaj?

KAJ SPLOH JE »KRIPTO« DENAR?

Da ga ne moremo prijati v roke, je vsem jasno. Kripto denarja ni v oprijemljivi obliki. Obstaja samo znotraj elektronskega sveta povezanih računalnikov ali skrit na posebnih ključkih, ki jih imenujemo fizične elektronske denarnice. Naj mi poznavalci ne zamerijo poenostavitve.

Vse, kar povezuje več kot dva tisoč različnih kripto kovancev, je tehnologija verige blokov (*block-chain*). Nekateri jo imenujejo tudi »javna knjiga«, v kateri se beležijo transakcije v kronološkem vrstnem redu. Ta nova tehnologija omogoča pametne

pogodbe. Uporabna je tudi za volilne sezname, saj onemogoča ponarejanje. Z njeno pomočjo bo mogoče celo trgovati z električno energijo in še čim. Veliko znanja imamo tudi v Sloveniji, ki velja za eno najrazvitejših na tem področju.

Na tej osnovi torej delujejo kripto valute. Med njimi je kar nekaj razlik. Seveda je tehnologija verige blokov z leti napredovala in novejša valute omogočajo bistveno hitrejša prenosa kot stare.

Z najbolj znano kripto valuto Bitcoin lahko kupujete na nekaj deset tisoč mestih. Druge kripto valute so uporabne na posameznih spletnih platformah za izmenjavo določenih proizvodov in uslug. Nekatera podjetja, ki izdajajo kripto valute, imajo v svojem ekosistemu tudi platformo za trgovino. Ena večjih povezuje več kot 70.000 podjetij in posameznikov.

Veliko je govora tudi o »naložbah« v kripto valute. Dobiček je seveda odvisen od tega, kdaj je kdo kripto kovance kupil ali jih začel rudariti. Je pa to podobno stavnici, kjer večina izgubi.

NE RUDARITE, KUPUJTE IN TRGUJTE NA LASTNO PEST!

Razen seveda, če ste strokovnjak na tem področju. Za vse druge je najbolje, da se o vstopu v kripto svet prej zelo natančno pozanimajo in poučijo. Zakaj sploh želijo imeti kripto valute in kakšen je njihov cilj. Treba je biti posebej previden. Med različnimi kripto kovanci je nekaj zagotovo ponarejenih, nekateri niti začeli ne bodo s projektom, drugi bodo zelo resno zagrabili, a trg njihovega izdelka ali usluge ne bo sprejel, nekateri pa bodo uspeli. V naslednjih letih nekatera velika podjetja napovedujejo vstop v kripto svet, nacionalne kripto valute pa napovedujejo celo nekatere države. Svet bodo v prihodnosti skoraj zagotovo oblikovale tudi kripto valute. Vprašanje je le, ali želimo biti del tega sveta že zdaj, ko je v začetni fazi, ali se bomo pridružili šele takrat, ko bo to samo po sebi umevno. Razlika bo za nekatere kripto valute taka, kot če bi kupili delnico Appli ali Tesle takoj na začetku ali danes.

RAZSEŽNOSTI REVOLUCIONARNE REPRESIJE NA SLOVENSKEM IN ODMEVI PO DEMOKRATIZACIJI IN OSAMOSVOJITVI

Zametki revolucionarnega nasilja na Slovenskem so nastali leta 1941. Tajna ustanovitve Varnostnoobveščevalne službe (VOS) v avgustu 1941, skrivne organizacije, ki so jo sestavljali samo člani KP in komunistične mladinske organizacije SKOJ, pomeni prvo revolucionarno dejanje.

VOS je bila izvršni organ partije, ki je prevzel likvidacije, torej kaznovanja in usmrtitve partiji neprijetnih Slovencev. Vosovci so bili povezani v konspirativne morilske trojke, ki jih je partija izurila po skrbno načrtovani infiltraciji v predvojno množično organizacijo telovadnih društev Sokoli. V komsomolsko vzgojo v Sokolu je bilo vključenih več kot 250 otrok, ki so na izletih v skrivnih trojках sodelovali v igri – lov na lisico. Med njimi je partija pozneje rekrutirala vosovce. Čeprav OF nad to službo ni imel nobenih pristojnosti, odgovorna je bila le centralnemu komiteju KPS, so jo lažno prikazovali kot VOS OF. Po stališču Vrhovnega (Ips 62/95-4) in Ustavnega sodišča (Up-133-96) »Varnostno obveščevalna služba, ki je v času druge svetovne vojne izvajala tako imenovane likvidacije oseb, ni bila sodišče, zato so tudi njene odločitve o usmrtitvi osebe izraz samovolje in nimajo pravne narave kazenske sodbe.«

Ustavno sodišče v U-I-248/96, § 16 poudarja, da v Sloveniji obdobje po 9. maju 1945 ni bilo začetek svobodnega demokratičnega reda in resnične osvoboditve. Do vzpostavitve svobodne družbene ureditve je v Sloveniji prišlo šele leta 1990 po prvih svobodnih volitvah v večstrankarski parlament.

Po prevzemu oblasti po koncu vojne je revolucionarno nasilje dobilo nove razsežnosti. Prevzem oblasti je temeljil na ustrahovanju ljudi, skratka začel se je revolucionarni teror. Britanski konzul Leonard A. Scopes iz Ljubljane poroča: »Namen procesov je bil ustrahovati ljudi. Likvidacija vse

potencialne opozicije s psevdouridničnimi metodami se nadaljuje.«

Minister za pravosodje dr. Jože Pokorn je takoj po prihodu v Ljubljano postavil v sodišča, notarsko in odvetniško zbornico upravitelje ali delegate in začel se je postopek likvidacije teh ustanov.

Večina sodnikov je 9. maja 1945 izgubila službo. Taka usoda je tedaj doletela med drugim tudi uglednega sodnika, znanega olimpijca Leona Štuklja. Vse preostale sodnike je nova oblast začela sistematično prevzgajati. V Sloveniji je to nalogo prevzelo Ministrstvo za pravosodje Ljudske Republike Slovenije, ki je začelo z organiziranjem sektorskih konferenc. To so bile konference s predsedniki sodišč, in sicer posebej za Vrhovno in okrožna oziroma okrajna sodišča. 11. in 12. januarja 1946 je bila konferenca o sodstvu, ki jo je sklicalo Zvezno ministrstvo za pravosodje. Sodnikom so razložili naloge sodstva: »Sodišča naj bodo bič v rokah ljudstva.«

Pisarna glavnega javnega tožilca Vita Kraigherja je prepisala prevod kazenskega zakonika Ruske SFSR v toliko izvodih, da je vsak javni tožilec dobil svojega.

Sodno politiko je usmerjalo slovensko javno tožilstvo. Sodišča so izrekala visoke kazni, postopki so bili kratki in izjemno hitri. Partijski veljak Kardelj je 4. decembra 1945 izrekel več pripomb glede sodstva, kajti »sodišča morajo soditi, kakor hoče partija. Na sodišču mora biti Ozna.« Zaupniška mreža tajne policije je leta 1949 štela kar 33.000 sodelavcev. Na ta način se je tudi po vojni nadaljevala državljanska vojna.

Za razumevanje vloge slovenske Ozne oziroma Udbe je pomenljivo novejšo pričevanje sodobnika Zdenka Roterja, visoko uvrščenega v tej službi, da so njeni člani sodelovali v »likvidacijski« skupini za izvajanje množičnih pobojev v letih 1945 in 1946. To skupino eksekutorjev je določil sam načelnik Ozne generalmajor Ivan Maček. Oficirji slovenske Udbe so bili v vodstvu ubijalske skupine, ki so jo sicer sestavljali spet izbrani častniki rednih vojaških enot različnih narodnosti.

Vrhovno sodišče v sodbi I Ips 187/98 z dne 23. 5. 2002 ugotavlja, da je danes znano, da je »nekdanja tajna policija, znana pod imenom Udbe tudi sama organizirala razne kriminalne aktivnosti, jih načrtno izživala, pa tudi konstruirala obstoj kaznivih dejanj in odgovornosti zanje. V ta namen je tudi falzificirala, fabricirala ali podtikala obremenilne dokaze. Žrtve takšne aktivnosti, praviloma politični nasprotniki ali drugače misleči v obdobju takratnega režima praviloma niso imeli možnosti razkritja konstruktov Udbe in rehabilitacije.« Sodišča so morala o svojem delu redno poročati tudi okrajnim ljudskim odborom.

Pomembno vlogo v povojnem času, vse do leta 1951, so imeli sodniki laiki. Potem ko so v letu 1945 zaradi premilega sojenja v Ljubljani odpoklicali štiri sodnike, so na predlog člana mestne skupščine Leopolda Kreseta, krojača iz Ljubljane, izvolili naslednje sodnike laike: študent Gregor Zalar je postal sodnik okrajnega sodišča, novi sodniki okrožnega sodišča pa Ivan Racek (delavec), Ludvik Slosar (mizar), Ludvik Jezeršek (uradnik), Ivan Puc (krojač) in Alojz Bukovec (kapetan J[ugoslovanske] A[rmade]). Zamenjali so tudi 25 sodnikov prisednikov in izvolili 24 novih s prej preverjenimi karakteristikami.

Institucija sodnikov laikov se je zaradi čiščenja v sodstvu in na pobudo CK KPS s časom še okrepila, ker je primanjkovalo politično ustreznih strokovnjakov. Predsedstvo SNOS je okrepilo tudi Vrhovno sodišče Slovenije in mu 18. decembra 1945 dodalo še novega podpredsednika, dr. Helija Modica, in člane Jožeta Dolinška, pravnika iz Trbovelj, Antona Dolinška, delavca iz Ljubljane, Ančko Hafner, delavko iz Kranja, dr. Frana Novaka, zdravnika, in Toneta Hafnerja, kmeta iz Ljubljane. Javni tožilec Stante pa je konec januarja 1946 poročal, da so se razmere v sodstvu izboljšale zaradi učinkov množičnih akcij, propagande dnevnega tiska in odstavitve sodnikov.

Sodišča so, po sovjetskem vzoru, postala voljeni organ državne oblasti in popolnoma odvisna od državnega dogajanja. Na vseh sodiščih so bile organizirane partijske celice, ki so prirejale redne konference. Na partijski konferenci pravosodnih ustanov 21. februarja 1952 v Ljubljani je minister za notranje zadeve Boris Kraigher poudaril, da je treba »gledati na to konferenco s stališča politične vloge Partije v sodstvu«. Na isti konferenci je nastopil tudi tedanji javni tožilec LRS Mitja Ribičič z naslednjimi stališči: »Samo v naši državi je mogoče govoriti o razrednem poreklu sodišč. Zato bi morali biti osnovni principi v tem, da se sodišča dnevno povezujejo z našimi političnimi forumi /.../ Partijske organizacije morajo skrbeti za to, da se doseže čimbolj ažurno in efektivno kaznovanje. Dejstvo je, da če ne udarimo krepko po tistih področjih, kjer se sovražnik pojavlja, se pojavlja vse polno drugih takih in podobnih primerov.«

Zaključno besedo k delu konference je podal sekretar osnovne partijske organizacije pri Vrhovnem sodišču LRS Lojze Piškur: »Partija se mora zelo brigati za to, kakšno je delo sodišč, kako sodišče vodi borbo za socializem in da ne more biti partijski organizaciji še manj pa članom Partije vseeno, kako se sprovaja linija Partije v tako važni ustanovi kot so ljudska sodišča. Gotovo je, da del partijske organizacije ne more v kakršni koli smeri ogroziti neodvisnosti sodišč, če bo ta zasledovala, ali sodišče izvaja osnovno nalogo, ki mu je postavljena: Borbo proti razrednemu sovražniku« [podčrtano v originalu].

Najznačilnejše oblike povojne represije so bile poleg množičnih protipravnih odvzemov življenja naslednje: ustanavljanje koncentracijskih taborišč in taborišč za prisilno delo, odvzem svobode in premoženja, montirani sodni procesi in politični procesi proti podjetnikom, kmetom, cerkvi in duhovnikom. Množično so politični sodni procesi potekali od konca vojne 1945 do začetka petdesetih let.

Posebno klavno obeležje povojnega obdobja pomeni izjemno visoko število žensk v različnih zaporih. V zaporih je običajno do 5 % žensk, če se ta odstotek znatno zviša, pride v mednarodnem okolju do alarma. V Sloveniji je bilo še leta 1948 zaprtih 17.256 oseb, 14.036 moških (81,34 %) in 3.220 žensk (18,66 %). V letu 1949 je bilo zaprtih 3.018 oseb, 2.376 moških (78,72 %) in 642 žensk (21,27 %). V tem letu

je prišlo tudi do novih tako imenovanih delovnih skupin za prestajanje kazni družbeno koristnega dela, ki v tem številu zaprtih oseb niso vključene. To je bilo tudi znano žensko delovno taborišče Ferdreng. V letu 1950 je bilo zaprtih 2.120 oseb, 1.658 moških (78,20 %) in 462 žensk (21,80 %).

Manj znana je povojna upravna kazenska oblastna represija. Iz dosedanjega prikaza je razviden tedanji povojni čas revolucionarnega nasilja in strahovlade, ki ga je partija potrebovala za osvojitve svoje oblasti in za njeno utrditev. Zaradi pritiskov iz mednarodnih krogov je oblast že tedaj nekatere najbolj očitne kršitve začela spreminjati v manj vidne in zakrite posredne oblike ogrožanja človekovih pravic. Tako so na primer tedanje oblasti namesto kazenskih sodb z odvzemom prostosti začele uporabljati upravne ukrepe. Pravica pošiljati ljudi na prisilno delo brez sklepa sodišča je bila ena najpomembnejših pristojnosti organov za notranje zadeve. Navodilo o tem je že februarja 1945 izdal Kardelj.

Leta 1947 je zakon o prekrških omogočal nasilno preselitev z določitvijo kraja prebivališča. Osebe so bile napotene na prisilno »družbeno koristno« delo, kot kazen je bil določen izgon iz prebivališča. Ti predpisi so bili podlaga za takojšnjo nasilno deportacijo številnih oseb ali celotnih družin. Nasilno preseljevanje oseb in družin so omogočali tudi stanovanjski predpisi. Pri tem so bili ljudje povsem nemočni in brez vsake pravne zaščite prepuščeni na milost in nemilost samovolji oblastne partijske nomenklature.

Kako globoko je bilo pri partijskih oblastnikih zasidrano prepričanje o legitimnosti upravne represije, prepričljivo ponazarja zamisel partijskega veljaka Edvarda Kardelja, tedaj kot jugoslovanski zunanji minister, da bi Jugoslavija kot svoj prispevek k osnutku Deklaracije človekovih pravic OZN predlagala zapis pravice (!) države, da proti svojim državljanom izvaja ukrepe upravne represije z odvzemom svobode in z napotitvijo v koncentracijska taborišča za nedoločen čas. Na srečo je bil Aleš Bebler, predstavnik Jugoslavije v OZN, toliko priseben in pogumen, da je ta predlog zavrnil.

Pravosodje je ostalo ves čas nekdanjega totalitarnega sistema podrejeno komunističnim oblastem. Obvezujoči kriterij »družbenopolitične primernosti«, ki je zajemal praktično vse organizirane oblike dejavnosti v družbi in omogočal privilegiranje ali

diskriminacijo glede na svetovno nazorsko oziroma politično prepričanje, je bil v tedanjem totalitarnem sistemu ključen in nepogrešljiv instrument represije za ohranjanje oblasti monopolne politične partije. Pri postopkih odločanja o dostopnosti do delovnih mest in do javnih položajev je bil obvezen tudi za izvolitev in reelekcijo sodnikov in javnih tožilcev in za njihovo predčasno razrešitev. Veljal je do 18. marca 1990. Ta ureditev je pomenila »delno direktno, delno zakrito obliko permanentnega ogrožanja človekovih pravic«.

Ustavno sodišče v U-I-107/96, § 29 ugotavlja, »da tedanja sodišča niso bila samostojna, neodvisna in nepristranska oblast. Bila so orodje za izvajanje revolucije, bič v rokah ljudstva, učinkovito sredstvo za uničenje ljudskih škodljivcev, borbeni organ za preganjanje razrednega sovražnika, podrejena upravnemu aparatu in monopolni komunistični partiji, orodje v rokah komunistične partije za sistematičen odvzem lastnine v skladu z njenim revolucionarnim programom«. V U-I-247/96, § 20 pa ugotavlja, »da je prišlo do številnih zlorab prava v kazenskih postopkih. In da so se odvijali številni politični procesi proti industrijcem in trgovcem, katerih namen je bil zapleniti njihovo premoženje, pa tudi večje število procesov proti duhovnikom in redovnikom, proti informbirojevcem ter procesi, v katerih se je preganjalo verbalno kritiziranje oblasti. Posebno skupino političnih procesov pa nedvomno predstavljajo tako imenovani dachavski procesi – stalinistični kazenski postopki na slovenskem ozemlju.«

V novejši odločitvi U-I-109/10, § 15 z dne 26. 9. 2011 Ustavno sodišče povzema svoje prejšnje odločitve in ugotavlja: »Zgodovinska dejstva, zabeležena v številnih dokumentih, listinah in strokovnih zgodovinskih delih, pričajo tudi o izvensodnih povojnih pobojih, političnih kazenskih procesih, eksekucijah prebežnikov na državni meji ter o zlorabah oblasti za ohranjanje enostrankarskega sistema in preprečevanje demokracije«.

Po sodbah vojaških sodišč je bilo usmrčenih 131 oseb, po sodbah civilnih sodišč pa 134 oseb; skupno je bilo po sodbah sodišč v Sloveniji v letih 1945–1952 usmrčenih 265 oseb. V sodnih postopkih pred vojaškimi sodišči in pred sodišči narodne časti niso bile upoštevane zahteve pravne države. Postopki pred sodišči narodne časti so morali biti

dokončani kar se da hitro, mariborsko sodišče je začelo in končalo 30 do 40 zadev dnevno.

Do protipravnega odvzema življenja z množičnimi poboji brez sodnega postopka je po vojni v letu 1945 prišlo v 13.842 primerih, skupno število oseb, ki so poleg njih tedaj izgubile življenje v sodnih postopkih ter v zaporih, taboriščih in med transporti, pa se je povzpelo na 15.089 oseb, kar je več kot odstotek tedanjih 1.4000.000 prebivalcev v Sloveniji. V primerjavi s podobnimi med- in povojnimi poboji v Franciji s 40.000.000 prebivalcev ali Italiji s 45.000.000 prebivalcev, v katerih je življenje v Franciji izgubilo okoli 10.000, v Italiji pa 15.000 ljudi, v obeh državah večinoma pod vodstvom komunistov, je število v Sloveniji nesorazmerno visoko – kar 44 krat višje kot v Franciji in 32 krat višje kot v Italiji.

Pred vojaškimi sodišči je bilo obsojenih najmanj 7.000 oseb, pred sodišči narodne časti najmanj 3.000 oseb, pred okrajnimi in okrožnimi in drugimi civilnimi sodišči najmanj 6.000 oseb. Število vseh politično sodno obsojenih oseb od 1945 do 1990 je vsekakor nad 16.000 oseb. K temu številu je treba prišteti še najmanj 8.000 oseb, ki so bile podvržene kazenski represiji upravnih organov za notranje zadeve. Skupno število obsojenih političnih zapornikov znaša okoli 25.000 oseb.

Poleg teh je treba k osebam, ki jim je bila odvzeta prostost, prišteti še preiskovance. Ti so bili v priporu od enega do treh mesecev, nato pa izpuščeni, ker do sojenja ni prišlo. Teh je bilo v letih 1948–1950 skupaj 4.698 oseb. Ocenjujemo, da jih je bilo najmanj toliko tudi v letih 1945–1947. Po zadržani oceni bi znašalo število oseb, ki jim je bila odvzeta prostost med preiskavo, najmanj 10.000 oseb. Končno število političnih zapornikov po tem izračunu bi bilo torej nad 35.000 oseb.

Preliminarno analizo in pregled števila preiskovancev je v letu 2015 opravil Milko Mikola, ki je prišel celo do možnega skupnega števila okoli 62.000 oseb, ki jim je bila v obdobju 1941–1951 iz političnih razlogov odvzeta osebna svoboda.

Po doslej ugotovljenih podatkih je bilo skupno število vseh sodno rehabilitiranih nekdanjih obsojencev do oktobra 1998 nad 1.500, do marca 2003 nad 3.000 in do marca 2015 nad 3.500 oseb. Postopki za sodno rehabilitacijo še vedno potekajo.

Med novejšimi odmevnimi primeri so bili tako sodno rehabilitirani politik Miha Krek, duhovnik Jakob Šolar, škof Gregorij Rožman, gospodarstvenik Rado Hribar z ženo Ksenijo, pisatelj Narte Velikonja v letu 2015, gospodarstvenik Avgust Praprotnik in Alojz Hudnik z družino.

Komisija Vlade RS za izvajanje zakona za popravo krivic je od leta 2002 do 31. 12. 2017 priznala pravice po zakonu 34.246 osebam, med katerimi je status nekdanjih političnih zapornikov priznala 20.614 osebam.

Poglejmo še edini primer moralne rehabilitacije žrtev komunističnega sistema s postavitvijo spominskega obeležja v prostorih državnih organov Republike Slovenije. Ustavno sodišče, ki ima sedež v Plečnikovi palači nekdanje Zbornice za trgovino, obrt in industrijo, je članom te zbornice, žrtvam revolucionarnega nasilja po letu 1945, 28. oktobra 1997 svečano postavilo trajno spominsko ploščo v prostorih sodišča na Beethovnovi ulici 10 v Ljubljani. Zaradi odrekanja svobodne podjetniške pobude, vključno z odvzemi premoženja, zaradi teptanja njihovega človekovega dostojanstva ali odvzema osebne svobode je bilo prizadetih 40 tisoč članov nekdanje Zbornice, skupaj z družinskimi člani torej več kot 150 tisoč ljudi. Zaradi ustrahovanja je takrat prišlo tudi do v javnosti zelo odmevnih smrtnih kazni, ki so bile takoj izvršene. S postavitvijo plošče v znak pietete do žrtev je bila na simbolni ravni opravljena tudi njihova popolna rehabilitacija.

VIRI IN LITERATURA:

- Ferjančič, Roman, Šturm, Lovro. *Brezpravje. Slovensko pravosodje po letu 1945*. Ljubljana: Nova revija, 1998: 191, 195.
- Mikola, Milko. *Rdeče nasilje. Represija v Sloveniji po letu 1945*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2012.
- Mikola, Milko. *Kazenske ustanove in zaporniki v Sloveniji 1945–1951*. Ljubljana: Nova obzorja, Inštitut Karantanija, 2016.
- Odločbe in sklepi Ustavnega sodišča (OdlUS). *Uradni list Republike Slovenije* (Ur. l. RS), letniki I–VII in sledeči. Ljubljana, 1992–1998, 2012.
- Šturm, Lovro (ur.). *O vzponu komunizma na Slovenskem*. Zbornik razprav. Ljubljana: Inštitut Karantanija, Inštitut Nove revije, zavod za humanistiko, 2015.
- Šturm, Lovro. *Začetek revolucionarnega kazenskega prava na Slovenskem in njegovi odmevi po drugi svetovni vojni in po demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije*. *Acta Histriae* 25 (2017), 3: 719–746, fotogr.
- Vodušek Starič, Jera. *Prevzem oblasti 1944–1946*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.

Peter Kovačič Peršin

SLIKAR FRANC ZUPET KRIŠTOF

Slikar Franc Zupet Krištof, rojen 1939, obhaja svojo osemdesetletnico kot danes najvidnejši slovenski portretist in cerkveni slikar. Ustvaril je izjemen opus slikarskih del v vseh tehnikah od risbe v oglju, akvarela, pastela, fresco buono in olju.

Predvsem je znan kot portretist, upodobil je domala vse vidnejše slovenske sodobnike, za zbirko muzeja v Tolminu pa tudi plejado slovenskih književnikov in umetnikov. Odmevna sakralna dela so Križev pot na Gradišču pri Vipavi, oltarna podoba Janeza Krstnika, četverica oglejskih mučencev v cerkvi v Mahničih, kapelica sv. Cirila in Metoda v Slapu pri Vipavi, freske v prezbiteriju cerkve v Šentjoštu in mnoge druge. Znan je tudi po vsakoletni razstavi svojih svežih stvaritev ob Prešernovem dnevu v rodnem Horjulu. Ob tem pa že dolga desetletja dnevniško zapisuje svoje poglede na slikarstvo, razglablja o osebnih stiskah in stanju duha v sodobni družbi in vedno znova svoja spominjanja na vzornike dramatika Ivana Mraka, kiparko Karlo Bulovec Mrakovo, slikarja Ivana Groharja. Izbor iskrivih dnevniških zapisov je objavljala v revijalnem tisku in številnih knjigah. Izpovedni vrh pa vsekakor predstavlja pričevanje o Ivanu Mraku *Sončnice za Ivana*.

Ko govorimo o Krištofovem slikarstvu, vedno postavimo v ospredje njegovo mojstrstvo portretiranja. Portret velja za merilo umetniške moči slikarja. Umetniško dognan portret se ne ustavi pri zarisovanju fizionomskih značilnosti portretiranca, pač pa upodobi njegovo psihološko osebnost in domet njegovega duha. Prav v tem je Krištofova izpovedna moč. Zato lahko ustrezno upodobi le človeka, s katerim naveže duhovni stik. Tako se izpove ob portretu Ivana Mraka: »Prvi Ivanov portret ima strogo enoten koncept ... To je bil čas intimne povezanosti z njim, del mojega samoniklega stava ...« Pri portretiranju Krištofa torej vodi intimno doživljanje portretiranca in pretanjen psihološki čut, ki mu odpira vpogled v upodobljenčevo dušo. Tako pri njegovih portretih izstopajo prav karakterne značilnosti in duševnost upodobljenca. Da bi to človekovo bistvo po-

udaril, se Krištof vse bolj osredotoča izključno na obličje, ki je odraz človekove duhovne podobe. V zadnjem obdobju svojega slikarstva najpogosteje izpostavi na belini platna samo obličje in opušča vse, kar bi postavilo obličje v drugi plan gledalčevega pogleda, zanemari draperijo oblačil in okolje, kar je v slikarstvu poudarjalo družbeni status portretiranca. Zanj je namreč bistveno poslanstvo slikarstva danes, da pred naše oči postavlja človekovo obličje, da bi prebujal etično zavest v dobi, ki je izbrisala človekovo obličje in zato stopnjuje množično uničevanje človeških bitij. Tako izpoveduje Krištof vero v svetost življenja, človečnost in transcendentalni smoter človekovega bivanja.

Krištof ostaja zvest klasičnemu izročilu slovenskega in evropskega slikarstva, vendar v svoje podobe vnaša vrsto izraznih novosti. Ideologemi, ki so sodobno likovno umetnost privedli v eksperimentiranje in odsotnost podobe, lika in celo barvne harmonije, se ga niso dotaknili. Prav sakralne podobe slika kot portret, po živih predlogah sodobnikov. Tako je pri upodobitvah križevega pota opustil utečeno ikonografijo in pri posameznih postajah poudaril njihov tragični moment. S tem je v sakralnem slikarstvu napravil obrat od ikonografskega upodabljanja, estetiziranja in mitičnih religioznih predstav, h katerim se sicer vrača sodobna sakralna umetnost, k živi izpovedi konkretnega človeka in njegove vere. Poudariti gre, da tudi Jezusovo obličje upodablja mimo ikonografske manire, po obrazih konkretnih ljudi, ki so presvetljeni s trpljenjem. Zanj je obličje trpečega Bogočloveka obličje konkretnega človeka, ne estetska ikona. V sakralnem prostoru zavrača virtualno predstavnost sodobnega človeka in lepotno podobarstvo, ker se s tem izgublja zavest transcendence in plitvi verski čut. Žal

take podobe vse bolj polnijo današnje bogoslužne prostore. Zato se v času, ko živa vera usiha, Krištof po svojem notranjem čutu vse bolj posveča upodabljanju Križanega po predlogi razpela. S tem, da oživlja mrtev les v živo steblo vere, se želi Krištof približati bistveni upodobitvi temeljnega obličja krščanske vere – Jezusa in živi veri v času in okolju, kjer vera postaja vse bolj tradicija in manira. Iz obzorja te vere zapiše opomin naši dobi, da bi nas duhovno prebudil: »Končno, vse to vi-stosmerjanje današnje civilizacije je organiziran in angažiran dir v nesmisel, v absurd, v protiživ-ljenjskost. Smemo s kakršnimkoli pritrjevanjem temu drvenju v pogibel obstati vklenjeni v enako misel? Mar ni zajel ta naravni val pohlepa vse do zadnjega kotička stvarstva? – Da, priskočiti go-lemu človeku na pomoč, odkriti človeku stvarnost življenja, vzgajati mladega človeka, lajšati bolečine in potolažiti obupanega! Sicer pa ne v službo in tek pohlepnega dira. Skratka, samo evangelijsko vodilo nam je napotek, kakšen naj bo naš odnos do človeka, do stvarnosti! Ne glede na prilike ...«

Kakor vztraja pri upodabljanju konkretne po-dobe človeka, tako tudi pri slikarskem opisovanju krajine, tihožitja in zadnja leta tudi posamičnih rož sledi natančni upodobitvi. To mu omogoča njegova izjemna sposobnost natančne risbe. Po-sebno rože upodablja na način portretnega slika-nja v njihovi stvarni individualnosti, običajno jih umešča samo na belo podlago brez pritikin, kot so vaze, pohištvo, ozadje, ki ponazarjajo njihovo prostorsko umestitev in s tem predmetno funkcijo. Tudi roža je zanj individualno živo bitje. S to gesto slikar opominja na sodobno uničevanje narave, ki jo naš čas razume samo še kot predmet uporabe in izrabe. Tako slikar izraža svojo filozofijo življe-nja, da je vsako živo bitje vrednota, vredno spošto-vanja in ohranjanja. V tem ohranja slikarski pri-stop Karle Bulovec Mrakove, ki je umirajoče muce portretirala kot individualno prepoznavne živalske osebnosti, z lastno fizionomijo in čustvovanjem.

Krištof je s temi značilnostmi svojega slikar-stva vreden dedič porenesančne evropske kulture upodabljanja in je hkrati njen pretanjen inovator. Zanj slikarska umetnost ni manira, ampak živ-ljenjska usoda in poslanstvo. Raste iz njegovega vseživljenjskega boja za osmišljanje lastne trpeče

Krištof Zupet, avtoportret, 2017

usode. Dolga leta psihiatričnega zdravljenja ga osebno niso nalomila, nasprotno. Z vztrajnim ustvarjanjem podob je gradil svoj življenjski smisel in duhovno trdnost svoje osebnosti. To je izrazil z jedrnato izpovedjo: »Od mojih bolečin nastaja na-zornost duhovne podobe.« V tem sprejemanju svoje življenjske danosti najdeva tudi osebno srečo: »Če si pripravljen življenje nase sprejet, se v odnosih z bližnjimi porodi veliko osrečenih trenutkov in vednosti, da si na koncu ena sama bogata izkuš-nja in sreča. Tu pa so tudi grenkobe in odhod ...«

V tem smislu je v enem svojih nagovorov Ivan Mrak podal bistvo Krištofovega umetniškega po-slanstva, ki nagovori tudi nas: »/Č/e je umetnik kla-sik občutil in nam podal človeka v njegovi telesno-duhovni celovitosti, /.../ ga je zato, ker je črpal iz zakladov življenjskih odločevanj stoletij človeških rodov, ki so črpali svojo moč, pogum in duhovni vzpon iz svetopisemskega zaklada, iz izročil in pre-ostalin grške in rimske kulture. Razodetje je tega človeka uravnovešalo. /.../ Slovenski človek ima za seboj socialno revolucijo, ima tisočletni evan-gelijski zaklad, pa naj se umika v neke otročje skri-valnice? /.../ In ti, predragi, se boš izogibal tistim osnovnim odločitvam, ki ti jih nareka evangelij in skupnost? Bodi tvoren in zavesten sodelavec pri graditvi slovenske resničnosti. Za to resničnost gre. In kje, če ne v umetnosti je naš skupni zanos! Mar boš izdal ljudi, ki so trpeli in umirali, da bo čim jasnejša naša zavest? /.../ Kolikor bolj se boš povezal in vrasel v skupnost, iz katere si se rodil, vse bolj bogato in smiselno boš zaživel!«

DR. IVAN STOPAR – KASTELOLOG IN RAZISKOVALEC SLOVENSКИH VEDUT

Izredni profesor dr. Ivan Stopar, širši javnosti bolj znan kot izjemen poznavalec gradov in velik strokovnjak s področja varstva kulturne dediščine, se je rodil pred devetdesetimi leti v Ljubljani kot prvi izmed treh otrok v učiteljski družini. Ta je do začetka vojne živela v Trzinu.

Krištof Zupet, portret Ivana Stoparja: Ivan je bil že od rane mladosti zvedav opazovalec sveta in bister razločevalec znamenj časa, tako s prepoznavanjem vsakokratnih dogodkov kot z njimi povezanih ljudi. V življenju, ki so ga pogosto zaznamovali burni časi, je bila v njem prisotna ljubezen do umetnosti, ki ga je od mladih let privlačila v njenih mnogoterih likovnih, glasbenih, besednih in drugih sporočilnih izrazih, a hkrati vedno v tesnem prepletu s temeljnimi filozofskimi vprašanji, vzniklimi v sklopu širšega zgodovinskega in družboslovnega dogajanja.

Družina Stoparjevih se je ob nemški zasedbi Gorenjske leta 1941 znašla na seznamu predvidenih za izselitev. Zato so se kot sodelavci OF previdno umaknili k sorodnikom v Ljubljano, po vojni pa so bili z dekretom premeščeni v Mirno Peč na Dolenjskem, kar je bilo takrat v veljavi kot nenapisano pravilo do ne povsem zanesljivih ljudi. Časovno kratko obdobje, ki ga je do mature na novomeški gimnaziji leta 1948 preživel v novem okolju, je bilo sicer močno zaznamovano z narodno osvoboditvijo, a hkrati z nič manj odmevnimi vojnimi grozotami vzporedne revolucije. Vse to je bilo dovolj velik razlog, da je kmalu uvidel celovitost resnične slike medvojnega in povojnega dogajanja. Ivan se je nevpadljivo, a zelo kmalu umaknil iz vrst takratne avantgardne, napredne mladine.

Študiral je primerjalno književnost pri prof. Antonu Ocvirku¹ in umetnostno zgodovino pri prof. Francetu Steletu.² Bila sta dva izjemna profesorja, ki

sta presegala takratna znanstvena obzorja povojne Filozofske fakultete v Ljubljani. Dodatno druženje z intelektualci Mrakovega kroga³ ga je izoblikovalo v humanista z izjemnim znanjem in pretanjenim občutkom za globlje razumevanje in prepoznavanje ključnih stvari in dogodkov na strokovnem področju kot tudi na področju njegove široke razgledanosti.

Poleg prevajanja leposlovnih besedil iz nemščine si je dr. Stopar nabiral prve delovne izkušnje kot novinar pri tedniku *Mladina* in za tem kot urednik pri Kemisovem tovarniškem glasilu.

S širitvijo spomeniškovarstvene službe in ustanovitvijo Zavoda za spomeniško varstvo v Celju v začetku šestdesetih let⁴ se mu je ponudila življenjska priložnost za uresničitev osebnega poslanstva v poklicu, ki ga je, kot eden izmed vodilnih konservatorjev, opravljal 29 let v državni spomeniškovarstveni službi. Po upokojitvi mu je ostal neomajno zvest vse do današnjih dni. Kot vrhunski poznavalec kulturne dediščine je bil do pred kratkim član številnih strokovnih komisij, z mnogimi objavami, med temi ne manjkajo na novo zastavljene interpretacije posameznih spomeniško pomembnih zgradb z natančnejšimi časovnimi opredelitvami njihovega nastanka in z zanje značilnimi zakonitostmi gradnje, kar v stroki velikokrat povzroči izziv za nadgradnjo dosedanjega vedenja in znanja. V knjigi *Arhitektura predromanike in romanike v Sloveniji*, ki jo je izdala Slovenska matica leta 2017, dr. Stopar na vidnejših primerih romanske

¹ Slovenski literarni zgodovinar, kritik, literarni teoretik, esejist in utemeljitelj slovenske primerjalne književnosti (1907–1980).

² Slovenski umetnostni zgodovinar in konservator, utemeljitelj

spomeniškovarstvene službe (1886–1972).

³ Ivan Mrak, slovenski dramatik, pisatelj in esejist (1906–1986).

⁴ Od leta 1963.

arhitekture poudarja določene zakonitosti in značilnosti gradnje, ki so pomembne za natančnejše prepoznavanje sloga in določanje časa gradnje. Podobno kot so dr. Marjanu Zadnikarju pripisane velike zasluge, da je romanika dobila ustrezno mesto v slovenski umetnostni zgodovini, je zasluga dr. Ivana Stoparja, da je tudi predromaniki priznalo samostojno umetnostnozgodovinsko poglavje kot pomembnemu in nepogrešljivemu členu slovenske kulture.

Posebej pomembno strokovno področje, ki se mu je dr. Stopar posvečal z veliko konservatorsko in raziskovalno vnemo, so gradovi. Z dolgoletnim večplastnim znanstvenim pristopom k obravnavi obsežnega fundusa grajskih zgradb in s sočasno vzporedno primerjavo njihovega pojavljanja znotraj srednjeevropskega prostora je strokovno opredelil zakonitosti razvoja grajske arhitekture na Slovenskem in tako botroval rojstvu kastelologije kot samostojne znanstvene discipline.

Tretje pomembno strokovno področje je vedutologija, s katero je dr. Stopar kot izjemni poznavalec gradiva s svojim strokovnim znanjem in raziskovalnim instinktom odkril, datiral in določil avtorje upodobitvam mnogih krajev na Slovenskem in s tem utiral pot novi prvini znanstvenega preučevanja vedut in grafičnih serij vedut.

Pod dr. Stoparjevim strokovnim vodstvom zastavljene obnove celjskega gradu kot knežjega dvorca in stolne cerkve svetega Danijela je vzknila spodbuda spremenjenega vrednotenja in pristopa k obnovi mnogih do tedaj propadajočih stavb mestnega jedra, kar je Celju povrnilo »dušo« mesta z žlahtnim pečatom pestre zgodovine. Tako velja tudi še za marsikatero obnovljeno grajsko, mestno in drugih zvrsti arhitekturo, med katero z odkritima romanskima kapelama po pomembnosti izstopata gradova v Podsredi in Rajhenburgu pri Brestanici. Podobno velja tudi za mnoge kulturne spomenike, pri obnovi katerih je bil kot konservator dejaven. Njegov strokovni prispevek je bil povsod ključen pri razumevanju in reševanju strokovnih vprašanj, tako pri njihovi obnovi kot pri ustrezni prezentaciji.

S prepoznavanjem posameznih stavbarskih, slikarskih ali kiparskih delavnic kot tudi z deli posameznih avtorjev je marsikateri spomenik ali

umetnino približal natančnejši dataciji in bolj določljivemu avtorju oziroma njegovemu krogu. Reinterpretiral je na primer arhitekturne značilnosti romanske redovne cerkve v Žički kartuziji, mojstra Hansa Melfrida s celjsko delavnico je opredelil ne le kot graditelja Pleterskega samostana, pač pa tudi za graditelja prvotne cerkve svetega Primoža nad Kamnikom, potem je za stoletje nazaj pomaknil datacijo župnijske cerkve svetega Jakoba v Kostanjevici na Krki kot tudi samostanske cerkve nekdanje kartuzije v Jurkloštru, opozoril je na sorodnost fresk v celjski Marijini kapeli s freskami v cerkvi Maria Pfarr na Salzburškem, ki so delo Friderika Beljaškega. Z opredelitvijo mojstra Almanacha za avtorja Celjskega stropa je docela razburkal umetnostnozgodovinsko stroko in s tem sprožil polemiko, ki za končno opredelitev še čaka na izsledke restavratorske stroke. F. B. Wernerju, najpomembnejšemu srednjeevropskemu vedutistu iz prve polovice in srede 18. stoletja, je pripisal Skicirko z vedutami Ljubljane in Kranja, ki je do tedaj veljala za delo »neznanega Šlezijca« ...

Ob vsem, le približno nakazanem konservatorskem delu in kot cenjenemu avtorju več kot osemdesetih samostojnih publikacij, številnih objav doma in v tujini in kot nosilcu mnogih televizijskih in radijskih poljudnoznanstvenih prispevkov mu je spomeniškovarstvena stroka najprej podelila naziv konservatorskega svetnika in nato še prestižno Steletovo nagrado (1992) za življenjsko delo v spomeniškovarstveni stroki. Za predano delo na področju likovne umetnosti in spomeniškega varstva sta ga nagradila tudi Slovensko umetnostno zgodovinsko društvo s podelitvijo nagrade Izidorja Cankarja (2013) in Mestna občina Celje (2012) s častnim meščanstvom.

Dr. Ivan Stopar je s svojim vestnim, pronicljivim, dolgoletnim strokovnim delom na različnih področjih naše dediščine utrjeval spomeniškovarstvene temelje, v večini primerov nadgrajeval dotedanje strokovne načine dela in jih neutrudno širil z novimi pogledi in pristopi, s katerimi so na strokovnem obzorju nastali novi vpogledi, v katerih so v polnejši zgodovinski barvitosti oživele vedute številnih pozabljenih ali zabrisanih podob mnogih kulturnih spomenikov, posameznih krajev in pokrajin.

DEVETDESETA OBLETNICA BOGATEGA ŽIVLJENJA JOŽETA KOKALJA DJ

Devetdesetletnik nedoločljive starosti in neprepoznavnega videza, kaj je v življenju počel in kot kaj. Z njim se zapleteš v pogovor, kot bi bil tvoj dolgoletni, a obzirni sosed, če ne kar prijatelj, ki zna v hipu oceniti, ali bi šel po pozdravu raje mimo, ali brez nepotrebnih napovedi spregovorita kaj tehtnega, čeprav prav nič zateženega. Tak je Ljubljčan Jože Kokalj, jezuitski duhovnik, misijonar, publicist, ljubitelj slovenske poezije in sam od rane mladosti poet. Bil je skoraj vse, od kaplana do provinciala, od begunca do zapornika, a v svoji nenarejeni neposrednosti brez zunanjih znamenj notranjega bogastva in brez opaznih ran prestanega trpljenja. Skratka za sogovornika popolnoma neobremenjujoč v vseh možnih pomenih te besede ...

Rojen Ljubljčan iz petčlanske družine očeta pravnika z bogato pravosodno kariero po vsej tedanji Jugoslaviji in matere učiteljice z bratom in sestro zdravnico (še zdaj zdravi odporno bratovo srce) je bil že kot gimnazijec nadvse dejaven. Ministriral je pri uršulinkah v cerkvi svete Trojice nad Kongresnim trgom, hodil k duhovnemu poglobljanju k jezuitom pri svetem Jožefu, danes v bližini nuncijske rezidence, v povojnem času pa center filmskega studija, v katerem po zaslugi junaških sodelavcev ni bil oskrunjen glavni oltar, ker so ga, da ne bi motil snemanj, zazidali. Misijonsko nagnjenje je hodil krepit k lazaristom na Tabor. Poleg učenja je živel za poezijo. Njegov oče je to opazil in mu redno podarjal pesniške zbirke: kot posebno dragocenost Aškerčevo drugo izdajo *Prešernovih poezij* (1913), pa Dragotina Ketteja, v katerem je odkrival temelje svoje vernosti, povezane z lastnim umetniškim talentom, ki ga ni skrival, a ne poudarjal, na vseh postojankah svojega življenja. Vselej je prejemal pesniške knjige od očeta, ki naj bi bil suhoparni jurist, a je bil pravzaprav pesniški mentor svojemu sinu. Ob njiju vselej prebira Alojza Gradnika ...

Na predvečer »osvoboditve« Ljubljane 8. maja 1945 sta odšla z očetom prek Gorenjske na Koroško proti angleški zavezniški oblasti, a ju je prej zajela vojaška kolona jugoslovanskih tankov ter ju aretirala. Pri šestnajstih letih se je znašel v prenatrpanih škofovih zavodih, odtlej komunistični

prehodni kaznilnici, kjer se spominja zlasti sozapravnika, zdaj Božjega služabnik Franceta Strleta, ki je žarčil svetost in molče opogumljal svoje sojetnike, morda navdihnil jubilanta h končni odločitvi, da odide k jezuitom. Odločitev je šepnil na sodišču očetu, ko so ga obsojenega zaradi predavanja o nevarnostih komunizma odpeljali na prestajanje dolgoletne kazni. V Zagrebu je Kokalj opravil vse priprave za jezuita in tam brez slovesnosti in sorodnikov imel novo mašo. Mati mu je poslala šopek in vanj skrila listek s čestitko. Seveda pot v misijone ni bila uresničljiva, saj več let ni dobil potnega lista. Kaplanoval je v Mariboru na Brezjah in si prislužil kar dva zapora. Za oba po lažnivi ovadbi, ki se ji v duhovnem jeziku reče obrekovanje (za pet neizrečenih stavkov pri novi maši sobratu Vitalu Vidru pri frančiškanih na Tromostovju in za nagovarjanje komunistove hčere, naj hodi k verouku, kar tudi ni bilo res).

1966. leta je dočakal odhod v Afriko, v kateri je z vsem srcem deloval zlasti v Zambiji in povezoval duhovniške, redovniške in laiške misijonarje in misijonarke. K maši je kdaj prišel tudi zambijski predsednik Keneth Kaunda, ki mu je Kokalj ponudil branje Božje besede, čeprav je bil predsednik protestant. Šlo je za praktični ekumenizem v srcu Afrike, ki v svojih prebivalcih nosi izjemno bogastvo animizma, v katerem je Kokalj videl zanesljivo pot h Kristusu in se ob njem duhovno hranil tudi

sam. Za zvezo z domovino je poskrbel z izdajanjem lista *Iz sončne Zambije*, ki je iz Afrike prihajala v Slovenijo po zaslugi »časnikarja Kokalja«.

Trikrat je deloval v Indiji, ne kot stacionarni misijonar, ampak najbrž kot vizitator, saj popisuje srečanja z izjemnimi misijonarji na tej podcelini, med katerimi je najznamenitejša gotovo sveta Mati Terezija. Sicer odprt za različne poti k Bogu pa ni mogel odkriti/občutiti možne molitve med hinduističnimi menihi ...

Učinkovito misijonsko pot je prekinil poziv vrhovnega predstojnika jezuitskega reda p. Arupeja leta 1980, naj odide nazaj v Slovenijo voditi slovensko jezuitsko provinco. Čez deset let pa je postal župnik občestva župnije svetega Jakoba v Ljubljani, kjer je med drugim poskrbel za makedonske pravoslavne vernike in jim brez ceremonij oddal bližnjo cerkvico svetega Florjana. Pri Kokalju je videti vse tako samoumevno. Glasbenikom na primer omogoči tudi koncerte v šentjakobski cerkvi, za katere se v drugih cerkvah ne morejo dogovoriti iz liturgičnih razlogov. Nima težav s sodelovanjem knjižnih založb, na primer jezuitske draveljske in celjske Mohorjeve. Nekak vrh pa je izdaja življenjepisa papeža Frančiška ob njegovi izvolitvi za Kristusovega namestnika na zemlji, ki mu je napisal prolog kot jezuit, sledil pa mu je epilog frančiškanskega sobrata p. Edvarda Kovača. Ta sposobnost sodelovanja je pravzaprav ključ za novo evangelizacijo, ki je v razkristjanjeni Evropi postala pravicata misijonska dejavnost.

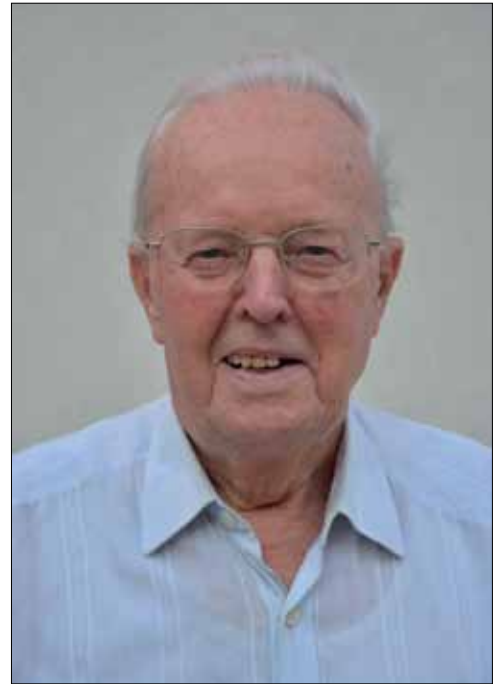
Kokalj kot moto svoji zadnji knjigi od skupno šestih izpred petih let (*Podobe in obrazi galerije življenja*, 2003), ki je izšla pri dravljeski in celjski založbi, na zadnji platnici zapiše:

Prižgal bom luč! Jo boš še ti?

Prižgiva luč!

Naj zažari v križišču cest še dvoje toplih zvezd.

To so verzi, ki so dialog in oznanjevanje. V njej v obliki pogovora z urednikom, pavkistom Darkom Gorencem, pripoveduje zlasti o zgodovini slovenskih misijonarjev, vmes pa se niza razkošje Kokaljevih verzov, med njimi tudi sonetni venec.

Jože Kokalj DJ, 2018. Foto: Mario Plešej.

Ko govori v njej predvsem o drugih z žarom, pove dejansko največ o sebi, ki je Kristusov misijonar 21. stoletja in eden vodilnih slovenskih religioznih poetov.

Ali se bo kdo ob tem vprašal, kako slikovite in stilno zahtevne so potem Kokaljeve homilije med mašami? Res so nagovori prepričljivi, a ob tem povsem preprosti, kakor bi se v svoji pisarni na fotelju pogovarjal z obiskovalcem. Kdor sledi neumornemu Kokaljevemu generacijskemu vrstniku papežu Frančišku, utegne sklepati, da izhajata iz iste retorične šole. Kdo torej posnema koga? Odgovor: Nihče od njiju drug drugega, ampak oba posnemata Učenika, ki je govoril Soizraelcem v preprostih prilikah. Tako sta Kokalj in Bergoglio izumila sodobno zvrst duhovnega monologa, ki učinkuje kot dialog, da ga lahko nadaljujeta po obredu v bližini cerkve, na ulici, v pisarni, na pastoralnih sestankih in na duhovniških srečanjih ...

Poslušalci obeh, ki ju spremljamo, smo jima hvaležni za tako učinkovit, a preprost način oznanjanja o odrešenosti človeštva v Kristusu.

Stane Granda

AKADEMIK PROF. DDDR. JOŽE MAČEK, VRHUNSKI ZNANSTVENIK IN VELIKI MOHORJAN

Ob devetdesetletnici

Slovinci imamo veliko znanstvenikov, ki so uveljavljeni večinoma na enem znanstvenem področju, naš jubilan pa po svoji vrhunskosti izstopa kar na treh področjih: agronomiji, ekonomiji in zgodovini.

Jože Maček. Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe.

Njegovi doktorati so potrditev vrhunske znanstvene usposobljenosti. Za ekonomskega leta 1976, pred tem je leta 1968 v Ljubljani končal ekonomsko fakulteto, je njegov mentor, znameniti srbski in jugoslovanski ekonomist dr. Nikola Vučo izjavil, da je bil to najboljši doktorand v njegovi izjemno bogati profesorski karieri. Ko je 1989 branil doktorat iz zgodovine na filozofski fakulteti v Ljubljani, mu je član komisije akad. prof. dr. Vilfan zastavil nekoliko provokativno nalogo, naj samo na osnovi nekaj besed opredeli starost besedila nemškega vira. Jože Maček je ustrelil kot iz topa do meseca natančno datacijo. Akademik Vilfan je ostrmel, se mu priklonil in zagovora je bilo konec. O neverjetnem znanstveniku veliko pove podatek, da šteje njegova znanstvena bibliografija preko 1500 enot, celotna pa več kot dvakrat toliko.

Jože Maček se je kot kmečki sin rodil 28. oktobra 1929 v Njivicah pri Svetem Petru pri Laškem (v Olešah). Njegovo izobraževanje so zelo zaznamovale vojne in povojne razmere. Svojo »kariero« je začel kot trgovski vajenec, obiskoval je večerno gimnazijo in srednjo kmetijsko šolo v Mariboru. Po zaposlitvi na Inštitutu za hmeljarstvo v Žalcu je odšel na agronomsko fakulteto v Ljubljani, kjer je 1959 diplomiral. Nato je odšel v tedanjo Zvezno republiko Nemčijo, kjer je dobil Humboldtovo štipendijo. Leta 1964 je doktoriral na inštitutu za bolezni rastlin. Za svojo disertacijo je prejel nagrado Univerze v Bonnu (1964). Nato se je vrnil na agronomsko fakulteto v Ljubljani, kjer je bil do upokojitve leta 1997.

Že njegovo agronomsko raziskovalno delo ni bilo enovito. Ob začetnem proučevanju mikrofloristike, odkril je številne nove parazitske glive in nove gostiteljske rastline, je prešel na hiponomoško favno Slovenije in odkril okoli osemsto novih vrst. Med običajnimi državljani in aktivnimi ljubitelji kmetijstva, kar je tudi sam, je zaslovel s preučevanjem vplivov različnih herbicidnih substanc na talne mikroorganizme. Bil je ekolog, preden smo to besedo sploh poznali. Raziskoval je namreč kontaminacijo kmetijskih pridelkov in tal z ostanki fitofarmacevtskih sredstev na ozemlju Slovenije in ustrezen monitoring, ki se je pozneje razvil v obsežno vsakoletno spremljanje kontaminacije kmetijskih pridelkov. Preučeval je tudi ekonomiko varstva rastlin. Vedno je bil v konici reševanja najaktualnejših problemov agronomije. Prav sodelovanje pri teh raziskavah kaže njegovo globoko humanistično naravo: v ospredju je človek.

Domnevamo, da ga je prav odnos do človeka pripeljal tudi na področje ekonomije in zgodovine. Tako kot ga je zanimala ekonomika varstva rastlin, ga je pritegnila tudi ekonomika kmetijstva. Njeni zgodovinski dimenziji v našem prostoru je namenil svojo ekonomsko disertacijo, ki je postala standardno delo slovenskega zgodovinopisja.

Njegovo raziskovanje zgodovine je mogoče razdeliti v več sklopov. Kot prvega bi omenil lokalno zgodovino. Rojstnemu kraju in širšemu okolju Laškega je tako namenil številne razprave in nekaj monografskih del ali prevodov. Drugi sklop

predstavljajo njegove obširne raziskave gozdov posameznih štajerskih gospostev v preteklosti. Gre za pred njim strokovno popolnoma zanemarljeno materijo, ki pa je glede na delež gozdov v slovenskem prostoru izjemno pomembna. Naslednji segment njegovih zgodovinskih raziskav sta kmet in kmetijstvo. Že sredi sedemdesetih let nas je na krajevnem simpoziju v Laškem presenetil z analizo tamkajšnjih kmetov do jožefinske relucije in abolicije tlake. Te razprave je združil v monografijo *Relucija tlake v slovenskih deželah v stoletju pred zemljiško odvezo* (Ljubljana 1990). Poglede na zgodovino slovenskega kmetijstva je na podlagi svojih spoznanj ter domače in zlasti tuje strokovne literature združil v knjigi *Na zemlji domači: kratka zgodovina slovenskega kmečkega stanu* (Ljubljana 2007). Kot dodatek k njej lahko razumemo prevod dela Josepha Höffnerja, *Odnos Cerkve do srednjeevropskih kmečkih podložnikov v srednjem veku* (Ljubljana 2014).

Pisal je še o številnih drugih vprašanih kmetijstva, od statistike rastlinske pridelave do zgodovine vinogradništva in trtnih bolezni. Da o uvažanju kmetijske mehanizacije niti ne govorimo.

V poseben segment njegovega raziskovalnega dela pa spada cerkvena zgodovina. Tu ne mislimo zgodovin župnij, kjer je napisal zgodovino rojstne fare Šentrupert nad Laškim (2005), prevedel *Orožnovo zgodovino dekanije Laško* (2009), izdal Ripšlovo kroniko Šmiklavža nad Laškim (2015), napisal knjigo o Olimju (2016) idr., ampak temeljno razpravo o *Kranjskem verskem skladu: nastanek, dotacija in delovanje v obdobju od 1782 do 1810* v delu *Država in cerkev* (Ljubljana 2002), ki je v veliki meri razklalo slovensko zgodovino-pisje. V okviru denacionalizacijskih postopkov se je namreč sprožilo vprašanje vračanja cerkvenih gozdov in številni zgodovinarji so iz svojega neznanja ali ideoloških premis govorili in pisali neumnosti, ki so jim zelo zmanjšale ugled v slovenski družbi. Jože Maček in še nekateri so potem razčistili zgodovinske in pravne okvire Verskega sklada, ki jih mnogi še danes niso sposobni sprejeti. Razširjena razprava je izšla tudi kot obsežna monografija *Kranjski verski sklad: organizacijski, gospodarski in premoženjskopравни posegi državnih organov in Kranjskega verskega sklada v cer-*

kvene strukture na Kranjskem in v Avstrijski Istri od 1782 do 1809 (Celje 2006). Domnevamo, da ga je prav to raziskovanje pripeljalo do enega najbolj monumentalnih slovenskih zgodovinskih projektov. Za ozemlji ljubljanske in mariborske škofije je namreč objavil vire o mašnih in svetnih ustanovah teh škofij. Gre za enajst knjig na okoli 7000 straneh. Tako obširne zgodovine ni doslej pripravil še noben zgodovinar. Večinoma gre za »večne maše«, ki se financirajo iz obresti volil v naravi ali denarju. Številni podatki od višine vložka, preko namena, do razdelitve obresti, skrbi za reveže, do socialnega statusa volivca so enkratenski, sociološki in mentalni vpogled v življenje in delo naših prednikov. Bralec samo strmi ob izjemnem delu, ki ga je zmogel že upokojeni znanstvenik. To je delo za nekajčlanski inštitut.

Poleg vrhunskih znanstvenih del mu ni bilo nikoli težko brati in pisati knjižnih poročil o knjigah preprostih, nekvalificiranih avtorjev. Obžalovati moramo, da ga zgodovinska srenja ni ustrezno vključila v svojo sredino, kar se pozna zlasti pri *Gospodarski in družbeni zgodovini Slovencev, Zgodovini agrarnih panog*. Kot agronom (!) je član SAZU, Hrvaške akademije znanosti in umetnosti ter številnih drugih mednarodnih asociacij zavidljivega ugleda. Prejel je številna priznanja in nagrade ter odlikovanja. Verjetno jih niti sam ne zna naštet.

Ob vsem, resnično monumentalnem delu akademika Mačka pa tisti, ki ga osebno poznamo, strimimo pred njegovo nenarejeno skromnostjo. Nikoli ni prikrival, da tudi sam v okviru možnosti kmetuje, nikoli ni odrekal sodelovanja preprostim lokalnim skupnostim in skromnim župnijam, da bi jim pomagal s svojim neizčrpnim znanjem. Z enako znanstveno strastjo se loteva navidezno obrobni kot temeljnih problemov.

Posebno hvaležna mu je tudi Mohorjeva družba. Pri njej je objavil vrsto strokovnih in znanstvenih del, ki dajejo založbi izjemen znanstveni pomen. Že nekaj desetletij sodeluje s članki, ki izstopajo po svoji jasnosti in vsebinski izbruseni, v *Mohorjevem koledarju*. Posebno pa mu je družba hvaležna za dolgoletno opravljanje določenih funkcij in zadolžitev. Je eden najuglednejših mohorjanov v vsej njeni zgodovini.

Matija Remše

JOŽE STRGAR

Ob devetdesetletnici

Psalmist poje v deseti vrstici devetdesetega psalma o človeškem življenju takole: »Dni naših let je sedemdeset, če smo krepki osemdeset let, in njihova vihravost je muka in zlo, hitro mine in mi odletimo.«

Po toliko tisoč letih se z njim v povprečju še vedno lahko strinjamo. Ne velja pa njegovo spo-

znanje – prikrito nekoliko pesimistično – za vsakega človeka v vsem in enako. Tudi za inženirja Jožeta Strgarja ne. Presegel je biblično odmero že za desetletje in njegovo življenje, čeprav pestro in dogodkov polno, nikakor ni bilo vihravo. Bi se pa sam ob pogledu nazaj najbrž strinjal, da je hitro minilo, kar je že za njim.

Da rad živi, kakor pač vsak človek, je jasno. Zvedavega in bistrega duha je ohranil od rane mladosti, in mu je še vedno mar, kaj se godi v vseh okoljih, ki jim pripada, in na vseh področjih, s katerimi se ukvarja, od svoje vrtnarske stroke, preko kulturno-zgodovinske in religiozno-družbene pa do politične aktualnosti. Oglašja se in komentira, pojasnjuje in razlaga ne le v tisku, ampak tudi na sodobnem mediju, v medmrežju (na primer v poletju 2018 ob sestavljanju nove slovenske vlade).

VRTNAR

Izselitev vse družine iz domačih krajev v nemško taborišče blizu Hertna ob švicarski meji v januarju leta 1942, kjer so nacistični oblastniki ravnali z njimi skoraj kot s sužnji, je najbrž do dna pretresla in življenjsko popolnoma prebudila mladega fanta. V Rheinfeldnu ob Renu, kamor so ga poslali kot delovno pomoč, se je kot dvanajstletnik srečal z vrtnarjenjem, ki se mu je pozneje v življenju popolnoma predal. Po vrnitvi domov leta 1946 je namreč spet začel delati v vrtnarstvu in leta 1951 z maturo končal srednjo vrtnarsko šolo v Mariboru. Zaposlil se je v Mestni vrtnariji v Ljubljani in se strokovno izpopolnjeval po zahodnoevropskih državah. Od leta 1957 do 1962 je študiral na Biotehniški fakul-

teti v Ljubljani in bil po diplomi za pet let zaposlen v Arboretumu Volčji Potok, potem pa ustanovil samostojno podjetje Parkovno vrtnarstvo in drevosničarstvo. V letih od 1970 do 1975 je ob delu dokončal specialistični študij za urejanje vrtov in parkov, kar je bila od nekdaj njegova želja. Uredil je mnoge vrtove in parke po Sloveniji in v tujini. Svoja strokovna spoznanja je strnil v več knjigah: *Cvetlice in lončnice* (Ljubljana, 1953), *Lončnice – opis, vzgoja in uporaba* (Ljubljana, DZS, 1963), ki je doživela štiri slovenske izdaje in bila prevedena tudi v ruščino, *Vrtne trajnice* (Ljubljana, DZS, 1967), *Trajnice v vrtu in parku* (Ljubljana, Kmečki glas, 1994), *Vrt in vrtna kultura* (Celovec, Mohorjeva, 2001), *Moj vrtni svet* (Celje, MD, 2004).

Alojz Rebula, ki je napisal spremno besedo k tej zadnji knjigi, ga imenuje »strokovnjaka, ki ga zmeraj prerašča ljubitelj. Še več, zaljubljenec v vse, kar raste. /.../ To bi bila lahko samo abstraktna kozmopolitanska ljubezen, pa je najprej ljubezen do vsega, kar raste na slovenski zemlji, povezana z ganljivo skrbjo za njeno urejanje. /.../ Vendar ga ta ljubezen ne dela provincialca, ki bi se bal pogledati veliki svet. Nasprotno čutiš v tem strokovnjaku človeka, široko prisluškujočega vsemu, kar se iz njegove stroke dogaja v širnem svetu. Jože Strgar je v doživljanju svoje stroke dosegel sintezo, po kateri na drugih humanističnih področjih šele težimo – mirno, brezkompleksno, harmonično sintezo doma in sveta, domačijskega in planetarnega, slovenskega in vesoljnega.« Njegova širina pa sega še daleč čez njegovo strokovnost.

MOHORJEV ODBORNIK IN UREDNIK

Več kot dvajset let je bil odbornik Celjske Mohorjeve družbe in med tem dve mandatni obdobji tudi njen podpredsednik. Od tedaj naprej do današnjih

dni skoraj ni *Mohorjevega koledarja* in *Družinske pratike* brez njegovega prispevka o sobivanju človeka in rastlin. Kot urednik znanstvene knjižnice je lahko predvsem ponosen na vrsto petih zbornikov, od katerih vsak prinaša bogato gradivo o temah, ki so bile v svojem času žive. Začenja jo med tedanjimi samoupravno socialističnimi oblastniki strah vzbujajoči *Meje spoznanja* (1974), nadaljujejo pa *Bomo preživeli?* (1982), *Ustvarjam, torej sem* (1985), *Na pragu tretjega tisočletja* (1987) in *Slovenija v novi Evropi* (1996). Zanje je uspel pritegniti več kot devetdeset slovenskih strokovnjakov z različnih področij in tudi različnih svetovnonazorskih prepričanj. To mu je seveda uspelo zato, ker je bil tudi sam sodelavec številnih domačih in tujih revij in publikacij, v letih 1965 do 1975 pa še glavni in odgovorni urednik revije *Naš vrt*. Ta je nadaljevala izročilo *Sadjarja in vrtnarja*, strokovnega glasila, ki ga je po letu 1950 ukinila »napredna ljudska oblast«. Za izdajanje revije je Jože Strgar pridobil tedanja urednika pri DZS Frančka Šafarja in Venceslava Winklerja, ki sta izprosila še placet direktorja Ivana Bratka. Tudi pri *Našem vrtu* v desetih letih izhajanja ni šlo vse gladko in lepo, saj je bil Jože Strgar hkrati sodelavec Mohorjeve družbe, kar je nekatere ideološko ozke motilo, nikoli pa se tudi ni bal javno izražati svojega krščanskega verskega prepričanja z obiskovanjem nedeljskih maš pri frančiškanih v Ljubljani. Kot prevajalec knjige *Cvetje v lepih posodah* avtorice Ingeborg Wundermann je leta 1969 odklonil popravke s strani založbe, ki je zahtevala odstranitev vseh izrazov, povezanih s katoliško liturgijo, cerkvijo in vero. To je bila kaplja čez rob in urednikovega sodelovanja z DZS je bilo konec. Ne pa tudi *Našega vrta*, saj so ga pod okrilje vzela mariborska Obzorja.

POLITIK

Na prvih povojnih demokratičnih volitvah po drugi svetovni vojni je bil Jože Strgar izvoljen za poslanca mestne skupščine Ljubljane in za ljubljanskega župana. O tem delu svojega življenja sam obširno spregovori v avtobiografiji *Od vrtnarja do župana*, ki je izšla pri Celjski Mohorjevi družbi leta 1999. Spremno besedo je napisal Janez Gradišnik: »Seveda je bilo nemalo skeptikov, ki so Strgarju napovedovali politični neuspeh, češ da se je spustil v dejavnosti, ki jih

ne pozna in jih nikoli ni opravljal. Vendar se je naš pisec tudi teh dejavnosti lotil s čvrsto voljo in vztrajnostjo, ki sta ga odlikovali na njegovem poklicnem področju. Res si ni mogel niti od daleč predstavljati, na kakšne odpore bo zadeval in kakšne napore bo moral premagovati na županskem stolu. A ostal je na njem do 1. 1. 1995.« Res je poučno in čisto nič dolgočasno prebirati ta del Strgarjevih spominov, ki je tudi bogato fotografsko dokumentiran, kakor tudi sicer vse njegove knjige, hkrati pa dopolnjen z navajanjem šestinpetdesetih njegovih govorov, pisem in polemik iz tega obdobja, ki po analogiji osvetljujejo tudi marsikakšno sodobno politično dogajanje. »Volk dlako menja, nravi pa ne!« Šlo je pač za najbolj dinamična in usodno pomenljiva leta v zgodovini slovenskega naroda. Sredi razburkanega mednarodnega in notranje političnega dogajanja se župan Strgar ni plašil boja in znoja in je stal trdno ter brez strahu v premočrtni poštenosti.

VEREN SLOVENEK

Ob že prej navedenem dodajmo še to, da je bil Jože Strgar »prepričan, da si morajo kristjani v slovenski javnosti sami izbojevati pravico do javnega nastopanja. Od leta 1966 naprej, ko je sodeloval že pri javnih velikonočnih konferencah, si v njegovem zapisovanju sledijo čedalje številnejše in obsežnejše prireditve, od predavanj do zborovanj in publicistične dejavnosti« tudi na tem področju. Skoraj povsod je bil gonilna sila. Z isto gorečnostjo, ki ga je odlikovala pri poklicnem izpopolnjevanju, se je trudil za vsesplošno uveljavitev slovenskega katolištva. Doživljal je tudi razočaranja, a jih je znal prerasti. Bil je in je še odbornik raznih organizacij v okviru katoliških združenj in Panevropskega gibanja.

Da je ob vsem tem vzoren družinski človek in ima v svojih bližnjih obilo podpore, je treba pač tudi omeniti.

Ko sta tako, nekako v naravno štiričetrtnskem taktu letnih časov ali v znamenju štiriperesne detelje, kratko orisana njegovo življenje in delo, nam ne preostane drugega, kot da radovednejšim bralcem svetujemo, naj sežejo po njegovih knjigah in člankih, njemu samemu pa zaželimo ob častitljivi življenjski obletnici še zdravih in jasnih let.

Renato Podbersič ml.

JOŽKO KRAGELJ

Ob stoletnici rojstva

Jožko Kragelj je bil »gospod«, tako namreč duhovnike imenujemo marsikje na Goriškem. V svojem dolgem zemeljskem življenju je doživel in izkusil marsikaj, najlažje pa bi ga lahko označili za – podeželskega župnika. To je bil on, primorski duhovnik v pravega pomenu besede, poleg tega tudi publicist, pisatelj, predavatelj in politični zapornik z dolгим stažem.

Rodil se je 4. februarja 1919 v kmečki družini v Modrejcah pri Sv. Luciji (danes Most na Soči). Primorsko je tedaj zasedala italijanska vojska, ki si jo je novembra 1920 tudi formalno priključila. Prve šolske korake je mladi Jožko tako opravil v domačem kraju, v prvem razredu je pouk še potekal v slovenščini, od drugega naprej pa samo v italijanščini. V šoli je njegov talent odkril domači župnik, znameniti Jože Abram Trentar (1875–1938), ki je mladega fanta poučeval verouk v slovenščini ter mu skupaj s tremi sošolci po četrtem razredu namenil nadaljevanje šolanja. Čeprav starši niso bili premožni, so ga poslali v deželno središče v Gorico, da bi postal »gospod«. Tam je obiskoval semenišče, v latinskem jeziku, rad je imel zgodovino, glasbo, še posebej pa slovenski jezik. Kar se nam danes zdi samoumevno, je bil tedaj primorskim Slovencem redko dosežen privilegij. Dijaki v škofijski gimnaziji malega semenišča v Gorici so imeli to srečo, da jih je nekaj ur tedensko slovenščino poučeval prof. Anton Kacin (1901–1984), znani primorski šolnik in kulturni delavec. Popolnoma legalno in z vednostjo tedanjih fašističnih oblasti, v skladu s podpisanim konkordatom med Svetim sedežem in Kraljevino Italijo iz leta 1929. Slovenski semeniščniki so posebno ljubezen do materinega jezika kazali z organiziranjem v ilegalni literarni krožek Metla, ki si je prizadeval za čisto slovensko govorico, brez tujk. Dijak Jožko je pri tem aktivno sodeloval. Po malem semenišču je šolanje nadaljeval v goriškem bogoslovju. Vmes je Italija junija 1940 vstopila v drugo svetovno vojno in vpoklicali so tudi mladega bogoslovca. Ni sicer izkusil vojaškega drila, svojo dolžnost do domo-

vine – mačehe je izpolnil z udeležbo na tečaju za vojaške bolničarje. Sredi vojne vihre, decembra 1942, ga je Carlo Margotti, tedanji goriški nadškof, posvetil v duhovnika. Po kratki kaplanski službi v Idriji je mladi duhovnik spomladi 1943 začel službovanje na Livku nad Kobaridom. Tedanji primorski duhovniki so poleg svojega poslanstva opravljali tudi izrazito pomembno vlogo narodnih buditeljev. Konec koncev so večinoma izhajali iz preprostega ljudstva, bili so izobraženi in zelo narodno zavedni. Kragelj je še posebno rad zahajal v Beneško Slovenijo. Po lastnih besedah se je že v rani mladosti zaljubil v te odmaknjene kraje, ki so prvi, že leta 1866, ostali odtrgani od slovenskega narodnega prostora. Življenjsko modrost je tam črpal od narodnega buditelja Ivana Trinko Zamejskega, s katerim sta precej sodelovala. Tudi pozneje je veliko zahajal v Benečijo, sodeloval s tamkajšnjimi duhovniki in kulturniki ter pisal v krajevni časopis *Dom*.

O svojem medvojnem službovanju na Livku mi je Kragelj pričeval: »Od začetka sem se lepo razumel s partizani, saj sem v njih videl predvsem borce proti fašizmu in za narodovo svobodo. Skupini partizanov, ki se je skrivala v Matajurju, sem celo posodil pisalni stroj, ki so mi ga pošteno vrnili. Po kapitulaciji Italije sem jeseni 1943 začel s slovensko šolo. Z mežnarjem sva šla peš v Tolmin, v nahrbtnikih sva prinesla slovenske učbenike. Otroke sem želel naučiti brati in računati po slovensko, kajti prej so bili prisiljeni obiskovati samo italijanske šole. Prizadeval sem si, da bi ob koncu vojne, ob združitvi z matičnim narodom, imeli dobro podlago za šolanje. Nisem želel, da bi se v šoli zganjala

politika, še najmanj komunistična. Kmalu sta prišla k meni »tovarišica« in »tovariš«, rekla sta mi, da so ju poslale partizanske oblasti. »Tovariš« je bil iz moje župnije, zato sem ga dobro poznal. Za njega lahko rečem, da je bil do konca italijanske fašistične oblasti fašist. Prinesla sta mi odlok, da ne smem imeti več šole, ker nimam v njej zastave z zvezdo in ne govorim nič o Titu. Ob tem mi je postalo takoj jasno, kam vse to pelje.»

Po kapitulaciji Italije so kraji na Kobariškem, po letih fašističnega zatiranja, doživeli pravi preporod slovenskega čutenja in kulturnega delovanja. V Kobaridu se je nastanila posadka tako imenovanih primorskih domobrancev pod poveljstvom poročnika Radka Cotiča, izdajali so celo svoje ciklostirano glasilo *Glas izpod Krna*. Z njim je duhovnik Kragelj kot prepričan protikomunist sodeloval, včasih tudi kaj svetoval. »Poveljnik Cotič me je prepričal s protikomunizmom, čeprav je živel grešno življenje,« je pozneje pripovedoval Kragelj. Morda je njun pogovor občasno nanesele tudi na vaše sodelavce OF na Livku. Dejstvo je, da so te aktiviste Nemci aretirali in večino odpeljali v nemška taborišča, kjer so nekateri tudi umrli. Zdi se, da so ti dogodki pustili trajno sled v življenju mladega duhovnika. »Vsak dan molim zanje!«, mi je večkrat zaupljivo dejal. Ob koncu vojne oziroma ob priključitvi k Jugoslaviji septembra 1947 se župnik Jožko Kragelj ni odločil za odhod v Italijo oziroma v tujino, kot je to storilo več njegovih sobratov na Kobariškem, vključno z dekanom Alojzijem Pavlinom. Življenje je teklo naprej, tudi na tem skrajnem zahodnem mejniku socializma s kapitalizmom.

Konec decembra 1948 je Kraglja aretirala UDBA. Zaprli so ga v Tolminu, ga zasliševali in junija 1949 na montiranem »Tolminskem procesu« obsodili na smrt z ustrelitvijo. Zunanjo kuliso so oblastniki skrbno pripravili. Proces je potekal v tolminski kinodvorani, obtoženi Kragelj je moral obleči talar, ljudi pa so na »predstavo« vozili kar s kamioni. Še ena burka pač, ki je imela namen kompromitirati Cerkev na Primorskem!

Obsojenega Kraglja so odpeljali v Ljubljano, kjer je v nekdanjih zaporih na Miklošičevi čakal na smrt. Vmes je pisal prošnje za pomilostitev, tudi na maršala Tita. Sicer so mu smrtno obsodbo pozneje spremenili na dvajset let prisilnega dela,

Duhovnik Jožko Kragelj (1919–2010).

le obsojenec več kot leto tega ni izvedel! Tako je vsako korakanje po hodniku zapora čakal z neizmernim strahom naznanila strašne novice: »Zdaj prihajajo pome.«

Njegovo zaporniško obdobje je trajalo sedem let in pol. Vmes je obiskal številne zapore (Ljubljana, graščina na Igu, Škofja loka) in opravljal različna težaška dela v delovnih taboriščih (Novo mesto, ljubljanske Žale). Svojo zaporniško kalvarijo je Kragelj imenitno popisal v knjigi *Moje celice* (Družina, 1990), enem prvih prikazov trpljenja duhovnika v povojni komunistični Jugoslaviji. Knjiga je izšla tudi v hrvaškem in italijanskem prevodu.

Po izpustitvi iz zapora julija 1956 je UDBA Kraglju določila kraj bivanja v ljubljanskem bogoslovju in bivališča ni smel zamenjati brez dovoljenja notranjega ministrstva! Dr. Mihael Toroš, tedanji goriški apostolski administrator, je Kraglju najprej ponudil v upravljanje dve župniji, a mu notranje ministrstvo tega ni dovolilo, češ da ležita preblizu meje z Italijo. V tretje je uspelo in decembra 1956 je postal župnik v Velikih Žabljah. Svoje pastoralno delo je potem opravljal po različnih župnijah na Primorskem (Velike Žabljje, Goče, Marijino Celje/Lig nad Kanalom, Vrtojba, Podkraj, Batuje). Nikjer ni zdržal prav dolgo, njegov nemirni duh je pač

Duhovnik Joško Kragelj, nekdanji politični zapornik, ob odprtju razstave *Boj proti veri in Cerkvi* v Muzeju novejši zgodovine Slovenije leta 2007. Na razstavi je bil predstavljen tudi lesen križec, ki ga je Kragelj skrivaj izdelal v zaporu.

čutil posledice naporov v zaporu. Še največ časa je upravljal župnijo Marijino Celje (1966–1977), visoko nad Soško dolino, od koder se odpira čudovit pogled na njemu tako ljubo Benečijo. Povsod se je razdajal ljudem, poleg duhovniškega poslanstva je pisal, režiral, vzgajal, predaval ter obnavljal cerkve in podružnice. Ob tem je gojil skrb do slovenstva in jezika, kar je zaznamovalo številne njegove pridige. Pogosto je vodil ljudske misijone in duhovne obnove širom Primorske. Skratka, živel je polno življenje ljudskega duhovnika, ki se je zavedal svojih velikih talentov, želel je nadoknaditi čas, ki mu je bil nasilno odvzet.

Tudi po upokojitvi avgusta 1992 se Kragljev nemirni duh ni spremenil. Nekaj let je živel v malem semenišču v Vipavi, kjer je veliko pisal in prevajal, vmes pa vodil misijone med izseljenskimi Slovenci (Kanada, ZDA, Argentina). Potem se je preselil k slovenskim šolskim sestram v Gorico, kjer je nadaljeval z delom. Ko je skoraj povsem onemogel, je našel zatočišče v duhovniškem domu v Gorici. Tam je ostal do odprtja doma upokojencev v Vipavi leta 2009. Ljudje so ga pogosto obiskovali, saj si je s svojo neposrednostjo in razdajanjem pridobil veliko prijateljev. Celó življenje je veliko pisal, najprej črtice, potem tudi romane in zgodovinske preglede posameznih primorskih župnij. Vsa njegova dela so zaznamovali domača tolminska in

goriška pokrajina ter osebne izkušnje. Pogosto so prežeta s simpatično mešanico zgodovinskih dejstev in avtorjeve pisateljske svobode. Bil je neumoren zbiralec več biografij primorskih duhovnikov (Ivan Trinko, Simon Rutar, Peter Butkovič, Vinko Vodopivec), ki so izšle v zbirki *Graditelji slovenskega doma*, in vesten sodelavec verskih časopisov. Še posebej je rad sodeloval z Benečani. Med njegovimi zadnjimi deli je treba poudariti roman *Iz vojne v novo življenje*, ki ga je izdala Celjska Mohorjeva družba, avtor pa ga je posvetil Beneškim Slovencem. Njegovo prozo sta objavljala koledarja Goriške in Celjske Mohorjeve družbe.

Spoznal sem ga, ko je leta 1977 za kratko obdobje dveh let postal župnik v moji rodni Vrtojbi na Goriškem. Moj prvi stik z njim ni bil nič kaj prijazen. Meni, otroku, se je robat stric, ki je govoril nekoliko odrezavo in z občutkom prisiljenega humorja, zdel dokaj čuden. Nič blagega, otroku prijaznega ni bilo v njegovi pojavi. Sčasoma sem ga sprejel, ne pa vzljubil. Otroke, predvsem ministrante, nas je vozil na krajše izlete in nam pripovedoval zgodbe ter kazal diapozitive. Že po dveh letih pa je koprski škof Kraglja premestil iz Vrtojbe. Ponovno sva vzpostavila stik šele ob izdaji njegovih zapor-niških spominov, po demokratičnih spremembah na Slovenskem. Prebral sem njegovo knjigo in se čudil. Videl sem, da človeka, ki jo je napisal, sploh ne poznam. S svojimi spomini, zelo intimno zapisanimi, se je predme prikazal drugačen človek. V svoji otroški naivnosti ga nisem razumel. Poslej sva se pogosto družila, zlasti ko sem ga obiskoval v duhovniškem domu v Gorici. Na vprašanje, kam naj ga odpeljem na izlet z avtom, je skoraj vedno odgovoril: »Pejva na Marijino Celje.« In sva šla ...

Kragelj je umrl 27. novembra 2010 v Vipavi. Njegov pomen za Cerkev na Primorskem je pokazala tudi pogrebna maša v romarski cerkvi v Logu pri Vipavi, ki jo je daroval škof msgr. Metod Pirih ob somaševanju okrog 80 duhovnikov. Nato so pokojnika odpeljali k večnemu počitku. Joško Kragelj si je za zadnji zemeljski dom izbral pokopališče na Marijinem Celju, od koder se odpira čudovit razgled na njemu še posebej ljuba kraja: Sveto Goro in Beneško Slovenijo.

Meta Kušar

MIMI MALENŠEK

Ob stoletnici rojstva

Z Mimi Malenšek sem prijateljela v zadnjih letih njenega življenja. Nazadnje sva se dolgo pogovarjali tri leta pred njeno smrtjo. Ta pogovor je pobudil tudi televizijski portret, ki ga je uresničil Slavko Hren.

Mimi Malenšek je prvo povest *Pesem polja* napisala pri šestnajstih letih, leta 1937 pa je izšla v knjižni obliki v deset tisoč izvodih. Takoj po drugi svetovni vojni je postala članica Društva književnikov, današnjega Društva slovenskih pisateljev, v katerem je zelo dejavno sodelovala. Tega se je takole spominjala: »V moji prvi povesti *Pesmi polja* je vsa romantika gorenjske pokrajine, ki je v Podbrezjah skoraj popolna. Začela je izhajati kot podlistek v časopisu *Naša moč*, ki so ga prejeli vsi zavarovanci zavarovalnice Vzajemna. Ljudem je bila všeč in so spraševali uredništvo, ali bo izšla v knjigi, zato sem privolila v to. Bilo mi je všeč, da je moj prvi pisateljski izdelek izšel v deset tisoč izvodih, čeprav nisem imela od velike naklade prav nobene materialne koristi.«

Pisateljčin opus je obsežen. Bila je poklicna pisateljica. V njenih petintridesetih romanih z okoli 14.000 stranmi, napisanih na navadni pisalni stroj, izstopa zgodovinsko-biografska tematika. Pravzaprav je na vrhu lestvice najbolj plodovitih slovenskih pisateljev, kljub izjemno majhnemu deležu, ki so ga imele ženske. Njena nadarjenost za epsko pripoved in popolna zgodovinska zanesljivost dokazujeta, da je kot pisateljica nosila posebno težo. Znala je ostro in natančno opazovati ambiente, iz katerih literarne osebe izhajajo in v katere se vključujejo. Z močno in dinamično ustvarjalno domišljijo je znala literarizirati zgodovino, v čemer je prekosila vse moške kolege. Z epsko močjo nas je odrešila na Slovenskem močno prisotnega introvertiranega psihologiziranja, saj je znala zamotani čustveni in moralni svet pozunaniti v dogodkih in epski zgradbi. V romanih je obravnavala široka časovna obdobja, vse od štirinajstega stoletja do dvajsetega, pa tudi kompleksen čas druge svetovne

vojne. Natančnemu poglobljanju v arhive in zgodovinske vire se je posvečala z izjemnim potrpljenjem in natančnostjo.

Leta 1960 je izdala roman *Temna stran meseca*, ki je bil nekaj popolnoma drugega kot takratna literatura o partizanskem času. Bila je prva, ki si je upala pogledati na drugo stran. Lahko bi rekli začetnica sprave. Že takrat je literarnemu junaku položila v usta uresničitev samostojne Slovenije, s tem pa skupno življenje poražencev in zmagovalcev. Knjiga je bila takoj razprodana.

Založba Nova revija je leta 2008, v Trubarjevem letu, ponatisnila njen roman *Plamenica*, ki je prvič izšel leta 1957, v katerem je moč njenega življenja v čas in v kraje, v katerih je Trubar ustvarjal, popolnoma prekrila obsežne vrzeli zgodovinskega gradiva. Jezik je ponekod ustrezno arhaiziral.

Mimi Malenšek je resnično zaslužna za razvoj in zavidljivo raven zgodovinskega in biografskega romana na Slovenskem.

Rodila se je 8. februarja 1919 v Dobrli vasi. Med drugim se je o tem spominjala: »Na Koroškem sem se rodila kot *nusprodukt* prve svetovne vojne. Priimek Konič sem dobila po mami. Trimesečno so me prinesli v Podbrezje, a sem eden redkih nezakonskih otrok, ki so odrasli pri očetu. Bil je ranjen na fronti, dobil je kroglo v pleče, zato se je zdravil v *proštiji*, spremenjeni v sanatorij. Med zdravljenjem se je seznanil z mojo mamo. Iz njune zveze ni bilo nič, vendar oče ni nikoli pozabil moje mame, jaz pa je nisem nikoli spoznala. Ko sem imela pet ali šest let, je prispelo pismo, jaz ga nisem videla, in v hiši povzročilo veliko razburjenje. Domači so mi zabičali, da ne smem oditi z nobeno tujo žensko, ki bi me vabila s seboj in mi ponujala bombone ali

Mimi Malenšek stara štiri leta. Foto: arhiv družine Malenšek.

čokolado, tudi če bi mi rekla, da je moja mama, ne, ker me bo odpeljala in se ne bomo nikoli več videli. Vse tuje ženske so mi bile sumljive in sem se jih še dolgo izogibala. Moje otroštvo v Podbrezjah je bilo resnično lepo. Bilo je pravi dar božji.»

Že v otroštvu je rada prebirala knjige in posebej ji je bila pri srcu zgodovina, česar se je takole spominjala: »Spominjam se Grudnove debele *Zgodovine Slovencev*, ki jo je imel moj stari oče. Pri Mohorjevi družbi je izhajala, kakor skoraj vse knjige, ki smo jih imeli doma, v posameznih zvezkih; vse je nesel v Kranj, v knjigovoznico Požgaj – tam pod klancem je bila, nad Kokro – in tam so jih zvezali v debelo knjigo. Brala sem tudi *Zgodbe Svetega pisma* na krasnem papirju, ki jih je prirejal Frančišek Lampe in so tudi izhajale v snopičih. Prebrala sem Staretovo *Občno zgodovino za slovensko ljudstvo*. Pri nas doma so bile knjige zelo cenjene, enako kakor *pildi* ali pa takoj za njimi. *Pildi* so bili svete podobe z božjih poti, ki so jih dali v okvir in so bile v hiši. Vem, da sta sveti Krišpin in sveti Krišpon visela nad posteljo v Podbrezjah, na očetovem domu, na katerem sem odrasla. Bila sta naša hišna zavetnika, ker so bili domači nazadnje čevljarji. Predniki so bili še mlinarji v Tržiču, dokler ni mlin pogorel in

lastniki z njim. Na eni strani so spali štirje otroci, ki so preživeli, na drugi strani hiše pa sta se jim oče in mama zadušila. Ne vem, od kod so izvirali, ker so v Avstro-Ogrski ljudje prihajali od vseposod. Njihov priimek je bil Golba.«

Mladost vsakega pisatelja je živ prostor, kamor se začne vpisovati koda njegove duše, tudi kraji in ljudje, s katerimi je živel: »Hm, kako se spominjam očeta? Saj je bil še pred kratkim živ. Ja, oženiti se ni znal. To je prvo, kar mi pride na misel. Pri nas doma se je neko jesen vse podrlo. Se zgodi, veste, da je kar naenkrat vse drugače. Ker sem bila še premajhna, da bi se z vlakom sama vozila v Kranj, so me najprej dali v meščansko šolo v Tržiču. Nune so imele zavetišče za sirote in vrtec za otroke žensk, ki so delale v tržiški tekstilni tovarni. Doma so se odločili, da bom šla naslednje leto raje v kranjsko gimnazijo. Spričevalo sem imela dobro, in ko sva z očetom prišla k ravnatelju Dolarju, je takoj rekel: »Punčko bomo vpisali v drugi razred.« Tisto jesen, ko sem začela hoditi v šolo v Kranju, po nekaj dneh, ravno ko so spravljali krompir, je stara mama dobila hudo pljučnico. Kakor da bi bilo začarano, je še stric, ki je bedel ob njej, padel in si zlomil kolk; pozneje se je razvil še rak. Takrat so se zame začele hude ure. Zdravnik je staro mamo zdravil tudi z mrzlimi obkladki in z očetom sva podnevi in ponoči hodila k potoku splakovat rjuhe, da sva jo zavijala vanje. Pozdravila se je, a kaj ko so se ji kmalu začele pojavljati gnojne bule na členkih. Nekatere so se zacelile, vendar so na vse večjih členkih nastajale nove. Dobila je kostno tuberkulozo in je bolehal kar nekaj let. Pri gospodinjstvu so pomagale ženske z vasi, vendar samo pri najnujnejšem. Ponoči sem si navijala budilko, da me je prebujala, ker sem stari mami sama dajala zdravila in sem kar naprej čutila smrtni strah, da jo bom naslednjič našla mrtvo. Zame se je dobesedno nekaj sesulo. Potlej je prišla teta iz Kovorja in rekla: »Francelj, ti se boš moral oženiti, če ne, bo šlo vse v nič.« Tudi stara mama mu je že prej prigovarjala, naj se oženi, pa je vedno odgovarjal: Saj nam je *fletn'*! A nam ni *fletn'*?« Ko se je njen oče končno le poročil, je Mimi dobila še dva brata in sestro.

O poti poklicne pisateljice, ki je vztrajala, četudi razmere niso bile lahke, mi je takole pripovedovala: »Ne, ni bilo idealno, ker mi tudi pisanje ni bilo

zlahka namenjeno. Kot dekle sem pisala iz navdušenja in vneme. Pisali sta tudi Marija Kmet in Ilka Vašte, z obema sem se poznala, celo prijateljevala, z Marijo še posebno, ker je stanovala zraven mene, na Prulah. Ilka Vašte je imela lesene predalčke s kartončki, pravo »računovodstvo«; popisala je vse osebe romana in jih značajsko označila, tudi starost, ker moraš paziti, da kakšna oseba ne ostane premlada, ko se zgodba razvija, ali da je ne postaraš preveč. To ni bilo zame. Izbrala sem si osnovne osebe in predvidela konec, predvsem pa pustila nastopajočim, da živijo, in jim prepuščala reakcije in odločitve. Pazila sem na logiko, ne na preračunano dogajanje, ampak na logiko. Ne bi rekla, da sem od njiju prevzela štafetno palico, ker sem bila bolj pod vplivom nordijskih pisateljic. Zelo me je očarala Norvežanka Sigrid Undset. Nordijci so bili takrat v vseh pogledih popularni, tako njihovi romani kot telovadci in seveda vzorec pri pletenju. Nekaj časa so nosili zastavo in navduševali smo se nad vsem, kar je prišlo s severa. Sigrid Undset je bila zame seveda previsok vzor, ker je prihajala iz popolnoma drugačnih razmer. Njen oče je bil arheolog in odrasla je tako rekoč sredi mitoloških svetov. Potem ko je dobila Nobelovo nagrado, so Slovenci brali veliko njenih prevodov. No, rekla sem vam, da mi pisanje ni bilo namenjeno, saj sem se pri devetnajstih letih poročila.«

Tudi ta njena usoda je povsem enkratna za predvojno slovensko pisateljico. Dobro, da jo lahko spoznamo iz prve roke, saj priča o individuaciji emancipirane ženske, ki je taka ostala, čeprav se je iz gorenjske vasi omožila v bogato ljubljansko družino, »v Dravljje, kjer sta tast in moj mož imela res moderno tovarno pohištva Malenšek na Celovški cesti. Z najsodobnejšimi stroji, modernimi kuhinjami, spalnicami, *herren zimmer* – to ni bila soba za gospoda, ampak pravi *nobel* družinski salon. Tast je kot fant ostal brez staršev in je z nahrbtnikom odšel po svetu. V Nemčiji se je zaposlil in se kmalu poročil. Ker je bilo njegovo dekle iz zelo bogate nemške družine, njune zveze niso odobraval, zato sta takoj po poroki odšla v Švico. Tam se jima je rodilo enajst otrok, vendar si je on vedno želel priti nazaj v Ljubljano. Leta 1935 mu je to tudi uspelo. Mirno lahko rečem, da me je tašča poiskala za v svojo hišo. Bilo je prvega decembra in

Mimi Malenšek, 1934. Foto: arhiv družine Malenšek.

s prijateljico sva bili prosti. Narodni praznik je bil, zato sva šli v Šentvid na razstavo. Ker je bil mraz, sva želeli v gostilni popiti čaj, a so bile vse polne moških. Imela sem devetnajst let in za dve mladi dekleti se ni spodobilo, da bi sami hodili v nabito polne gostilne. Končno sva šli še v gostilno K Tonetu in videti je bilo, da tudi tam ne bo nič. Bilo je polno, zato sva se obrnili, ampak vidite, kako človeka usoda poišče. Poklicala naju je ena izmed lastnic gostilne, ki je ravno pogledala iz kuhinje, in naju zvabila nazaj, v posebno sobico, v kateri sta sedela samo gospa in gospod. Gospa je govorila nemško, znala je le kakšno slovensko besedo, jaz pa sem nemško znala. Sploh ne vem, kako je to šlo, ampak čez kako uro smo bili že kot dobri prijatelji. Potem je gospa za kakšen hip izginila in se vrnila, prav kmalu za njo pa je prišel v gostilno še njen sin. Končno sva s prijateljico šli na čaj še k njim. Gospodični seveda nista odšli po mrazu s tramvajem domov, ampak se je mladenič ponudil, da ju bo z avtom odpeljal v mesto. Nič nisem opazila, da bi preskočila kakšna iskra, še sanjalo se mi ni, da bo ravno on moj mož. A se je začelo. Čez teden dni je bil 8. december, praznik Brezmadežne, bila sem v Podbrezjah, pri sosedu smo klepetali in pili čaj – takrat se je povsod pil čaj, kakor se je

pozneje kava – pa je prišla mačeha pome, češ naj grem hitro domov. Ustrašila sem se, da se ni kaj zgodilo, a še preden sva prišli domov, je začela negodovati: »Nič ne poveš, da bo prišel ženin, nobena reč ni *prštimana*. Kakšna pa si, da vse zamolčiš!« Kakšen ženin le, sem si mislila, le o čem govori? Ko sem zagledala siv renault, s katerim sva se takrat vrnili iz Dravelj, sem rekla mačehi: »Kakšen ženin, saj te ljudi komaj poznam.« Oče pa je rekel: »Tle trije so prišli vprašat zate, a ne vem, kateri se ženi.« Eden je držal velik šopek rož in moj oče je čudno gledal. Saj je bilo res videti trapasto. No, za novo leto sem dobila že zaročni prstan. Tako na pamet kupljen, za en prst preozek, za drugega preširok. Kmalu so povabili očeta in mačeho na obisk v Dravljje, da bi videla, kaj vse imajo. V njihovi tovarni so že takrat uporabljali velike prostore za prodajni salon, v katerem so imeli razstavljene izdelke. Mačeha mi je kar naprej govorila: »Tam ti pa ne bo ničesar manjkalo, saj imajo vsega dovolj.« Tega sem se večkrat spominjala, ko so nam vse pobrali. Obdobje bogastva je bilo kratko, ker so nas takoj po vojni rešili skrbi za prevelik ugled in posvetno imovino; taščo, ki je bila rojena v Nemčiji, in tasta so pa še izselili iz Slovenije. Videla sem, kako brutalni so bili.«

Zavedna Slovenka je partizanom veliko pomagala. Vso vojno jim je spravljala material na Jelovico, največ lekarniških izdelkov, ker je imela dobre zveze z lekarnarjem Oblakom. Pomagala je tudi Malenškovicim. Takoj po osvoboditvi je videla, kakšna je nova oblast, ko je opazovala, kaj se je pri njih takrat dogajalo: »Pred hišo so bile zložene deske v velikih trikotnih skladovnicah, kakor je v navadi. Prišli so partizani, da bi pobrali, kar je bilo. Bilo pa je veliko strojev, lesa, furnirjev, kemikalij za politure in še vse, kar je bilo doma. Imeli smo volčjaka, revež je vso vojsko preživel samo ob polenti in je bil privezan na kratko. Ker mu je neki partizan vseeno prišel preblizu, mu je malo načel hlačnico. Oni pa je potegnil pištolo in ga ustrelil v vamp. Prosili smo ga, naj psa pokonča, ker se je zvijal po tleh in tulil, vendar ga ni hotel ustreliti. To je bila nečloveška trdosrčnost. Najbolj se mi je smilila tašča, ki je prišla na dvorišče v svoji rožasti flanelasti halji, ogrnjena z volneno odejo, saj so jim rekli, naj samo za hip stopijo iz hiše. Potem so jih

Mimi Malenšek z možem in otrokoma, 1942. Foto: arhiv družine Malenšek.

spehali v avto in odpeljali v Maribor in čez mejo. Mi seveda nismo vedeli, kaj je z njimi. Samo zato, ker je bila rojena v Nemčiji! Vse to smo preživeli. Moj mož je menil, da so ga uničili, jaz pa sem mu odgovorila: »Dva otroka imava in morava plavati, če nočeva utoniti.«

In res je plavala. Gotovo ni bilo lahko zdržati pri pisanju tako debelih romanov, ki jih je oddajala v čistopisu: »Včasih sem imela vneta oba ramenska sklepa, vendar na roko nisem hotela pisati. Ker sem oddajala čiste rokopise, sem še pretipkavala. Za mano ni nikoli nihče popravljaj, niti jezikovno. Zgodovinski roman ne more biti kratek.«

Tematike ji ni nikoli zmanjkalo, niti je ni iskala, saj jo je snov kar sama poiskala: »V Podbrezjah je bil nekaj časa župnik Franc Pirc, ki je bil misijonar med Indijanci. Poleg Barage in Knobleharja.

Bil pa je tudi prvi slovenski sadjar z veliko drevesnico. Gojil je veliko sadnih sort. Spominjam se še sadovnjaka pod farovžem, ki ga je zasadil. Zaradi njega so bili po vsej Gorenjski sadovnjaki, ker je sadno drevje zastonj ali za majhen denar dajal kmetom. Nekaj ljudi je navdušil, da so šli v Ameriko, v kateri je bilo veliko zemlje, in začeli gojiti sadje. Mnogi so postali veliki farmarji. Doma smo imeli njegovo knjigo, v kateri je opisal indijansko življenje in misijonarska potovanja. Ta veliki mož me je navdihnil. V Minnesoti je mesto, ki se imenuje po njem.«

Če kdo misli, da je pisala predvsem prijazne povesti Slovincem v čast, se hudo moti. V tistih nič preveč prijaznih letih, leta 1965, je pri Cankarjevi založbi izšel njen roman *Minuta molka*. Z njim se je zamerila Josipu Vidmarju. »Ob izidu tega romana sem bila v društvu, ko je kurir prinesel nove izvode. Začeli smo se pogovarjati o njem in takrat je vstopil akademik Josip Vidmar. Takoj se je obregnil obme: »Ali mislite, da boste nas sedemdesetletnike zdaj kar odpisali?« Nihče mu ni upal nasprotovati, sama sem se zagovarjala, da je to priznanje generaciji, v katero spada tudi moj oče. On je gnal svoje, češ da je roman le epitaf. Ženski se v slovenski književnosti ne godi dobro, če ji moški ne naredijo prostora.«

Kritiki ji niso bili naklonjeni, tudi literarna veda ne, ki se je v glavnem ukvarjala samo z dvema njenima romanoma, s *Temno stranjo meseca*, ki govori o neznanem delu naše vojne zgodovine, in s *Plamenico*, ki je posvečena Primožu Trubarju.

Bralci so Mimi Malenšek imeli radi in uredniki tudi, ker so vedeli, da bodo njene knjige dobro prodajali in tudi prodali. Seveda pa se je prav pionirsko lotevala tem, ki politiki in vladajočemu mišljenju niso bile všeč. Tak je bil nedvomno roman *Temna stran meseca*. Izbrala si je zasedbo Turjaka. Iskren pisateljski kolega ji je povedal, da je Matija Maček tolkel po mizi in zahteval, »da me naučijo kozjih molitvic – to je pomenilo, da me je treba zapreti. Nekaj dovolj močnih prijate-

Mimi Malenšek na predstavitvi zadnje knjige, izdane pri Celjski Mohorjevi družbi, 2009. Foto: arhiv družine Malenšek.

ljev me je rešilo pred zaporom. Knjiga je bila pri priči razprodana. Izdala jo je Državna založba Slovenije in takrat je bil direktor Ciril Vidmar, akademikov brat; pri izročitvi rokopisa ni bilo nobenih težav. To je bilo nekaj popolnoma drugega kot takratna partizanska literatura – to je priznala celo literarna veda.«

Ob devetdesetletnici je svojo pisateljsko pot označila in povzela takole: »Kritike nisem resno jemala, ker so me precej zmerjali. Potrla me ni, ker bi sicer nehala pisati. Največjo spodbudo sem črpala iz velikanske naklade svoje prve knjige in od urednikov v založbah, ki so dobro vedeli, da njihovih knjig ni treba razprodajati ali jih mleti v Vevčah. Veste, malenkostni smo in tudi naši dosežki so zato majhni.«

Alojzij Kuhar. Vir: <https://sl.wikipedia.org/wiki>.

Jože Maček

DDR. ALOJZIJ KUCHAR

Ob šestdesetletnici smrti

Alojzij Kuhar je bil rojen 18. junija 1895 v Kotljah na Koroškem v izrazito slovenski in verni kmečki družini z manjšim posestvom. Materina družina je pred dvema generacijama prišla iz Bavarske na Koroško in se je tukaj povsem asimilirala s slovenskim jezikom.

Kuhar je obiskoval štiri leta osnovno šolo v Kotljah, ki je bila uradno sicer utrakvistična, učni jezik pa je bil samo nemški. Osnovnošolski učitelj in krajevni župnik sta nagovorila očeta, naj tvega stroške in pošlje nadarjenega sina v nemško gimnazijo v Celovec, kar je ta naposled storil, toda z veliko težavo. Revnejši dijaki, ki so po končanem šolanju nameravali vstopiti v bogoslovje, so živeli v škofijemskem malem semenišču (Marijanišču), od koder so hodili v državno klasično gimnazijo z nemškim učnim jezikom. V tem semenišču je Kuhar preživel vseh osem let. V gimnaziji je bil eden od šestih slovenskih dijakov, vseh dijakov pa je bilo v razredu 56. Ob koncu osmega razreda je razred štel še 42 dijakov, med njimi vseh šest Slovencev. Ker je bil učni jezik za vse predmete nemški, so morali slovenski dijaki dvakrat na teden hoditi na zunanji slovenski jezikovni tečaj, kjer so se naučili slovenske slovnice. Kuhar je bil v vseh letnikih gimnazije odličnjak. Veliko maturo je končal kot najboljši v razredu s posebno odliko. To je na gimnaziji povzročilo pravo senzacijo zaradi njegovega slovenskega rodu. Očitno so bili slovenski dijaki nekoliko slovansko usmerjeni, kar je vsaj profesorja zgodovine precej motilo. Ta pa je bil ultranemec, ki je med drugo svetovno vojno postal v Avstriji pomemben nacistični funkcionar. Ustni izpit iz zgodovine je bil drugi dan po atentatu na avstrijskega prestolonaslednika, nadvojvoda Franca Ferdinanda, v Sarajevu. Profesor mu je postavil tako vprašanje, da bi moral zavzeti stališče do tega atentata. Kandidat je začel odgovarjati, vendar ga je kmalu ustavil predsednik maturitetne komisije, ki je bil navadno visok uradnik iz

prosvetnega ministrstva ali kak dunajski ali graški univerzitetni profesor. Celovski profesor zgodovine je seveda protestiral. Toda dosegel ni nič. Kuhar je dobil odlično oceno.

Nato je bila objavljena mobilizacija, v avgustu pa se je začela vojna Avstrije s Kraljevino Srbijo, ki se je pozneje razširila v prvo svetovno vojno. Po maturi so imeli dijaki možnost vpisati se na katero koli avstrijsko univerzo, vendar se za to ni odločil noben maturant. Skoraj vsi so se priključili svojim polkom kot častniki – pripravniki v rezervi z enoletnim prostovoljnim vojaškim vežbanjem, nato so postali podporočniki. Kuhar je bil na tihem usmerjen prorussko ali prosrbsko. Zato se ni odločil za vstop v avstrijsko armado, ampak je raje zaprosil za sprejem v celovško bogoslovno učilišče, da bi postal duhovnik. Čeprav je bil ta izbor naključen, da mu ne bi bilo treba iti k vojakom, mu je bogoslovje čedalje bolj ustrezalo.

Kuhar je vstopil v celovško bogoslovje leta 1914, v mašnika pa je bil posvečen leta 1918, še pred koncem prve svetovne vojne in bil nastavljen za kaplana v kraju, kjer so Slovenci ob koncu Avstro-Ogrske takoj ustanovili Narodni odbor, ki je imel nalogo zavarovati območje pred neredi, ki bi jih povzročili rudarji, ki bi ropali po avstrijskih skladiščih. Prav tako naj bi ta odbor preskrbel prehrano za nekmečko prebivalstvo. Ustanovili so Narodno gardo. Njihove avstrijske vojaške čepice so ovili s slovenskimi barvami. Ta »Narodna vojska« je širila mejo proti severu in zahodu. Kuhar je postal major za območje, kjer je prej služil kot kaplan. Tako so zdržali do konca decembra, ko so vzpostavili

zvezo s slovensko narodno vlado Ljubljani, ki je na Koroško poslala na Koroško oddelke srbske vojske. Mirovna pogodba v St. Germainu je dodelila območje delovanja Kuharja na Koroškem državi Srbov, Hrvatov in Slovencev (SHS) oziroma poznejši Jugoslaviji, za preostali sporni del slovenske Koroške pa je bil določen plebiscit. Dr. Lambert Ehrlich, doma iz Kanalske doline, ki je tedaj spadala pod Koroško, je bil do konca Avstrije profesor v celovškem bogoslovnem učilišču. Po koncu vojne je kot zaveden Slovenec moral zapustiti Koroško in je dobil mesto na novo ustanovljeni Teološki fakulteti v Ljubljani. Ker je bil odličen poznavalec dežele Koroške, ga je vlada SHS imenovala za člana svoje delegacije na mirovni konferenci v Parizu, kjer naj bi določili meje novih držav, ki so nastale po propadu Avstro-Ogrske. Za svojega pomočnika je dr. Ehrlich izbral Kuharja, ki ga je dobro poznal iz celovškega bogoslovja. Kuhar je v Pariz odpotoval na božični večer 1919. Po končani konferenci je prof. dr. Ehrlich predlagal Kuharju, naj ostane v Parizu in se vpiše na *Ecole libre des Sciences politiques*. V zvezi z opravljenim plebiscitom je imel Kuhar težave z državljanstvom, kar so mu ob obisku v domovini pomagale urediti domače krajevne oblasti. Kot duhovnik pa je za vsako ceno želel ostati podrejen celovškemu škofu, da ne bi izgubil stika s koroškimi Slovenci.

Ker seveda ni imel nikakršne štipendije, je med študijem kot duhovnik služboval v največjem pariškem jezuitskem kolegiju *College St. Louis de Gonzague* v Franklinovi ulici 12, kjer je bil prefekt za višje razrede kolegija. Po pisanju prof. ddr. Antona Trstenjaka so ga nekateri v domovini želeli vključiti v Slovensko ljudsko stranko, kjer naj bi zasedel pomembno mesto, čemur pa je nasprotoval predsednik stranke dr. Anton Korošec. Drugi so ga želeli nastaviti kot časnikarja pri katoliškem časniku *Slovenec*, kar se je uresničilo nekaj let pozneje. Leta 1925 je odšel v Nemčijo, v pokrajini Porenje in Westfalijo, kjer je preučeval delavske vzgojne organizacije nemške katoliške stranke *Centrum*. Jeseni leta 1925 je nameraval oditi v ZDA, kjer naj bi prevzel uredništvo slovenskega katoliškega dnevnika v Chicagu. Načrt je propadel, ker je zamudil rok za izpolnjevanje ameriških imigracijskih dokumentov.

Nato je odšel v Anglijo. Glavni razlog za to je bil, da se nauči angleščine, ker mu je uredništvo *Slovenca* iz Ljubljane sporočilo, da bi ga želelo postaviti za zunanjepolitičnega urednika, in naj se prej nauči angleškega jezika ter vidi še nekaj sveta, preden se vrne domov in nastopi službo. V Angliji je postal kaplan v dekliški visoki šoli, ki jo je vodil nek francoski samostanski red. Angleščino je dojemal počasneje, kakor je predvideval, ker se je z redovnicami pogovarjal po francosko. Leta 1926 je odšel za šest mesecev v London na tečaje londonske visoke ekonomske šole, kjer je bil njegov profesor znameniti mikroekonomist Alfred Marshall.

Poleti 1927 je odšel domov na počitnice in se pozno v jeseni vrnil nazaj v Pariz, kjer je dobil diplomno pravne fakultete. Postal je tudi doktor ekonomskih ved z disertacijo *Vloga petroleja v svetovni politiki*. V času bivanja v Parizu se je vzdrževal kot hišni duhovnik v raznih samostanih. Že med svojim prejšnjim bivanjem v Parizu je namenjal veliko časa tudi organizaciji jugoslovanskih zdomskih delavcev v Franciji in izboljšavi njihovih socialnih razmer. V letu 1927 je začel obiskovati francoska industrijska območja na severu, vzhodu in okoli Lyona, kjer so jugoslovanski (tudi slovenski) delavci začeli delati v rudnikih in jeklarnah. Teh delavcev je bilo toliko, da je o svojih ugotovitvah in o njihovih socialnih razmerah ter krčenju njihovih delovnopравnih pravic začel poročati jugoslovanskemu poslaništvu v Parizu. Tako je o sebi zbudil zanimanje omenjenega poslaništva. Ker je bilo mesto pomožnega jugoslovanskega imigracijskega komisarja v Franciji skrajno potrebno, je socialno ministrstvo v Beogradu Kuharja nastavilo na to mesto, za večjo tehtnost in lažje opravljanje te dejavnosti pa so mu podelili še diplomatski status. V tem času je bilo v Franciji približno 94.000 jugoslovanskih delavcev, od tega okoli 25.000 Slovencev. Ko je obiskoval naselja jugoslovanskih delavcev, je kot katoliški duhovnik skrbel za njihove duhovne potrebe, kot imigracijski komisar z diplomatskim statusom pa jim je pomagal v pravnih in materialnih (socialnih) zadevah. To mu je bila najpomembnejša življenjska izkušnja.

Jeseni leta 1928 je Kuhar odšel za mesec dni v London in je tam srečal dr. Aleša Beblerja, ki ga je spoznal že na univerzi v Parizu. V Londonu, kjer

je Bebler stanoval s Kuharjem v katoliškem župnišču, kjer je bil Kuhar pomožni kaplan, sta postala dobra prijatelja. Seveda tedaj Kuhar ni vedel, da je bil Bebler povezan s komunističnim gibanjem.

Leta 1929 je šel Kuhar domov na počitnice in je ob tej priložnosti izvedel, da je njegov brat Lovrenc, pozneje kot Prežihov Voranc, znan pisatelj, za katerega je sicer vedel, da je naklonjen komunističnemu gibanju, član po zakonu prepovedane jugoslovanske komunistične partije in da njihov dom stoji na točki komunističnega »kanala«, ki je vodil iz Jugoslavije v Avstrijo in obratno. Vrnil se je v Pariz in tam ostal do julija 1930, ko je podal ostavko na službo pomožnega imigrantskega komisarja, ker je prevzel mesto zunanjepolitičnega urednika pri dnevniku *Slovenec*, glasilu Krščansko demokratske stranke. (Kuhar je tako v večini svojih zapisov imenoval Slovensko ljudsko stranko.) Ta korak je storil zaradi dogodka, v katerega je bil vpleten njegov brat Lovrenc. Policija je namreč v Ljubljani odkrila konec verige komunističnih celic, ki je vodila proti avstrijski meji. Glava zadnjega člena v tej verigi je bil njegov brat Lovrenc. Policija je polovila eno celico za drugo, toda predzadnja celica je še imela čas opozoriti njegovega brata, da se mu je posrečilo zbežati v Avstrijo.

Jugoslovanska policija je obvestila vsa jugoslovanska poslaništva o pobegu Lovrenca Kuharja. Tako je jugoslovanski poslanik oziroma minister v Parizu Spalajković dobil navodilo, da mora takoj ukrepati, če bi se ubežnik pojavil kjer koli v Franciji. Spalajković je poklical Kuharja in mu pokazal ustrezno navodilo. Vprašal ga je, ali je ubežnik njegov sorodnik. Kuhar mu je odgovoril, da je ubežnik njegov brat. Nato ga je Spalajković vprašal, ali mu bo sporočil bratovo bivališče, če ga bo kje srečal ali kaj drugega izvedel o njem. Kuhar mu je odgovoril, da jugoslovanski zakon izvzema vsakogar pričati proti svojim najbližjim sorodnikom in da on tega ne bo storil. Povedal bi bratu, da je bedak, a ga ne bi prijavil. Zaradi take situacije je dal odpoved na mesto v poslaništvu in se je vrnil domov.

Leta 1930 je torej odšel v domovino in prevzel mesto zunanjepolitičnega urednika pri časniku *Slovenec*, kjer je deloval od avgusta 1930 do 30. marca 1941. Kot zunanjepolitični urednik je mo-

ral spoznati beograjsko ozračje. Zato so ga za leto dni poslali v Beograd, da se je poučil o delovanju tamkajšnjega parlamenta, vlade, diplomatskega zbora in tiska. Po letu časnikarskega izobraževanja, sam je zapisal »prevzgoji« v Beogradu, se je vrnil v Ljubljano. Kot zunanjepolitični urednik je odhajal na vse konference Male in Balkanske antante, na zasedanja Lige narodov v Ženevo, spremljal je jugoslovanske predstavnike na njihovih diplomatskih potovanjih po tujini (princa Pavla v Italijo in v Berlin, predsednika vlade Milana Stojadinovića v Italijo, Pariz, London, Prago, Atene, Bukarešto, Ankaro, Bratislavo itd.). Leta 1935 je prevzel zunanjepolitično uro na ljubljanskem radiu. Govoril je enkrat na teden, najprej deset, nato petnajst minut in naposled pol ure. Pridobil si je zelo velik krog poslušalcev.

Nikdar se ni vmešaval v notranjepolitične zadeve Slovenske ljudske stranke, čeprav je včasih odhajal na podeželje, kjer je govoril članom raznih strankinih organizacij. Časnikarsko delo je bilo skrajno zahtevno in težavno, ker so dobivali zunanjepolitične novice od uradne tiskovne agencije Avala iz Beograda, od telefonskih zvez z Beogradom, Dunajem, Zagrebom in občasno s Parizom in z lastno radio-telegrafsko postajo. Vse je bilo treba prevesti in natipkati. Imel je zelo malo pomočnikov. V teh desetih letih časnikarstva je spoznal številne tuje politike in diplomate ter se spoprijateljl s številnimi jugoslovanskimi vodilnimi politiki. Delo pri *Slovincu* je postalo bolj ali manj rutina, vendar je treba omeniti posebno razburljiv dogodek. Leta 1938, ko so začeli nacisti groziti Evropi, so bili v Sloveniji med tukajšnjo nemško manjšino ugotovljeni neki skrivnostni pojavi. Prav tako se je nekako izvedelo, da ta dogajanja vodijo neposredno iz nacističnih središč v Nemčiji. Zato se je dr. Korošec odločil, da pošlje nekoga v Nemčijo, da bi tam ugotovil, ali so ti sumi resnični. Ponudil se je Kuhar in jugoslovanske oblasti so mu izdale potni list na ime Johann Pichler. Razen tega je neka kulturna organizacija nemške manjšine pisala propagandnemu ministrstvu v Berlin, da pošilja omenjenega Pichlerja v Nemčijo, da bi tam dobil neke podatke, predvsem v Institutu za Nemce v tujini v Stuttgartu in še v nekaj drugih podobnih ustanovah.

Iz Nemčije je prišel pozitiven odgovor. Kuhar je po vrnitvi domov sestavil poročilo z dragocenimi podatki, v obsegu 250 strani, za zunanjega in notranjega ministra.

Iz te časnikarske dobe Kuhar omenja tudi potovanje 15 jugoslovanskih časnikarjev v Nemčijo, na Goebbelsovo povabilo, med katerimi je bil tudi sam. Iz Beograda so jih z letalom odpeljali v Berlin, kjer so se udeležili prvomajske nacistične manifestacije v Tempelhofu, kjer je milijon nacistov poslušalo Hitlerjev govor in paradiralo pred njim.

Von Pappen in Goebbels sta za to časnikarsko skupino pripravila ločeni pojedini. Iz Berlina je Kuhar odpotoval v München, kjer je preživel bučen večer z bavarskim gauleiterjem kapitanom Röhmom ter šlezijским gauleiterjem. Na tej poti je obiskal več nacističnih delovnih taborišč na območju Bavarske. To se je zgodilo 13 dni pred znano čistko v nacistični stranki, ko sta bila 1. junija 1934 umorjena oba gauleiterja.

Leta 1941 je nato izbruhnila vojna Nemčije z Jugoslavijo. Puč generala Simovića 27. marca 1941 je bil pravo presenečenje za časnikarje *Slovenca* in za vsakega človeka v Sloveniji. Ves dan so namreč skušali priti v stik z beograjskim dopisnikom, da bi zvedeli, kaj pomenijo dogodki, za katere so izvedeli po radiu. Toda vsa prizadevanja so bila zaman.

Zvečer so se demonstracije začele v Beogradu, pa tudi v Ljubljani. Demonstranti so vzklikali kralju Petru. Vsi so bili prepričani, da je sprememba vlade v tem času usodna stvar; olajšanje pa je povzročila misel, da je ozadje vsega protinemški motiv, ker pač Slovenci Nemcev niso nikoli marali. Olajšanje je bila tudi novica, da sta v novi vladi dva slovenska ministra (dr. Fran Kulovec in dr. Miha Krek). Nekoliko pozneje so Slovenci začeli čutiti, da bi mogel biti puč vse kaj drugega kot reakcija proti trojnemu paktu. Kuhar v to zadevo ni bil nič vpleten, ker ni imel nobenih funkcij v nobeni politični stranki.

Kljub temu pa ga je vrsta okoliščin privedla na sestanek vodij Slovenske ljudske stranke v bano-vinski palači, ki mu je predsedoval ban dr. Marko Natlačen. Iz Beograda je pravkar prišel sel, Miloš Stare, ki je poročal o tamkajšnjem položaju. Na ta sestanek je bil Kuhar povabljen le zaradi splošnih negotovosti, ki so se začele grozeče pojavljati na

obzorju, sestankarji pa so menili, da je prav, če je navzoč tudi urednik *Slovenca* in priznan radijski govornik. Na tem sestanku so ugotovili resnost položaja in da začetek vojne ni več daleč. Vedelo se je tudi, da bo Slovenija prva žrtev nemškega in italijanskega napada, da bo okupirana in uničena. Dogovorili so se, da je treba takoj poslati enega ali dva slovenska predstavnika v tujino, da bi bila strankina in slovenska zastopnika v zavezniškem taboru, ker so dobro vedeli, da begunska vlada ne bo zastopala slovenskih interesov. S to točko dnevnega reda so vsi soglašali. Ponudil se je duhovnik msgr. Franc Gabrovšek, ravnatelj Zadrúžne zveze, član parlamenta in vodilna osebnost stranke, a so ugotovili, da ne zna niti francosko niti angleško in da bi Slovincem zaradi tega na zahodu malo koristil. Oči vseh so se obrnile na Kuharja. Znal je namreč francosko in angleško. Razumel je položaj, dvignil je roko in je izjavil, da je pripravljen iti na zahod, kar je bilo sprejeto. Obema je bilo ukazano, da morata še isti večer ali pa vsaj naslednje jutro odpotovati v Beograd. Tam sta morala urediti vse potrebno za odhod v tujino skozi Grčijo, ki je bila tedaj še edina odprta pot. Naslednja točka na sestanku je bila določitev stališča omenjene stranke med okupacijo. Sklenjeno je bilo, da niti stranka niti noben njen član z okupatorji v ničemer ne sme sodelovati. To je bil zelo pomemben sklep, ki pa se ga v nadaljnjem dogajanju niti Slovenska ljudska stranka, niti vsi njeni politiki niso držali.

Še isti večer je Kuhar pripravil kovček, spravil vanj zemljevide slovenske severne meje in tržaškega območja, ki so jih uporabljali na Pariški mirovni konferenci leta 1919 in 1920, ko so bile te slovenske meje sporne. Nekaj mu je reklo, da mu bodo ti zemljevidi še koristili. S seboj je vzel tudi *Zgodovino Slovencev* in *Literarno zgodovino*, tako da je imel v kovčku najosnovnejše vire za prekonstrukcijo slovenske stvari, če bi Nemci v resnici, kakor so vsi tedaj mislili, porušili Slovenijo, preselili Slovence drugam ter uničili vso slovensko pismenost in slovensko književnost ter vse zgodovinske spomenike. Tako je, ne da bi komur koli povedal, kam odhaja, odšel na pot, ki je štirinajst let pozneje, ko je pisal življenjepis, še ni končal.

V Beogradu so Kuhar in številni drugi takoj razumeli, da puč ni imel za edini cilj »rešiti dušo

Jugoslaviji», temveč je bil izrabljen za dosego sebičnih ciljev Srbov. Beograjske oblasti sprva niso bile voljne izdati potnih listov za Gabrovška in Kuharja, angleški konzulat pa ne vizuma za Anglijo, enako kakor niso izdali vizumov za begunsko vlado, ki se je nameravala nastaniti v Londonu. Tako sta Gabrovšek in Kuhar morala zaprositi za vizume države na Bližnjem vzhodu (Egipt, Palestino in celo Južno Afriko), dokler Angleži niso bili pripravljeni izdati vizumov za vlado in za oba imenovana. Angleži so bili že od vsega začetka do jugoslovanske begunske vlade zelo nerazpoloženi. Seveda se je angleška vlada v jeseni omehčala in je članom vlade in dvora izdala vizume. Tako se je vlada po nekajmesečnem tavanju po bližnjevzhodnih državah naposled selila v London z letali, Gabrovšek in Kuhar pa z vlaki in ladjami.

V Londonu, kamor je Kuhar po odisejadi prišel 28. septembra 1941, se je priključil vladi in je bil v oktobru imenovan za jugoslovanskega poslanika in opolnomočenega ministra pri poljski begunski vladi, tudi v Londonu, za direktorja vladnega informacijskega oddelka in za člana ministrskega propagandnega sveta (trije ministri in Kuhar). Slednji je moral organizirati delo informacijskega oddelka in propagandnega sveta. V aprilu 1942 so se začele intrige v vladi: Srbi proti Hrvatom, Hrvati proti Srbom, oboji proti Slovencem. Maja 1942 je Kuhar odstopil kot vodja informacijskega oddelka, obdržal pa je položaj poslanika oziroma ministra pri poljski vladi. V teh letih je doživel veliko stvari, ki so bile v zvezi s postopnim razpadom jugoslovanske begunske vlade in so bile v tesni zvezi z britansko vlado, parlamentom in britanskim vojnim ministrstvom. Uspelo mu je, da so mu bile dovoljene lastne oddaje na britanskem radiu (British Broadcasting Corporation).

Leta 1943, ko je Trifunovićevo vlado zamenjala Purićeva, so Kuharja prosili, da bi v vladi sprejel mesto ministra za šolstvo in vzgojo, kar pa je odklonil. Vladina ladja se je namreč že potapljala. 1. junija 1944 pa se je potopila. Kot katoliški duhovnik je Kuhar moral sprejeti prisego od prejšnjega hrvaškega bana Ivana Šubašića kot novega predsednika begunske vlade. Ker je bil Šubašić hkrati minister več resorjev, je moral dati prisego za vsako posamezno ministrstvo. Brati jo je moral torej dva-

najstkrat. Januarja 1945 je Kuhar odstopil kot poslanik in minister pri poljski vladi, medtem ko je oddaje na radiu BBC opustil že v marcu 1943, ker ni hotel govoriti v prid Titu in partizanom. V tej zvezi je dognal, kakšna je bila zavezniška (predvsem angleška) politika, glede dopustitve padca jugoslovanskega kralja in spremembe njihovih simpatij in pomoči Titu.

Julija 1944 je Kuhar na hodniku vojnega ministrstva srečal pomembno osebo, ki je bila tedaj tesno povezana s Titovo partizansko vojsko v Jugoslaviji. Dva tedna pozneje je šel obiskat to osebo, ko so on in drugi preko Šubašičeve vlade dobili iz Jugoslavije tiskan dokaz, da so bili protikomunistični domobranci (domače straže), po številu okoli 15.000, po razpadu Italije leta 1943, ko je Slovenija v celoti prešla pod nemško okupacijo, postavljeni pod nemško poveljstvo in dali prisego služiti »Führerju«, nemški vojski, SS in policiji. Zaradi te informacije je bilo ugotovljeno, da bodo ob koncu vojne smatrani kot nacistični kolaboranti, čeprav bi bili še tako protikomunistično usmerjeni. Da bi dobil to zadevo povsem pojasnjeno, je Kuhar odšel na obisk k tej osebi na vojno ministrstvo. Informacija, ki jo je dobil, je bila strašna. Omenjena oseba mu je povedala, da je bilo na medzavezniški pogodbi, sklenjeni po konferenci v Teheranu, medtem ko je bil Churchill že nazaj na poti v Egipt, sklenjeno, da bodo vse vojaške formacije, na katere bodo zavezniki naleteli na območjih, s katerih bodo pregnani Nemci, smatrane za kolaborante, če bodo nosile nemške ali od Nemcev podarjene uniforme in nemško ali od Nemcev podarjeno orožje. Na Kuharjevo vprašanje, kaj se bo z njimi zgodilo, je ta oseba odgovorila, da bodo po tej pogodbi vrnjeni njihovim narodnim vladam. Na naslednje Kuharjevo vprašanje, koga zavezniki smatrajo za narodno vlado ali narodno vojsko v primeru Jugoslavije, je oseba odgovorila, da je bil Tito priznan kot vojaški poveljnik, ki operira pod poveljstvom desnega krila zavezniške sredozemske komande. Na Kuharjevo vprašanje, ali to pomeni, da bodo ti slovenski domobranci vrnjeni Titu in njegovim partizanom, je ta oseba odgovorila, da je natančno tako. Na Kuharjevo vprašanje, če bi bili zavezniki, bodisi Angleži ali Amerikanci, posamezno ali oboji skupaj pripravljeni sprejeti zdaj takoj poveljstvo

nad temi domobranci, ker se oni borijo proti komunistom, niso pa pod nobenim pogojem promemški, mu je ta oseba odgovorila, da je predlog zanimiv, a mora stvar preiskati. Ta oseba je odšla za nekaj časa, in ko se je vrnila, mu je ponovila: »Vaš predlog je zanimiv. Koliko jih je, mislite, organiziranih v domobranskih formacijah?« Kuchar mu je odvrnil, da tega ne ve, da morajo Angleži to bolje vedeti, da pa je slišal, da jih je okoli 10.000 do 15.000. Kucharja je oseba vprašala: »Koliko mislite, da bi jih sprejelo angleško ali ameriško poveljstvo, če bi se to zgodilo?« Kuchar je odgovoril, da števila ne more navesti, da pa tisočletna slovenska zgodovina jasno govori. Slovenci, majhni sosede Nemcev, so vso svojo zgodovino živeli v neprestanem boju proti Nemcem, zato je prepričan, čeprav ne more navesti števila, da bi se najmanj 70 do 80 % domobrancev na prvi poziv pridružilo zavezniškemu poveljstvu in da bi ti imeli vso podporo v narodu. Nato je ta oseba odgovorila, da mora dobiti nadaljnje pojasnitve, in je Kucharja zapustila za pol ure. Ko se je ta (visoki uradnik) vrnil, mu je dal roko in dejal: »Prepozno, gospod. Žal mi je.«

Kuchar je to osebo vprašal, kaj naj domobranci storijo. Če bodo vrnjeni Titu, jih bodo partizani pobili. Nato mu je oseba posredno odgovorila, resničen pomen odgovora pa je Kuchar razumel mnogo pozneje. Dejala je: »Ponavljam, kar sem dejal prej. Vsaka oborožena formacija, ki jo bodo zavezniki srečali na svoji osvoboditveni poti, bo izročena narodni vojski ali vojski v primeru, da bo nosila nemško ali od Nemcev podarjeno uniformo ali nemško ali od Nemcev podarjeno orožje.«

Kuchar je vsebino tega pogovora sporočil Snoju, nekdanjemu ministru in vodji slovenskih krščanskih demokratov. O teh informacijah in o nastalem položaju sta razpravljala celo popoldne in vso noč ter prišla do sklepa, da je treba s temi informacijami seznaniti domobrance v domovini. Prepričana sta bila, da domobranci ne poznajo resnosti položaja in da še vedno živijo v iluziji, da se borijo za vzvišeno zavezniško stvar v okoliščinah, ki si jih sami ne morejo izbirati.

Sklenila sta, da oba odideta k britanskemu poslaniku pri jugoslovanski begunski vladi, Ralphu (pozneje siru) Stevensonu, in ga prosita, naj uredi, da bi oba s padali spustili v domovini na domo-

bransko območje, da bi jim mogla ustno povedati, kakšna je resnična situacija. Potem naj sami odločijo, kaj storiti. Naslednji dan sta odšla k Stevensonu in ga prosila, da bi uredil njun spust s padali. Bil je zelo presenečen in je odgovoril, da se bo moral še posvetovati z drugimi odgovornimi osebami. Vrnila sta se naslednji dan in bila obveščena, da so razpravljali o njunem spustu s padali, toda samo na ozemlje, ki ga držijo Titovi partizani. Seveda so tudi »izpraševali tam doli«, ali jima bo varnost obljubljena.

Dva ali tri dni pozneje sta znova videla Stevenson, ki jima je dejal, da so se pozanimali in da nihče ne nasprotuje temu, da bi Snoj prišel tja, da pa nasprotujejo prihodu Kucharja. Nato sta prosila Stevenson, naj uredi spust s padalom za Snoja, če Angleži mislijo, da bodo dobili zagotovilo, da bo Titovo poveljstvo dovolilo Snoju priti v stik z nekaterimi vodilnimi domobranci, ki naj bi jim sporočil informacijo in ustavil sovražnosti med obema notranjima frontama. Dva dni pozneje so Snoja odpeljali z londonskega letališča v neznan kraj. Kuchar je bil prepričan, da ga bodo spustili naravnost na črnomeljsko območje, ki ga je držalo Titovo poveljstvo. Stevenson je nato Kucharju predlagal, naj na dano britansko znamenje, ki bo pomenilo, da je Snoj že prispel, gre na radio BBC in v kratki izjavi pojasni Snojevo misijo in pozove domobrance na prenehanje ognja proti Titovim komunistom.

Kuchar je moral čakati dolgo časa. Šele sredi avgusta ga je britansko zunanje ministrstvo informiralo, da je Snoj prišel v Slovenijo. Kako, tega mu niso povedali. Samo, da je Snoj prišel in da je dal izjavo, da se je ves čas vojne motil, ko je nasprotoval Titovemu partizanskemu delovanju, da pa je zdaj končno uvidel resnico in zato sprejel Titovo osvobodilno gibanje ter poziva domobrance, naj položijo orožje in se predajo Titovcem. Kuchar je vedel, da Snoj nikdar ni mogel dati take izjave in da je zato te besede enostavno poslala v svet Titova komanda brez Snojeve odobritve. To je Kuchar povedal Angležem. Nekaj dni pozneje je to postalo povsem jasno, ko so Kucharja Angleži informirali, da so slišali, da so Titovi partizani morali dati Snoja v zaščitni zapor, da bi preprečili, da ga domobranci ne bi ubili, saj so tako razjarjeni nad njegovim (Snojevim) prestopom k partizanom. Iz vsega je

Kuhar takoj ugotovil, da komunisti ne bodo nikdar dovolili Snoju, da bi prišel v stik z domobranci in da izredno pomembna informacija, ki bi jo moral sporočiti domobrancem, ne bo nikoli izročena.

Stevenson je predlagal, naj zdaj, ko je Snoj v domovini, Kuhar po radiu BBC poda sporočilo z razlago Snojevega poslanstva. Predlagal mu je triminutni govor. Povedal naj bi, da se je Snoj pridružil partizanom in da je prišel v domovino zato, da bi domobrancem predlagal takojšnjo prekinitev boja s partizani in da bi se postavili pod Titovo poveljstvo, za boj proti Nemcem. Stevenson je Kuharju rekel, naj prinese tekst v odobritev. V njem ni smel ničesar drugega omeniti. Kuhar je takoj odgovoril, da ne bo govoril samo tri minute, če mu ne bo dovoljeno ponoviti besedo za besedo, ki mu jo je dala oseba z Vojnega ministrstva, da nikdar ne bo omenil imena Tito in da ne more zahtevati od domobrancev, da bi se postavili pod komunistično komando. Predlagal je tri govore, v katerih bi mogel »varno opisati« in »izpeljati domobrancem razumljivo« resnično situacijo in namene zaveznikov glede na njihovo usodno bodočnost. Stevenson mu je odgovoril, naj prinese tekst. Kuhar je nato sestavil tekste za tri triminutne govore. V prvem bi domobrancem povedal, da ne morejo misliti, da se borijo za njihovo lastno slovensko ljudstvo, medtem ko nosijo nemške uniforme, ker so Nemci že pokazali, kaj mislijo o Slovencih, ko so skoraj 20 % vsega okupiranega prebivalstva prepeljali v taborišča in mnoge postrelili. V drugem govoru bi jim povedal, naj ne živijo v iluziji, da se borijo za njihovo vero, medtem ko nosijo nemške uniforme in nemško orožje, ker so nacisti že pokazali, kaj mislijo o katoliški veri, ko so nad 80 % katoliških duhovnikov z območja nemške okupacije prepeljali v koncentracijska taborišča. Tu je bil Kuhar v zmoti. Toliko duhovnikov so Nemci iz Spodnje Štajerske in delno Gorenjske že takoj leta 1941 izselili na Hrvaško, ne pa v koncentracijska taborišča. In tretjič bi jim povedal, da njihova krščansko demokratska stranka nima ničesar opraviti z nacisti. Tak je bil njen sklep od prvega dneva vojne in taka je ostala njena politika. Krščansko demokratska stranka ne bo podpirala nobenega gibanja svojih pristašev, ki bi ga bilo mogoče smatrati, da favorizira Nemce. Britansko zunanje ministrstvo nikakor ni dovolilo

na radiu objaviti besedil, ki jih je pripravil Kuhar.

Pri pripravi besedil so sledile dolge diskusije, cenzure in recenzure, vključno s Kuharjevim potovanjem v Oxford. Tam je prosil nekega jezuita, vodilnega strokovnjaka za podobna vprašanja, o moralni strani tega problema, če v vojni, kakršna je ta, smejo katoličani pomagati v pronemških formacijah ali če se smejo katoličani boriti v odporniških gibanjih, sestavljenih iz različnih ljudi, ki se borijo, kar je bilo povsem očitno, od komunistov dirigirane komande. Ta jezuit je lastnoročno napisal, kaj bi dejal, če bi bil vprašan glede podobnega položaja, ki bi nastal v njegovi deželi. Po še več besedah in cenzurah so bila besedila pripravljena za oddajo. Vodilni na radiu so zahtevali, da jih govori Kuhar. Vesel je bil, da so na radiu sprejeli njegovo stališče, da Titovo ime ne bo omenjeno in da bo mogel na koncu vsakega govora dati približno naslednji poziv: »Če bi me zdaj vprašali, kaj naj vam predlagam, da storite, bi vam odgovoril, da nimam sredstev, da bi vam povedal, kaj storiti v praksi. Toda g. Snoj je v deželi z narodnoosvobodilnim poveljstvom, in on ima nalogo vse pojasniti. Kar morem tu povedati, je samo to: tisti, ki nosijo nemške uniforme in nemško orožje, morajo oboje čim prej odvreči in se nato pridružiti osvobodilni vojski, ki je edina sila odpora, priznana od zaveznikov. Storit morajo to, če se hočejo zakonito boriti proti sovražniku. Tisti pa, ki jim njihova moralna načela diktirajo, da tega ne morejo storiti, morajo v vsakem primeru odvreči nemške uniforme in orožje in se nato z drugimi sredstvi in na svojo lastno pest boriti za zavezniške cilje.«

Govori so bili oddani, a jih v Kuharjevi domovini niso prav razumeli. Interpretirali so jih tako, kakor da se je tudi Kuhar zdaj pridružil Titu. Domobranci niso sledili nasvetu, ki ga niso prav razumeli, ker Kuharju ni bilo dovoljeno povedati vse resnice. Tako so nadaljevali svoj protitovski boj, in ko so se maja 1945 morali umakniti v Avstrijo, so jih Angleži razorožili, postavili v taborišče in jih nato 10.000 vrnili v Jugoslavijo, kjer jih je bilo kar 80 % pobitih v 14 dneh. Poznejša intervencija angleškega maršala Alexandra, ko je izvedel, kaj se je zgodilo, je rešila zadnje transporte, ki so že bili na poti proti jugoslovanski meji.

Po vojni je Kuhar odšel na univerzo v Cambridge, kjer je začel študirati zgodovino. Doktorska teza je obravnavala spreobrnjenje Slovencev v krščanstvo, obsegajoč dobo 300 let od 7. do 11. stoletja, predvsem na Koroškem. Univerzitetni nadzornik njegove teze je bil Prince Dimitrije Obolensky, profesor na univerzi, pozneje v Oxfordu. Nadzornik s strani kolegija je bil prof. A. B. Steel, pozneje predsednik univerzitetnega kolegija v Cardiffu. Izpraševalni kolegij so sestavljali prof. Steel kot predsednik, prof. Beets z londonske šole za slovanske študije in prof. Runciman z oxfordске univerze. Teza je bila sprejeta. Doktorsko diplomsko je dobil na »diplomski dan« oktobra 1949.

Med bivanjem v Cambridgeu je bil Kuhar iz verskega oddelka britanskega vojnega ministrstva nastavljen za pomožnega kaplana z nalogo duhovno skrbeti za pet ujetniških taborišč za Nemce in Avstrijce. V dveh letih je obiskoval ta taborišča vsako nedeljo. Prevažali so ga vojaški vozniki. Čim so vojni ujetniki odšli, so v večino teh taborišč namestili oddelke poljske Andersove armade, kjer je še nadalje služil pri neki motorizirani brigadi. Ko so odšli Poljaki, so prišli evropski begunci. Dodeljen je bil dvema taboriščema, skozi katera so usmerjali »prostovoljne delavce«.

Po diplomi v Cambridgeu je bil nameščen za domačega kaplana v nekem sanatoriju za jetične bolnike v predmestju Londona, v Brentwoodu in hkrati kot kaplan jugoslovanskih prostovoljnih delavcev katoliške vere. Zato je moral potovati po Angliji, da je prišel do Slovencev in Hrvatov, ki so delali v premogovnikih Walesa in Durhama, v tekstilnih tovarnah v Midlandu in v poljedelskih središčih na Škotskem. Junija 1950 so ga poklicali, naj pride v ZDA, da bi sodeloval v tiskovnem oddelku Odbora za svobodno Evropo. Naposled je odgovoril in septembra 1950 prispel v New York. Ta odbor ga je nastavil za uradnika jugoslovanskega tiskovnega oddelka, leta 1953 pa je postal njegov vodja. Bil je urednik lista *Slovenski pregled*, ki je izhajal v New Yorku od 1950 do 1957.

Občasno je pomagal pri slovenski frančiškanski fari v New Yorku, ustanovljeni pred pol stoletja, in pri slovenski narodni fari v Bridgeportu, v Connecticutu, ki je bila ustanovljena že prej. Iz svoje domovine je odšel 8. aprila 1941, tj. 13 let in osem mesecev prej. V tem času je izgubil svojega očeta, ki so ga ustrelili Nemci leta 1944, in brata, ki so ga prav tako ustrelili Nemci leta 1945, mater, ki je umrla leta 1948, drugega brata (komunističnega vodjo), ki je umrl leta 1949 (potem ko je preživel koncentracijsko taborišče v Mauthausenu pri Linzu od leta 1943 do leta 1945), in nečaka, ki je umrl leta 1950. Njegov dom pa so do tal požgali Nemci.

O zadnjem času pred Kuharjevo smrtjo prof. Trstenjak piše: on je šel v Ameriko leta 1958; ob novem letu je prišel v New York, kjer se je oglasil pri župniku Langerholzu, ki mu je ponudil stanovanje s pripombo, da nimajo nikogar, ki bi ga pospravljal. Dal ga je v nepospravljeno sobo, v kateri je pred dvema mesecema Kuharja zadela kap. Vse je bilo še tako kakor tedaj, ko so ga odpeljali v bolnišnico. Potem ko ga je zadelo, je bil še pri zavesti in je govoril. Upali so, da bo še ozdravel. Toda v bolnišnici je po štirih dneh umrl. Napad je dobil po tem, ko je imel znameniti slavnostni govor ob štiridesetletnici vlade SHS. Kuharja so pokopali na pokopališču slovenske župnije Bridgeport v državi Connecticut, ki jo je ustanovil župnik Golob. Za pogreb je poskrbel tamkajšnji župnik dr. Farkaš, doma iz Križevcev pri Ljutomeru. Kuharja sta pokopala tamkajšnji krajevni škof in ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman. Kuharjev grob je med groboma dveh slovenskih duhovnikov Goloba in Juranoviča.

Trstenjak piše, kako ganljiv je bil prihod v to sobo in bivanje v njej. Tam je bilo vse, kar je ostalo za Kuharjem. To so bile relikvije, dokumenti, denarnica (brez denarja, saj je Kuhar vse sproti razdal), ki naj bi jih nesel v Ljubljano in doma izročil njegovemu bratu Gustlnu, ki ga je Trstenjak poznal, saj sta bila sošolca na mari-borski gimnaziji.

Stane Granda

ANTON JANEŽIČ (1828–1869), VELIKI MOŽ SLOVENSTVA

Slovenska kulturna zgodovina – njen hrbtnični splet sestavljata literarna zgodovina in jezikoslovje, drugo okostje in mišičevje pa znanosti, ki jih združuje pojem domoznanstvo – že dolgo časa, intenzivneje pa po slovenski osamosvojitvi, boleha za kranjskocentrizmom.

Njegova skrajnost je »emonizem«, prepričanje, da daje posamezniku pomembnost predvsem njegova uveljavitev v slovenskem glavnem mestu, ki je to postalo, če je hotelo ali ne. Njegove »prestolniške« zasluge se po drugi svetovni vojni stopnjujejo in v veliki meri vežejo na Ljubljano kot sedež partizanskega gibanja. Pravzaprav ji položaj glavnega mesta samostojne slovenske države v očeh mnogih ne prinaša toliko spoštovanja. To dejstvo najbolj podpira, kljub nasprotovanju mnogih, ljubljanska zastava na ljubljanskem gradu.

Po slovenski osamosvojitvi opazujemo novo omejitve dojemanja slovenstva. Mnogi niso sposobni videti Slovencev in Slovenije zunaj meja Republike Slovenije. Mogoče kvečjemu politične in ekonomske izseljence. Ne zavedajo se, da tako v pogledu ozemlja kot Slovencev slovenska država pokriva in zajema samo del, ne pa celote slovenskega etničnega ozemlja, to je Slovenije. Zato ni čudno, da se pojavljajo posamezniki, ki niso pripravljeni sprejeti starejših latiniziranih ali iz njih izpeljanih oblik poimenovanja Slovenije, ki trdijo, da Karantanci niso bili (večinsko) Slovenci, Rezijani pa naj bi bili sploh poseben etnos. Spomin na Antona Janežiča in njegovo delo, ki je dalo Koroški s Celovcem značaj vodilne slovenske kulturne sredine, je treba razumeti kot poziv in napor za razumevanje in dojanje slovenstva v njegovi neizkrivljeni podobi.

BUGE WAZ PRIMI, GRALWA VENUS!

Med slovenskimi kulturniki že več kot stoletje velja geslo, da je slovensko srce na Koroškem, pljuča, nekateri jih zamenjujejo z denarnico, pa v Trstu.

Pustimo ob strani podrobnosti, toda že Cankarjeva vizionarska predavanja v mestu ob severnem Jadranu dokazujejo, da njegovo vlogo in pomen gledamo enostransko in celo podcenjujoče.

Srčnost slovenstva je nedvomno vezana na Koroško. Z njo je povezana Karantanija, prva slovenska in slovanska državna tvorba, na njo nas veže spomin ustoličevanj, ki so vedno potekala v slovenskem jeziku, tam je obnebj Brijinskih spomenikov, enega najveličastnejših dokumentov našega bitja in žitja. S Koroško so povezana tudi druga sporočila o položaju in rabi slovenskega jezika v srednjeveški fevdalni družbi. Do nedavnega je moral vsak kulturni Slovenec poznati vsebino in ozadje znamenitega pozdrava najznamenitejšega Španhajmca Bernarda, ki je 1227 sprejemal na Vratih v Ziljski dolini viteze in najvidnejšega med njimi, ki je bil hkrati tudi trubadur, Ulrika Liechtensteinskega pozdravil z znamenitim, še danes živim koroškim ljudskim pozdravom: »Buge waz primi, gralwa Venus!« Mož, svojevrstno utelešenje umetnosti tistega časa, je namreč hodil naokoli oblečen kot Venera.

Nadaljevali bi lahko z omembo Celovškega ali Rateškega rokopisa. Gre za prepis treh molitev iz okoli 1380, katerega vsaj del predloge naj bi spadal še v čas Brijinskih spomenikov. »Srednjeveški« lapidarni pregled koroškega slovenstva končajmo s prvo slovensko katoliško knjigo. Vetrinjskemu cistercijanu Lenartu Pachernekerju so njegov slovenski katekizem natisnili leta 1574. Žal danes ne poznamo nobenega ohranjenega primerka.

Začetnik preporodnega koroškega slovenstva je Ožbalt Gutsman (1727–1790), ki ni pomemben

samo zaradi slovnice (1777) in nemško-slovenskega slovarja (1789), ampak tudi njegovega razumevanja vseslovenstva. Postal je kal, ki je bogato obrodila in dala mnogotero seme. Njegova slovnica je izšla kar v šestih izdajah. Zadnjo je za tisk pripravil jezikoslovec in izjemen narodni buditelj Urban Jarnik (1784–1844), ki je bil tudi izvrsten pesnik. Kar dve njegovi prevedeni pesmi naj bi uglasbil Franz Schubert. Njegova prizadevanja za utrjevanje in nedotakljivost domovinske pravice slovenskega jezika so našla znameniti odmev v Slomškovi pridigi na njegovi zlati maši. Njegovo kratkotrajno študijsko bivanje v Gradcu (1804–1805) mu je v povezavi s štajerskim narodnim prebujanjem utrdilo udarnost in prodornost v slovenskih narodnih zahtevah. Izjemen je bil v poudarjanju njihovih kulturnopolitičnih potreb. Poudarjal je domovinsko pravico koroških Slovencev in dosegel, da je med tamkajšnjimi izobraženci besedo *windisch* in njene izpeljanke začela nadomeščati *slovenisch*. V nasprotju z nekaterimi takratnimi Slovenci se je skupaj z graškim prijateljem Janezom Nepomukom Primicem, prvim visokošolskim profesorjem slovenskega jezika v naši zgodovini, zavedal tragedije nastanka Ilirskih provinc, razdelitve slovenskega ozemlja med sovražni državi, ki bi v prihodnosti lahko pripeljalo celo do bratomornega boja zaradi pripadnosti sovražnim zastavam. Kot prvi je sistematično analiziral položaj koroških Slovencev in svoje ugotovitev objavil v celovski kulturni reviji *Carinthia* leta 1826 v razpravi *Andeutungen über Kärntens Germanisierung. Ein philologisch-statistischer Versuch*. Poleg oznake takratne jezikovne meje je odmevala zlasti njegova ugotovitev, da se ta stalno pomika na slovensko škodo proti jugu Koroške. To je prva sociolingvistična razprava kakega Slovence, argumentirana z znanstvenimi stališči.

Za položaj in stanje koroških Slovencev v prvi polovici 19. stoletja je izjemno pomembno tudi Slomškovo bivanje v Celovcu. V letih 1820–1824 je končeval licej in bil bogoslovec, v obdobju 1829–1838 pa je bil spiritual semenišča. V njegovem narodnem prebujanju sogojencev v celovškem bogoslovju je že mogoče čutiti nastavke ideje Združene Slovenije. Urban Jarnik, Slomšek se je štel za njegovega učenca, je bil takrat že ugledno ime slovenskega slovstva in slovenske kulture. Znano je, da ga je ob

Anton Janežič. Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe.

polaganju advokatskega izpita v Celovcu obiskal tudi Prešeren. Anton Martin Slomšek se je v tukajšnjo sredino že kot bogoslovec sijajno vključil in začel nadgrajevati Jarnikova vsenarodna prizadevanja. Ta je bil od leta 1827 pa do smrti župnik v Blatogradu (Moosburgu). Skupaj s Slomškom sta napolnila duhovno posodo koroškega in preostalega slovenstva, njeno vsebino sta začinila še Matija Majer in Andrej Einspieler, iz katere je zajemal in se oblikoval Anton Janežič. Brez poznavanja bogate zgodovine koroškega slovenstva, četudi podane fragmentarno, dejansko ni mogoče razumeti veličine dela, ki ga je v svojem kratkem življenju opravil »neutrudno delaven, nesebičen, značajan, miroljuben in ponižen« mož, katerega 190-letnice rojstva smo se spominjali leta 2018, 150-letnice smrti pa leta 2019.

JANEŽIČEVA DOBA IN DELO

Jezikoslovec in kulturno-politični delavec je bil rojen 19. decembra 1828 v Lešah pri Svetem Jakobu v Rožu. Socialno spada, tako kot Jarnik, Prešeren, Čop in še nekateri, med tiste, ki v otroštvu niso občutili revščine. Po osnovni izobrazbi v ožjem domačem okolju, terezijansko osnovnošolstvo le ni bilo prazno, je v Celovcu obiskoval tamkajšnji licej, to je gimnazijo in »I. stopnjo filozofske fakultete«. Tam je nadgradil ljubezen do slovenskega jezika in slovenstva. Dobro podlago je prinesel od doma, saj mu jo je vcepljala mati (kje bi bili Slovenci danes brez mater), spodbujal pa ga je tudi primer ožjega

rojaka Matije Ahacla, naravoslovca in matematika, ki je bil profesor na omenjeni srednji šoli. Leta 1843 je prišel Anton Janežič v krog celovškega stolnega kaplana Matije Majarja, ki ga je v posebni ljubezni do jezika in pripadnosti ter predanosti narodu trajno zaznamoval. Kako je doživljal revolucijo leta 1848, podrobno ni znano. Skoraj gotovo je bil član celovške narodne straže, podpisal je tudi peticijo za združeno Slovenijo. Povezan je bil tudi s koroškim slovenskim društvom. Podpisna pola dopušča domnevo, da je bil organizator podpisne akcije njegov brat Valentin. Njena neuresničitev – avstrijsko cesarstvo je ostalo notranjepolitično še naprej razdeljeno na zgodovinske dežele, njihova ukinitve je bila predpogoj za uresničitev največjega slovenskega političnega načrta v naši dotedanji zgodovini – ga je gotovo prizadela. Kljub temu pa je izjemno izkoristil njene dosežke za Slovence. Med prvimi je izrabil tistega, ki je vpeljal slovenski jezik kot predmet na reformirano osemrazredno gimnazijo. Sprva je bil na njej njegov neplačani učitelj, hkrati pa je poučeval v njem tudi tamkajšnje uradnike in pravnike. Podobno je bilo tudi v drugih slovenskih mestih. Naša materinščina je namreč okrepila svoj položaj v javnosti in mnogi, ki so jo znali samo iz domače tradicije, so hoteli njeno znanje poglobiti. Pogosto je bilo namreč slišati zahtevo, da kdor je ne bo obvladal, med našimi predniki ne bo mogel službovati. Za nižje uradnike je to veljalo že prej. Deležni je bil tudi druge slovenske revolucionarne pridobitve, to je prevajanja deželnih zakonov in uradnih razglasov v slovenski jezik, kar pa je bilo plačano delo, saj ga je naročila oblast. To je bila izjemno pomembna dejavnost, saj je pomenila njegovo modernizacijo v smislu prilagajanja aktualnim družbenim in gospodarskim potrebam. Na čelu tega je bil na Dunaju Fran Miklošič. Žal so v nekaterih primerih preveč iskali rešitve v izposoji hrvaških ali čeških besed.

Znano je, da je Matija Majar konec revolucije komentiral z besedami, da je ključnega pomena za slovensko prihodnost ohranitev slovenskega jezika, ki mora ostati podlaga vseh narodnih hotenj in političnih ciljev. »Če bo ta obstal, se ni bati za naše druge cilje,« je bila njegova znana misel. Anton Janežič je očitno to misel posvojil. Zavedal se je, da je političnim prizadevanjem v porevolucionarnem

času za določeno obdobje odzvonilo, dovoljena pa je kulturna dejavnost. Tudi prejšnja slovenska politična društva so se morala temu prilagoditi. Anton Janežič, ki se leta 1848 ni preveč izpostavil, je bil za uresničevanje slovenskih dosežkov revolucije več kot primeren. Pri svojem delu se ni mogel več opirati na prvega slovenskega preganjanca zaradi izkazovanja narodne zavesti Matijo Majarja, ki je bil poleti 1848 kot celovski stolni kaplan kazensko politično prestavljen na Svete Višarje. K sreči je bil od oktobra 1846 v Celovcu kot drugi mestni kaplan Andrej Einspieler (1813–1888). Ta je imel nekaj podobnih nagnjenj kot Janežič, saj je bil od 1852 katehet in učitelj slovenščine na realki. V primerjavi z Majarjem je bil manj vihrav, kot politik pa bolj ambiciozen. Sestavljala sta čudoviti tandem. Kljub temu pa obstaja prepričanje, da je veličastno in izjemno sistematično delo Janežič opravil po lastnem načrtu in preudarku. Bil je pripravljen prisluhniti, delo in odločitve pa so bile njegove. Izjemno pomembno je tudi dejstvo, da sam očitno ni imel literarnih ambicij, ali pa jih je v sebi zavrl, da se je v tem pogledu ves predal služenju tistim, ki jih je imel za talentiranejši.

Prva Janežičeva ljubezen je bil slovenski jezik. Da bi mu lahko služil in svoj položaj gimnazijskega profesorja formaliziral, je odšel na dunajsko univerzo. Bil je Miklošičev študent in leta 1854 uradno dosegel svoje cilje. Postal je profesor slovenskega jezika, naslednje leto še nemškega, že prej pa je bil tudi suplent za zgodovino in geografijo. Ni bil tipičen »šolmešter«, saj je moral svoj predmet šele vzpostavljati. Seveda pa se je zavedal, da volja in formalna kvalifikacija nista dovolj, saj so za slovenski jezik potrebni predvsem učbeniki. Da bi dijakom olajšal pouk slovenskega jezika, je že 1849 sestavil osnovni jezikovni učbenik (v dveh delih), ki je do leta 1875 doživel kar devet izboljšanih izdaj. Naslednje leto je izšel njegov nemško-slovenski slovar, ki je leta 1867 kot dopolnjen izšel drugič, naslednje pa tudi slovensko-nemški slovar. To nista bila nekakšna »hitropisna« slovarja, nastala čez noč, ampak sta bila plod resnega, premišljenega in temeljitega dela, ki je vedno izhajalo iz vseslovenskih, ne le koroških potreb. Seveda nobeno človeško delo ni popolno. Leta 1854 je izdal svoje najpomembnejše jezikoslovno delo *Slovensko slovnico s kratkim pregledom*

slovenskega slovstva, ki je bila v rabi, dopolnjena in po potrebi spremenjena, več kot pol stoletja. Z njo je utrli enotni slovenski pisni jezik. »Šele Janežič se je povzdignil nad vsa narečja in s tem, da je posnel in odbiral pravila iz vseh, spisal občeslovensko slovnico,« je zapisal Karel Štrekelj. Že samo s tem delom si je postavil trajni spomenik. Toda njegove želje so bile bistveno večje. Poleg jezikovnih vadnic in slovnice je veliko pozornost namenjal tudi praktični, zahtevnejši rabi jezika, in sicer izdaja čtivo. Leta 1854 je izdal slovensko berilo za Nemce. Kot dopolnilo Bleiweisovemu gimnazijskemu berilu je izdal *Cvetje slovanskega naroda* in *Slovenske narodne pesme, prislovice in zastavice*. Sestavljal je tudi *Cvetnik*, ki je bil berilo za nižje gimnazijske razrede, in druge podobne učbenike, s čimer je soustvarjal pogoje za pouk slovenskega jezika.

Poleg jezikoslovnih učbenikov, slovarjev in beril, s katerimi je ustvaril osnovo poučevanju slovenskega jezika in literature v tedanjih šolah je Anton Janežič leta 1850 začel izdajati *Slovensko bčelo* kot poučen in zabaven časopis, h kateremu je pritegnil Levstika, Valjavca, Trdino, Svetca in seveda tudi Majarja in Einspielerja. Kot vidimo, se je uprl na mlade sile in jim ponudil literarno revijo. Očitno je prepoznal njihov talent. Leta 1854 je poskusil z novim glasilom *Glasnik slovenskega slovstva*, »ogledalo slovenskih književnih moči tedanje dobe«, kjer kot sodelavce srečamo tudi Jurčiča, Erjavca in Mandelca. Žal je hitro premnil. Leta 1858 je začel izdajati *Slovenski glasnik*. V njem je povezal takratne najboljše slovenske literature na čelu z Levstikom in Jenkom, pozneje tudi Gregorčiča in Stritarja. Leta 1861 je začel izdajati še zbirko *Cvetje iz domačih in tujih logov*, kjer je v naslednjih sedmih letih izšlo 22 del, med njimi prvi slovenski roman, Jurčičev *Deseti brat*, pa tudi nekateri prevodi tuje literature od Platona do Lermontova. Manj uspešen je bil njegov poskus izdaje poezije v *Cvetju slovenskega naroda*. V zvezi z njo pa je vseeno treba poudariti *Cvet slovenske poezije* in tri *Cvetnike*, mladinske antologije poezije.

Anton Janežič ni bil samo človek šolstva in zahtevne literature, ampak je vedno kazal izrazit smisel tudi za socialno okolje, iz katerega je izšel. Zato je Anton Martin Slomšek kot lavan-

tinski škof z njim in Andrejem Einspielerjem našel uresničevalca svoje zamisli iz leta 1845. Tako je bilo leta 1851 ustanovljeno Mohorjevo društvo, katerega osnovni namen je bilo izdajanje poceni, vendar kakovostnih knjig za preproste ljudi. Do leta 1868 je bil Anton Janežič njegov prostovoljni tajnik. Po nekajletnem zaletu je društvo začelo pešati in spremenili so se v bratovščino, Mohorjevo družbo, ki je začela svoj zmagoslavni pohod, ki je iz Slovencev naredil narod bralcev knjig, kar je bila redkost v Evropi. Posebej je bila znana in cenjena zbirka Slovenske večernice. Objaviti knjigo v njej je bila desetletja za slovenske pisatelje velika čast.

V letu svoje smrti je Anton Janežič namenil svojim preprostim rojakom še *Besednik*, zabavno in poučno revijo.

Kot izdajatelj in urednik je s prilagajanjem prevladujočim jezikovnim pravilom pomagal soustvarjati sodoben slovenski knjižni jezik. Seveda ta pot ni bila gladka in enostavna, saj so ga slovenski Ilirci do vključno leta 1852 precej begali. V tem pogledu mu je veliko pomagal ministrski sklep 6. februarja 1851, ki je ukazal slovniške slovenske oblike tudi za šolske knjige.

Anton Janežič je v dobrem poldrugem desetletju naredil iz Celovca oziroma Koroške kulturno prestolnico slovenstva. V prvih dveh tretjinah tega obdobja, znanega kot čas Bachovega absolutizma, je dokazal, da je kultura slovensko najmočnejše orožje. Zaradi svoje spravljive narave, nesebičnosti – mladim literatom je njihovo delo honoriral tudi v lastno škodo – je pravzaprav obvladoval celo jezikovno in leposlovno piramido. Od nezahtevnih do najkvalitetnejših učbenikov in slovarjev slovenskega jezika, od preprostih ljudskih glasil do najzahtevnejših literarnih revij, elitne domače in prevedene tuje literature. Kot prvi je s pravili in praktičnimi možnostmi oskrbel pravilno slovensko izražanje. Brez njega tudi ne bi bilo Mohorjeve družbe, ki jo običajno pripisujemo izključno Antonu Martinu Slomšku.

Leta 1869 je jetika, kot pri mnogih takratnih njegovih rojakih, zmagala. Kljub njej imamo ob razmišljanju o njegovem delu in delavnosti vtis, da je za svoje koroške rojake in slovenski narod v celoti dobesedno zgorel.

MOŽ, KI JE SLOVENSKO ZGODOVINO PRINESEL OB DOMAČE OGNJIŠČE

V večjih ukrajinskih mestih Slovenca zlahka preseneti, da osrednje mestne trge krajajo ne le spomeniki nacionalnega pesnika Tarasa Ševčenka, marveč tudi spomeniki zgodovinarja Mihajla Hruševskega. Po slednjem nosijo hkrati ime številne najimenitnejše ulice.

Na Slovenskem si takšne slave ni prislužil noben zgodovinar. Tisti, ki so v kolektivnem zgodovinskem spominu uvrščeni najvišje, kakršen je recimo Anton Tomaž Linhart, so se morali ob svojem zgodovinskem delu izkazati še na drugih področjih, ki jim je slovensko občestvo pripisovalo večji pomen. In Prešernova pesniška vizija pokristjanjenja slovenskih dežel je verjetno na zgodovinarje vplivala bolj, kot so zgodovinarji vplivali nanjo.

Pri tem je majhna ironija zgodovine, da je bil Hruševski v nekem trenutku res predsednik nazadnje neuspešne ukrajinske republike, da pa so imeli nekateri njegovi manj cenjeni slovenski kolegi, kakršen je bil denimo štajerski prelat Franc Kovačič, na politiko v prvem obdobju po prvi svetovni vojni verjetno več vpliva kot on.

Skoraj natanko v času, ko so Hruševskega iz vzhodne Ukrajine poklicali za profesorja ukrajinske zgodovine v Lviv na drugem koncu iste monarhije, tedaj v edini kotichek sveta, kjer je bila takšna stolica mogoča, je njegov vrstnik, rimski študent Kovačič, ob obiskih rimskih in vatikanskih znanstvenih ustanov začutil potrebo po opaznejšem vpisu svojih rojakov na evropski znanstveni zemljevid. Svoje prve zgodovinarske korake je tedaj v *Katoliškem obzorniku* naredil tudi mladi duhovnik Josip Valentin Gruden. Leta 1893 je namreč objavil prispevek ob tristoletnici bitke pri Sisku. Čez dve desetletji je prav on postal tisti, ki je zgodovinska dognanja svojih slovenskih kolegov najbolj približal slovenskim ljudem. In bržkone ravno njegovi prikazi odločilnih dogodkov iz slovenske preteklosti vsaj pri starejših še vedno najbolj določajo njihove predstave o zgodovini. Zato je več kot upravičeno, da

ob stopetdeseti obletnici njegovega rojstva nekoliko pokukamo v njegovo dediščino.

Josip Valentin Gruden se je rodil na dan svojega patrona, svetega Valentina, 14. februarja 1869 v Ljubljani. Lahko bi rekli, da je vsaj v širšem smislu pripadal prvi »zlati generaciji« slovenskih zgodovinarjev. Že omenjeni Kovačič je bil le dve leti starejši, odlični umetnostni zgodovinar Avguštin Stegenšek pa nekaj let mlajši. V dveh desetletjih pred njegovim rojstvom so luč sveta zagledali tudi zgodovinarji Matej Slekovec, Franc Kos in trnovski župnik Ivan Vrhovnik. Kot vsi med naštetimi z izjemo Kosa je bil Gruden po poklicu duhovnik. Novo mašo je pel ravno v letu tristoletnice bitke pri Sisku in nato doktorat iz teologije, drugače kot Kovačič, dosegel v štajerskem Gradcu. Od Štajerca je imel več sreče v toliko, da je lahko študentom ljubljanskega bogoslovja v prvem desetletju 20. stoletja delil svoje znanje iz zgodovine, s katero se je največ ukvarjal. Za Kovačiča je bila po drugi strani značilna nekakšna dvojnost, saj je v predavalnici poučeval predvsem filozofijo, strokovno pa se je najbolj posvečal zgodovini. Sodobnika sta se nekoliko razlikovala tudi po postajah svoje duhovniške poti. Gruden je mesto profesorja za cerkveno zgodovino v zadnjem desetletju življenja zamenjal za Kürnbergov kanonikat v ljubljanskem stolnem kapitlju, kjer je nasledil Andreja Karlina, ko je ta postal tržaško-koprski škof. Kot kanonik je prav v času intenzivnega nastajanja *Zgodovine slovenskega naroda* opravljal službo arhidakona za mesto Ljubljana in predsednika dobrodelnice Vincencijeve družbe. Do njegovega imenovanja za stolnega prošta kljub načrtom škofa Jegliča ni moglo več priti, saj je Gruden zbolel za progresivno paralizo, ki ga je kljub kratkotrajnemu začasnemu

izboljšanju povsem onesposobila za delo. Po pričevanju svojega kapitelskega kolega Ignacija Nadraha je ob koncu življenja doživljal hude halucinacije. Med drugim naj bi se mu prikazovala zadnja avstrijska cesarica Cita. Svojo življenjsko pot je Gruden, star komaj 53 let, sklenil na praznik vseh svetih leta 1922 v svoji rojstni Ljubljani. Pokopali so ga na pokopališču pri Svetem Krištofu v Ljubljani.

Pogled na arhidiakonov znanstveni opus podčrta še eno, nemara najznačilnejšo podobnost s Francem Kovačičem. Za večino njegovih objav bi lahko rekli, da so izšle vsaj toliko iz aktualnih potreb katoliške skupnosti kot iz notranje znanstvene nuje. Kariera štajerskega prelata je kazala iste poteze, ker je dosledno sledila hotenjem in nalogam vzhodnoštajerskih Slovencev. Skladno s povedanim je bil sorazmerno ozek nabor publikacij, v katerih sta zgodovinarja objavljala svoje izsledke. Ko gre za Grudna, jih najdemo raztresene predvsem po *Domu in svetu*, *Katoliškem obzorniku* in glasilu Leonove družbe *Čas*. Poleg tega je nekaj prispevkov priobčil v mariborskem *Voditelju v bogoslovnih vedah*, ki ga je urejal Kovačič, in v prav tako v Mariboru izhajajočem *Časopisu za zgodovino in narodopisje*. Bil je tudi občasni sodelavec *Koledarja Družbe sv. Mohorja*. Že bežen sprehod po naslovi objav pokaže, da so, kot rečeno, vzklile iz obletnic ali razprav iz časa svojega nastanka. Tako je že omenjenega leta 1893 napisal *Slavni dan Slovencev pri Sisku*. V letih okrog štiristote obletnice Trubarjevega rojstva, ko je slovenski protestantizem prvič ponudil obilo municije za katoliško-liberalna trenja in je med drugim nastala znamenita Cankarjeva krilatica iz *Hlapcev*, se je veliko ukvarjal z vprašanji reformacije v slovenskih deželah. O tem pričajo *Doneski k zgodovini protestantstva na Slovenskem*, več zapisov o Primožu Trubarju, razprava o samostanu Studenice v času reformacije in članek o delovanju ljubljanskega škofa Urbana Tekstorja. Polemični duh časa »Trubarjevih slavnosti« je zelo razviden tudi na reformaciji posvečenih straneh *Zgodovine slovenskega naroda*, o čemer bo še govor v nadaljevanju.

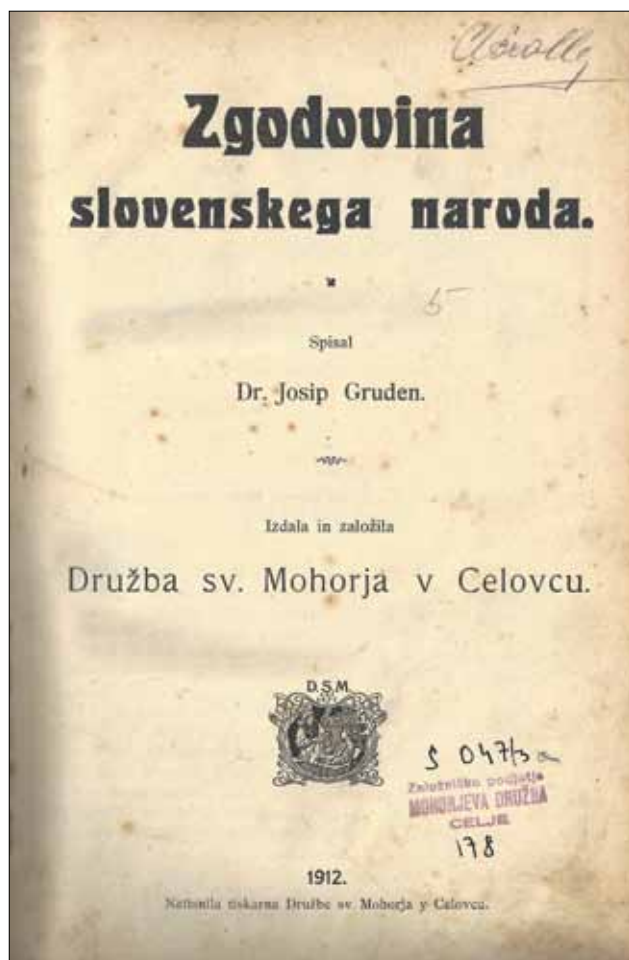
Zelo dejaven je bil ljubljanski arhidiakon nato ob obeleževanju 1600. obletnice Milanskega edikta. Takrat je v *Času* pisal o Konstantinovem jubileju in o preganjanju kristjanov v rimski državi.

Med drugimi obletnicami, ki jim je posvetil svoje prispevke, velja omeniti vsaj še stoletnico Ilirskih provinc leta 1909 in predvsem med Slovenci na Koroškem in Štajerskem zelo odmevno petstoto obletnico zadnjega ustoličenja koroškega vojvode po starodavnem obredu leta 1914. O tem je Gruden objavil zapis v *Mohorjevem koledarju* za leto 1915. Občasno se je nato odzval na aktualno politično dogajanje. Balkanski vojni leta 1912 in 1913 sta ga spodbudili k razmisleku o nadaljnji poti slovenskih narodov, ki so se otresli sence osmanskega polmeseca po njegovem »zatonu«. Vsaj posredno lahko v vrsto aktualno uglasenih Grudnovih spisov uvrstimo še lepo bero njegovih besedil, posvečenih glagolici in staroslovanskemu bogoslužju. S tem se je vključil v tok živahnih razprav, ki so se predvsem na Kranjskem razplamtele že v obdobju »prvega kulturnega boja« med Slovenci v sedemdesetih letih 19. stoletja, izjemen pospešek pa sta jim dala enciklika *Grande munus* papeža Leona XIII. iz leta 1880 in šest let pozneje sklenjeni konkordat s s katoliškega vidika sicer obrobno Črno goro, ki je dovoljeval rabo starocerkvenoslovanskega jezika v katoliškem bogoslužju po vsej državi. V začetku 20. stoletja je bilo prizadevanje za podobne pravice tudi za Slovence še vedno živo in je nekak vrh dosleglo v znani »ricmanjski aferi« v zaledju Trsta.

Sicer je bil časovni razpon Grudnovih razprav izjemno širok. Posvečal se je zgodovinskim vprašanjem od antike do 20. stoletja. Tako med njegovimi objavami kar nekoliko izstopa članek v *Katoliškem obzorniku* o francoskem liberalnem katoličanu Lammenaisu in njegovem gibanju iz prve polovice 19. stoletja.

Poleg številnih člankov, zapisov, esejev, predavanj in ocen knjig se je ljubljanski arhidiakon podpisal pod več monografij. V nemščini je leta 1906 pri dunajski Leonovi družbi predstavil družbeno delovanje ljubljanske škofije med Slovenci skozi čas.

Dve leti pozneje je na podlagi svojega dela zlasti v videmskih arhivih pri ljubljanski Leonovi družbi izdal knjigo *Cerkvene razmere med Slovenci v 15. stoletju in ustanovitev ljubljanske škofije*. V prvem delu besedila je v ospredju kriza oglejskega patriarhata in njegova ohromljenost v avstrijskem delu, v drugem delu pa sam nastanek ljubljanske škofije kot plod skupnega delovanja cesarja Friderika

Josip Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda*, Družba sv. Mohorja 1912.

III. in papeža Pija II., pri čemer se je sicer zaradi nasprotovanja Ogleja in njegovih podpornikov Benečanov pokvarila prvotna zamisel o tem, da bi nova škofija obsegala celoten avstrijski del patriarhata kakor šele tristo let pozneje goriška nadškofija. V monografiji izstopa izrazito Grudnovi propapeško stališče, značilno za začetek 20. stoletja. Domala zgrozi se ob misli, da bi papeža kdo kot posamezniki v 15. stoletju dojemal zgolj kot izvrševalca sklepov sinod in koncilov, in tako rekoč z olajšanjem poroča, da je že po prvi izvedbi zamrlo naročilo koncila v Konstanci o obveznem sklicevanju vesoljnih cerkvenih zborov vsakih deset let. Čeprav pa imajo torej sinode nasploh pri našem cerkvenem zgodovinarju slab sloves, spada med vrhunce njegove raziskovalne kariere prav odkritje odlokov takšne sinode, ki jo je v Ljubljani leta 1448 vodil generalni vikar oglejskega patriarha,

pičenski škof Martin. Gruden v svoji monografiji izčrpno predstavi sinodalne dokumente. Pri tem se lahko človek danes kar nekoliko namuzne ob očitni zadregi, ki veje iz njegovega zapisa ob prvi konstituciji ljubljanskega zbora: »Prva konstitucija (*contra concubinos clericos*) se dotika pohujšljive razvade, ki se je koncem srednjega veka marsikje zelo razširila. Razmere v akvilejski škofiji v tem oziru niso bile boljše kot drugod.« Avtor sicer resnicoljubno pove, da je bil govor o »pohujšljivi razvadi«, a iz strahu, da bi pohujšal kakšnega naključnega, latinščine neveščega bralca, ne pove, za kakšno razvado je šlo.

Kakor je bilo na hitro že nakazano, je Josip Valentin Gruden za kar nekaj rodov Slovencev postal najbolj znano, če ne celo edino znano ime kakšnega zgodovinarja, ker je za celovško Družbo svetega Mohorja spisal *Zgodovino slovenskega naroda* ter tako med vsemi svojimi kolegi verjetno dosegel najvišjo naklado. Delo na skupaj več kot tisoč straneh je med bralke in bralce postopoma, v šestih zvezkih, prihajalo med letoma 1910 in 1916. Izhajanje je sredi velike vojne ustavila napredujoča avtorjeva bolezen, tako da mu je uspelo obdelati slovensko preteklost le do konca 18. stoletja, kjer je nato poprijel in zgodovino »najnovejše dobe« izjemno podrobno vzel pod lupo Josip Mal. Kmalu po osamosvojitvi je Grudnovi in Malovi *Zgodovini* na trg v eni knjigi ponovno poslala celjska Mohorjeva družba.

Ena od značilnosti besedila je, da samoumevno obravnava kot kulturno celoto vse slovensko etnično ozemlje od Prekmurja do Beneške Slovenije, kar je bilo v zadnjih letih monarhije Habsburžanov, v okviru katere je tedaj živelo več kot devet desetih Slovencev (seveda brez tedaj že številnih izseljencev), gotovo laže kot že v naslednjih desetletjih, ko je bilo to ozemlje razdeljeno med štiri države. Gruden se na začetku svojega pisanja nekako opravičuje zaradi skromnega obsega tako imenovane »velike zgodovine« in mogočnih pomnikov preteklosti, ko gre za Slovence, vendar sočasno pribije: »Vendar vzlic svoji navidezni skromnosti slovenska zgodovina ni brez zanimivosti in pomena. Kaže nam pred vsem, kako si je slovensko ljudstvo osvojilo svojo sedanjo domačijo, kako se je vzdržalo v hudem boju za obstanek, kako se je delalo in trpelo. Tudi

taki spomini bude ljubezen domovinsko, užigajo zavednost in zaupanje v svojo moč.« Na istem mestu poudari, da zaradi ozemeljske razdrobljenosti slovenskih dežel ne bo mogel podajati svojih zgodovinskih slik v doslednem kronološkem zaporedju in da bo poleg politične zgodovine posebno pozornost posvetil cerkveni in kulturni, česar se je pozneje dosledno držal.

Ker na tem mestu ni mogoče in niti ni primerno kakor koli podrobneje secirati Grudnove *Zgodovine*, naj se ustavim samo ob nekaterih njegovih pomembnejših in z mojega vidika zanimivejših pogledih, ki, kot mimogrede že rečeno, niso ostali brez odmeva v razumevanju skupne preteklosti pri Slovencih. V duhu svojega časa je tako naš zgodovinar kot nekakšno idealno tvorbo predstavil Samovo državo, pri čemer si kajpak ni mogel predstavljati, da bi držala v virih zastopana trditev o vladarjevem frankovskem poreklu. Njegovo razumevanje pokristjanjevanja je bilo do procesa manj kritično kot pri večjem delu sodobnikov in naslednikov, čeprav je tudi on navedel Gregorčičeve verze o veliki vlogi meča pri tem dogajanju. Vendar je poudaril predvsem vstop slovenskih prednikov v zahodni civilizacijski krog in ni vzpostavil mostu do izgube politične samostojnosti. Tudi njegov prikaz upora pogankega plemstva proti pokristjanjevanju je vsekakor bližji Valvasorjevi kot Prešernovi optiki. Slednjič Gruden ni kot nekateri njegovi kolegi poudarjal dihotomije med Salzburgom in Oglejem kot »slabim« in »dobrim« pokristjanjevalnim središčem in kljub izrisu »kanonične« podobe patriarha Pavlina II. ni pretirano povzdigoval drugega na račun prvega.

Enako kot drugi sočasni slovenski zgodovinarji, denimo Franc Kovačič, je arhidiakon v srednjem veku prizadevno iskal predstavnike ali ostanke slovenskega plemstva, a je pri tem spet v duhu svojega časa pretirano podčrtal »tujost« iz nemškega prostora priseljenih plemiških rodbin. S tem v zvezi je zanimiv pogled na Celjske grofe, na katere je slo-

vensko izročilo kot na nasprotnike Habsburžanov pogosto ali kar večinsko gledalo negativno, kar je med drugim razvidno tudi iz številnih literarnih prikazov. Tudi Gruden je poudaril, da slovenski živelj ni žaloval za Celjani kot takimi, saj je dobro poznal njihove grehe, a je domnevno obžaloval zamujeno priložnost za oblikovanje širše južno-slovanske državne tvorbe pod njihovo egido. V lepši luči je zgodovinar predstavil slovanskega junaka tistih dob Otokarja II. Pšemisla, v katerem je gledal nekakšnega »oživljenega Sama«, ne da bi seveda v črnih barvah slikal njegovega habsburškega nasprotnika Rudolfa. Prav tako se je, kot še kak slovenski zgodovinar iz njegovega časa, trudil oprati Otokarja krivde za barbarsko znašanje nad Seifridom Marenberškim, ki so ga v Dravski dolini častili kot svetnika.

Veliko pozornosti je slednjič zbudilo Grudnovo slikanje reformacije v slovenskih deželah. Temu poglavju je že zaradi svojega siceršnjega znanstvenega zanimanja posvetil veliko prostora. Zanimivo je, da je enako kot skoraj v istem času Ivan Cankar, slednji seveda iz drugačnih nagibov, ločeval (bržkone sicer neločljivo) versko in kulturno plat delovanja reformatorjev, kar je na Slovenskem v 20. stoletju postal tako rekoč standardni pogled. Njegov portret Primoža Trubarja na nekaterih mestih preide skoraj v karikaturu, saj Gruden skoraj ne zamudi priložnosti, da ne bi poudaril njegove zelo povprečne izobraženosti.

Če je bil Josip Valentin Gruden za povprečnega Slovenca velik del 20. stoletja prvo zgodovinarsko ime pod Alpami, je danes kajpak znan precej manj. Toda skupaj z lepim številom svojih duhovniških kolegov spada v vrsto pomembnih kulturnih delavcev druge polovice 19. in začetka 20. stoletja, ki so dali svoje znanje, zanimanje in delo povsem na razpolago potrebam širše slovenske skupnosti. Ta je prav v njihovem času in z njihovim bistvenim sodelovanjem doživljala najpomembnejši vzpon v svoji zgodovini.

ALMA M. KARLIN – KAKO SEM SE ODLOČILA OBJADRATI SVET

Ob stoletnici Almine odločitve za potovanje okoli sveta

24. novembra 1919 ob 6.35 p.m., kot je s svinčnikom zabeležila v svojem na roko napisanem potopisnem dnevniku, ki ga kot izjemno dragocen dokument hranijo v Rokopisnem oddelku Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, se je Celjanka in državljanka sveta Alma M. Karlin (1889–1950) odpravila na svoje osemletno potovanje okrog sveta, s katerega se je vrnila kot ena največjih svetovnih popotnic vseh časov in kot izoblikovana pisateljica s samosvojim stilom. Pogum za drugačnost, nenasitnost po vedno novem znanju, osvobajanje izpod jarma ozkih meščanskih pogledov in odprtost v svet, želja videti in doživeti svet kot ženska in ustvarjalka in pri tem spoznati svoje bistvo, vse to je samo drobec odgovorov, zakaj in čemu se je Karlinova kot neodvisna ženska, kot ustvarjalka in intelektualka, kot poliglotka in preučevalka duhovnih svetov na začetku 20. stoletja odločila sama objadrati svet.

ČLOVEK JE TO, KAR JE NJEGOVA MLADOST

Ena največjih svetovnih popotnic vseh časov in pisateljica s samosvojim stilom Alma M. Karlin je na svet privekala 12. oktobra 1889 v južnoštajerskem, ob prelomu stoletja še dvojezičnem provincialnem mestu Celje, v katerem je poleg Slovencev živela tudi močna nemška skupnost. Z okvaro na levem očesu in rahlo paralizirana se je rodila že priletima staršema, petinštiridesletni učiteljici v mestni nemški dekliški šoli Vilibaldi Karlin, rojeni Miheljak, in šestdesetletnemu upokojenemu majorju avstro-ogrske vojske, Jakobu Karlinu. Svojo edinko sta vzgajala vsak po svojih vzgojnih predstavah: oče z disciplino in ljubeznijo, mama pa s pogostim ponavljanjem stavka »To se ne spodobi!« in z učiteljsko vnemo do poučevanja zgodovine, literature in naravoslovja.

Mala Alma se je zaradi zgodnje očetove smrti in občutka telesne nepopolnosti, ki ji ga je v glavo vtepla njena mama, v kratkem času razvila v tiho, vase zaprto dekletce. Zgodaj se je privadila discipline in vztrajnosti, telesne in duševne vzdržljivosti ter samostojnega dela in razmišljanja. Na svojo željo po odkrivanju daljnih svetov je prvič opozorila pri treh letih, kajti vedno, kadar so ji starši kaj prepovedali, je odločno odvrnila: Bom šla pa v Ameriko! Ko so jo pri štirih presenetili z majhnim, mišje sivim kovčkom z osnovnimi potovalnimi potrebščinami in ji požugali, da bo morala od doma, če ne bo ubogala, je to prej razburkalo njeno domišljijo, kot pa ji nagnalo strah v kosti.

Leta 1898, le nekaj mesecev po očetovi smrti, se je Alma prvič odpravila na daljše potovanje. Skupaj z mamo sta prepotovali Kvarner, Dalmacijo, Črno goro ter Bosno in Hercegovino. Na vožnjah s kočijo iz Gruža v Dubrovnik sta srečevali domačine, ki so s pipo v ustih uživali v lagodnem jahanju na oslih, medtem ko so za njimi sopihale njihove težko otovorjene, od garanja prezgodaj postarane žene. Na izletu v Trebinje je Alma prvič videla Turke s fesi in mošeje. Njeni mami se je nekega dne posrečilo pregovoriti nekega turškega lastnika kavarne, da jima je dovolil obiskati svoj harem. Kot je zapisala v svoji avtobiografiji *Ein Mensch wird/Sama*, je pričakovala, da bodo v njem same lepotice, a je srečala le ženske povprečne lepote, oblečene v hlače, ki so se jim v ustih majali gnili zobje. Z zanimanjem je tudi prisluhnila mami, ki se je morala ob srebanju močne kave zagovarjati, zakaj ima samo enega otroka in zakaj se vnovič ne poroči. To so bili Almini prvi, a nepozabni vtisi »z Orienta«.

Po vrnitvi domov se v šoli ni več nemirno ozirala naokoli, doma je le še poredkoma zapuščala svojo sobo, tudi zato, ker je začela več brati in v

šolske zvezke v nemškem jeziku, svoji materinščini, v kateri so jo vzgojili njeni starši, zapisovati svoje prve pesmi in romane. Prezgodaj zrela mladenka ni postala le pronicljiva in s tem za mnoge neprijetna opazovalka značajev svojih sorodnikov in someščanov, temveč tudi vse večja upornica zoper predstave o tem, kakšne naj bi bile spodobne mlade malomeščanke tistega časa. Vse bolj se je zavedala, da jih sama nikakor ne more ponotranjiti in da sta njeni glavni življenjski vodili, pa naj stane, kar hoče, svoboda in znanje. Zato je ob prvi priložnosti opravila izpit za poučevanje francoščine in angleščine ter odpotovala v večkulturni London, da bi si nabrala prve izkušnje za samostojno življenje po lastnih predstavah.

MED POLIGLOTI IN SVETOVJANI V LONDONU

Po prihodu v angleško prestolnico, ki je imela pred prvo svetovno vojno sedem milijonov prebivalcev in je ječala pod težo neizprosnega boja za vsakdanji kruh, hkrati pa je zaradi naraščajoče socialne stiske ljudi prekipevala od številnih okultnih združb ter raznih spiritističnih gibanj, se je Alma M. Karlin takoj aktivno lotila iskanja dela, a pri tem ni bila kaj prida uspešna. Ko je skoraj že obupala, so se na začetku leta 1910 stvari le začele obračati na bolje.

Na znamenitem Piccadilly Circusu je namreč zasledila oglas prevajalske pisarne in jezikovne šole *Miss Ainslie* s sedežem na Regent Street 25 in se nemudoma oglasila v tamkajšnji pisarni. Tam jo je sprejel kapitan L., ki je znal šestnajst jezikov. Na njeno veliko presenečenje jo je uvodoma odgovoril v srbohrvaščini, ona pa naj bi mu bila odgovorila v slovenščini, ki naj bi jo obvladala v pogovorni obliki. Pri preverjanju znanja jezikov se je izvrstno izkazala, nujno potrebnih veščin za delo v prevajalski pisarni – strojepisja in stenografije – pa ni obvladala. Ker pa so jo v pisarni imeli za obetavno delovno silo, so ji ponudili, da jo v teh tehničnih spretnostih brezplačno izšolajo. Ko je po treh mesecih dosegla 45 tipkanih besed na minuto, je kapitan L. držal besedo in vzeli so jo v službo. Znanje tipkanja, oblikovanja raznovrstnih besedil, predvsem pa nizanje enega tujega jezika za drugim – spomladi 1914 je na londonski Royal Society of Arts in gospodarski zbornici opravila izpite iz angleščine, danščine, francoščine, italijanščine,

Adolf Perissich, Alma Karlin pri pisanju s psičkom Blackyjem.
Vir: <https://sl.wikipedia.org/wiki>.

norveščine, ruščine, španščine in švedščine –, vse to Almi ni koristilo le pri *Miss Ainslie*, temveč se je s to popotnico lahko med letoma 1919 in 1927 sicer skromno, a samozavestno odpravila na več kot osemletno potovanje okrog sveta.

Almine pozornosti v Londonu pa ni vzbudilo le strastno nabiranje znanja, temveč tudi eksotični moški, zlasti tisti iz Indije, Japonske in Kitajske. »Zaradi velike mladostniške radovednosti« so, kot je sama zapisala, v njej prebudili številne romantične želje. Med njimi je še posebej izstopal kitajski študent Xu Sing Jung Lun, sin bogatega mandarina in bančnika iz Tianjina ob Rumenem morju, ki je kmalu postal njen zaročenec.

Leta 1913 Almina zaroka s Kitajcem ni bila zgolj pogumna in drzna, temveč tudi avantgardna poteza. V knjigi Gerda Kaminskega *Von Österreichern und anderen Chinesen/O Avstrijcih in drugih Kitajcih* je v poglavju o avstrijsko-kitajskih zakonskih zvezah s konca 19. in začetka 20. stoletja zapisano, da se Kitajci, ki so v tem obdobju prihajali v Evropo, praviloma niso poročali z Evropejkami. Mešane kitajsko-evropske zakonske zveze so bile v tistem času redkost, pa še te so se celo v tridesetih letih 20. stoletja v večini primerov končale z ločitvijo. Svet takrat še ni bil tako globaliziran, kot je danes, in zakonci v mešanih zakonskih zvezah so bili vključno s svojimi potomci v svojem okolju večinoma diskriminirani, prezirani, izpostavljeni bedi in socialni izključenosti.

Ko je Alma nepreklicno razdrla zaroko s svojim malim Kitajcem, je ob tej odločitvi čutila predvsem olajšanje. Xujeva eksotika, ki se ji je še nedavno tega zdela tako privlačno drugačna in polna priložnosti za pobeg iz Evrope, naenkrat ni bila več zanimiva. V glavnem zato, ker Alma odslej v zakonski zvezi z moškim ni več videla svojega življenjskega cilja. Svoje življenje je želela posvetiti študiju ter »čisti, dobri in plemeniti umetnosti«. »Nič več ni ležala luksuzna princesa na ležišču iz svile in dopuščala, da bi ji javkal katerikoli princ, ki se je od same ljubezni stopil. Sedaj sem se celo v sanjskem kraljestvu premikala kot dejaven in vedoč človek, govorila pred novimi, razumnimi sanjskimi ljudmi, ki so ljubili znanje, jim recitirala svoje pesmi, z njimi filozofirala, jim na najrazličnejše načine reševala življenje, se borila za ideale in poskušala biti v tem sanjskem svetu takšna, kakršna sem si želela biti v resničnem življenju: dobra, nesebična, modra, polna znanja in odlik,« je svojo odločitev pojasnila v avtobiografiji *Ein Mensch wird/Sama*. Odslej je svojo žensko moč gradila na teh vrednotah.

INTENZIVNE PRIPRAVE NA POT OKOLI SVETA

Kmalu po začetku prve svetovne vojne, ko se je Alma M. Karlin iz Anglije zatekla najprej na Norveško, zatem pa še v nevtrarno Švedsko, je ob strastnem prebiranju knjig v javnih in univerzitetnih knjižnicah odkrila še svojo popotniško žilico.

Z intenzivnimi pripravami na svetovno potovanje se je začela ukvarjati, ko se je iz Skandinavije vrnila nazaj v rodno Celje. To je bilo dve leti pred koncem svetovne vojne, o čemer pričajo tako Almini avtobiografski zapisi kot tudi datumi in kraji nastanka pesmi v njeni literarni zapuščini, zato lahko trdimo, da je na lastni koži (so)doživela tako vojne grozote in splošno pomanjkanje kot tudi »prevrat in poporodne krče povojnega časa«, ko se je morala posloviti od nje tako ljube avstro-ogrske monarhije in kot Nemka zaživeti v novi državi, Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Da bi zaslužila nekaj denarja za pot okrog sveta, je Alma v Celju odprla šolo za tuje jezike, v kateri je praviloma poučevala po deset ur na dan, po potrebi tudi ob nedeljah. V pičlo odmerjenem prostem času je hodila na ure risanja k priznanemu slikarju Augustu Frideriku Seebacherju, saj je vedela, da

ji bo to znanje še kako koristilo pri raziskovanju flore in favne dežel, ki jih je nameravala obiskati. Veliko je tudi brala in pisala. S prvimi prihranki si je potem kupila pisalni stroj znamke Erika, na katero je napisala vse svoje zapise s poti in tudi druga besedila, večinoma črtice, kratke zgodbe, romane in etnološke zapise.

»Zakaj odhajaš na pot?« je hotela vedeti mama Vilibalda, ki se s hčerino odločitvijo sprva ni mogla sprijazniti. »Saj nočem iti,« ji je odgovorila takrat tridesetletna Alma, »toda moram. Nekaj v meni me sili, in ne bom mogla najti miru prej, dokler se ne ukлонim tej sili.« S potnim listom Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev se je 24. novembra 1919 pet minut čez pol sedmih zvečer na celjski železniški postaji poslovila od svoje mame in peščice prijateljev. V kovčku je imela zvesto Eriko in lastnoročno napisani slovar desetih jezikov, med katerimi je bila tudi slovenščina, v zašitem pasu pa 130 dolarjev in nekaj malega mark. Na peronu se je v mraku poslovila od svojega rodnega mesta ter se prek Zidanega mostu in Ljubljane odpeljala v Trst. Tam je v času, ko je stanovala pri dveh starih tetah in spala v sobi tiste, ki je umirala, poskušala najti ustrezno ladijsko povezavo z Indijo, a ni dobila vize. Zato je bil Peru, dežela, v kateri je zaradi številnih tegob in tragičnih preizkušenj izgubila svojo popotniško nedolžnost ter do konca izsanjala svoje kolumbovske sanje, manj rezultat njenih želja kot pa sad prilagajanja političnim razmeram po koncu prve svetovne vojne, ko se je povsod po svetu korenito spremenila politična geografija. Ko se je po dobrih osmih letih potovanja okrog sveta konec decembra 1927 vrnila domov, je na celjski železniški postaji ni pričakal nihče. Razočarana in otovorjena se je s težkim kovčkom in sulicami peš odpravila proti domu na Ljubljanski cesti 6, kjer jo je pričakala bolna in ostarela mama. Po vrnitvi je Alma takoj začela urejati svojo etnološko in umetniško zbirko zbranih eksponatov z vseh koncev sveta, ki so si jo lahko prišli ogledat vsi zainteresirani meščani, predvsem pa je začela temeljito urejati svoje popotne zapise, saj je bila njena nomadska identiteta, kot je povedala antropologinja Svetlana Slapšak, v samem bistvu enakovredno prepletena s pisanjem.

KAKO SEM SAMA OBJADRALA SVET

Po eni strani vsekakor drži, kar je v svoji doktorski disertaciji z naslovom *Frauenreisen in den Orient zu Beginn des 20. Jahrhunderts/Potovanja žensk na Orient na začetku 20. stoletja* (Berlin, 2003) ugotovila raziskovalka Kerstin Schlieker, ki je Almo M. Karlin uvrstila v skupino klasičnih popotnic, ki so šle odkrivat svet zaradi vedoželjnosti in radovednosti. Po drugi strani pa človek ob prebiranju popotničnih avtobiografskih beležk ugotavlja, da je Karlinova – ob Evropi, iz katere je izhajala njena celotna vrednostna lestvica – prvenstveno želela spoznati in razumeti svet(ove) različnih civilizacij, kultur, miselnih in duhovnih svetov, in sicer kot umetnica, raziskovalka in ženska, ki čuti, dojema, pripoveduje drugače kot njeni moški kolegi. Hotela je biti drugi Kolumb med popotniki in drugi Stevenson med pisatelji. Zato je vsaka dežela, ki jo je obiskala, zanj imela poseben vonj in zvok, svojo barvo, poseben čar in posebno vzdušje, hkrati pa tudi svojo bolečino in razočaranja. »Osem let vedno novih dogodivščin, vtisov, dežel, ljudstev, izkušenj, odrekanih, osem let težkega boja, a tudi najglobljega doživljanja, je iz mene naredilo to, kar danes sem. Res je, da me je tropska blaznost spremenila, da sem izgorela v njihovi razbeljeni vročini, vendar je mistika številnih ras okrog vsega, kar se me dotakne, spletla srebrno meglico. Za vsem bridkim stoji nekaj lepega, za ponižanji in trpljenjem nekaj velikega in globokega, in ta nenavadna mešanica dobrega in zlega se je zlila v morje spominov, iz katerih ustvarjam svoja dela,« je v eseju *Wie es überhaupt zum Weltumsegeln kam/Kako sem sploh objadrala svet* поблиže pojasnila namen svojega potovanja, ki še enkrat potrjuje nerazdružljivost potovanja in pisanja v njeni identiteti.

Največ priznanja in uspeha na tem področju sta ji prinesla njena dva potopisa *Einsame Weltreise/Samotno potovanje* in *Im Banne der Südsee/Urok Južnega morja*, ki sta v letih 1929 in 1930 izšla pri

vestfalski založbi Wilhelma Köhlerja. Predvsem v nemško in angleško govorečih deželah sta ji prinesla slavo ene najbolj priljubljenih avtoric potopisov tridesetih let 20. stoletja. Mediji njenega časa so najbolj občudovali njen pogum, o dekleško nežni gospe iz Celja so navdušujoče pisali kot o prvi ženski, ki je na začetku 20. stoletja sama in brez omembe vrednih sredstev prepotovala cel svet. Poročali so o polnih predavalnicah in bučnem aplavzu na njenih predavanjih po Evropi, očarala jih je njena skromnost, povezana z žilavo vzdržljivostjo. »Ob dosežkih te gospe ostajamo brez besed. Kje je kak raziskovalec, ki je dosegel kaj podobnega?« je zapisal berlinski *Der Erdball*. V časopisu *Das Echo* pa preberemo: »V primerjavi s tem, kar je doživela Alma M. Karlin, so bila potovanja naših velikih raziskovalcev udobni prehodi.«

Alma pa je imela veliko iskrenih občudovalcev in občudovalk tudi neposredno med svojimi bralci. Generalni polkovnik z inicialko M. iz kraja E. je med drugim zapisal: »Vaše delo je mene in mojo ženo tako prevzelo, da vam moram napisati, kako občudujem vas, vašo jekleno energijo, vašo železno voljo, vaš pogum in mogoče še več, vaš topli, plemeniti čustva za vse dobro in lepo. Za svoje literarne dosežke si zaslužite Nobelovo nagrado. Prebral sem mnogo potopisov, toda nobeden, prav nobeden ni bil napisan tako čudovito, s toliko srčne krvi, kot je vaš.«

Če dodamo, da je Celjanka na začetku 20. stoletja svet prepotovala brez moškega ali kakega drugega spremstva, kot neodvisna in samostojna ženska, ki se je med potjo sama preživljala s svojim znanjem in intelektualnim delom in bila neprekinjeno na poti osem let zapored, ne dvomimo, da bo kmalu napočil čas, ko bo Alma M. Karlin tudi uradno uvrščena na seznam največjih svetovnih popotnikov in popotnic vseh časov. In da bo kakšna mlada nadobudnica iz spoštovanja in radovednosti, kako se je v sto letih spremenil svet (ali pa tudi ne), odšla po njenih sledeh.

Andreja Legan Ravnikar

VALENTIN VODNIK (1758–1819)

Ob dvestoletnici smrti

Duhovnik in frančiškan Valentin Vodnik je prvi pomembnejši slovenski pesnik in prvi slovenski publicist. Bil je slovničar in slovaropisec, urednik in prevajalec v današnjem pomenu besede ter tvorec in zbiralec slovenskega izrazja različnih strok. Kot avtor in prevajalec učbenikov, strokovnih del, časopisnih člankov, prvi pisec zasebne korespondence med izobraženci v slovenščini, pedagog, ki je dosegel, da je slovenščina postala učni jezik, je bil v zadnjih dveh desetletjih 18. stoletja in prvih dveh 19. stoletja najboljši pisec knjižne slovenščine na Kranjskem in jezikovni vzor. Prislužil si je vzdevek »oče slovenske proze«, iz predstavitve pa bo razvidno, da je bil naš znameniti rojak eden zadnjih pravih polihistorjev odhajajočega 18. stoletja.

ŽIVLJENJE IN DELO

Rodil se je 3. februarja 1758 v Zgodnji Šiški pri Ljubljani. Deset let kasneje so ga starši poslali v Novo mesto k stricu, frančiškanskemu p. Marcelu, ki ga je pripravljajal za vstop na gimnazijo. V letih 1769–1775 je v Ljubljani obiskoval 6 razredov jezuitske gimnazije, 1775 vstopil v frančiškanski red in dobil redovno ime Marcelijan. Naslednje leto je v frančiškanski šoli v Novem mestu študiral filozofijo, od jeseni 1778 pa teologijo v Ljubljani. V letih 1780–1781 je verjetno živel kot redovnik na Sveti gori pri Gorici, 1782 pa zagotovo bival v samostanu na Trsatu nad Reko. Višje redove je prejel in bil ordiniran na otoku Krku; istega leta je postal tudi pridigar. Kot pomožni duhovnik, posvetni duhovnik, katehet, kaplan in nazadnje župnik je služboval na Sori pri Medvodah (1784), Bledu (1785–1788), v Ribnici (1788–1792) in na Koprivniku pri Bohinju (1793–1796). Po posredovanju Žige Zoisa se je 1796 Vodnik vrnil v Ljubljano in postal eden najpomembnejših članov Zoisovega krožka, primeren sodelavec za prerodne, kulturne in prosvetne načrte. Istega leta je bil imenovan za kooperatorja pri svetem Jakobu v Ljubljani, dobil benefikat pri

cerkvi svetega Florijana in bil hkrati dodeljen kot pomoč cerkvi svetega Petra. V duhovniški službi je ostal do 1798, ko je dobil profesuro na ljubljanski gimnaziji. Vodnik je 1804 dobil dovoljenje, da ostane med svetnimi duhovniki in opravlja poklic profesorja. V šolskem letu 1806/07 je bil imenovan za začasnega gimnazijskega prefekta; z naslednjim šolskim letom, ko je pouk postal predmetni, je poučeval zgodovino, zemljepis, začasno verouk in (neobvezno) italijanščino. Ob ustanovitvi Ilirskih provinc 1809 ga je zaradi znanja francoščine, italijanščine in velike delovne vneme francoska oblast pritegnila v upravo in nov šolski sistem. V francoski vladi pisani spomenici je Vodnik uspel prepričati Francoze, da so opustili namen, da bi v šolski pouk na Kranjskem namesto slovenščine vpeljali hrvaško dalmatinščino kot v drugih delih Ilirskih provinc. Po Vodnikovi zamisli je slovenščina postala učni jezik v enotni osnovni šoli in gimnaziji, v zadnjem letniku tudi učni predmet. Sprva je bil Vodnik začasni profesor francoščine, po francoskih reformah šolskega sistema 1810 pa je bil imenovan za ravnatelja na novo urejene gimnazije ter ravnatelja ljubljanskih osnovnih in

umetno-obrtnih šol. Po ponovnih spremembah v šolskem letu 1811/12 je postal učitelj vseh predmetov v drugem humanitetnem razredu in ravnatelj obrtnih šol. Z vrnitvijo Ilirskih provinc oktobra 1813 Avstriji so Vodnika potrdili na dotedanjem učiteljskem mestu in do junija 1814 je ostal tudi ravnatelj. Jeseni istega leta je bil zaradi frankofilstva (pesem *Ilirija oživiljena!*) in obtožb o članstvu v ljubljanski francosko-ilirski prostozidarski loži označen za neprimerne pedagoga in politično nezanesljivega državnega uslužbenca. S cesarskim odlokom, izdanim decembra 1814, je bil prisilno upokojen. Močno si je prizadeval za preklic o prenehanju službovanja; ker ni uspel, se je trudil za zvišanje skromno odmerjene pokojnine. Kranjske posvetne oblasti in gubernij so Vodnika kljub vsemu še podpirali: učiti je smel italijanščino, začasno grščino in latinščino ter prevajati uradne razglase. S skromnimi dohodki, ki so jih obremenjevali dolgovi (vračati je moral »neupravičeno« visoko plačo za nazaj, kar mu je naložilo državno knjigovodstvo), se je težko preživljal. Valentin Vodnik je manj kot mesec dni pred dopolnjenim enainšestdesetim letom, 8. januarja 1819, nenadno umrl za posledicami možganske kapi.

VODNIK KOT PESNIK

Z izdajo prve slovenske samostojne pesniške zbirke *Pesme za pokušino* (1806) Vodniku pripada mesto prvega pravega slovenskega pesnika, vendar predstavlja pesništvo v njegovem opusu razmeroma skromen delež. Prvi pesniški poskusi so bili v smislu baročno klasicistične poetike oprti na Horacovo pesniško teorijo in prakso. V Pohlinozem krožku (1773–1775) je bil deležen napotkov za pesnjenje, javno pesniško pa se je začel udeleževati leta 1779, ko se je povezal z J. D. Devom pri pripravi prvega zvezka *Pisanic*. Šele za tretji zvezek (1781) je prispeval nekaj novega: *Prošnja na kraynsko Modrino*, *Kraynske Modrine Žalovanje nad smertjo Marie Terezije premodre cesarice*, ki se jima še pozna šolska novolatinska in Pohlina poetika, ter *Zadovolne Kraync* in *Klek*. Žiga Zois, ki je postal svetovalac in kritik njegovih pesniških poskusov, je Vodnika usmerjal v koristnost poezije za ozaveščanje in pouk ljudstva v duhu razsvetljenstva. Literarni zgodovinarji mu priznavajo,

da je predstavil slovenskim razmeram prilagojeno razsvetljenstvo. Valentin Vodnik velja tudi za začetnika planinske poezije na Slovenskem; navdih je našel v obiskovanju gorskega sveta. Poleg zbiranja slovenskih ljudskih pesmi, s čimer je ohranjal kontinuiteto med prvimi zbiralci iz Pohlinozega kroga in sodelavci *Krajnske čbelice*, je Vodnikovo delo tudi prevodno. V vzdušju priprav Avstrije na vojno z Napoleonom je po naročilu prevedel avstrijske brambovske pesmi, ki so izšle v zbirki *Pesmi za brambovce* (1809). Zadnjih pet let svojega življenja se je Vodnik ponovno več posvečal pesništvu. Pisal je prigodne pesmi, npr. *Milica milena*, *Jeklenice*, *Ilirija zveličana*, *Moj spominik*; gradivo za načrtovano novo zbirko (*Spevnik?*) se je ohranilo v rokopisni obliki. Pod vplivom posebne naklonjenosti Bleiweisovega kroga je Valentin Vodnik do nastopa Prešerna veljal za najpomembnejšega slovenskega pesnika (po kakovosti je večkrat zastajal za J. D. Devom in U. Jarnikom!), kateremu so ob stoletnici rojstva posvetili tudi za današnji čas razkošen dvojezični zbornik *Vodnikov spomenik – Vodnik Album* (1859).

VODNIK KOT JEZIKOSLOVEC: SLOVNIČAR, SLOVAROPISEC, TVOREC SLOVENSKEGA STROKOVNEGA IZRAZJA

Vodnikova normativna, didaktična slovnica *Pismenost ali Gramatika za Perve Šole* (1811) je prva slovnica slovenskega jezika, v celoti napisana v slovenščini, in prvi slovenski učbenik za poučevanje materinščine. Rokopis je Vodnik pripravljaval več let, sprva v latinščini, nato v nemščini; predvsem zaradi izida Kopitarjeve nemško pisane znanstvene slovnice (1808) je Vodnikova izšla šele v ilirski dobi (1811). Uporabljala se je po francoski reformi šolstva (1810/11) na Kranjskem, in sicer do vrnitve avstrijskih oblasti 1813. V slovnici prvič zasledimo sistematično oblikovanje slovenske jezikoslovne, predvsem slovnične terminologije; njena sistematična raba in načini razlage v učbeniku kažejo na poljudno obliko znanstvenega jezika jezikoslovne stroke. Kljub kratkotrajni uradni rabi je skrajšana priredba Vodnikove slovnice *Vodnikova Kranjska pismenost okrajšana za male šole* (1847) izpod peresa Štefana Kocijančiča ponovno oživila kot uradni učbenik slovenščine za nižje razrede

osnovne šole na Goriškem in Tržaškem. Druga izdaja iz 1854, natisnjena v novem črkopisu gajici, je bila normativna in aktualna: Kociančič je namreč sprejel »nove oblike«, ki so bile istega leta normirane v Janežičevi slovenski slovnici za srednje šole (1854). Enega od vrhov so Vodnikov ustvarjalni duh, jezikoslovno znanje in delovni zagon dosegli v pripravi nemško-slovenskega slovarja *Slowenisches Wörterbuch – Slovensek Besednjak* (1804–1806, dopolnjeval ga je do 1817). Obsega približno 30.000 nemških iztočnic in prek 130.000 slovenskih ustreznice z vsega slovenskega jezikovnega prostora. Narejen je po sodobnih slovaropisnih načelih o inventarizaciji obstoječega slovenskega besedišča, ki ga je Vodnik zbiral ob pomoči ljubiteljskih zbiralcev in strokovnjakov za različne stroke. Za teoretično izhodišče sta mu služila tedaj moderna nemška slovarja Adelunga in Schellerja. Starejši poimenovanji *besedišče*, *besednjak* je Vodnik prvi poimenoval s prevzeto besedo iz ruščine *slovar*, ki se je v slovenščini ustalila do današnjih dni. Poleg splošnega besedja slovar zajema (vsaj) osnovno tematsko in strokovno izrazje iz različnih področij kmetijstva, obrti, iz vojske in tehnike, trgovine in bančništva. Sledijo uradno, upravno, pravno in politično izrazje (diplomacija!), besedje s področij računstva, jezikoslovja, medicine (anatomija), geografije in meteorologije, prehrane in gospodinjstva. S tolikšno tematsko razčlenjenostjo je Vodnik oral ledino tudi na področju strokovnega slovaropisja. Z izdajo je odlašal, ker je čakal na dogovor o rešitvi vprašanja slovenskega črkopisa, nato zaradi prihoda Francozov in neugodnih finančnih okoliščin. Vseeno je rokopisni slovar je vplival na kasnejšo slovarko tradicijo, kajti »Vodnikovo« besedišče je v tiskani obliki v 95% zaživel v Cigaletovem *Deutsch-slowenisches Wörterbuch* (1860), iz njega pa so črpali tudi Caf, Janežič, Murko in Pleteršnik.

Valentin Vodnik je v zadnjem desetletju 18. stoletja in prvih dvajsetih letih 19. stoletja odločno zaznamoval najstarejše obdobje načrtnega prizadevanja za oblikovanje slovenskega strokovnega izrazja. Najprej ga je evidentiral v pratikarstvu in publicistiki, npr. *Velika pratika* (1795, 1796, 1797), *Mala pratika* (1798–1806), *LUBLANSKE NOVICE od vsih krajev celiga sveta* (1797–1800). Žiga Zois je Vodnika spodbujal k pisanju poljudnih izobraže-

valnih prispevkov v pratikah po nemškem zgledu, s področij zemljepisa, zgodovine, mineralogije, geologije, meteorologije, astronomije in astrologije. Pred izdajo prve pratike je Vodnik objavil oglasni list (1794), prvo slovensko oglaševalsko besedilo, ki je napovedovalo njen izid. To je bil spremljevalni prodajni oglas, ki je izšel pred prvim slovenskim časopisnim oglasom (*Lublanske novice*, 1797).

Nastajala so strokovna besedila različnih zvrsti (priročniki, prvi slovenski učbeniki, ki so večinoma priredbe iz tujejezičnih prevodnih predlog), zahtevnostnih stopenj in različnih ved. Vodnik je prevedel in objavil prvo kuharsko knjigo *Kuharske bukve* (1799) ter zdravstvena priročnika (po predvidevanjih, ker je objava anonimna) *Nauk od kože stavlenja* (1799) in *Babištvo ali Porodničarski Vuk za Babice* (1818). Anonimno je objavil prvi učbenik za domačo zgodovino, ki je bil štirikrat ponatisnjen: *Geschichte der Herzogthums Krain, des Gebiethes von Triest und der Grafschaft Görz* (Dunaj, 1809). V obdobju Ilirskih provinc (1809–1813) sta se prvemu učbeniku za poučevanje slovenščine kot materinščine *Pismenost ali gramatika za perve šole z odo Ilirija oživljena* (1811) pridružila prvi slovenski učbenik za poučevanje tujega jezika, konkretno francoščine *Počétki Gramatike, to je Pismenosti Francoske* (priredba, 1812) in (nedokončani) prvi slovenski učbenik za italijanščino *Laška Pismenost ali gramatika za Latinske Francoske šole v Illirii* (1812). V rabi sta bila Vodnikova abecednika *Abeceda za perve šole* (1811) in *Abeceda ali Azbuka, Das ABC-Buch, L'Abécé*, (1812) ter rokopisni učbenik za računstvo *Števstvo za slovenske šole*. Za poučevanje verouka so uporabljali Vodnikov prevod uradnega cesarskega katekizma iz francoščine *Keršanski nauk za Illirske dežele vzét iz Katehizma za vse cerkve Francoskiga Cesarstva* (1811, 1812).

Vodnik si je za potrebe oblikovanja slovenskega strokovnega izrazja prizadeval razkriti in uzavestiti strukturne zakonitosti slovenskega jezika, posebej za slovenščino značilne besedotvorne vrste in tvorbene modele znotraj njih. Nemških strokovnih izrazov se je izogibal, namesto njih je uporabljal domače izraze, ki jim je pripisoval nove pomene, jih prevajal ali na novo tvoril. Sodil je, da je slovenski jezik dovolj bogat, da za vsako nemško besedo lahko najde ustrezno slovensko ime. Izjemoma je

termine sprejemal iz sorodnih slovanskih jezikov s podobno jezikovno strukturo, to je iz hrvaščine, ruščine (po Vodnikovem prepričanju je ruski jezik najbolj podoben kranjskemu!) in stare cerkvene slovanščine. Vodnikovi pionirski poskusi prevajanja tujejezičnih strokovnih vsebin v slovenščino so prispevali k nadaljnjemu razvoju slovenskega strokovnega izrazja in jezika.

VODNIK KOT PUBLICIST, PISEK FUNKCIJSKO-ZVRSTNO RAZLIČNIH SLOVENSКИH BESEDIL IN PREVAJALEC

Začetek sodobne zvrstne diferenciacije slovenskega jezika postavljamo v drugo polovico 18. stoletja, v obdobje razsvetljskega absolutizma Marije Terezije, ko so se na Kranjskem pomnožili primeri javne rabe slovenščine, npr. v uradih, na sodišču in v javni upravi. Zakoni in ukrepi v zvezi z reformami o gospodarskih, šolskih, zdravstvenih idr. zadevah so bili prevedeni v slovenščino in kot uradne javne okrožnice in naznanila natisnjeni (patenti in kurende, Vodnik jih je imenoval »odprta pisma«).

Poleg oblikovanja pretežno poljudnega strokovnega jezika je z začetkom izhajanja prvega slovenskega časopisa *Lublanske novice od vsih krajev celiga svejta* (1797–1800) slovenski jezik osvojil še eno novo področje funkcijske zvrstnosti – publicistični jezik in slog. Časopis je izhajal dvakrat tedensko, od 1798 enkrat, urejal in pisal ga je do jeseni 1799 Vodnik sam, nato je skoraj vse pisanje in prevajanje prevzel J. Sušnik. Zunanja podoba je bila tipična za tedanji čas – po vzoru dunajskega *Wiener Zeitung*, od koder je Vodnik večinoma prevajal in prirejal tuje novice. To so bili politični in vojaški dogodki z Dunaja in drugih evropskih držav, družabni dogodki z vladarskih dvorov, različne zanimivosti z vsega sveta, npr. izumi na področjih kmetijstva in obrti, o telegrafu, cepljenju, inkviziciji v Španiji itd. Navadno so sledili aktualni politični in kulturni dogodki iz Ljubljane in okolice, na koncu pa oglasi, razglasi, oznanila, žitne cene, loterija in osmrtnice. V novinarskih prispevkih, ki so imeli tudi strokovno vsebino, so se oblikovale osnove upravnega, političnega in vojaškega strokovnega izrazja (npr. v letu 1797 podrobno opisuje krajši prihod Francozov na Kranjsko in tudi v Ljubljano!).

Objavljen je bil prvi večji prerodni tekst v slovenščini *Povedanje od slovenskega jezika* (1797), v katerem prepoznavamo Vodnika kot zgodovinarja slovenskega jezika, jezikoslovja in literature. Ker so se *Lublanske novice* pojavile v času, ki jim ni bil naklonjen, so po štirih letih prenehale izhajati in nikomur skoraj pol stoletja (do začetka izhajanja Bleiweisovih *Novic* leta 1843) ni uspelo uresničiti takega projekta v slovenščini.

Znotraj umetnostne zvrsti je Vodnik, kot smo že povedali, razvijal laično umetno pesem. Začetke posvetne izvirne in prevodne pripovedne proze v današnjem pomenu besede predstavljajo Vodnikove *Kratko-časne pergodbe* ter poučno in zabavno čtivo iz *Lublanskih novic*, ki imajo kljub poučnosti poudarjen zabavni učinek, kar je bila za tisti čas pomembna novost. Da je Vodnik slovenski jezik skušal uporabljati v vseh govornih položajih in okoliščinah, kaže dejstvo, da je bil eden prvih, ki je v zasebni korespondenci med izobraženci uporabljal slovenščino. Takrat je bilo namreč splošno razširjeno, da so si izobraženci med seboj, ko so razpravljali o strokovnih vsebinah, dopisovali v nemščini.

Po Japlju in Zoisu spada Vodnik med prve slovenske prevajalce umetnostnih in neumetnostnih besedil. Pri prevajanju je sledil merilom svojega časa, zato je izvirnike tudi prirejal in prilagajal, npr. nemške brambovske pesmi je krajšal. Besedila za pratike in *Lublanske novice* je prevajal sproti, včasih v veliki časovni stiski. Pri prevajanju strokovnih vsebin se je najbolj zavedal pomena prevajanja v današnjem pomenu besede, ko prevajalec skuša natančno prenesti v prevod kar največ podatkov iz izvirnika. Zavedal se je, da ima vsaka stroka svoj jezik s posebnim sistemom poimenovanja – strokovnim izrazjem ali terminologijo. Vodnikovi prevodi so dvosmerni: v slovenščino je prevajal iz nemščine, francoščine, italijanščine, latinščine in grščine, iz slovenščine pa v nemščino in latinščino. Poleg že omenjenih strokovnih knjig in učbenikov je prevajal nemške in francoske javne razglase, npr. iz obdobja 1805–1818 jih je ohranjenih prek dvesto. Od leta 1796 je sodeloval pri katoliškem prevodu tako imenovanega Japljevega *Svetega pisma* (1784–1802), pri katerem je uveljavljal normativne zahteve: enotnost zaznamovanja glasov in gorenj-

sko oblikoglasje, predlagal črtanje določnega člena, rabo naslonk, uvedel enotno zapisovanje istih samoglasnikov, odpravljal pisavo *ej* za *jat*, nemške prevzete besede je nadomeščal s slovenskimi. Iz grškega izvirnika je prevajal anakreontske pesmi, grške basni, anekdote in pripravil (rokopisni) učbenik *Berilo gerško*.

Vodnik se je zavedal tudi estetskega vidika pisanja in imel smisel za kulturo jezika (prim. Kopitarjeve prošnje za prevod starejših slovenskih besedil v »pravo slovenščino«). Sodobniki so mu priznavali, da je najbolje obvladal tedanji osrednjeslovenski knjižni jezik, oziroma da je bil najboljši pisec svojega časa, ki je postavil temelje za razvoj knjižnega jezika in besedil v prvi polovici 19. stoletja.

VODNIK KOT NARAVOSLOVEC

Valentin Vodnik je pokazal veliko zanimanje za raznovrstna področja znanosti. V letih 1808–1809 je zapisoval podatke o arheoloških najdbah in napisih na Kranjskem, raziskoval in skiciral je rimske nagrobnike. Opise je objavil v *Romische Denkmähler in Illyrien* (1818), kar je Vodnikovo zadnje natisnjeno delo. Ker je veljal za arheološkega strokovnjaka, je pobude npr. dobil tudi od francoskega vojnega komisarja, poklicnega arheologa E. M. Siauveja. Vodnikovo zanimanje za rudarstvo in železarstvo se kaže v zbirkah rudarske in železarske terminologije v Zoisovem opisu fužin (1776) in v rudarskih poročilih Zoisu (1788, 1789). Zbiral je slovenska poimenovanja domačih ptic selivk, rib, rastlin, mineralov. Bil je numizmatik, ki je sistematično dopolnjeval zbirko novcev, jo uredil in opremil z razlago.

VODNIKU V SPOMIN

Valentin Vodnik je bil že v času svojega življenja deležen ugleda in priznanj. Po njegovi smrti so tretjega februarja vsako leto s prireditvami in prostim dnevom praznovali Vodnikov rojstni dan, ki

so ga povezovali s svečnico. Spomenik Valentinu Vodniku (1889) na Vodnikovem trgu v Ljubljani je prvi slovenski narodni spomenik, postavljen v obdobju prebujajoče se slovenske narodne zavesti. Njegovo odkritje 1889 sta spremljala velika slovesnost in tridnevno slavlje, na katero je prišlo tisoče Slovencev z vse Kranjske. Njegov spomin v današnjem času obeležujejo poimenovanja društev: *Kulturno umetniško društvo Vodnikova domačija*, ki je od 2001 kulturni spomenik lokalnega pomena, *Kulturno društvo Valentin Vodnik*, Koprivnik v Bohinju, *Smučarsko društvo Valentin Vodnik*, trgi oziroma ulice po slovenskih mestih ter v Zagrebu in Novem sadu, osnovna šola, planinska postojanka (*Vodnikov dom* na Velem polju) in ime gore Vršac (*Vodnikov Vršac*) v Julijskih Alpah.

LITERATURA

- Kos, Janko. *Valentin Vodnik*. (Znameniti Slovenci.) Ljubljana: Partizanska knjiga, 1990.
- Kos, Janko, Toporišič, Jože. Vodnik, Valentin (1758–1819). *Slovenska biografija*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. [Http://www.slovenska-biografija.si](http://www.slovenska-biografija.si). Dostop: 11. 5. 2018.
- Korošec, Tomo. Prvo slovensko oglaševalsko besedilo iz l. 1794 in njegov avtor Valentin Vodnik (1758–1819). *Slavistična revija* 47 (1999), št. 4, 381–391.
- Legan Ravnikar, Andreja. Strokovno izrazje v Vodnikovem nemško-slovenskem rokopisnem slovarju in njegovih tiskanih virih. *Slavistična revija* 59 (2011), št. 3, 293–305.
- Legan Ravnikar, Andreja. Characteristics of the technical terminology in Vodnik's German-Slovene dictionary (1804–1806). *Slovenski jezik – Slovene linguistic studies* 8 (2011), 79–93.
- Legan Ravnikar, Andreja. Vodnikova Pismenost (1811) v zahodnem slovenskem narodnostnem prostoru. Škrabčevi dnevi 8, zbornik prispevkov s simpozija 2013, elektronska knjiga. Ur. Danila Zuljan Kumar, Helena Dobrovoljc. Nova Gorica: Založba Univerze, 2015, 20–30.
- Legan Ravnikar, Andreja. Štefan Kociančič. Vodnikova Kranjska pismenost okrajšana za male šole (1847). *Slovenske slovnice in pravopisi*. Ur. Kozma Ahačič. (Zbirka Fran.) Ljubljana: Založba ZRC, 2015. [Http://www.fran.si/slovnice-in-pravopisi/18/1847-kociancicvodnik](http://www.fran.si/slovnice-in-pravopisi/18/1847-kociancicvodnik). Dostop: 8. 6. 2018.
- Vidmar, Luka. *Zoisova literarna republika*. (Studia litteraria / Institut za slovensko literaturo in literarne vede.) Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2010.

ŽIGA ZOIS

Ob dvestoletnici smrti

Desetega novembra 2019 bo minilo dvesto let od smrti Žige Zoisa, kranjskega plemiča, zemljiškega gospoda, industrialca in trgovca, predvsem pa razsvetljenskega mecena in mentorja, ki je bistveno določil razvoj slovenske literature in kulture ter oblikovanje modernega slovenskega naroda. Prav je, da letos še posebej počastimo spomin na tega velikega Slovenca in Evropejca.

OSEBNOST

Žiga Zois baron Edelstein se je rodil 23. novembra leta 1747 v Trstu v bogati in ugledni družini italijanskega porekla, ki se je ukvarjala s trgovino in železarstvom. Žigovega očeta Michelangela, ki se je v avstrijske dežele priselil iz okolice Bergama, je zaradi zaslug za državno trgovino leta 1739 cesar Karel VI. povzdignil v plemiča, Marija Terezija pa leta 1760 v barona. Žiga se je v letih 1761–1765 na očetovo željo izobraževal v škofovskem kolegiju v Reggio nell'Emilia, v katerem je dobil dobro humanistično izobrazbo, poleg tega pa se je izuril v pesništvu, retoriki, filozofiji, mečevanju in nastopanju v gledaliških predstavah. Po vrnitvi se je v Ljubljani pripravljaj na vodenje očetovih podjetij, zato je pri jezuitih Gabrijelu Gruberju in Jožefu Maffei u študiral matematiko, fiziko ter druge naravoslovne in tehnične vede. Leta 1779 je potoval po nemških in italijanskih deželah, kjer je spoznaval sodobno trgovino, železarstvo in industrijo, pa tudi študiral naravoslovje in literaturo. Leta 1782 se je podal na drugo izobraževalno potovanje, ki ga je vodilo na Tirolsko, v Švico, na Nizozemsko in v Nemčijo.

Zois je po letu 1768 od očeta postopno prevzel trgovsko družbo v Trstu, filialo v Benetkah, verigo rudnikov in železarn na Kranjskem in Koroškem, med njimi Bohinjsko Bistrico in Fužino, več posesti na Kranjskem, med njimi Brdo pri Kranju in Rožnik, ter hiše v Ljubljani in Trstu. Kot zemljiški gospod ni bil naklonjen reformi fevdalnega reda. Upor podložnikov gospodstva Brdo pri Kranju, ki leta 1781 niso hoteli sprejeti njegove nove ureditve

tlake, je ob pomoči deželne vlade uspešno zatrl. Ne glede na to je s kmeti ravnal humano. Znal je sproščeno kramljati z njimi, poleg tega pa jih je z veseljem poučeval. Kakor do kmetov je bil strog tudi do delavcev v rudnikih in železarnah, vestnost upravnikov in nadzornikov pa je rad nagradil.

Zois se je moral kot lastnik fužin na pragu industrijske revolucije spopasti z več izzivi. Svoje železarske obrate je stalno posodabljal. Vpeljeval je lastne izume (puhalnik za plavž) in tehnične novosti, ki so jih preizkušali v njegovi prisotnosti. Kljub temu so začele njegove fužine konec 18. stoletja zaradi razmer na svetovnem trgu in liberalnih jožefinskih reform poslovati z izgubo. Najbolj so njegovo gospodarstvo prizadeli vojna kontribucija, davki in celinska zapora v času Ilirskih provinc (1809–1813). Zois je zato v zadnjih letih življenja iskal kupce za fužine in druge obrate, ljubljanski park ter celó knjižno, mineraloško in botanično zbirko.

Zois je imel poleg gospodarskih tudi hude zdravstvene težave. Že leta 1779 je v Rimu doživel prvi napad protina, ki ga je odtlej spremljal celo življenje. Leta 1782 se je zdravil v belgijskem zdravilišču Spa, kljub temu pa se je njegovo zdravje v naslednjih letih poslabšalo. Po letu 1793, ko je še zadnjič obiskal svoja bohinjska posestva in fužine, so mu ohromele noge, po letu 1797 pa razen izjemoma ni več zapustil svoje palače v Ljubljani. Naslednjih dvaindvajset let je preživel bodisi v postelji bodisi v vozičku, ki ga je zasnoval sam. Bolezen je težko prenašal zlasti v vlažnem vremenu in pozimi. Bolečine in druge udarce usode je prenašal pogumno

Janez Andrej Herrlein, portret Žige Zoisa.
Vir: <https://sl.wikipedia.org>.

in stoično. Umrli je 10. novembra leta 1819 v svoji palači. Slavnostnega pogreba pri cerkvi svetega Krištofa v Ljubljani, ki ga je vodil škof Avguštin Gruber, se je poleg deželnega plemstva in duhovščine udeležila množica ljudi.

Duhovno se je Zois v mladih letih čutil blizu senzualizmu, morda deizmu, v zreli in pozni dobi pa se je znova približal katolicizmu. Vedno je bil znan po blagosti, potrpežljivosti, tolerantnosti in občutljivosti za splošno blaginjo. Vse življenje je darežljivo podpiral širšo družino, javne ustanove, manj premožne izobražence, študente in reveže, zato je bil izjemno priljubljen med ljudmi vseh slojev. V Ljubljani je dal urediti botanični vrt, tako imenovano Zoisovo alejo, ki ga je odprl javnosti, podpiral pa je tudi mestno gledališče. Njegov pomen za znanost, kulturo in politiko so prepoznavali tako domačini kakor tujci. Zaradi bogatih izkušenj je v trgovskih, gospodarskih in pomorskih zadevah svetoval guvernerjem Kranjske in Primorja, ki so cenili njegovo odkrito in nepristransko mnenje. Družbi je koristil tudi kot član kranjskih deželnih stanov ter kranjske in dunajske Kmetijske družbe. Navezal je stike z mnogimi pomembnimi razsvetljenci, na primer z avstrijskim geologom, mineralogom in prostozidarjem Ignazom von Bornom ter beneškim pustolovcem in pisateljem Giacomom Casanovo.

DELO

Kot odličen naravoslovec je bil izkušen v mineralogiji, kemiji, metalurgiji, rudarstvu, geologiji, pa

tudi v zoologiji in botaniki. Njegova največja ljubezen na tem področju je bila mineralogija: v lasti je imel eno najbogatejših zbirk mineralov v Evropi. V nemirnih desetletjih med francosko revolucijo in Dunajskim kongresom je bil eden glavnih posrednikov pri menjavi mineralov med Nemčijo in Italijo. Leta 1804 je med primerki s Svinške planine odkril do tedaj neznan mineral, ki so ga naslednje leto po njem poimenovali zoisit. Leta 1778 je podprl prvi vzpon na Triglav, najvišjo goro na Slovenskem, ki ga je vodil francoski naravoslovec Balthasar Hacquet. Leta 1795 je organiziral še dve odpravi v triglavsko pogorje, ki sta dokazali sedimentni izvor tamkajšnjega apnenca.

Na področju zoologije se je ukvarjal predvsem s človeško ribico in ornitologijo. Zanimal se je tudi za ihtiologijo, saj je sestavil seznam rib, ki so bile tedaj znane na Kranjskem. Poleg tega je kot edini mecen iz avstrijskih dežel podprl monumentalno izdajo *Allgemeine Naturgeschichte der Fische*, ki jo je v letih 1782–1795 v Berlinu v dvanajstih zvezkih pripravil Marcus Elieser Bloch. Dopisoval si je z nekaterimi vodilnimi evropskimi geologi, mineralogi in zoologi, s katerimi je kritično razpravljal o novih odkritjih in teorijah ter jih oskrboval s primerki kamnin, mineralov in živali iz slovenskih dežel. Nekateri od njih so ga obiskali v Ljubljani. Zoisova naravoslovna korespondenca ni segala le do Italije in Nemčije, ampak tudi do Francije, Velike Britanije, Švedske in Norveške. Enako kakor za naravoslovje se je Zois zanimal za zgodovino. Zbiral je rimske napise ter finančno omogočal prevoz antičnih spomenikov v lapidarij ljubljanskega liceja. Med svoje člane ga je sprejelo več tujih naravoslovnih in literarnih družb, med njimi leta 1782 *Gesellschaft naturforschender Freunde* v Berlinu, leta 1792 *Imperialis Leopoldino-Carolina Academia Naturae Curiosorum* v Erlangu, leta 1806 *Académie Celtique* v Parizu in leta 1807 *Jenaer herzoglich-mineralogische Societät* v Jeni. Ob vsem tem pa je Zois največ časa in truda namenjal slovenskemu jeziku.

Zois je odrasel v hiši, v kateri sta bila glavna občevalna jezika italijanščina in nemščina, poleg tega pa še slovenščina. Slovenščine se je naučil od matere Ivane iz ljubljanske plemiške družine Kappus Pichelstein, izboljševal pa jo je v pogovorih s služabniki, kmeti, rudarji in delavci. Čeprav je ostal

zaradi družinskih korenin in šolanja v Reggio vse življenje povezan z italijansko kulturo, je začel že kot mladenič preučevati slovanske jezike. V sedemdesetih letih 18. stoletja se je povezal s šolnikom in jezikoslovcem Blažem Kumerdejem in začel razvijati zavest o pripadnosti slovanstvu in slovenstvu. Leta 1779 je v Nemčiji že iskal stare slovanske knjige, v Tübingenu na primer slovenske protestantske tiske. Njegova identifikacija s slovenstvom se je dokončno izoblikovala proti koncu življenja.

Zois je začel po letu 1780 zlagati slovenske verze. Med drugim je napisal erotične pesmi *Hej Mina, hej Mina, Joj dekleta* in *Efeška vdova*, prepesnil pa Bürgerjevo balado *Lenora* in spev *Mačka* iz pesnitve *Gli Animali parlanti* Giambattiste Castija. Prav tako po letu 1780 je skupaj z Linhartom prevedel vrsto priljubljenih italijanskih arij. Te so nato na njegovo pobudo in ob navdušenem sprejemu občinstva peli pevci iz italijanskih opernih skupin, ki so gostovale v Ljubljani. Ohranila se je le arija *Preljube ženice – O care donete*. Poleg omenjenih pesmi Zois ni napisal veliko, še veliko manj pa je objavil. Pripisano mu je nemško poročilo o krstni uprizoritvi Županove Micke v časniku *Laibacher Zeitung* iz leta 1789, zanesljivo njegov pa je le članek o človeški ribici, objavljen leta 1807 v prilogi *Laibacher Wochenblatt*. Zois se je v resnici že zgodaj odpovedal poti samostojnega avtorja in se je odločil za vlogo mentorja.

ZOISOV KROG

Zois je bil štiri desetletja vodja, njegova palača v Ljubljani pa središče slovenskega kulturnega nacionalizma. Po letu 1780 je začel okoli sebe zbirati nekatere najpomembnejše izobražence, živeče na Kranjskem. Oblikoval se je tako imenovan Zoisov krog, ki se je v prijateljskem vzdušju shajal pri gostijah, pogovorih in branjih v baronovih zasebnih prostorih v drugem nadstropju palače na Bregu ter oblikoval program slovenskega preroda. Glavni cilj te družbe je bil prenova slovenskega jezika kot duše narodne identitete. Njihov program je na eni strani zahteval jezikoslovno in historično podlago, namreč slovnico, reformiran črkopis, slovar in zgodovino Slovencev, po drugi strani pa jezikovno čista, formalno lepa in vsebinsko koristna dela, in sicer tako za ljudstvo (pratike, prevodi *Svetega pisma* in strokovnih knjig) kakor

za izobražence (poezija, dramatika in časopis). Zoisov krog se je z ozirom na znanost navezal na sodobno racionalistično zgodovinarstvo in analitično filologijo, z ozirom na jezik na tradicijo slovenskih protestantov, z ozirom na literaturo pa na razsvetljensko poezijo in dramatiko. Njegovo delovanje je bilo načrtno usmerjeno v izobraževanje preprostega človeka ter v splošni kulturni in gospodarski napredek slovenskih dežel.

Prvi člani Zoisovega kroga na začetku osemdesetih let 18. stoletja so bili pisatelj in prevajalec Jurij Japelj, tedaj beneficiat pri cerkvi svetega Petra v Ljubljani, Blaž Kumerdej, tedaj ravnatelj ljubljanske normalke, ter Anton Tomaž Linhart, ki je naglo napredoval v hierarhiji deželne uprave. S tako oblikovanim Zoisovim krogom so sodelovali tudi drugi kranjski intelektualci, namreč ljubljanski kanonik Janez Anton pl. Ricci, bosonogi avguštinec Anton Feliks Dev in Franc Anton pl. Breckerfeld s Starega gradu pri Novem mestu. Po letu 1793 so se jedru baronove družbe pridružili filolog Abraham Jakob Penzel, tedaj profesor na ljubljanski gimnaziji, pesnik Valentin Vodnik, tedaj župnik na Koprivniku v Bohinju, in Jožef Schober, ki je postal Zoisov knjižničar in učitelj njegovega nečaka Antona pl. Bonazze.

Na prelomu stoletja se je podoba kroga precej spremenila. Leta 1795 je nenadoma umrl Linhart, Penzlu pa je bil zaradi neprimernega obnašanja prepovedan vstop v Zoisovo hišo. Schober, ki je prav tako razočaral barona, je odšel leta 1797 študirat na Dunaj, Japelj pa leta 1799 prevzel položaj vodje semenišča v Celovcu. Zato pa se je leta 1796 v Ljubljano preselil Vodnik. Zois se je v tem obdobju spoprijateljil z ljubiteljskim zgodovinarjem Jožefom Kalasancem baronom Erbergom. V prvih letih 19. stoletja je bil v Zoisovo družbo sprejet še mladi Kopitar, ki je prevzel Schobrove obveznosti. To drugo obdobje Zoisovega kroga se je končalo konec leta 1808, ko je odšel Kopitar študirat na Dunaj.

V zadnjem desetletju življenja je Zois še vedno vzdrževal tesne stike s Kopitarjem in Vodnikom, zbližal pa se je tudi s pripadniki mlajše generacije slovenskega preroda, in sicer s pesnikom in jezikoslovcem Jakobom Zupanom, ki je bil tedaj kaplan v Šmarju, s pesnikom in zgodovinarjem Janezom Andrejem Zupančičem, s pisateljem Matevžem

Ravnikarjem, ki je bil tedaj vodja semenišča in profesor na bogoslovnem učilišču v Ljubljani, ter s slavistom Francem Metelkom, stolnim katehetom, ki je postal leta 1817 prvi profesor na stolici za slovenski jezik ljubljanskega liceja. Leta 1812 si je začel Zois za kratek čas dopisovati še z Janezom Nepomukom Primicem, profesorjem slovenščine na graškem liceju.

Zois je na takšen način pomagal vzgojiti dve generaciji slovenskih jezikoslovcev, pesnikov in pisateljev. Ker je dosledno deloval kot mentor, je pogosto težko natančno določiti njegov delež v spisih varovancev. Med glavnimi vzroki za to je Zoisova znana skromnost – zaradi nje je uničil večino gradiva, ki je govorilo o njegovih zaslugah. Ne glede na to je iz ohranjenih virov jasno razvidno, da je bil njegov prispevek v večini primerov sodelovanja zelo pomemben.

Japlja in Kumerdeja je Zois usmeril k delu za slovensko slovnico in slovar. Japelj je obsežno slovnico, napisano v nemškem jeziku, ob smrti leta 1807 zapustil v rokopisu. Tudi Kumerdej, ki je bil vsaj leta 1784 knjižničar v baronovi palači, je na Zoisovo pobudo in ob Linhartovi pomoči v osemdesetih in devetdesetih letih 18. stoletja pisal slovnico, vendar ni rokopisa nikoli objavil. Leta 1781 je začel sestavljati slovensko-nemški slovar, ki je prav tako ostal nenatisnjen, zbral pa je tudi gradivo za nemško-slovenski slovar.

Še bolj odločilno je Zois vplival na Linharta, ki je bil sicer kranjski domoljub, vendar je sprva pisal samo v nemškem jeziku. Še aprila leta 1781 je nameraval objaviti svojo drugo tragedijo v nemškem jeziku, vendar se je kmalu nato pod Zoisovim vplivom popolnoma posvetil slovenstvu. Linhart je Zoisu pomagal iskati sodelavce in organizirati njihovo delo, Zois pa je Linharta gmotno in duhovno podpiral pri snovanju in objavljanju knjig. Med skupnim prevajanjem italijanskih arij za operne predstave sta razvila zamisel o gledališki igri v slovenskem jeziku. Zois je leta 1789 je omogočil uprizoritev Linhartove *Županove Micke*, leta 1790 pa gotovo tudi knjižno izdajo *Županove Micke* in komedije *Matiček se ženi*. Leta 1788 je Zois finančno pomagal pri dragi izdaji prvega zvezka Linhartovega idejno najpomembnejšega dela z na-

slovom *Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven Oesterreichs*. V tem delu je bilo – nedvomno v soglasju s Zoisom – prvič uveljavljeno obravnavanje zgodovine Slovencev kot narodnostne celote. Poleg tega je avtor v predgovoru s poudarjanjem aktualnega pomena Slovanov v okviru habsburške monarhije položil temelje avstroslavizma. Pripravljanje tretjega zvezka zgodovine je leta 1795 nepričakovano prekinila Linhartova smrt.

Mesto glavnega literata Zoisovega kroga je prevzel Vodnik, na katerega je imel baron vsaj v prvih letih sodelovanja še močnejši vpliv kakor na Linharta. Leta 1794 ga je najprej spodbudil, da je začel po večletnem premoru spet pesniti. Njegov okus je brusil s poslanimi klasicističnimi poetikami (Boileau, Batteux) in pesniškimi zbirkami (Horacij, Blumauer, *Ossianovi spevi*), njegovo pesnjenje pa usmerjal z minuciozno kritiko. Istočasno ga je napeljal k pisanju proznih prispevkov za *Veliko pratiko*, ki sta jih nato izbrala, popravila in uredila skupaj z Linhartom. Zois je Vodniku leta 1794 naložil tudi zbiranje besed za Kumerdejev slovar. Po Kumerdejevi smrti je Vodnik na Zoisovo željo prevzel nalogo priprave slovarja. Rokopis je sicer po skoraj dveh desetletjih dokončal, vendar ga ni nikoli izdal. Leta 1796 je Zois Vodniku priskrbel službeno mesto pri cerkvi svetega Jakoba v Ljubljani. Leta 1797 je verjetno gmotno podprl Vodnikovo izdajo prvega slovenskega časopisa *Lublanske novice*, leta 1806 pa njegovo pesniško zbirko *Pesme za pokušino*. Zois je še v zadnjih mesecih življenja pregledoval Vodnikove pesmi. Na začetku 19. stoletja je Vodnika z mesta najtesnejšega baronovega sodelavca izpodrinil mladi Kopitar.

Poleg tega je Zois vplival tudi na druge, manj pomembne člane in sopotnike svojega kroga. V slavistiko je vpeljal Schobra, ki je zanj okoli leta 1797 iskal slovenske protestantske tiske. Z baronom sta se o svojem delu pogovarjala tudi Ravnikar in njegov varovanec Metelko. Zois je več let svetoval Ravnikarju in Zupanu pri prevajanju *Svetega pisma*. Do smrti je pomagal pri iskanju bibliografskih podatkov in virov za kulturno zgodovino Kranjske, ki jo je sestavljal njegov prijatelj Erberg.

SVETI HIERONIM – NAŠE GORE LIST

Ob 1600-letnici njegove smrti (419/420–2019)

Ne, ni bil Slovenec, tudi Hrvat ni bil, čeprav nekateri pravijo, da je Dalmatinec, kar sam nikoli ni rekel ne zapisal, tudi Grk ni bil, čeprav je njegovo ime, Hieronymus, brez dvoma grškega izvora in pomeni sveto ime (*hieron-onoma*); tudi Italijan ali Madžar ni bil, čeprav eni in drugi iščejo njegov rojstni kraj v njihovih deželah. Bil pa je ugleđen Rimljan po duhu in čutenju, vzgojen v kulturi rimskega državljanca, ki jo je s svojim prodornim in nemirnim duhom bolj kot malokdo pred njim in po njem zaznamoval.

Vsak dan se srečujemo z njegovim prispevkom v zakladnico svetovne kulture: prevodom Svetega pisma iz izvirnih jezikov v latinščino, s katerim se srečujemo pri rimskem bogoslužju, v glasbi (besedila psalmov, molitev, samospevov, pasijonov) in v modrih pregovorih, ne da bi se zavedali, da so sad njegovega truda. Njegovo razgibano življenje in legende so navdihovale umetnike, od srednjeveških miniaturistov do znanih slikarjev, kot so Tizian, Leonardo da Vinci in drugi, ki so ga upodobili zdaj kot prevajalca in spokornika, zdaj s kardinalskim ogrinjalom in klobukom, zdaj kot zgaranega starčka v betlehemski izbi, ko prejema obhajilo kot nagrado in popotnico za prehod v večnost. Kakor je sam posvetil vse življenje prevajanju in razlagi Svetega pisma, tako se mu je le-to oddolžilo z inicialkami in slikami, ki so jih obogatili miniaturisti in slikarji.

Kdo je torej bil sveti Hieronim, kaj bi rekel o sebi? Gotovo ne bi uporabil vzvišenih in izjemnih besed, tudi ne družbenih naslovov, značilnih za naš čas. Morda nam bi dal vedeti le to, da je bil asket in spokornik, ljubitelj samote in tihote, pa mu je Bog namenil drugo službo, ljubitelj Svetega pisma in premišljevanja razodetih resnic, ki jih je z ljubeznijo razlagal drugim, jih branil pred nasprotniki, da je bil neumoren prevajalec in delavec, ki ga je opravil v dobrobit verujočih in vsega človeštva. Dovolj bodi predstavitev in ugibanj ter neodgovorjenih vprašanj, na katera bomo našli odgovor v naslednjih vrsticah, tudi na vprašanje, kje neki je njegov rojstni kraj Stridon.

OTROŠTVO IN MLADOST

V svojem delu *O slavnih možeh* (*De viris illustribus*) Hieronim po vzoru rimskega zgodovinarja Evzebija predstavi pomembne može Cerkve od njenih začetkov do njegovega časa. Med njimi na zadnjem mestu predstavi tudi sebe s kratkim zapisom: »Hieronim, rojen očetu Evzebiju, v mestu Stridon, nekdanj na meji med Dalmacijo in Panonijo, ki so ga Goti porušili« (*Hieronymus Patre Eusebio natus, oppido Stridonis, quod a Gothis eversum, Dalmatiae quondam Pannoniaeque confinium fuit*). Kratka predstavitev odpira številna vprašanja: ni navedeno ne leto rojstva, ne meja med Dalmacijo in Panonijo, ne lega Stridona ne kdaj so ga Goti porušili itd. Ti nepopolni podatki so od nekdanj odpirali številna vprašanja, na katera imamo različne in med seboj nasprotujoče odgovore.

Hieronim je bil rojen verjetno leta 345, raje kako leto prej. Od ožjih družinskih članov sta poleg očeta Evzebija znani še imeni mlajšega brata Pavlinijana in tete Kastorine, s katero nista bila v najboljših odnosih, medtem ko sta imeni matere in mlajše sestre neznani. Izhaja iz premožne krščanske družine, ki je poleg preganjanja v času cesarja Dioklecijana (284–305) doživela tudi priznanje katoliške vere (cesar Konstantin: Milanski edikt, 313) in efeški koncil (325), ki je nasproti heretikom (arijancem, pelagijcem) opredelil resnico o Kristusovi božanski in človeški naravi z veroizpovedjo, ki jo še danes izpovedujemo. V enem izmed svojih pisem omenja mladostne igre na očetovi domačiji s sovrstnikom Bonozom, na katerega so ga vezali ne

Notranjost cerkve svetega Hieronima na Taboru nad Vranskim.
Foto: arhiv Družine.

samo mladostni spomini, ampak tudi prizadevanje za evangelijsko življenje, spokornost in askezo. Pozneje se je Bonoz odločil za puščavniško življenje nekje na Kvarnerskih otokih. Brat Pavlinijan pa je postal duhovnik in je Hieronima spremljal do bivanja v Betlehemu. Omenja tudi služinčad, katere ravnanje ni bilo vedno mladim v spodbudo. V družini ni bilo pomanjkanja. Starši so otrokom omogočili domačega učitelja, Hieronimu bivanje v Rimu, kar dokazuje, da je bila družina ugledna in premožna.

Okrog leta 359 je odšel v Rim skupaj s prijateljem Bonozom. Družil se je z Rufinom, Heliodorom in Bonozom. Za mladostnike, ki so prišli v Rim, so veljala stroga pravila glede prijave, bivanja in študija v mestu. Bivanje je smelo trajati do dvajsetega leta. Bral je Vergila, Horacija in Cicerona, se ubadal z retoriko in grščino, grama-

tiko in pravom. Njegov učitelj je bil Elija Donat. Obiskoval je gledališče, cirkuške igre, pa tudi manj primerna mesta, kar je pozneje obžaloval. Ob nedeljah je obiskoval katacombe in ob njih spoznaval moč krščanstva, za katerega so pričali mučenci. V tem času se je pripravljaj na prejem krsta, ki so ga tedaj prejemali v odrasli dobi. Po skrbni pripravi ga je verjetno leta 366 krstil papež Liberij (352–366) v lateranski baziliki skupaj s prijateljem Bonozom. Kako leto po krstu sta odšla v Galijo, v Trevir (Trier) ter z odprtim duhom in srcem poslušala o mučencih in puščavnikih, kakor so jima pripovedovali izgnanci z vzhoda, med njimi sveti Atanazij Aleksandrijski.

Ko sta se vrnila v Stridon, sta verjetno družinama sporočila, da ne mislita na državniško službo, za katero sta se na željo staršev pripravljala v Rimu, marveč ju priteguje asketično in puščavniško življenje. Hieronim je odšel v bližnjo Akvilejo, kjer se je srečal z duhovnikom Kromacijem, škofom Valerijanom in njegovimi učenci – Rufinom in Heliodorom, pozneje še z Evagrijem iz Antiohije, ki jih je seznanjal z življenjem puščavnikov. Ti mladi kristjani, Hieronim jih imenuje »zbor blaženih« (*corus beatorum*), so imeli podobne načrte in pričakovanja – slediti asketom in puščavnikom. Tu se je Hieronim srečal tudi s starčkom Pavlom, doma iz bližnje Konkordije, ki je imel dragoceno biblioteko teoloških rokopisov. V tem času se je Hieronim seznanil tudi z devicami iz sosednje Emone (Ljubljane), ki jim je pisal dve pismi, ter z menihom Antonijem. Ne s prvimi ne z drugim ni imel najboljših odnosov.

Prijateljski krog se je okoli leta 374 razšel: Rufin je odšel v Egipt, Bonoz med puščavnike na nek Kvarnerski otok, Heliodor v Jeruzalem, Evagrij se je vrnil v Antiohijo, Hieronim pa se je, kakor se zdi zaradi svojega vzkipljivega značaja, skregal tako s starši kot s teto Kastorino in emonskimi devicami. Njegova povezanost z rojstnim krajem Stridonom je pojemala, zlasti še po letu 378, ko so Goti kraj porušili. Hieronim se je preko Trakije, Ponta, Bitinije, Galacije, Kapadocije in Cilicije podal na vzhod, v Antiohijo, med askete in puščavnike. Utrujen in obnemo-gel je našel zatočišče pri prijatelju Evagriju, kjer se je zadržal eno leto.

KLIC NA NOVO POT

V tem času je doživel sanje, ki so preusmerile in utrdile njegovo duhovno pot. Znašel se je pred nebeškim Sodnikom, ki ga je vprašal: »Kdo si?« Odgovoril je: »Kristjan!« Ta pa je nadaljeval: »Lažeš! Cicerojanec si, ne kristjan. Kjer je tvoj zaklad, tam je tvoje srce.«

Hieronim je na ta namig opustil branje in študij Cicerona in druge poganske literature ter se oklenil Svetega pisma. Zapustil je Antiohijo in se podal v Kalcidsko puščavo, kjer je ostal tri leta. Našel je sebi primerno bivališče za molitev in premišljevanje Svetega pisma, našel je mir in spokojnost. Piše: »O puščava, ozaljšana s Kristusovimi cveticami! O samota, kjer raste kamenje. S katerim se zida v Razodetju omenjeno mesto velikega Kralja! O pustinja, ki se raduje Božje bližine!« (*Pismo Heliodorju*, 14,10). Izkušal je tudi vso težo in revščino puščave, posta in samote, ki so izčrpavale njegovo oslajeno telo. Poleg molitve je bil študij in premišljevanje Svetega pisma njegovo vsakdanje opravilo. Spoznal je, da je latinski prevod (*septuaginta*), ki mu je bil na voljo, nepopoln in netočen. Med puščavniki je bil tudi nek judovski spreobrnjenec, ki je postal njegov učitelj hebrejščine. S težavo se je prebijal skozi učenje hebrejščine, znanje grščine pa je dopolnjeval. S prijatelji iz Akvileje je ohranjal stike s pismi; poleg 125 ohranjenih so tudi izgubljena. Nekatera so prave dogmatske razprave, druge iskrive svetopisemske razlage. Ne med škofi ne med menihi ni bilo edinosti v verskih zadevah, kar je Hieronima podžgalo, da je zapustil puščavo Kalcide, v pismu pa se je obrnil tudi na papeža Damaza. Ni znano, ali je prejel njegov odgovor.

Leta 374 je Hieronim postal duhovnik, vendar ni opravljal duhovniških opravil. Posvetil ga je prijatelj škof Pavlin. Napotil se je v Konstantinopol, središče vzhodnega rimskega cesarstva, kjer je poslušal svetega Gregorja Nacijanškega in se srečal z drugimi pomembnimi možmi tistega časa.

LJUBITELJ, PREVAJALEC IN RAZLAGALEC SVETEGA PISMA

Tedaj se je začelo tudi Hieronimovo neprekinjeno prevajalsko delo, in sicer s prevodom *Kronologije* (*Cronologia*) Evzebijia iz Cezareje v latinščino, prevodom homilij Origena in nekaterih

prerokov Stare zaveze. Njegovo prizadevanje za avtentično razlago Svetega pisma in cerkvenega nauka ni ostalo skrito, prav tako njegovo znanje hebrejščine, grščine in aramejščine. Papež Damaz (366–384) je Hieronima poklical v Rim in mu naročil, naj pripravi nov prevod Svetega pisma. Postal je njegov strokovni razlagalec in zaupni svetovalec glede razlag svetopisemskih besedil in dogodkov. Obstajali so že razni prevodi, ki niso bili poenoteni, kdaj so bili celo vir nasprotij med razlagalci. Znanstvena erudicija, poetični čut in delovna zagnanost so mu omogočali, da je najprej obstoječe predloge (izvirnike) poiskal in uskladi (tekstna kritika), nato latinske prevode uskladi ali na novo prevedel – v zadoščenje papežu in sebi, nekaterim, ki so njegovo delo ali razlage kritizirali ali mu zavidali uspešnost, pa so bili kamen spotike. Najprej je prevedel evangelije, nato psalme, preroke, Staro in Novo zavezo. Zapisal je: »Pravijo, da se je treba držati latinskega prevoda? Katerega neki, ko jih je toliko, kolikor je rokopisov.«

Prevajalsko delo v Rimu je dopolnjeval z razlagami o krščanski askezi in idealu. Okrog Marcele, ugledne rimske gospe, so se v njeni vili na Aventinu zbirale vdove in neporočene žene, željne globljega molitvenega življenja in spoznanja verskih resnic. Hieronim je bil njihov duhovni učitelj in voditelj. Njihovo duhovno in študijsko navdušenje se je kazalo tudi v tem, da so se nekatere učile hebrejščine, pomena hebrejskih besed, v hebrejščini so tudi prepevale psalme. Poznamo njihova imena: Blesila, Evstohijo, Rufina, Paolina, Lea, Asela, Fabiola in druge. Nekaterim izmed njih je pisal pisma z duhovno in vzgojno vsebino.

Zaradi ostrega jezika, kritik rimske duhovščine in njihovega lagodnega življenja si je Hieronim nakopal tudi sovražnike. Kritike je bil deležen tudi zaradi stroge asketske prakse in zahtev do drugih. Ko je leta 384 umrl papež Damaz, so nekateri menili, da bi bil lahko njegov vreden naslednik Hieronim, drugi so temu ostro nasprotovali. Hieronim jim je takšno dvojnost tudi očital.

ZADNJI PRISTAN

Zaradi teh in drugih razlogov je Hieronim zapustil Rim in odšel na vzhod, najprej v Antiohijo in Jeruzalem, nato v Egipt, kjer se je srečal s pu-

ščavniki in asketi. Vrnil se je v Palestino in se naselil v Betlehemu, kraju Jezusovega rojstva, kjer je užival mirnejše in skromnejše življenje, kot bi ga imel v Jeruzalemu.

V Palestino so se priselile tudi nekatere rimske gospe, na primer Paola, ki je v Betlehemu zgradila dva samostana, za moško in žensko asketsko skupnost ter sprejemno hišo za romarje, ki so tako kot Jožef in Marija iskali prenočišče tedaj in v naslednjih stoletjih. Tako se je meniško življenje, ki je imelo svoj začetek na vzhodu, spet vrnilo na vzhod z značilnostmi zahodnega sveta. Hieronim je našel svoje bivališče v prostoru v bližini Jezusovega rojstva. Izbral je spokorniško življenje: spal je na zemlji, se postil, prevajal, se ukvarjal in vzdrževal z delom svojih rok. Spokorno življenje so izbrale tudi žene v njihovem bivališču, ki so imitirale Hieronimov zgled in njegova priporočila.

V Betlehemu je Hieronim preživel najbolj plodovita leta svojega življenja. Ni mu bilo prizaneseno ne z boleznijo ne z napredujočo starostjo. V tolažbo so mu bili tisti, ki so njegovo delo cenili, v njem imeli odličnega razlagalca svetopisemskega sporočila ter izkušenega vodnika v duhovnem življenju.

Hieronimova velika skrb je bilo branje Svetega pisma in prevod v latinski jezik, kar je delal že med bivanjem v Rimu. »Ljubi Sveto pismo in Modrost bo ljubila tebe,« je bilo njegovo načelo. Menihi v moškem samostanu so poleg molitve in petja psalmov opravljali tudi ročne dejavnosti: na vrtu, v šivalnici, izdelavi mrež za ribolov, zlasti pa v prepisovanju Svetega pisma. V naslednjih stoletjih so v skriptorijih prepisovali in ohranili pomembno dediščino svetopisemske in splošne kulture, ki se je ohranila do današnjega dne. Vsak prepis je bila umetnina njenega skriptorija, prepisovalca in inventivnih miniatur.

Hieronimovo delo je bilo odslej posvečeno knjigi vseh knjig: Svetemu pismu. Ne le pregled dosedanjih prevodov, marveč njihova avtentičnost in natančnost, prav tako pregled izvirnikov, je bila zaupana človeku, večjemu hebrejskega, aramejskega in grškega jezika, pa tudi odličnemu poznavalcu latinskega. Opravil je zgodovinsko in neprecenljivo delo – prevod celotnega Svetega pisma, ki so ga imenovali *Vulgata* – ljudska izdaja, ki je bila v veljavi vse do današnjih dni. Naslednja stoletja

so prevzela njegov prevod v liturgične obrede in opravila (krst, evharistijo, molitev psalmov, oče naš ...), glasbeniki za uglasbitev latinskih besedil, drugi v ljudsko modrost, pregovore in navedbe ipd. *Vulgata* je postala prava zakladnica in skupna dediščina vsega krščanskega sveta. Pri prevajanju je Hieronim dajal prednost evangelijem, psalmom in prerokom. Ne le prevod, tudi razlaga Svetega pisma je bila njegova velika skrb. V Rimu in Betlehemu je molitve in spoznanja razlagal tudi drugim, zlasti tistim, ki so ga za to prosili. Na Sveto pismo se je pogosto skliceval v svojih številnih pismih, ki jih je pisal prijateljem in celo nasprotnikom. Ta pisma so kdaj obširna in predstavljajo prave razprave o svetopisemskih, teoloških, duhovnih in vzgojnih vprašanjih.

Hieronim, enciklopedist svojega časa, se je zanimal tudi za druge zvrsti literarnega in znanstvenega dela. V puščavnikih in menihih tistega časa je našel zgled asketskega življenja. Tako je sodobnikom predstavil življenje svetega Pavla, prvega puščavnika, svetega Malka, svetega Hilariona. Tudi polemike mu niso bile tuje. V delih *Contra Ruffinum*, *Contro Johannem* ... se brani pred očitki, da zagovarja Origenove zmote.

Po vzoru rimskega pisatelja in zgodovinarja Evzebij, ki je predstavil slavne može rimske zgodovine v svoji *Kroniki*, je Hieronim opisal 130 slavnih mož krščanske zgodovine. V delu *De viris illustribus* (*O slavnih možeh*) je predstavil vrsto pomembnih mož in njihovega dela začeni s svetim Petrom do zadnjega, Hieronima.

Pred svojo smrtjo se je Hieronim poslovil od znancev in iskalcev duhovnosti, kot so smrt Paole, Marcele, Eustohio, pa tudi padec Rima v roke barbarov (leta 410). Tudi njemu so se približevali zadnji dnevi. Umrl je 30. septembra 419 v Betlehemu. Njegovo telo je bilo v času križarskih vojn v 13. stoletju preneseno v Rim, v baziliko Santa Maria Maggiore, kjer počiva še danes.

Hieronimovo življenje je navdihovalo zlasti slikarje in kiparje, ki so upodobili njegovo življenje z izvirnimi in drugimi inventivnimi prilastki (atributi): prevajanje Svetega pisma ob sveči, Kristusov križ, mrtvaška glava, ležeči lev, trnje, tromba, kamen, s katerim se je trkal na prsi, kardinalski ornat in klobuk. Podobno kot štirje evangelisti je

tudi Hieronim upodobljen v družbi preostalih treh cerkvenih očetov zgodnjega krščanstva: svetega Avgušтина (354–430), svetega Ambroža (†397) in svetega Gregorja Velikega (540–604).

KJE JE BIL STRIDON, HIERONIMOV ROJSTNI KRAJ?

Ob predstavitvi cerkvenega očeta svetega Hieronima, ki se ga spominjamo ob 1600-letnici njegove smrti (419–2019), se bežno ozrimo na njegov rojstni kraj Stridon. Omenja ga samo Hieronim in samo na enem mestu (*De viris illustribus* – *O slavnih možeh*). Ne zgodovinarji ne arheologi ne povedo kaj zanesljivejšega. Zaradi mesta, ki ga ima ne samo v cerkvenem izročilu kot prevajalec in razlagalec Svetega pisma, marveč tudi v evropski in svetovni kulturi, si Hieronima lastijo razni narodi in kraji: Hrvati (Dalmatinci), Italijani, Madžari, v zadnjem času tudi Slovenci. Raziskovalci doslej niso našli tega ali podobnega krajevnega imena, ki bi ustrezalo tudi drugim značilnostim oseb in časa. Nekateri so navajali Zrenj (Stridona) v severni Istri, drugi Štrigovo v Medžimurju na Hrvaškem, Starod (Stridon) na meji med sedanjo Slovenijo in Hrvaško, Grahovo polje v Bosni, ki se sklicuje na ponarejen in izgubljen (!) cestni miljniki med Grahovim (Stridonom) in Glamočem (Salvio). Hieronim omenja, da je Stridon ležal na meji med Dalmacijo in Panonijo. Zato ga nekateri imajo za Dalmatinca. Besed »*Parce mihi, Domine, quia Dalmata sum* – *Oprosti mi, Gospod, ker sem Dalmatinek*«, Hieronim ni ne rekel ne zapisal, izražajo pa njegov ognjevit značaj. Za Dalmatinca ga je prvi imenoval njegov nasprotnik Paladij Galat (†431).

Glede lege Stridona so se uveljavile razne domneve: istrska, dalmatinska in panonska, vnovič se je uveljavila liburnijska in nova, kraška domneva. Istrsko zagovarjajo predvsem italijanski predstavniki (P. Stankovich) nasproti dalmatinskim (M. Marulić /1450–1525/, F. Bulić), panonska ima manj zagovornikov (J. Bedeković, 1752 – prevod knjige 2017), vedno bolj pa se uveljavlja liburnijska, ki ima najdaljšo tradicijo in najštevilčnejše zagovornike (splitski diakon Thomas Archidiaconus v 13. stoletju, F. Cavallera, A. Vaccari, M. Suić, S. Badurina) ter kraška domneva (R. Rogošić, F. Ks. Lukman, D. Nežić, M. Premrou, R. Valen-

čič). Zadnji dve dejansko obsegata isto področje – trikotnik Akvileja – Emona – Tarsatika, torej zaledje Kvarnerja (Liburnija) proti Pivki in Krasu, prostor med Akvilejo in Emono. To domnevo zagovarja rudi Joseph Ratzinger – Benedikt XVI. v predstavitvi cerkvenih očetov, med drugim tudi svetega Hieronima (2007).

Kateri so dokazi (indici), da je treba iskati Stridon na tem ozemlju? Naštevamo: (1) Hieronimov duhovni prostor je Akvileja – Oglej. Tu živijo njegovi učitelji, vzorniki in prijatelji, ki v duhovnem prizadevanju ustvarjajo »krog blaženih« (*corus beatorum*), se z njimi dopisuje ali krega. (2) V Stridon se vrača po bivanju in študiju v Rimu, po obisku Galije in Antiohije. (3) Akvilejske klerike prosi, naj skrbijo za njegovo sestro, ki se je po stranpoteh življenja vrnila h Kristusu. (4) Iz Betlehema pošilja brata Pavlinijana, naj odide na dom staršev v Stridon in uredi imetje, če ga je še kaj ostalo po uničevanju Gotov; tedaj naj se tudi oglasi pri akvilejskih klerikih. (5) Piše emonskim devicam in duhovniku Antoniju v Emono, kar pomeni, da so si bili znanci. Zameri jim, da mu na pisma ne odgovarjajo. (6) V komentarju k preroku Sofoniju omenja poleg Ilirika in Trakije kot tretjo deželo, v kateri je rojen. (7) Dejavnosti, ki jih opisuje, ustrezajo življenju nenaklonjenemu okolju: zima in veter, priprava drv, pletenje nogavic, težavno poljedelstvo ipd.

Na ozemlju, ki ga obravnavamo kot možno lokacijo Stridona, se nahaja več cerkva, posvečenih svetemu Hieronimu: na Nanosu (lat. *Ocra*, nadmorska višina 1019 m, izpričana najpozneje leta 1360) in v Koritnicah pri Knežaku na Pivki; na Bistriškem: Čelje pri Premu in Jasen (prvotno na hribu Ahac, prenesena v Jasen, zdaj posvečena svetima Joahimu in Ani); na Vipavskem in v Goriških brdih: nekdanja cerkev v Branici in cerkev v Kozani. Referenčne točke, ki pričajo o krščanstvu na tem ozemlju, so cerkev svetega Martina na Šilentabru nad Zagorjem (pozna antika, VI. stoletje) ter najdbe o navzočnosti krščanstva nad Ajdovščino in v Škocjanskih jamah; severno od navedenih mest Ivanje selo (Rakek) in Petkovec nad Logatcem; na koprskem Bošamarin in Topolovec, na tržaškem Kontovel. V (hrvaški) Istri so svetniku posvečene cerkve v Zrenju, Valici, Novi vasi, Humu, Vižinadi, Muntiču in Kavranu.

Cerkve svetega Hieronima na Nanosu. Foto: arhiv Družine.

Poleg cerkva in njihove zgoščenosti na področju primorskih krajin – Pivke, Bistriškega, Goriške – ter bližnje Istre obstaja dokaj bogato versko izročilo glede češčenja svetega Hieronima: romanja, svetnikovih poti in pridiganja, zdravilnih vrelcev ipd. To izročilo ni doslej ne zbrano, ne povezano, ne ovrednoteno; menjavale so se cerkvene in svetne oblasti, umanjkali pa so predvsem ljudje in središča, ki bi povezovali obstoječe izročilo.

Obletnica smrti svetega Hieronima je najprej priložnost, da njegovo delo – ljubezen do Svetega pisma, ki je odrešujoča Božja beseda – sprejemamo kot vodilo našega verskega in družbenega življenja. Leto 2019 bomo obhajali kot Hieronimovo

leto. Temu se bodo odzvale znanstvene ustanove, kot so Teološka in Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, pa tudi Cerkev na Slovenskem, zlasti koprška škofija. Poleg romanj k njemu posvečenim cerkvam ter predstavitev njegovega življenja in dela je to priložnost za zbiranje še živečih spominov na svetnika, ki je zaznamoval našo preteklost in kulturo bolj, kot smo doslej domnevali.

NEKAJ POMEMBNEJŠE IN NOVEJŠE LITERATURE

- Bedeković, Josip. *Knjiga o sv. Jeronimu, Iliriku i Međimurju*. Zagreb – Čakovec 2017. (Izvirnik: Bedekovich, Josephus. *Natale solum magni Ecclesiae doctoris sancti Hieronymi*. Neostadii Austriae 1752.)
- Bratulić, Josip. *Izabrane poslanice*, Književni krug, knjiga 12. Split 1990.
- Bulić, Frano, Stridon (Grahovo polje), rodno mesto sv. Jeronima. *Vjesnik za historiju in arheologiju Dalmacije*, št. 43, 1920.
- Cavallera, Ferdinand. *Saint Jérôme, sa vie et son oeuvre*. I–II, Louvain et Paris 1922.
- Della Croce Ireneo. *Historia antica e moderna, sacra e profana della città di Trieste*, In *Venetia M.D.C.XCVIII*. (Libro sesto), 1698, 444–494.
- De Leo Pietro. *Vita di san Girolamo*. Rubbettino Editore, Soveria Mannelli 2007.
- Lukman, Franc Ksaver. *Svetega Hijeronima Izbrana pisma*. I–II. Celje: Mohorjeva družba, 1941.
- Mandac, Marijan. *Sv. Jeronim – Dalmatinac*. Makarska 1995.
- Margetić, Lujo. *Jeronimov Oppidum Stridonis, Croatica Christiana Periodica*. XXVI/50, Zagreb 2001, 1–9.
- Milotić, Ivan. *Zrenj i sv. Jeronim*. Opatlj 2006.
- Pernoud, Régine. *Saint Jérôme*. Pere de la Bible, Edition du Rocher 1996.
- Premrou Miroslav. Dalla patria di s. Girolamo. *La scuola cattolica* 49 (1921), 235–246, 286–295 (Valenčič, Rafko. Ponatis z uvodom. *Arhivi* 37 (2014), št. 1, str. 11–29).
- Rogošić, Roko. *Rodno mjesto sv. Jeronima*. *Nova revija*, VII/3, Zagreb 1926, 267–283.
- Stankovich, Pietro. *Della patria di san Girolamo*. Venezia 1828.
- Suić, Mate. *Jeronim Stridonjanin – gradanin Tarsatike*. Rad SAZU, XXIV, Zagreb 1986, 213–274.
- Škunca, Stanko Josip. *Sveti Jeronim naš zemljak iz Stridona*. Rijeka 2018.
- Vaccari, Alberto. *S. Girolamo. Studi e schizzi in occasione del XV centenario della sua morte (420-1920)*. Roma: Civiltà Cattolica, 1921.
- Valenčič, Rafko. Sv. Hieronim – mož s Krasa? *Slavenski zbornik*. Janko Boštjančič (ur.). Slavina 2005, 253–277.
- Valenčič, Rafko. *Sveti Hieronim – mož s Krasa*. Ljubljana: Družina, 2007.

STARI GOSPOD MATIJA

Ni bil iz naših krajev. Saj vsak duhovnik pride od nekod drugod. Stari gospod Matija se je priselil k nečaku Matiju. Menda ga je on povabil k sebi; že oslepelega. Bo pa ja to storil, saj je dekan in njegova dekanija je obširna. Postaven in zdrav in sokoljega pogleda. Notranjec. Vojaški korak, skoraj paradni. Kadar gre skozi to gorenjsko mesto, se ljudje kar umikajo. Je strog. S prižnice grmijo sama svarila. Nekateri so prepričani, da žaljiva. Tako se pridušajo liberalci, ki kljub svojim nazorom še hodijo k maši. Pod korom stojijo, ta in oni bolj zunaj kot znotraj vrat.

Stari gospod Matija se ne meša v nečakova dekanska opravila. Bilo bi brez pomena. Ni samo star, je tudi moder. Ljudje ga imajo radi. Skoraj povsem je že slep, a vidi vse. Pripira trudne veke, govori tiho, vendar razločno in potolažiti zna. Kot da bi iz njega govoril Bog Oče.

Saj tudi dekan ni slab človek. Veliko revnih meščanov in mestnih ubožcev nahranijo župnijske krave. Strogi gospod Matija pozna Jezusovo naročilo: »Dajte jim vi jesti.« Ko je mesto volilo svojo *miss*, se je na prižnici silovito raztogotil. Kaj da pomeni to spakovanje in ponujanje lepega telesa za vabo pohotnežem! Staro mesto, prastaro z ostanki zgodnjega krščanstva, zdaj pa voli *miss*! Za razkazovanje in za v časopis. Grehota. »Če bi krave volile *miss*,« je sporočil s prižnice še vsem onim, ki jih pri maši nikoli ni bilo, »bi zmagala farovška Cika, ker daje po petnajst litrov mleka na dan!«

To je v komentarjih liberalcev pomenilo, da so ženske za dekana krave. Seveda. Že vemo, zakaj.

Stari gospod Matija je samo tiho trpel. Ne zaradi ognjevitiga nečaka, zaradi človeške bede. Zato, ker usiha vera. Od Urala sem se širi brezboštvo. Je že tukaj. Ateizem. Enega od učiteljev menda ni nikoli več v cerkev, poučuje pa dijake in jih bo do konca svojih ni. Samo kako? S katehetom sta si že v laseh. »Kakšen stvarnik, kolega, kakšen stvarnik! Razvoj, evolucija!«

Kaj neki je stvarjenje sveta, opisano v Svetem pismu, drugega kot podoba razvoja. Nobena čarovnija, ampak postopek. Počasno napredovanje.

Najprej svetloba. Ta razsvetli kaos, da se lahko rodi, no ali pa razvije, kozmos. Toda naduta pamet tega ne doume. Kakšen racionalizem, kakšno razsvetljenstvo neki! Napuh, izvirni greh.

Da je že Šembilja napovedala hude čase, to je svojim zaupnicam rada prišepnila Matičkova služkinja. V gostilni se marsikaj sliši. Šturemdrang da bodo šturmalci Nemci, jim je pravila. Stari Matiček že ve, saj zna nemško bolje kot tile mestni fantini. Mislijo, da so ne vem kaj, če hodijo v menázjo. En prefêzar pa hodi k nam v gostilno južnat. Nič se ne pokriža.

Stari gospod Matija predvsem le moli. Mašuje na pamet. Cerkovnik ga privede k oltarju. Tam ima vse premerjeno z notranjim vidom. Saj stoji ves čas na istem mestu. Ve, kdaj poklekniti in kdaj se obrniti k ljudstvu. Pri blagoslovu. Latinske odgovore pozna vsak ministrant in cerkovnik tudi. Obhaja kaplan. Med tem sedi stari gospod Matija na žametno obrobjenem stolu. Rahlo sklonjen, vdan.

Iz časa v čas enako. Po nedeljski maši, ob osmih mašuje dekan, se možaki razslojijo. Nekaj jih ostane pred cerkvijo, da na hitro pomožujejo. Veljaki se pomaknejo v isto gostilno k isti mizi, nekaj kmetov s podeželja pa v naslednjo devet korakov naprej. Gostiln je dovolj, to omenja že Valvasor. Ženske rute se hitro oddaljijo, hitijo k štedilnikom. Mestne gospe, le zdravnikova je res lepota, se mestno orokavičene izgubijo za domačimi portali. Otroci bodo prišli k šolski maši.

Mestni zdravnik je tudi porodničar. Pravi orjak in mnogi se ga bojijo. Ne izbira besed. Se bo iz ordinacije vse slišalo v čakalnico. Baba neumna, dobro se obleci, na pol naga bezljaš okrog, zdaj pa kar smrkaj! Kje praviš, da te nekaj ščiplje? Menda se z živinozdravnikom, samo da se srečata, takoj zravsata, kdo opravlja zahtevnejši posel. Zgolj za šalo se klestita z dokazi. Tirarct rad konča svoj prav z: mu, muu, muuu! Padar naj zdaj ugame, kje in kaj ga boli!

Mesto ima tudi tri gracije in ena je profesorica francoščine. Ima trgovce in dežnikarico, narodu je dalo škofa, prireja semanje dneve, ob

ponedeljkih živinske sejme. Hram Tali je ima in sodnijo. Tri kaplane in eden je pesnik. Najmlajši vozi kolo, pesnik motor, najstarejši barko, kar radi povedo liberalci. Vsi v talarju; en gospod pa v suknjiču. Ta je katehet in nad njim ne drži roke le cerkvena, ampak še šolska oblast. Visoki beli kolar se pa poda tudi k suknjiču. In uči že otroke otrok, ki jim je bil mlad v tem mestu delil zvezdice za večno isti odgovor na vprašanje. Koliko je Bogov? Bog je eden.

Vse to se starega gospoda Matija nič več ne tiče. Njegov čas je minil. Zunaj je čedalje temnejša tema, vidi samo še navznoter.

Udarilo je. Šembilja je vedela, ker preroki slutijo.

Šesti april in vse, kar je sledilo. Prav hitro, kar nekega dne, je stari gospod v ogromnem župnišču ostal sam. Prizaneseno mu je bilo zaradi popolne slepote. Ta ne bo povzročal težav. Najmanj Nemcem, pregovorno odločnim. V mesto so pridrlji na črnih motorjih. Potem v koloni. Nekdo jih je na vratih svojega lokala pozdravil s Heil! Gospod Matija ni hotel verjeti. Ljudje povedo vedno več, kot je res. V vojni pa sploh. In zdaj je vojna.

Vladajo zmagovalci. Karawanken Bote vsak teden s svežo tiskarsko barvo potaplja sovražno ladjevje. Mesto pa živi na karte. Toda zagotovljena prehrana je redna. Podjetje Siedler gradi. Zraste poslovni Landrat in prijazno naselje Neue Heimat. Sicer se pa vsak znajde, kakor se ve in zna. Menjava kar dobro cvete. Pod roko dobiš pri kmetih kaj moke ali mesa za lepo zloščeno zajemalko ali pa za žlico iz nekakšne zlitine za nekakšne avionske dele, kakršne zdaj izdeluje jeseniška železarna. Tako si tudi železarji znajo skrivaj pomagati. Oni kaplan pesnik se je pa menda iz Srbije pritihotapil v Ljubljano, a se je hitro vrnil. Svarili so ga, s kom ne sme govoriti ne javno ne skrivaj; bognedaj, bo ob glavo! Dobri nasveti si navzkriž in počez nasprotujejo in mož je v zadregi. Očitno je varneje na tujem kot na domačem. Pa se je vrnil pesnit daleč tja dol in je tam napisal: Mojo pesem je rodila bolečina, najstrašnejša, najbolj mila domovina.

Stari gospod Matija pa samo spoveduje. Ne gane se iz velike sobe v prvem nadstropju. Do vrat vodijo široke stopnice, res široke. Polne so ljudi od vsepovsod in od bog ve kod. Čakajo, da pridejo na

vrsto in se spovejo po slovensko. Iz spovednikove sobe stopi vsak kot luč in ves lahek.

Nekaj je pa res pretresljivo. V tem hudem času gospod Matija vsakega spovedanca objame. To se hitro razve. Pritisne si ga na srce; moške, ženske, otroke. Poslušaj. Potem šepeta. Lahko bi govoril glasno, saj vrata dobro tesnijo. Toda on šepeta, kot da bi bil v tesni spovednici, in grešnika stiska k srcu. Za očenaš in tri zdravamarije spovedanec vztraja, nagnjen s klečalnika na osušeno telo tega starega slepega gospoda. Odveza je latinska. Pomembno je, da velja. Mogoče je to zadnja spoved v življenju. Saj vsak dan koga zmanjka. Ali ga gošarji odvedejo s seboj v gmajne ali se na vsem lepem znajde med talci. In bo visel kot Stošič. Ali pa bo ustreljen v Dragi. Ga čaka Dachau? Res, ta spoved na srcu starega gospoda Matija je prav lahko zadnja. V četrtem razredu *Volksschule* pa uči Frau Lehrerin. Prijazna mlada učiteljica *aus Bregenz am Bodensee*. Za deklice je kot srce starega gospoda Matija. Mogoče še več? Ne, nobene ne stisne k sebi, le pusti jim, da se razklepetajo med seboj po slovensko. Naj kdaj doumejo, da ni vsak tuj človek zverina. *Liebe Frau Lehrerin!*

Ni konca, ni konca. Čeprav so nekateri prepričani, da se bliža. Konec da se bliža. Kakšen? A bo gorelo? Ali bo vse zletelo v zrak? Saj so že zavezniška letala povzročila dosti strahu. Pošte od vpoklicanih res že dolgo ni. Le če je kdo padel, prejmejo starši sporočilo. O, na mestnem pokopališču je tudi vse polno vojaških grobov. Nemških grobov. Kot z ravnilom poravnane vrste.

Nato po vsem čudnem, nemirnem in nevarnem – zmagovitega Rajha ni več! Dehteča svoboda. Vse vriska in raja.

Iz izseljenstva se vrneta dva kaplana. Dekan se tako kot nekoč Trije kralji po drugi poti odpravi v varen kraj. On ne zaupa rdeči svobodi.

Slepi gospod Matija komaj še ve za ta svet. Za ta novi svet. Prepušča se dobrim rokam mestnega zdravnika. Objel bi ga, a nima moči. Vidi pa vse s svojimi ugaslimi zenicami. Počasi odhaja. Vonj po vosku mu je znan in domač. Vsaka sveča enkrat dogori.

Zanj zdaj ne ve več nihče. Mogoče, mogoče komaj še kdo?

Na nagrobniku piše: 1867–1949

KO PTICE JOKAJO

Vrata hiše je pustila odprta, da bi slišala, če se bo otrok prebudil. Sedla je na stopnice in se zagledala v ljubljeno goro, izza katere so najprej počasi, potem pa kakor ujeti v neugnani razigranosti sončni žarki prebujali nov dan.

Rada je imela jutra in rada je imela večere v svoji dolini.

V jutrih so bili sončni žarki kakor njeni otroci. Radovedni in radoživi, kakor bi začudeno opazovali boj med nočjo in dnevom, kakor bi vedno znova raziskovali in odkrivali, kar je Stvarnikova roka podarila človeku, ujetemu na zemlji. S svojo svetlobo so obdarili trave, visoke smreke, skale, vse živo in tisto, kar v svoji ozkosrčnosti človek imenuje »neživa narava«. Če se jim je človeško srce odprlo, so z močjo silne sreče napolnili njegovega duha. Njemu, ki je v vsemu stvarstvu najgloblje dojemal in lahko popolnoma sprejel ali odbil to lepoto, se predal sreči ali pa zagrenjeno obtičal v ozkem krogu trpljenja, ves utesnjen in poln nezadovoljstva.

Večeri so imeli drugačen čar. Iz globine veselja je prihajalo umirjenje. Zajelo je utrujeno telo, pobožalo izmučeno dušo, brisalo bolečino in umivalo svetle spomine.

Z najmlajšim v naročju je rada opazovala, kako se je, kakor bi jo kdo na hitro prilepil v globino skrivnostnega neba, prikazala večernica. Kdo ve, zakaj se je takrat vedno spomnila na Gogolja in njegove *Večere na pristavi* in v sebi zašepetala: »Lepše je kakor na Dikanajki, najlepše je podarjeno nam, ljudem v tej dolini.«

Tisto jutro je z najmlajšim v naročju posedela, kakor bi se duša skušala napojiti in oborožiti za vse skrbi, ki se bodo med dnevom nagnetle v njeno srce, ga polnile z bolečino, utrujale, razburjale, se igrale z njim in srkale iz njega srečo, ki jo je, v skrivnostno lepih jutranjih trenutkih, vpila v rosni travi, v neskončno modrem nebu, še najbolj pa v malem bitju, ki je vse nedolžno in v sožitju z vsem svetom, še napol dremavo in prepuščeno svetlim

sanjam, odeto v njeno ljubezen in toplino, ležalo v njenem naročju.

Nenadoma je močan hrup udaril v vso tisto lepoto, kot iz samega pekla porojen, hudobno razbijajoč prelest narave. Kakor moteča sila je zarezal v skladnost pomladnega jutra in ubil petje črnega kosa, ki je ubiral svoje pesmi na visoki akaciji, čudovito odeti v lepoto belih cvetov in omamnega duha.

»Morda imajo vojaki vaje,« je skušala ugasniti temno slutnjo, ki se je priplazila v srce in razbila trenutke spokojnosti v njej.

Niso bile vaje.

Tovornjaki so zapeljali na klanec, ki je vodil v Špico. Tako so vaščani imenovali zarasel, zaostren rob ob potoku na robu vasi. Kdo ve, koliko rodov so preštela visoka drevesa, obrasla z bršljanom, odkar so jih pradedje zasadili tja, da bi vas varovala pred nasilno burjo. Skrbno obdelane njivice so se v naročju goste podrasti in mogočnih dreves trudile, da burja, nadležna gostja njihove doline, ne bi odnesla, sicer ne posebno bogate, vendar kljub vsemu radodarne zemlje.

Otroci so Špico preimenovali v Džunglo. Vse radostne igre, ob branju Vernovih romanov porojene, so se odvijale v naročju mogočnega drevja in ljubeznivih, skromnih grmov.

Mladi fantje, ki jih je sicer gledala z veliko simpatijo in jim, ko so vadili krog njihovega doma, na skrivaj prinašala vodo in kak skromen jabolček, ki se je tu in tam le našel pri hiši, so s kamionov zmetali stare gume avtomobilov in tovornjakov. Kdo ve, od kod so bile pripeljane. Njihova vas je premogla le nekaj osebnih vozil, bližnje mesto pa tudi ne veliko. Z vedno bolj stopnjevanim strahom je tistega bridkega jutra opazovala, kako so mladeniči v zelenem dvignili težke kante in z nafto polivali mlado življenje, skrito v pomladno vzbrstenih grmičkih. Kakor da so drevesa omrtvela v nemem pričakanju groze, ki jim bo načela življenja in jih v nekaj urah uničila. Vse je otrpnilo v grozljivo tišino. Ko se je začelo kaditi in je plamen, napojen in pov-

zročen od čudne ošabne sle po gospodarjenju nad zemljo in vsem stvarstvom, začel zajemati bogato mlado rast, se je oglasilo – en sam krik, v divjem uporih zlit v tisočera mlada grla ptic, je odmeval čez polja. Kakor črni oblak je planilo proti nebu, potem pa se spustilo na streho hiše, ki je bila premajhna, da bi sprejela stotine krilatih beguncev. V obupanem iskanju zavetja, rešitve in zatočišča so se ptice spustile na stopnice, na okenske police in celo ob njene in njenih otrok noge. Z eno roko je tesno privila dete k sebi, z drugo pa iskala dve glavici, na katerih so za hip prevladale samo oči in v njih en sam ogrožen vprašaj.

Vreščanje ptic je trgalo srce in preplavilo razum, ključalo je prav v notranjost čutečega. »Zakaj in kdo je ukazal to pošastno uničenje?

»Mama, ali ptice tako na glas jokajo?«

Oglasilo se je iz mladega grla, na robu joka iztisnjeno.

Ko sta starejša dva zagledala solze, ki so stekle nepovabljene po njenem obrazu, nista imela več zadržkov. Glasen jok je privrel iz malih prsi in obupano sta iskala zavetja v njenem naročju.

Ni mogla drugače, kakor da jima pove resnico: »Da, zdaj ptice jokajo, pa saj bo še vse v redu. Na naši strehi si bodo oddahnile, potem pa druge našle domek.«

»Ali bodo tudi nam požgali hišo? Ali je zdaj vojna?«

»Ne, ljubezen moja, ni vojne in nihče ne bo požgal naše hiše, saj ti pravim, da bo še vse v redu!«

Pa ni bilo!

Ko je pod večer završala burja, kakor da se upira tej noriji in moriji, je dvignila ogromno plast zemlje, tako gole in nezavarovane. Kakor v besu jo je zavrtinčila v zraku in jo upehana stresla na strehe, vrtove in med izdihom odložila kar na glavno ceste. Prihrumeli so močni stroji in čistili zemljo s ceste. Zemlja pa, kakor da se ne more posloviti, je bila povsod: po posteljah, rožah, po gospodinjskih strojih ... Največ pa je bilo v štirih srcih iz hiše na robu vasi ...

Pokazale so se gole prsi matere Zemlje, tam, kjer so bile nekoč rodovitne njive. Z belim kamenjem so bile posute, kakor z malimi belimi nagrobniki.

Zvečer je bralec poročil na televiziji mimogrede povedal, da je bila tistega dne uspešno izvedena melioracija v dolini na zahodu Slovenije ...

Starčkom se je utrnila solza, pa so jo prikrili.

»Važen je napredek!« so mogočno poudarjali z ekrana.

Njo pa so najbolj zbolele besede nekega ministra, ki je zatrdil: »Iz te doline bom naredil žitno polje, mogočno, kakor je v Panoniji!«

Preveč so te besede spominjale na besede nekoga, ki je vkorakal na Štajersko in ukazal, da morajo to deželo narediti nemško.

Igor Grdina

SVARILA ZGODOVINARJU PRIHODNOSTI

Zgodovino naših dni bodo pisali čez leta, ko bodo postale razvidne tudi najdaljnosežnejše posledice sedanjih misli, besed in dejanj. Tedaj bodo vedeli, kakšen je bil globlji pomen dogodkovnih nizov, ki se danes bodisi spektakularno razvozlavajo oziroma sklepajo bodisi mimobežno začenjajo ali zapletajo.

Pogosto pravijo, da zgodovino pišejo zmagovalci. To ne drži. Pišejo jo zgodovinarji, med katerimi pa mnogi radi ugajajo zmagovalcem. A njihove pripovedi imajo navadno kratek rok trajanja, saj so zgolj prozorni panegiriki triumfatorjev in nekritični zagovori njihovih dejanj. Besede takšnih piscev – pravzaprav gre za napovedovalce preteklosti – so v bistvenem smislu nepomembne, ker konstruirajo podobo nenehnega boja med palčki in velikani, ki je dejansko odločen že vnaprej. Poraz ljudi, ki nimajo nobene prave možnosti, da bi v zgodovino vložili svoj stih, pač ni nikakršno spričevalo sposobnosti ali duhovne moči zmagovalcev, saj more biti njihov uspeh zgolj nasledek grobe sile, zvijačnosti ali izprijenosti. Predvsem pa je takšna slika neverodostojna: življenje nikakor ni samo boj, nasprotovanje, prerivanje in tekmovanje, temveč je še pogostejše dopolnjevanje, sodelovanje in medsebojno navdihovanje. Marsikje je povsem običajno tudi svobodno delovanje samotnežev.

Ljudje se večinoma zavedajo enkratnosti slehernega bitja in njegovih edinstvenih poti skozi krivine časa in prostora. Le nekateri se čutijo ogrožene od drugečnega mnenja. Večinoma gre za monologiste, ki niso prepričani, da mislijo pravično, govorijo modro in delajo dobro ter si zato prizadevajo utišati zagovornike in uresničevalce drugačnih pojmovanj. Slednje že v izhodišču dojemajo kot sovražnike. A tistim, ki nam prihajajo naproti, ker sledijo drugim zvezdam in kometom kot mi, nikoli ne gre kar navprek pripisovati niti nasprotnosti. Njeni nosilci postanejo (še)le, če nas skušajo onemogočiti. In bolj ko so pri tem nestrpni, toliko večja je verjetnost, da niso prepričani v svoj prav.

Naravnost klasičen primer preizkusa trdnosti stališč je pri nas razumevanje 55. člena slovenske ustave, ki govori o svobodnosti odločanja staršev

o rojstvih svojih otrok. Ljudje, ki trdijo, da se to nanaša na splav, so že večkrat organizirali prave pogrome proti zagovornikom nasprotnega mnenja. A nepristranski premislek pokaže, da s tem le prikrivajo šibkost svoje presoje. Splav namreč ni način rojstva otroka, zato ga 55. člen slovenske ustave sploh ne tematizira. Materija te določbe je le svobodnost rojevanja, ne pa prostost njegovega nasprotja. Omenjeni ustavni člen staršem zagotavlja, da otrok pride na svet, kjer pač hočejo sami. Bodisi doma bodisi v bolnišnici. Tudi o načinu poroda odločajo svobodno – na primer o carskem rezu –, kar lahko včasih vodi do hudih zapletov. A ustava v 2. alineji 55. člena posebej poudarja, da je starševsko odločanje za rojstvo vedno edino merodajno. Država sprejema, da nad njim ne more biti ničesar – niti Hipokratovi prisegi oziroma Ženevski deklaraciji zavezane zdravniške presoje. Eno je gotovo: če bi slovenski ustavodajalec hotel spregovoriti o pravici do splava, bi to brez dvoma storil. Se potemtako še gre čuditi, da se najbolje-vitejši zagovorniki pravice do splava v orwellovskih minutah sovraštva, v katerih se posvečajo drugače mislečim, ne zaustavljajo niti pred najbolj pritlehnim ovaduštvom? S fanatizmom prepojeni samovoljneži, ki trepetajo pred odkrito izmenjavo mnenj z nesomišljeniki, bi Slovenijo očitno radi spremenili v sodno dvorano. V končni posledici pa bi brez dvoma morala postati tudi ječa za tiste, ki si jih sami izberejo za nasprotnike.

Zgodovinar prihodnosti, ki bo pisal o naših dneh, bo pred najtežjo nalogo pri ločevanju videza in resničnost. Razkorak med stvarnostjo in njeno podobo je gotovo največji problem današnje Slovenije. To je tudi duhovno najbolj obremenjujoča zapuščina komunističnega režima. Zidovi slednjega so očitno bili povezani z nihilistično malto, saj je

Edvard Kardelj v svojih poslednjih letih razglasil: *»Sreče človeku ne more dati niti država niti sistem niti politična stranka. Srečo si lahko človek ustvari samo sam.«* V teh besedah se skriva priznanje, da so bili vsi napori komunistične partije – vključno z revolucijo – za človekovo srečo povsem nepomembni. Nesmiselni. Cilj stranke, ki ji je Kardelj pripadal, sta bila slej ko prej le popolna prigrabitelj in trajna ohranitev oblasti. Pa, seveda, vklemitve duha in podreditve teles vseh, ki ji ne pripadajo. Stane Dolanc, ki je bil vrsto let desna roka maršala Tita, je namreč septembra 1972 odkrito povedal: *»Vsem mora biti docela jasno, da smo v tej deželi mi, komunisti, na oblasti. Kajti če ne bi bili mi, bi to pomenilo, da je nekdo drugi. A za zdaj ni tako in nikoli ne bo.«*

O bridki zapuščini nekdanjosti največ pove dejstvo, da so se celo graditelji pretekle stvarnosti bali aparata, ki so ga ustvarili za zatiranje in nadziranje ljudi. Bili so kakor Frankenstein ob nestvoru, ki so ga izdelali sami. Tako Zdenko Roter v sporočilno zelo premišljeno napisani avtobiografski knjigi *Padle maske* razkrije, kako je panično zažigal svoje papirje, ker so v oblastnih forumih prevladali njemu osebno neljubi partijski tovariši in ideološki somišljeniki. Pretvarjanje, zabrisovanje sledov in spreminjanje identitete je bilo v času titoističnega režima vprašanje golega preživetja. Komunistični sistem, ki je ljudi nadzoroval in obvladoval na treh ravneh – najnižji nivo enotne oblastne strukture je bil državni aparat, nad njim se je bohotila partija, najvišje pa je bila mašinerija vedno čuječe tajne policije –, je temeljil na ustrahovanju ljudi. To je tudi dajalo moč njegovi propagandi, katere namišljena stvarnost ima za nekaternike še toliko in toliko let pozneje neubranljiv čar. Tako pred Muzejem novejši zgodovine v Ljubljani dandanes stoji fičko, ki naj bi bil emblem blaginje titoistične epohe. Da je ta izdelek kragujevske tovarne Crvena zastava [Rdeči prapor] nekoč – podobno kot poznejši yugo, ki si je v hudi konkurenci priboril nelaskavi naziv najslabšega avtomobila vseh časov – razkrival predvsem revščino prebivalcev komunistične Jugoslavije, je znano le tistim, ki so se kdaj morali prevažati z njim. Značilno pa se je maršal Tito s fičkom popeljal samo izjemoma, na primer po

beograjskem sejmišču, medtem ko je za svoj vsakdanji avtomobil uporabljal mercedes.

Vztrajno poudarjana ljudskost vodje jugoslovanskega komunističnega režima je bila pač le propagandistična komedija: dejansko je bil socialistični novi razred, ki je narekoval tempo samoupravnemu totalitarizmu v Jugoslaviji, jasno ločen od ostalega prebivalstva. Njegov obstoj in življenjski slog nemara najbolj plastično izpričuje v arhivu ohranjeni dokument, ki 1180 izbrancem priznava upravičenost do zdravljenja v posebnem ljubljanskem sanatoriju. Zato tudi ni čudno, da se je Tito na največjem shodu Slovencev v zgodovini – leta 1954 je bilo za poslušanje njegovega govora na Ostrožnem prisilno mobiliziranih okoli 350.000 mož, žena in otrok – neprivilegiranim ljudem predstavil kot nutricionistični ekspert. Občinstvu je očital, da poje preveč kruha ter ga je zato usmerjal k fižolu in krompirju. Polom tega zborovanja je bil tolikšen, da se ga še danes prikriva. Za največji shod Slovencev v zgodovini je bil leta 2013 bombastično razglašen miting na Okroglici septembra 1953, ko je maršal Tito okoli 300.000 ljudem razlagal svojo vegasto politiko pri razpletanju tržaškega vozla. A opozarjanje na to je postalo zelo tvegano: resnicoljubnost, ki vztraja na odvisnosti podobe od stvarnosti, človeka pri nas hitro uvrsti na seznam za pogromaški diskreditacijski odstrel. Tisti, ki so v medijih izbrani za odigra(va)nje vloge intelektualcev, takega posameznika nemudoma razglasijo za revizionista, komentatorji novic pa za fašista. Operacija je na moč preprosta. Pregarjalec se najprej razglasi za antirevizionista oziroma antifašista. Kdor se z njim ne strinja, je obravnavan kot njegovo popolno nasprotje. V skladu s črno-belo logiko medijskega kontrastiranja se mu zlahka pripne etiketa revizionista oziroma fašista. Žrtev potem postane godna za medijsko izobčenje in izbris, se pravi za javnomnenjsko likvidacijo.

Nič manj ne bo treba zgodovinarju prihodnosti paziti na sedanje izkrivljanje stvarnosti z besednim potiskanjem ljudi in stvari na skupni imenovalac. Na Slovenskem je to še posebno hudo nasilje nad stvarnostjo. Individualistično naravo naših ljudi najnazorneje razodevajo vrhunski rezultati v posamičnih športih, ki so neredko zaznamovani s skrajno težavnostjo. Tudi atomizacija javnega pro-

stora, ki je v zadnjih letih privedla do pojavljanja in volilnih uspehov osebnih strank ter do nastopov političnih kamikaz, govori o tem. Značilno je leta 2012 Danilo Türk, ki je v kampanji za predsedniške volitve politiziral pojem skupnega dobrega, doživel popoln polom. Nad njegovo monološko koncepcijo je tedaj prevladala dialoška, ki jo je zastopal Borut Pahor. Ljudje so pokazali, da hočejo ostati, kar so bili. Prevladala je koncepcija medsebojnega dopolnjevanja in pomoči ter zavzemanje za dobro vsakogar. Pahorju je prav razumevanje, da se ne samo po načinu pristopanja k ljudem, temveč tudi v načelih pomembno razlikuje od monologistično usmerjenih predhodnikov, jeseni 2017 prineslo še en predsedniški mandat. Ljudje preprosto niso nasledili propagandi njemu nenaklonjenih medijev, ki se v svoji prevzetnosti in pristranosti razglajajo za četrto vejo oblasti. Takšno naduto prepotentiranje lastne vloge se jim že maščuje, saj so se prisiljeni soočati z vse večjo nevplivnostjo. Kljub širjenju alarmantnih vesti o neperspektivnosti življenja v Sloveniji in propagiranju migracij pod tuje zvezde, večina naših ljudi še vedno vztraja v domovini. Stvarnosti se pač ne da ukaniti: oblast v demokratični dobi preprosto ne more imeti svojega lastnika. Mediji pa so nanj pravzaprav obsojeni. Zato so kot mehanske ure: tečejo, dokler jih lastniki navijajo.

Kljub uporabi stvarnosti proti papirnato-elektronskemu ločevanju novic in resnic še vedno niso opuščena krčevita prizadevanja, da bi vse ljudi in stvari izenačili oziroma razložili le kot variacijo na znano temo. Zanikanje edinstvenosti slehernega bitja in trenutka se skuša doseči z nenehnim obnavljanjem starih obrazcev. Mediji so pri nas – še zlasti pred vsakim krščanskim praznikom – prenapolnjeni s protiversko propagando. Pisma bralcev, ki se spoznajo na vse (vendar na nič drugega), že desetletja »rešujejo« celo večna vprašanja o Bogu in njegovi milosti. Antikatolicizem, ki je bil nekoč – kakor je zapisal ameriški pesnik in mislec Peter Viereck – planetarni opij za intelektualce, je na Slovenskem dandanes kokain za tiste, ki na medijskem odru igrajo njihovo vlogo.

Duhamorno ponavljanje že znanih obrazcev je mogoče opaziti vsepovsod. V literarni vedi je tako postalo bistveno zaklinjanje, da živimo v obdobju

poznega kapitalizma – čeprav naj bi bil že zdavnaj propadli imperializem njegov poslednji stadij –, medtem ko je umetnost besede zanjo obrobne pomena. V filozofiji je Slavoj Žižek spet zavil na razdrapani in v preteklost usmerjeni marksistični kolovoz, čeprav je bil še leta 1998 osrednji ideološki določevalec linije precej modernejših Liberalne demokracije Slovenije. V zgodovinopisju se ob izdatni podpori Javne agencije za raziskovalno dejavnost, ki se v postopkih dodeljevanja sredstev ne ozira ne na ustavne ne na zakonske določbe o uradnem jeziku, skuša ponovno utrditi raznarodovalna politika. Prav tako je opazno vztrajanje medijev, ki jih obvladuje v komunistično nekdanjost zagledani politični kartel, pri antiamerikanizmu. Povprečen Slovenec zato ne sme vedeti, da so ZDA skozi usta predsednika Franklina D. Roosevelta med drugo svetovno vojno razglasile štiri svoboščine – govora, verovanja oziroma mišljenja ter prostost pred stisko in strahom – kjer koli na svetu. Prav tako pri nas ni širše znano, da so imeli Američani leta 1948 odločilno vlogo pri uveljavitvi Splošne deklaracije človekovih pravic, ki je režim maršala Tita ni podprl. Tudi v dnevni politiki je prišlo do uveljavitve retrostila: pred parlamentarnimi volitvami 2018 sta Karl Viktor Erjavec in Zoran Janković obnovila blokovsko logiko, ki jo je svet zavrnil v času rojstva neodvisne slovenske države. Izmišljanje preteklosti še nikoli ni bilo tako konjunktuno opravilo, kot je dandanes. Mnogi so raje prevarani kakor pa soočeni s stvarnostjo.

Zgodovinar prihodnosti bo brez vednosti o tem težko razumel vztrajno ponavljanje zarotitvene formule o potrebi nenehnega gledanja naprej. Brez razmišljanja, ki je le zaradi oprtosti na izkušnje posameznika in človeštva nekaj več od možganske gimnastike, je samo zrenje v prihodnost obsojeno na golo oprezovanje. In čudenje. Prav zato pa se tudi lahko kar naprej pojavljajo novi obrazi, ki morejo nešteto krat uporabiti stare trike. Kdaj pa kdaj se enačbe, ki računajo z izbrisom zgodovine in kratkostjo spomina, izidejo celo prekaljenim veteranom preoblačenja in sprenevedanja. Tako so 18. aprila 2018 proti znanostni politiki pri nas najglasneje protestirali tisti, ki jo že več desetletij krojijo. Seveda je hvalevredno, da so se sploščevalci duha končno ovedli zavoženosti svojega

dosedanjega početja, sprevrženo pa je, da hočejo zato zdaj veljati za brezmadežne in še nadalje imeti prvo besedo. A ob asistenci sindikatov, ki so na Slovenskem v veliki meri politikantske skupine za organiziranje pritiska na vseh področjih življenja in ne, kot drugod, za blaginjo delojemalcev naprežajoča se združenja, jim to tudi uspeva. Kriteriji za izbor odločevalcev in voditeljev, ki jih je definiral ameriški predsednik Dwight D. Eisenhower – značaj, sposobnost, odgovornost in izkušnje –, so pri nas popolnoma spregledani. To je posledica odpora do pomnjenja in zavedanja zgodovinskega pri gledanju v prihodnost. Značaj, sposobnost, odgovornost in izkušnje se namreč lahko razkrijejo le v daljšem časovnem razdobju.

Da se bo takrat, ko se bo pisala zgodovina naših dni, vedelo, kako je bilo, mora sodobnost zapustiti za seboj kar najbolj verodostojna pričevanja. Če jih ne bo, bodo prihodnje rojeni lahko mislili, da so propagandistični mediji, ki pri nas po številčnosti močno prekašajo kritične, beležili resnico. To pa bi pomenilo obsoditi naša življenja na napačno (ne)razumevanje. Ljudje se namreč ne pogovarjajo samo skozi prostor, temveč tudi prek robov in krivin časov. Tega se že dolgo zavedajo pleskarji stvarnosti, ki dajejo besedam posebne pomene. Vsi vemo, da je v osnovi knjigovodski pojem likvidacija v 20. stoletju začel označevati morjenje oziroma odstranitev ljudi. V Sloveniji pa si je pred nedavnim v obtok utrla pot besedna klopotača z imenom odgovorno medijsko delovanje. Od cenzure se loči samo po tem, da ne pomeni zgolj vnaprejšnjega obsojanja določenih tem in ljudi na anonimnost oziroma molk, temveč tudi nenehno reklamiranje in protežiranje drugih. Zato je zelo pomembno, da ohranimo stvarnost tudi skozi različne poglede kolikor mogoče neokrnjeno. In nepotvorjeno. Življenje ima zmerom tudi pričevanjsko razsežnost: skozi se med generacijami prenašajo izkušnje, zaradi katerih prihodnje rojenim ni treba vsega vedno začeti znova. Ivan Cankar v svoji poslednji knjigi, v *Podobah iz sanj*, ni brez najglobljega

premisleka zapisal, da še nobena kaplja krvi ni bila prelita zastonj. Žal pa je bila marsikatera zaman – ker se je nanjo pozabilo.

Dejansko življenje je vedno bogatejše od njegovih prikazov: nobena slika ni identična s tistim, kar je na njej upodobljeno. A medtem ko so si mnogi časniki v 19. stoletju prizadevali kar najbolj nepristransko zabeležiti, kako imajo ljudje takšne in drugačne reči med sabo, dandanes pred senzacionalizmom neimuni mediji poročajo v glavnem samo o ekscesih. Zato je v javnosti razmeroma lahko pritegniti pozornost: dovolj je storiti samo kaj provokativnega, pa je to vsaj kolumne vredna novica. Po mnenju nekaterih je tudi kultura. Pri nas je celo za državno nagrado v njej dovolj že bizarno odrsko razkazovanje s psi. Ti so v zadnjih letih očitno postali svojevrsten emblem zvestobe političnemu kartelu, ki je zazrt v komunistično kraljestvo prividov. In kdo ne ve ali vsaj ne slutiti, da po podobni logiki delujejo tudi delivci pravice, ki jim potem odločitve na višjih instancah kar neverjetno pogosto propadajo? Da pri tem ne gre za naključje, temveč za sistem in metodo, postane očitno ob nekaznovanju protagonistov takega početja za nevestno delo. Odločitev o krivdi ali nedolžnosti, ki propade zaradi postopkovnih napak, ni nič drugega kot to. Mogoče se kdaj zaradi nevestnega dela znajde v kaši kak minister, medtem ko se srednjim kadrom, ki v vrtincih nenehnih sprememb skrbijo, da ostaja sedanji (ne)red čim bolj podoben nekdanjemu sistemu, ne zgodi nič.

Zgodovinar prihodnosti zagotovo ne bo imel lahkega dela z urami naših dni. A pomagajmo mu in pripovedujmo, kako zares je. Tako bomo v duhovnem smislu naredili nekaj bistvenega tudi zase. Najbolj bomo škodili tako sebi kot prihodnje rojenim, če bomo dopustili spominski in zgodovinski holokavst. Kadar pametnejši popuščajo, svetu vladajo tepci; če pa se umaknejo značajni, sposobni, odgovorni in izkušeni, postane stvarnost blodnjak ponaredkov in laži, iz katerih se ne rodijo izkušnje, temveč zgolj slepila in utvare.

Tone Gorjup

IZ ŽIVLJENJA KRAJEVNE CERKVE

V strnjeni besedi in sliki

Stoletnica posvetitve romarske cerkve Marijinega vnebovzetja na Zaplazu. Foto: arhiv Družine.

Narodno fatimsko srečanje v Stični ob stoletnici Marijinih prikazovanj. Foto: arhiv Družine.

OKTOBER 2017

Zaplaz, 7. oktober, stoletnica posvetitve romarske cerkve Marijinega vnebovzetja. Slovesnost je vodil apostolski nuncij nadškof Juliusz Janusz. Pri oltarju so se mu pridružili slovenski škofje. Ob jubileju je svetišče dobilo novo barvno okno na pročelju, ki ga je zasnoval umetnik Marko Jerman in prikazuje nebeško Mater Marijo v družbi Svete Trojice in nekatere naše vnete Marijine častilce: blaženega Alojzija Grozdeta, blaženi drinski mučenki sestri Krizino in Antonijo, škofe Gnidovca, Barago, nadškofa Šuštarja in misijonarja Knobleharja.

Stična, 14. oktober, narodno fatimsko srečanje ob stoletnici Marijinih prikazovanj na Portugalskem. Pri cistercijanih se je za to priložnost zbralo več tisoč vernikov, saj je obenem potekalo tudi tradicionalno slovensko-hrvaško srečanje vernikov in predstavnikov obeh Cerkva. Praznovanje se je začelo z molitveno uro, pri kateri so sodelovale različne romarske skupine iz Slovenije in Hrvaške. Sledila je sveta maša, med katero sta zbrane nagovorila ljubljanski nadškof Stanislav Zore in varaždinski škof Josip Mrzljak. Spodbudila sta k molitvi rožnega venca, saj je ta molitev največje orožje zoper vojne, prepire in nesoglasja.

Koper, 21. oktober, štirideset let obnovljene in razširjene koprskeske škofije. Zahvalno mašo je ob tej priložnosti daroval predstavnik Svetega sedeža pri nas nadškof Juliusz Janusz, z njim pa so somaševali nekateri slovenski škofje, ordinarija iz Gorice in Poreča ter številni duhovniki. Koprski škof Jurij Bizjak je slovesnost predstavil kot starozavezni zahvalni dan. Po prošnjah za vse potrebe je vsaka dekanija k oltarju prinesla svoj dar, tako da je bila v zahvali za štirideset let obnovljene krajevne Cerkve povezana vsa škofija.

Štirideset let obnovljene in razširjene koprskeske škofije. Foto: arhiv Družine.

Kobarid, 24. oktober, stoletnica čudeža pri Kobaridu. V Posočju so se spomnili preboja pri Kobaridu, ki je pomenil konec krvave morije na slovenskih tleh v prvi svetovni vojni. Na predvečer obletnice so v župnijski cerkvi molili za mir in spravo.

Spominski dan so začeli s prižigom svečk miru na izbranih lokacijah bojišč soške fronte. Prireditve so sklenili z večerno sveto mašo in koncertom slovenskih in italijanskih pevcev v cerkvi svetega Antona pri italijanski kostnici.

NOVEMBER 2017

Vatikan, 3. november, apostolski nuncij papežu o Sloveniji. Papež Frančišek je v začetku novembra sprejel apostolskega nuncija nadškofa Juliusza Janusza. Papež mu je med drugim dejal, da z resničnim zanimanjem pričakuje bližnji obisk slovenskih škofov *ad limina* v Rimu (tam so bili od 26. februarja do 3. marca 2018). Nuncij pa je papežu povedal, da je Katoliška cerkev v Sloveniji po nedavnih škofovskih imenovanjih in zaključitvi gradbenih del sedeža nunciature opogumljena, da se loti novih pobud za obvarovanje vere in zdrave tradicije slovenskega naroda. Povedal je tudi, da ta proces skupaj s prispevkom Cerkve za narodno spravo ne najde vedno poslušarja pri državnih organih. Čeprav so predsedniki države, vlade, državnega zbora in zunanji minister ob nedavnih obiskih v Vatikanu zatrjevali, da so odnosi med Slovenijo in Svetim sedežem dobri, je dejavnost Cerkve v praksi ovirana zaradi nerazložljive enostranskosti vlade in parlamenta.

Kamnik, 20. november, frančiškane obiskal vrhovni predstojnik. Na obisku v Sloveniji se je mudil vrhovni predstojnik frančiškanov brat Michael Perry. V nekaj dneh je obiskal večino frančiškanskih samostanov in sestre klarise. Med drugim je na srečanju slovenskih frančiškanov v Kamniku sobratom dejal, da morajo svojo evangelijsko istovetnost osredotočiti na molitev in obnovo duhovnega življenja.

Ljubljana, 21. november, *Družina* dobila novo vodstvo. Dolgoletni odgovorni urednik tednika *Družina* Franci Petrič je po petindvajsetih letih uspešnega dela urednikovanja končal to službo. V imenu Cerkve v Sloveniji se mu je zahvalil škof Peter Štumpf, ki je odgovoren za medije. Duhovnika

Petriča je v vlogi odgovornega urednika nasledil radijski novinar in urednik Boštjan Debevec, ki prihaja iz vrst laikov.

DECEMBER 2017

Brezje, 2. december, spominska maša za vse žrtve Hude jame. V baziliki Marije Pomagaj je bila prvo soboto maša zadušnica za vse žrtve revolucije v Sloveniji, posebej za tiste, ki so bile prekopane iz rova svete Barbare v Hudi jami pri Laškem. Maševal je predsednik Slovenske škofovske konference nadškof Stanislav Zore, ki je po evangeliju med drugim dejal: »Kolikokrat je Marija Pomagaj v desetletjih po drugi svetovni vojni poslušala besede tihe tožbe in žalovanja za pomorjenimi in kolikokrat je na tem kraju brisala solze po licih ljudi, ki nismo smeli žalovati. Pred Marijo so lahko izjokali svojo bolečino. Danes tudi mi prihajamo prednjo in ji izročamo naš narod.«

Spominska maša za žrtve Hude jame na Brezjah.
Foto: arhiv Družine.

Ljubljana, 7. december, spletni portal Aleteia tudi v Sloveniji. Pod okriljem Družine je pri nas začel delovati spletni portal Aleteia.si, ki si prizadeva na svež in razumljiv način predstaviti krščansko izročilo. Ponuja zgodbe s področja družinskega življenja, odnosov, zdravega načina življenja, trendov, športa, duhovnosti, kulture in potovanj; pri vsem tem izhaja iz krščanskih vrednot. Urednica slovenske Aletie je Urška Makovec.

Torino, 14. december, nov inšpektor salezijancev v Sloveniji. Vrhovni predstojnik salezijancev Ángel Fernandez Ártima je na god sv. Janeza od Križa imenoval novega inšpektorja sobratov v Slo-

veniji. Inšpektorijo sv. Cirila in Metoda s sedežem v Ljubljani kot 14. predstojnik zdaj vodi mag. Marko Košnik, pred tem ravnatelj salezijanske skupnosti na Rakovniku.

JANUAR 2018

Koper, 1. januar 2018, preureditev župnij v škofiji Koper. Na novega leta dan je stopil v veljavo odlok o preureditvi župnij v koprski škofiji. Ta je imela 193 župnij, po novem pa jih ima le 100. Za ta korak, ki so ga načrtovali skoraj dvajset let, so se odločili, da bi bile razmere bolj življenjske tako za ljudi kot duhovnike; več kot polovico župnij je bilo namreč v soupravi, saj niso imele svojega župnika.

Ljubljana, 1. januar, Karitas ima novo vodstvo. Z novim letom je vodenje Slovenske karitas prevzel novi generalni tajnik Cveto Uršič. Predsednik te katoliške dobrodelne organizacije pri nas, nadškof Alojzij Cvikl, se je ob tej priložnosti zahvalil Imretu Jerebicu, ki je to službo opravljal doslej. Njegovemu nasledniku pa je zaželel, da bi Slovenska karitas pod njegovim vodstvom ohranila svojo prepoznavnost. Ta je v prostovoljstvu in v zaupanju, ki ga ima med ljudmi.

Mirna, 1. januar, 75 let od smrti Alojzija Grozdeta. Prvi dan koledarskega leta so se v župnijski cerkvi spomnili smrti blaženega Alojzija Grozdeta, ki je bil umorjen v noči s 1. na 2. januar 1943 ob potoku Vejeršca. Slovesno mašo je ob somaševanju duhovnikov daroval nadškof Alojz Uran, ki je imel pozneje tudi molitev ob znamenju mučeništva ob potoku, kjer so otroci našli Grozdetovo truplo. Nadškof Uran je v pridigi poudaril, da je blaženi svoje življenje postavil na Božji temelj, na molitev, na evharistijo.

Ljubljana, 6. januar, srebrni jubilej nadškofa Urana. Na praznik Gospodovega razglasenja je imel upokojeni nadškof Alojz Uran v ljubljanski stolnici zahvalno mašo za 25 let škofovanja. Dan zatem se je za dar te službe zahvalil v domači župniji v Šmartnem pod Šmarno goro, 21. januarja pa še v Zavodu sv. Stanislava, kjer živi po upokojitvi. Nadškof Uran je ob tem dejal: »V petindvajsetih letih sem imel vseskozi veliko zvestih sodelavcev in tihih podpornikov, ki so me spremljali v dobrem, pa tudi v težkih trenutkih, v katerih spoznaš prave prijatelje pa tudi človeško slabost in nemoč.«

Srebrni jubilej nadškofa Urana v ljubljanski stolnici.
Foto: arhiv Družine.

FEBRUAR 2018

Brezje, 17. februar, srečanje tistih, ki trpijo zaradi alkohola in drugih odvisnosti pri Mariji Pomagaj. Na Brezjah se že vrsto let zbirajo odvisniki od alkohola in njihovi domači. Tokrat so se jim pridružili pobudniki postne akcije 40 dni brez alkohola. Sveto mašo je daroval cistercijanski opat Janez Novak, ki je spomnil, da je pred Marijo Pomagaj marsikdo položil breme omam, ki so obljubljale veselje, a ga niso dale, ki so obljubljale srečo, a so jo uničevale. Rešitev je v spreobrnjenju, novem začetku. Pri tem nismo samo, saj si je Jezus prav zaradi naših slabosti privzel naše človeško telo, da je tudi sam čutil, kaj pomeni biti skušan, in da bi nam pomagal skušnjave premagati.

Vatikan, 26. februar, slovenski škofje na obisku *ad limina*. Ordinariji škofij naše krajevne Cerkve nadškof Stanislav Zore, nadškof Alojzij Cvik, škof Jurij Bizjak, škof Andrej Glavan, škof Stanislav Lipovšek, škof Peter Štumpf, pomožna škofa Anton Jamnik in Franc Šuštar ter upokojeni škof Metod Pirih so pred koncem februarja začeli tako imenovani uradni obisk *ad limina apostolorum* – na grobovih apostolov, ki je namenjen srečanju s svetim očetom, obisku štirih papeških bazilik in vatikanskih uradov od državnega tajništva in kongregacij do raznih svetov. Škofje so obiskali tudi zavode, kjer se šolajo ali delujejo slovenski bogoslovci in duhovniki ter druge ustanove, ki so povezane s Cerkvijo v Sloveniji.

Slovenski škofje pri papežu na obisku *ad limina*.
Foto: arhiv Družine.

MAREC 2018

Vatikan, 1. marec, slovenski škofje pri papežu. Obisk *ad limina* je dosegel svoj vrhunec 1. marca, ko so škofje zjutraj somaševali s papežem v Domu sv. Marte, zatem pa jih je sprejel še v avdienco. O tem srečanju je nadškof Stanislav Zore povedal: »Govorili smo o mladih, o družinah, o odnosu med državo in Cerkvijo v naši domovini, o liturgičnih vprašanjih, zelo na kratko o gospodarstvu ... Res je šlo za zelo – mirno bi rekel – bratsko srečanje brata z brati in očeta s sinovi. Papež ni postavljajl vprašanj. Z nami se je pogovarjal o stvareh, ki so zanimale nas.« Papež Frančišek je ob tem namenil nekaj besed Cerkvi v Sloveniji. Škofom je priporočil, naj bodo blizu duhovnikom, ljudem; naj ljudje čutijo tisti optimizem, ki ga vera prinaša v življenje, in tisto upanje, ki ga nosi s seboj evangelij, krščanstvo, Jezus Kristus.

Vatikan, 3. marec, škofje in romarji iz Slovenije pri maši v baziliki sv. Petra. Po končanem obisku *ad limina* so se škofje z rojaki, ki živijo v Rimu, in tistimi, ki so kot romarji prišli v večno mesto, zbrali pri zahvalni maši v Petrovi baziliki, ki jo je daroval kardinal Franc Rode. V nagovoru je opozoril na izzive naše krajevne Cerkve. Med njimi so sekularizacija družbe, upadanje števila krstov ter vse manj duhovniških in redovniških poklicev. Prepričan je, da je treba razmere v Cerkvi v Sloveniji normalizirati, država pa mora rešiti od-

prta vprašanja s Svetim sedežem, ki med drugim zadevajo pastoralno delo v vojski, policiji, zaporih in bolnišnicah.

Kapela, 6. marec, dvestoletni jubilej sestre Margarete Puhar. V župniji Kapela pri Radencih 6. marca 1818 rojena Margareta Puhar je prva ustanoviteljica kake redovne skupnosti pri nas. V Mariboru je na njeno pobudo zaživela skupnost šolskih sester sv. Frančiška Kristusa Kralja, ki jih poznamo tudi kot mariborske šolske sestre ali kar Slomškove sestre. Članice reda so hvaležen spomin nanjo in na njeno duhovno dediščino obhajale v njeni rojstni župniji. Tako so na Kapeli vodile misijon. Na vigilijo jubileja so v cerkvi matrne hiše v Mariboru pripravile molitveni večer z župljani Kapele. Sama obletnica rojstva Margarete Puhar pa je bila namenjena praznovanju po redovnih hišah.

Celje, Koper, Ljubljana, Maribor, Murska Sobota, Novo mesto, 25. marec, Najin zakon – Božja mojstrovina. V krajevni Cerkvi smo na praznik Gospodovega oznanjenja sklenili Teden družine pod geslom: Najin zakon – Božja mojstrovina. Medškofijski odbor za družino je za vsak dan pripravil kratko misel ter spodbudo za moža in za ženo, ki naj bi utrdila njun zakrament.

APRIL 2018

Ljubljana, 1. april, novi policijski vikar Igor Jereb. Po smrti dolgoletnega vikarja Janeza Novaka 21. avgusta 2017 je bilo to mesto nekaj časa izpraznjeno. Škofje so se na 102. redni seji podrobneje seznanili s položajem duhovne oskrbe v policiji in za novega vikarja do 1. avgusta 2023 imenovali Igorja Jereba. Ta bo opravljal službo pastoralnega asistenta in koordinatorja duhovne oskrbe, kakor predvidevata Zakon o verski svobodi ter Pravilnik o duhovni oskrbi v policiji.

Ljubljana, 14. april, prvo vseslovensko srečanje mož. Pri Svetem Jožefu na Poljanah so pripravili 1. vseslovensko srečanje očetov, mož in sinov pod geslom Tukaj sem, pošlji mene. Zbrani so prisluhnili številnim pričevanjem in predavanju p. Vilija Lovšeta, sveto mašo pa je daroval nadškof Stanislav Zore.

Celje, 22. april, nedelja svetniških kandidatov ob 75. obletnici smrti Izidorja Završnika. Slovesnost so pripravili v Marijini cerkvi in v središče postavili »slovenskega Kolbeja«, duhovnika Iz-

Nedelja svetniških kandidatov v Celju. Foto: arhiv Družine.

idorja Završnika. Škof Stanislav Lipovšek je ob tem spomnil še na druge svetniške kandidate iz škofije in pri tem opozoril na manj znanega Janeza Straška iz Podčetrтка, ki so ga umorili leta 1947 blizu Karlovca.

Vatikan, 26. april, nadškof Stres svetovalec v Rimu. Papež Frančišek je za novega svetovalca na Papeškem svetu za kulturo imenoval zaslužnega nadškofa Antona Stresa. Naloga omenjenega sveta je spodbujanje dialoga med evangelijskim odrešenjskim sporočilom in kulturami našega časa, da bi se le-te vedno bolj odpirale krščanski veri, ki je soustvarjalka kulture in vir navdiha za znatnost in umetnost.

Odranci, 29. april, obletnica smrti Božjega služabnika Alojzija Kozarja. Na peto velikonočno nedeljo so v Odrancih obhajali 19. obletnico dolgoletnega župnika Alojzija Kozarja. Postulatorka Klavdija Dominko je ob koncu maše povedala, da škofijski postopek za beatifikacijo napreduje, »saj sta teološka cenzorja že končala svoje delo, cerkveno sodišče je zaslišalo že polovico prič, deluje tudi zgodovinska komisija ...«

MAJ 2018

Ptujska Gora, 12. maj, Marijafest 2018. V baziliki Marije Zvetnice je že štirinajstič zapored potekal mednarodni festival Marijafest 2018. Uглаšen je bil na nedavno 160. obletnico prikazanja Lurške Matere Božje. Na njem se je z novimi skladbami Mariji v čast predstavilo deset posameznikov in skupin. Kot so poudarili minoriti, je namen festivala širjenje Božje in Marijine slave.

Maribor, 13. maj, 40. obletnica smrti škofa Maksimilijana Držečnika. V njegovi domači župniji Ribnica na Pohorju so imeli že na predvečer sveto mašo zanj, po njej pa so odprli razstavo Škof Držečnik in njegova domača župnija. V središču obletnice je bila maša v mariborski stolnici, ki jo je za pokojnega Držečnika daroval nadškof Alojzij Cvikel. Pri oltarju se mu je poleg številnih duhovnikov in redovnikov pridružil tudi upokojeni mariborski nadškof Franc Kramberger.

Sveta Gora, 27. maj, tradicionalno, že 30. srečanje dveh Goric. Namen tovrstnih srečanj je bil oživiljanje tega, kar je Goriška na nek način vedno živela: to je duhovna enovitost v različnosti narodov, kultur, pa tudi jezikov. Sveta Gora je bila v različnih zgodovinskih obdobjih vedno simbol edinosti. Geslo tokratnega romanja je bilo »Bog je mlad, Marija je mlada«. Bogoslužje v slovenskem, italijanskem, furlanskem in latinskem jeziku sta vodila goriški nadškof Carlo Roberto Maria Radaelli in koprski škof Jurij Bizjak.

JUNIJ 2018

Kočevski Rog, 2. junij, pravna slovesnost pri kapeli Božjega usmiljenja ob grobišču pod Krenom. Somaševanje je vodil novomeški škof Andrej Glavan. Zbrani so se v molitvi spomnili vseh žrtev nasilja in pobojev v drugi svetovni vojni. Hkrati so Bogu izročili prošnjo za milost sprave v slovenskem narodu. Maši je sledil krajši kulturni program, ki ga je pripravila Nova slovenska zaveza. Slavnostni govornik je bil zgodovinar Jurij P. Emeršič.

Ljubljana, 8. junij, praznik Srca Jezusovega in zlata maša nadškofa Stresa. Upokojeni nadškof Anton Stres, ki je bil v duhovnika posvečen 20. aprila 1968, je imel na zlato obletnico posvečenja zahvalno mašo na Brezjah, kjer je dan po posvečenju daroval novo mašo. Slovesno zlato mašo pa je daroval na praznik Srca Jezusovega v istoimenski cerkvi na Taboru v Ljubljani. Pri daritvi sta se mu poleg nadškofa Stanislava Zoreta pridružila zlatomašnika Rok Gajšek in Rudi Štavar ter srebrnomašnika Pavle Novak in Peter Žakelj.

Brezje, 16. junij, 50 let romanja bolnikov k Mariji Pomagaj. Revija *Ognjišče* je pripravila jubilejno, zlato romanje bolnikov, invalidov in starejših na Brezje. Slovesno somaševanje je vodil nadškof

Petdesetletnica romanja bolnikov k Mariji Pomagaj.
Foto: arhiv Družine.

Stanislav Zore. Med drugim je opozoril na pomen spoštljivega odnosa do bolnih in ostarelih ter do življenja tistih, ki so nemočni.

Sovodnje, 30. junij, zlatomašnik Renato Podbersič. V župnijski cerkvi svetega Martina v Sovodnjah ob Soči so se na zlati maši msgr. Renata Podbersiča zbrali rojaki z obeh strani meje. Skupaj z njim in nekaterimi sobrati so se zahvalili za dar duhovništva, ki ima v tem delu slovenskega prostora posebno poslanstvo, saj poleg pastoralnega vključuje tudi delo za ohranjanje slovenstva.

JULIJ 2018

Ostri vrh, 8. julij, srečanje graških in mariborskih vernikov. Pri Svetem Duhu na Ostrem vrhu so pripravili že tradicionalno srečanje vernikov graške škofije in mariborske nadškofije. Potekalo je pod geslom »Zedinjeni v Gospodu«. Maševala sta mariborski nadškof Alojzij Cvikel in graški škof Wilhelm Krautwaschl, ki je v nagovoru poudaril, da je temelj povezovanja obeh škofij sveti krst.

Šmartin pri Kranju, 8. julij, zlatomašnik p. Metod Benedik. Cerkevni zgodovinar in postulator postopkov za beatifikacijo slovenskih mučencev 20. stoletja p. Metod Benedik se je pri oltarju domače cerkve Bogu zahvalil za petdeset let duhovništva. Njegova zlata maša je bila praznik za vso župnijo, pa tudi za mnoge, ki so prišli na slovesnost od drugod. P. Benedik je obhajal zlato mašo že dva tedna pred tem v cerkvi svete Cecilije – pri kapucinih v Celju skupaj s p. Klemenom Verdevom.

Dobrova, 14. julij, Marijine sestre praznovala pomembna jubileja. V župnijski cerkvi Marijinega

Zlata maša Renata Podbersiča v župnijski cerkvi svetega Martina v Sovodnjah. Foto: Štefan Čavdek.

oznanjenja so obhajali dva jubileja: 140 let začetka družbe Marijinih sester čudodelne svetinje in 70 let njihovega bivanja v tem kraju. Zahvalno sveto mašo je daroval nadškof Stanislav Zore. Predstojnica usmiljenk avstro-ogrske province, mati Leopoldina Brandis, je na god Karmelske Marije leta 1878 trem dekletom, ki so pomagala v zavetišču sv. Jožefa v Ljubljani, podarila redovne obleke. Tako je omogočila začetek nove skupnosti, iz katere je pozneje zrastle družba Marijinih sester čudodelne svetinje. Sestre so bile 19. julija 1948 pregnane iz ljubljanskega samostana in so dobile zasilne prostore v delu starega župnišča na Dobrovi.

AVGUST 2018

Svete Višarje, 6. avgust, romanje treh Slovenij. Približno tisoč udeležencev iz matične, zamejske in izseljenske Slovenije se je že tridesetič povzpelo na goro k Materi Božji, da bi utrdili narodno zavest in pripadnost slovenstvu. Praznovanje se je začelo s predavanjem dr. Dejana Valentinčiča, ki je posebno pozornost namenil rojakom zunaj matične domovine in njihovi skrbi za ohranjanje slovenske identitete. Sledila je sveta maša, ki jo je vodil murskosoboški škof Peter Štumpf, ki je pri škofovski konferenci odgovoren za pastoralo Slovencev po svetu.

Murska Sobota, 17. avgust, v pripravi na stoletnico združitve prekmurskih Slovencev z matičnim narodom. V murskosoboški škofiji so pri nedeljskih in

Romanje treh Slovencev na Svetih Višarjah. Foto: arhiv Družine.

Papež Frančišek sprejel odpoved službi celjskega škofa Stanislava Lipovška. Foto: arhiv Družine.

prazničnih mašah v pripravi na pomemben jubilej začeli dodajati po eno prošnjo. Te so sestavljene tako, da spominjajo na različne zgodovinske mejnike pokrajine, obenem pa usmerjajo naš pogled v prihodnost.

Vojnik, 26. avgust, zlata maša škofa Lipovška. Žegnanjska nedelja je bila v Vojniku nadvse slovesna, saj je domačin, celjski škof Stanislav Lipovšek daroval zlato mašo. Za to priložnost se mu je pri oltarju pridružilo še osem škofov pa tudi predstavniki Srbske pravoslavne cerkve ter evangeličanske in muslimanske verske skupnosti. Do izraza je prišla njegova zavzetost za lepoto bogoslužja in ekumenska naravnost. Škof Stanislav Lipovšek se je že pred tem zahvalil za petdeset let duhovništva v stolni cerkvi v Celju in v Slomškovi stolnici, kjer je bil dolga leta župnik in varuh Slomškovega groba.

SEPTEMBER 2018

Stična, 15. september, cistercijska opatija gostila 37. festival Stična mladih pod geslom »Ne boj se!«. Na tradicionalnem narodnem srečanju katoliške mladine so našli blizu šest tisoč udeležencev. Mladim so se pridružili nekateri slovenski škofje in 150 duhovnikov. Maševal je škof Franc Šuštar, ki je mlade spodbudil, naj se po zgledu Marije pogumno pogovarjajo z Bogom.

Vatikan, 18. september, papež Frančišek sprejel odpoved službi celjskega škofa Stanislava Lipovška. Celjski ordinarij škof Lipovšek je 10. julija 2018 dopolnil 75 let, zato je v skladu s cerkvenim pravom svetemu očetu ta dan ponudil svoj odstop. Škofijo je vodil od aprila 2010. Nekaj časa je upravljal tudi mariborsko nadškofijo. Pri Slovenski škofovski

konferenci je bil zadolžen za ekumenski svet ter komisijo za liturgijo.

Ljubljana, 21. september, apostolskemu nunciju nadškofu Juliuszu Januszu se je iztekla služba pa-

Zahvalna maša ob koncu službe apostolskega nuncija nadškofa Juliusza Janusza v Sloveniji. Foto: arhiv Družine.

peškega predstavnika v Sloveniji. Nadškof Janusz, ki je bil kot papežev delegat odgovoren tudi za Kosovo, je bil pri nas od leta 2011. Med najtežjimi trenutki svojega službovanja v Sloveniji je omenil finančni zlom mariborske nadškofije in odstop štirih nadškofov, med lepimi pa posvetitev ljubljanskega in mariborskega nadškofa, izgradnjo nove nunciature in srečanja z ljudmi.

Kobarid, 21. september, zvonovi Evrope za mir. Ob mednarodnem dnevu miru, 21. septembru, smo se v Sloveniji ob 18. uri s petnajstminutnim zvonjenjem zvonov vseh cerkva spomnili stote obletnice konca prve svetovne vojne, ki je bila pri nas najbolj krvava v Posočju.

Andrej Arko

»IMELI SMO LJUDI ...«

V oktobru 2017 se je poslovil književnik profesor **Milan Vincetič**. Rodil se je 11. oktobra 1957 v Murski Soboti, kjer je tudi obiskoval gimnazijo. Na ljubljanski Filozofski fakulteti je diplomiral iz slovenistike in poučeval na Srednji kmetijski šoli v Murski Soboti. Urejal je revijo *Separatio*. Nato je bil urednik pri Pomurski založbi ter sourejal časopisa *Sodobnost* in *Mentor* ter se zaposlil na Srednji poklicni in tehniški šoli v Murski Soboti. Objavil je več pesniških zbirk, roman, kratke zgodbe in radijski igri, občasno pa pisal tudi književne kritike. V svoji poeziji se je gibal med davnino in miti ter bil zavezan pretežno modernističnemu izražanju. V nekaterih svojih delih pa je rad oživil staro prekmurščino.

Oktober 2017 se je poslovil nevrokirurg profesor dr. **Boris Klun**. Rodil se je v Ljubljani, 6. julija 1925. Po maturi na klasični gimnaziji je diplomiral na Medicinski fakulteti v Ljubljani, kjer je ob izpopolnjevanjih v Združenih državah Amerike, Angliji in na Švedskem predaval nevrokirurgijo ter bil sodelavec Univerzitetne klinike za nevrokirurgijo. Med drugim je uvedel operacije možganskih živcev, arterijske obvoje na možganskem ožilju ter resekcijske operacije pri epilepsijah, razvil pa je tudi otroški nevrokirurški odderek. Velja za nestorja slovenske nevrokirurgije, saj je bil učitelj, priljubljen mentor in vzornik številnim rodovom, ki so se posvečali tej medicinski stroki.

Novembra 2017 je umrl ginekolog porodničar profesor dr. **Vasilij Matko Cerar**. Rodil se je 8. junija 1946 v Jaršah. Leta 1970 je diplomiral na ljubljanski Medicinski fakulteti. Izpopolnjeval se je v Združenih državah Amerike in Angliji, podiplomski študij pa opravil v Zagrebu. Bil je glavni pobudnik za gradnjo zdajšnje ljubljanske porodnišnice, katere strokovni direktor je bil nekaj let. Razvijal in vodil je službo za obrojstveno diagnostiko, se ob tem srečeval z etičnimi vprašanji in uvedel postopke ultrazvočnih preiskav v nosečnosti. O svojih dognanjih je objavil vrsto strokovnih člankov.

Bil je tudi politično angažiran na levi, predvsem kar zadeva zdravstveno politiko.

Decembra 2017 se je poslovil književnik, filmski kritik in urednik **Viktor Konjar**. Rodil se je 18. septembra 1935 v Ljubljani, kjer je končal gimnazijo in študiral germanistiko na Filozofski fakulteti. Zaposlil se je na Radiu Ljubljana, pozneje bil ravnatelj ljubljanskega Pionirskega doma in strokovni sodelavec v ljubljanski Kulturni skupnosti, urejal pa je tudi časopise *Ekran* in *TV-15 Naš tovariš*. Uveljavil se je s poezijo, pripovedništvom (tudi za otroke) in kot prevajalec. Bil je mojster soneta, v njegovi poeziji pa prevladujeta elegičnost nad bivanjsko danostjo ter družbena satira, ki prehaja v obžalovanje razmer pri nas. Uveljavil se je tudi z esejističnim peresom.

Decembra 2017 je umrl gledališki in filmski igralec **Jernej Šugman**. Rodil se je 23. decembra 1968 v Ljubljani. Kot sin igralcev je po končani ljubljanski Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo igralskemu poklicu posvetil vse svoje kratko življenje. Bil je prvak ljubljanske Drame in se takoj uveljavil z vrsto najzahtevnejših, tudi naslovnih vlog iz klasične in sodobne svetovne dramatike. Ni trajalo dolgo, da ga je vzljubilo široko občinstvo. Bil je zrel igralec, neposreden in kdaj igriv, enako uspešen tako v humornih kot v tragičnih likih, skratka umetnik najširšega razpona. Poleg gledaliških desk je obvladal še filmski metier, uveljavil pa se je tudi v radijskih igrah in televizijskih nadaljevanjih.

Januarja 2018 je umrl urednik **Tugo Klasinc**. Rodil se je 22. oktobra 1923 v Ljubljani. Po gimnazijski maturi je bil nekaj časa železniški uradnik, nato pa je odšel v Beograd, kjer je končal Visoko novinarsko-diplomatsko šolo. Po nekajletnem diplomatskem delovanju v Franciji se je vrnil v domovino in bil novinar na koprskem in ljubljanskem Radiu. Ker pa se je že od deških let predajal športu, se je po krajšem urednikovanju televizijskega zabavnega

programa zaposlil kot urednik športnega programa na Televiziji Ljubljana. V tistem času je tudi poročal z dveh olimpijskih iger. Ko smo končno smeli gledati poročila v maternem jeziku, je postal prvi urednik Televizijskega dnevnika v slovenščini.

V januarju je umrla organistka in zborovodkinja profesorica **Angela Tomanič**. Rodila se je v Njivičanih v Makedoniji, 28. aprila 1937. Potem ko je diplomirala iz romanistike na ljubljanski Filozofski fakulteti, je končala študij orgljanja na Akademiji za glasbo v Ljubljani ter se izpopolnjevala na mojstrskih tečajih po Evropi, v avstrijskem Gradcu pa opravila triletni študij interpretacije. Sprva je bila v službi pri Filmservisu in Cosmosu, a se je s trdim delom brž uveljavila kot nadarjena in priljubljena glasbenica. Nastopala je po Evropi in v Združenih državah Amerike. Poučevala je na orglarski šoli v Ljubljani in na glasbeni šoli v Celovcu. Objavila je nekaj del s področja orgelske glasbe ter posnela več zgoščenk.

Januarja 2018 je umrl pravnik **Anton Drobnič**. Rodil se je 20. aprila 1928 na Hudem vrhu pri Novi vasi na Blokah. Po končani klasični gimnaziji je leta 1955 diplomiral na Pravni fakulteti v Ljubljani. Najprej je deloval kot odvetnik, potem pa je bil izvoljen za prvega generalnega tožilca Republike Slovenije in v tistem času je bila ustanovljena Skupina državnih tožilcev za posebne zadeve. Dalj časa je bil tudi predsednik Nove slovenske zaveze. Zaradi podtikanj, da naj bi po prisiljenem podpisu izjave zavestno sodeloval z Upravo državne varnosti, potem ko je zaradi povojnega protikomunističnega delovanja prišel iz zapora, je protestno izstopil iz Društva državnih tožilcev, ker se to ni ogradilo od politične gonje proti njemu.

V januarju 2018 je umrl urednik **Jože Dekleva**. Rodil se je 3. februarja 1930 v Ljubljani. Izučil se je za frizerja, pozneje pa si je pridobil pravniško izobrazbo in bil nekaj časa sodnik za prekrške v Domžalah. Ljubezen do športa, zlasti smučanja, pa ga je med tem pripeljala v novinarske vrste, kjer se je uveljavil kot novinar *Poleta*, *Dnevnika*, *Tanjuga* in kot športni komentator in urednik *Dela*. Alp-sko smučanje je spremljal že od leta 1968, odkar obstajajo tekmovanja za svetovni pokal. Poročal je z osmih zimskih in treh letnih olimpijskih iger

ter z osmih svetovnih prvenstev. Napisal je nekaj knjig o smučarskem športu. Tudi poročen je bil s smučarko – reprezentantko Kristo Fanel.

Februarja 2018 je umrla slikarka **Marjanca Dakskofler Savinšek**. Rodila se je na Jesenicah, 19. novembra 1919. Izobraževala se je pri notredamkah v Šmihelu pri Novem mestu, nato pa končala nemško trgovsko šolo. Vleklo jo je v umetnost, prve osnove je prejela v Tolminu, po poroki s Slavkom Savinškom, stricem kiparja Jakoba Savinška, pa se je slikarstvu povsem posvetila. Na ljubljansko Akademijo upodablajočih umetnosti ni mogla, ker je bila važnejša politična pripadnost kot njen uspeh na sprejemnem izpitu. Po preselitvi v Nancy in potem v Pariz je tam študirala na akademijah Grande Chaumière in Julienne. V likovni govorici se je nagibala v ekspresionizmu in bila tudi izvrstna portretistka. Samostojno in skupinsko je razstavljala po svetu, v Sloveniji pa nikoli.

V februarju 2018 je umrl sociolog akad. profesor dr. **Veljko Rus**. Rodil se je 8. decembra 1929 v Višnji Gori. Po gimnazijski maturi v Ljubljani je diplomiral iz filozofije na beograjski univerzi, na zagrebški pa je doktoriral iz sociologije. Izpopolnjeval se je v Franciji in Združenih državah Amerike. Predaval je sociologijo dela na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani, sodeloval pa je tudi na Višji šoli za organizacijo dela v Kranju ter na Inštitutu za organizacijo dela v Ljubljani. Med drugim je preučeval menedžerstvo družbenih dejavnosti. Urejal je *Revijo 57* in *Perspektive* ter bil zaradi svojih drznih stališč dvakrat odstranjen z univerze. Pripadal je intelektualni levici in objavil več deset knjig ter vrsto strokovnih člankov.

Marca 2018 je umrla kostumografka profesorica **Alenka Bartl Prevorsek**. Rodila se je 15. marca 1930 v Ljubljani in leta 1953 diplomirala na Akademiji za uporabne umetnosti v Beogradu. Najprej je učila na Šoli za oblikovanje v Ljubljani, potem je predavala gledališko in filmsko kostumografijo na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo ter na Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje, poučevala pa tudi razvoj oblačil na Naravoslovno-tehnični fakulteti. Ustvarila je številne kostume za filme, gledališke, operne in baletne predstave vseh slovenskih gledališč ter Televizije Slovenija. Njene kostume odli-

kujeta barvitost in premišljena izbira blaga, najsi gre za realistične ali pa stilizirane stvaritve.

V Trstu je marca 2018 umrla slavistka, literarna zgodovinarica in prevajalka profesorica **Fedora Ferluga Petronio**. Rodila se je 16. septembra 1946 v Trstu, kjer je diplomirala iz klavirja na Konservatoriju Giuseppe Tartini ter iz klasične filologije na Leposlovni fakulteti, medtem ko se je v slovenskem jezikoslovju izpopolnjevala še na univerzah v Ljubljani in Padovi. Klavir je poučevala na tržaški Glasbeni matici, latinščino in grščino pa na Liceju France Prešeren. Slovenščino je predavala na Visoki šoli za prevajalce in tolmače v Trstu, od leta 1987 pa je bila profesorica hrvaške književnosti na univerzi v Vidmu. Prevajala je pesmi Alojza Gradnika in dela hrvaških književnikov.

V marcu 2018 je svet zapustil književnik **Rade Krstić**. Rodil se je 29. novembra 1960 v Varaždinu, v Ljubljani pa končal Srednjo tehniško šolo za strojništvo ter diplomiral na ljubljanski Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo. Nekaj časa je delal kot knjigovodja ter kot vodja ene od literarnih delavnic, drugače pa je bil samostojni kulturni delavec. Uveljavil se je predvsem kot pesnik, bil pa je tudi dramatik, prevajalec in kritik. V poeziji je bil samotni jezdec in njegova lirika je polna samospoševanja ter iskanja odgovorov, kako živeti v odtujenem svetu. S svojo nepotvorjeno pesniško govorico je tipal v nedojemljivo in segal v presežno ter v marsičem prekosil večino svojega pesniškega rodu.

Marca 2018 je umrl violinist profesor **Dejan Bravničar**. Kot sin skladatelja se je rodil 1. oktobra 1937 v Ljubljani, kjer je končal Srednjo glasbeno šolo in diplomiral na Akademiji za glasbo ter na njej tudi poučeval. Izpopolnjeval se je v Sovjetski zvezi in Italiji. Koncertiral je s številnimi orkestri in sodeloval z nekaterimi slavnimi dirigenti. Izvajal je predvsem dela slovenskih skladateljev, zlasti očetove skladbe, ter ruskih mojstrov in se pri tem izkazal s smislom za logično fraziranje. V svojem repertoarju je imel kar dvainpetdeset violinskih koncertov, večinoma tudi sicer najbolj izvajanih. Z Acijem Bertoncljem in Cirilom Škerjancem je bil član Tria Tartini.

Aprila 2018 je končal življenjsko pot pisatelj, dramatik, dramatik, dramaturg, gledališki režiser

in zgodovinar, prešernoslovec, predavatelj odrskega jezika in retorike ter lektor **Mirko Mahnič**. Rodil se je 23. septembra 1919 v Bohinjski Bistrici, kjer je obiskoval osnovno šolo, na ljubljanski Filozofski fakulteti pa je diplomiral iz slavistike. Zaposlil se je na srednji šoli, na Radiu, nato pa v ljubljanski Drami. Predaval je na Akademiji za radio, film in televizijo ter Teološki fakulteti in režiral v gledališčih, kjer je bil dolgoletni lektor. Tudi sam je napisal nekaj iger ter objavil knjige s spomini ter z gledališkimi in jezikovnimi vprašanji. Bil je pravcati svečenik lepe slovenske besede in je vzgojil cele rodove govorcev.

V Ljubljani, kjer se je 1. novembra 1944 rodila, je aprila 2018 umrla pianistka in glasbena vzgojiteljica profesorica **Marina Horak**. Njena mati pianistka in glasbena vzgojiteljica, katere mož, zavezniški obveščevalec, je umrl v ljubljanskih gestapovskih zaporih, je hčeri nadela svoj deklinski priimek, da bi jo obvarovala pred povojnimi šikanami. Marina je že z devetimi letom debitirala kot pianistka z orkestrom Slovenske filharmonije. Po diplomu na Akademiji za glasbo v Ljubljani se je izpopolnjevala v tujini, tudi v čembalu. Ob koncertiranju po svetu je delovala v Nemčiji, Franciji, na Nizozemskem in v Angliji. Leta 2001 se je vrnila v Ljubljano in postala docentka na Akademiji za glasbo. Pisala je tudi poezijo.

V Argentini je aprila 2018 umrl gospodarstvenik in javni delavec **Herman Zupan**. Rodil se je 5. decembra 1924 v Ljubljani in leta 1948 kot begunec dospel v Buenos Aires. Vmes se je šolal na salezijanski grafični šoli v Torinu. V Argentini je iz garažnih pogojev razvil multinacionalko za proizvodnjo kartona in embalaže. Znan je tudi po obsežni dobroti, širokosrčno je podpiral slovensko skupnost v Argentini. Močno je pripomogel k prepoznavnosti Slovenije v južnoameriškem svetu. Po slovenski osamosvojitvi je bil imenovan za častnega konzula Republike Slovenije v Argentini in bil predsednik Slovensko-latinskoameriške trgovinske zbornice. Domovina ga je odlikovala z zlatim redom za zasluge.

Aprila 2018 je umrl gledališki in filmski igralec **Demeter Bitenc**. Rodil se je 21. julija 1922 v Ljubljani. Mladost je preživel na Gorenjskem, v Ljubljani pa je diplomiral na Trgovski akademiji, obiskoval ure igralstva, pozneje pa študiral še na tedanji Aka-

demiji za igralsko umetnost v Ljubljani. Že med drugo svetovno vojno je bil sprejet v ljubljansko Dramo. Pozneje je igral v različnih gledališčih po Sloveniji in Jugoslaviji ter skupno ustvaril nekaj čez 230 gledaliških, filmskih in televizijskih vlog. Najbolj ostaja v spominu v slovenskih in zlasti v tujih koprodukcijskih filmih kot negativec v vlogah nemških vojakov, pa tudi kavbojev, pustolovcev in kriminalcev. Prav tako je bil znan po tem, da se je redno udeleževal družabnih dogodkov.

V aprilu 2018 je umrla slikarka in grafičarka profesorica **Metka Krašovec**, ena ne tako številnih slovenskih upodablajočih umetnic. Rodila se je 7. oktobra 1941 v Ljubljani. Po krajšem bivanju v Združenih državah Amerike je v Ljubljani končala klasično gimnazijo, nato pa diplomirala na ljubljanski likovni akademiji, kjer je predavala risanje in slikanje ter se izpopolnjevala v Angliji in Združenih državah Amerike. Iz ekspresivne, magične in simbolne figuralike je prešla v novo podobo, ezoterizem in neoklasičen slog. Upodabljala je v akrilu, barvnem sitotisku in litografiji. Imela je 105 samostojnih razstav in razstavljala na več sto skupinskih. Ukvarjala se je tudi s knjižno opremo.

Maja 2018 je umrl pisec in risar stripov, ilustrator, filmski risar in karikaturist **Miki Muster**. Rodil se je v Murski Soboti 22. novembra 1925. Osnovno šolo je obiskoval v Ljubljani, gimnazijo pa v Murski Soboti. Na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani je končal študij kiparstva, se zaposlil pri Slovenskem poročevalcu, potem pa deloval v glavnem kot samostojni umetnik. Sedemnajst let je preživel na Bavarskem, kjer je risal filme za Bavaria Film. Tudi za Viba film je ustvaril nekaj izvirnih risanih filmov in zrisal veliko reklamnih risank. Po vrnitvi v Ljubljano se je posvetil zlasti politični karikaturi. Največ uspeha pa je dosegel z znamenitimi zgodbami o Zvitorepcu, Lakotniku in Trdonju, ki so bile večkrat ponatisnjene.

V Gradcu je maja 2018 umrl pesnik in literarni zgodovinar akad. profesor dr. **Erik Prunč**. Rodil se je 15. oktobra 1941 v Celovcu. Maturiral je na gimnaziji na Plešivcu na Koroškem ter študiral na univerzah v Ljubljani in Gradcu, kjer je predaval slovansko jezikoslovje ter bil predstojnik graškega Inštituta za izobraževanje prevajalcev in tolmačev.

Bil je soustanovitelj koroške kulturne revije *Mladje*, v kateri je objavljajal pesmi, in *Odra Mladje*. Bil je tudi pobudnik Koroških kulturnih dni. Nekaj let je predsedoval Krščanski kulturni zvezi. Svoje znanstveno delo je posvetil raziskovanju starejših obdobij slovenske književnosti in jezika, posebej jeziku narodopisca Urbana Jarnika, koroškim narečjem in prevodoslovju.

V Ljubljani je junija 2018 umrl akad. profesor dr. **Janko Pleterski**. Rodil se je 1. avgusta 1923 v Mariboru. Bil je sodelavec Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani, predaval je zgodovino Slovencev in drugih jugoslovanskih narodov od sredine XVIII. stoletja do konca prve svetovne vojne. Objavil je več knjig in znanstvenih razprav. Ukvarjal se je s politiko in bil član Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije ter Predsedstva Socialistične republike Slovenije. Bolj kot s svojim političnim delovanjem pa je bil pomemben kot preučevalec zgodovine Slovencev in jugoslovanskih narodov v 19. in 20. stoletju s posebnim ozirom na nacionalno vprašanje in probleme koroških Slovencev.

Junija 2018 je umrl novinar **Boris Jež**. Rodil se je 11. aprila 1952 v Ajdovščini. Po gimnazijskih letih v Kopru je v Ljubljani študiral filozofijo in sociologijo. Najprej je bil dopisnik iz Kopra, nato gospodarski in notranjepolitični komentator *Dela*, nekaj časa tudi dopisnik iz Beograda. Uveljavil se je kot pronicljiv poznavalec političnih razmer v nekdanji Jugoslaviji in objavil nekaj esejističnih knjig. V svojih člankih in jedkih bodicah je včasih izražal skrajna stališča in rad vznemirjal del javnosti, kdaj pa z njimi tudi spravljal v zadrego kakega svojega urednika. Vendar je bil mojster novinarskega sloga, tako v bridkem posmehu kakor v svojih analitičnih notranjepolitičnih prispevkih.

V juniju 2018 je umrla dramska in filmska igralka profesorica **Štefka Ana Drolc**. Rodila se je 22. decembra 1923 na Ponikvi pri Grobelnem. Sprva se je zaposlila kot amaterska igralka, nato je bila članica mariborske Drame. Delala je pri Triglav filmu, pozneje pa je stopila na odrske deske Slovenskega stalnega gledališča v Trstu. Nazadnje je bila članica ljubljanske Drame in sodelavka Koreodrame. Na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo v Ljubljani je predavala dramsko igro. Ustvarila je vodilne vloge v

klasičnih in sodobnih gledaliških delih, posebej slovenskih dramatikov. Igrala je v prvem slovenskem igranem celovečercu in v vrsti drugih filmov ter nastopila v radijskih in televizijskih igrah.

V juniju 2018 je umrl častnik, gospodarstvenik, politik in diplomat **Dušan Lajovic**. Rodil se je 27. januarja 1925 v Ljubljani, kjer je končal osnovno šolo, po šolanju na Hrvaškem, v Ljubljani in Milanu odšel z družino v Švico, ob vrnitvi v okupirano Ljubljano pa postal obveščevalec Jugoslovanske vojske v domovini. Po vojni se je umaknil v Avstrijo, nato pa kot obveščevalec deloval v Italiji. Po preselitvi v Avstralijo je ustanovil multinacionalno za izdelavo tub. Ob osamosvojitvi Slovenije je postal podpredsednik Svetovnega slovenskega kongresa in diplomatski predstavnik Slovenije na Novi Zelandiji. Odprl je spletno stran *udba.net*, ki je marsikoga razkrinkala. Prejel je zlati red za zasluge za mednarodno priznanje Slovenije.

V juliju 2018 se je poslovil gledališki igralec **Alojz Milič, Gigi**. Rodil se je 21. junija 1932 v Slivnem blizu Sesljana. Maturiral je na tržaškem učiteljskem in postal učitelj. Leta 1960 pa je diplomiral na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo v Ljubljani ter se zaposlil kot igralec v Slovenskem stalnem gledališču v Trstu, kjer je z vrsto karakternih vlog deloval do upokojitve ter opazno prispeval k ohranitvi in razvoju tega kulturnega hrama. Nato se je za nekaj let pridružil ljubiteljski skupini Sergija Verča in Adrijana Rustja Popotni komedijanti. Veliko je nastopal tudi na radiu, televiziji in v filmih. Imel je velik smisel za jezik in se odlikoval s sproščeno in naravno igro, še zlasti v dramah Ivana Cankarja in Antona Pavloviča Čehova.

Julija 2018 je umrla prevajalka, urednica in scenaristka **Lucija Jenčič**. Rodila se je 20. februarja 1949 v Ljubljani, kjer je na Filozofski fakulteti diplomirala iz primerjalne književnosti in nemškega jezika. Delovala je v filmskem uredništvu na Radioteleviziji Slovenija, kjer je imela na skrbi filme z avstrijskega in nemškega področja. Že zgodaj pa se je uveljavila kot prevajalka zahtevnejših besedil iz nemškega jezika, predvsem iz avstrijskega leposlovja. Največ je sodelovala z Mohorjevo družbo Celovec, kjer je za zbirko *Austriaca*, to je avstrijsko

literaturo v slovenskem prevodu, poslovenila vrsto pomembnih del. Odlikovala se je s solidnim strokovnim znanjem in široko razgledanostjo.

V juliju 2018 se je poslovil klasični filolog, prevajalec in literarni zgodovinar akad. profesor dr. **Primož Simoniti**. Rodil se je 28. decembra 1936 na Golniku. Osnovno šolo in nižjo gimnazijo je obiskoval v Slovenj Gradcu, klasično gimnazijo v Mariboru, na Filozofski fakulteti v Ljubljani pa je diplomiral in doktoriral iz klasične filologije ter tam tudi predaval. Izpopolnjeval se je v več evropskih državah. Preučeval je latinistiko in humanizem na Slovenskem. Med svojim znanstvenim delovanjem je odkril nekaj čez štirideset prvotiskov, poslovenil pa vrsto pomembnih antičnih, srednjeveških in sodobnih filozofskih ter literarnih del. Bil je tudi predsednik Slovenske matice.

Julija 2018 je umrla šolnica, književnica in javna delavka **Marinka Ziherl Inzko**. Rodila se je 10. februarja 1924 v Vodichah pod Šmarno goro. Leta 1944 je maturirala na ljubljanskem učiteljskem in še med vojno poučevala v Voklem pri Kranju. Po njej se je znašla v Vetrinju na Koroškem, kjer je tako kot pozneje v Peggetzu in Špitalu delovala kot učiteljica. V Svečah, kjer je imela sorodnike, se je poročila s profesorjem Valentinom Inzkom in se polno predala koroškemu kulturnemu in društvenemu življenju. Slovenščino je poučevala na petih šolah po Koroškem. Hkrati se je uveljavila z leposlovnimi deli ter številnimi prispevki za različna koroška glasila. Poleg slovenskih je prejela tudi avstrijsko priznanje.

Proti koncu julija 2018 je umrl arhitekt in politik **France Kvaternik**. Rodil se je 16. decembra 1933 v Šmarati blizu Starega trga pri Ložu, v katerem je obiskoval nižjo gimnazijo, nato pa v Ljubljani nunsko gimnazijo. Diplomiral je iz arhitekture na ljubljanski univerzi. Po poroki se je nastanil v slovenskem glavnem mestu, kjer se je zaposlil v projektnem biroju, potem pa se preselil v Dragomer. Najbolj se je uveljavil z načrtovanjem številnih cerkva, kapelic in župnišč v Sloveniji ter bil uspešen tudi v širšem evropskem prostoru. Bil je umetnik skladja med tehnično in duhovno razsežnostjo zgradb. Pomembna je bila njegova vloga župana Vrhnike med osamosvojitveno vojno.

V avgustu je umrl strojnik in športnik **Natan Bernot**. Rodil se je 11. avgusta 1931 v Ljubljani, kjer je končal osnovno in srednjo šolo ter s področja termodinamike diplomiral na Fakulteti za strojništvo, specializacijo iz jedrske tehnike pa opravil v Združenih državah Amerike. Preučeval je varnost in ekonomiko jedrske energije ter načeloval odseku za reaktorsko tehniko na Inštitutu Jožef Stefan. Vodil je gradnjo raziskovalnega jedrskega reaktorja v Podgorici pri Črnučah ter inženirski biro Elektroprojekt. Bil je član Ljubljanskega brodarskega društva, devetkratni prvak Jugoslavije v kanuju na divjih vodah ter skupaj z bratom Daretom svetovni podprvak v kanuju dvokleku.

Avgusta 2018 je končal življenjsko pot književnik in politik profesor dr. **Andrej Capuder**. Rodil se je 23. novembra 1942 v Ljubljani, kjer je maturiral na klasični gimnaziji, diplomiral in doktoriral pa iz romanistike na Filozofski fakulteti ter se izpopolnjeval v Franciji. Po obdobju poučevanja na gimnaziji je na Filozofski fakulteti predaval francosko književnost. Pomembno vlogo je odigral ob osamosvajanju Slovenije. Kot član Demosa je bil prvi kulturni minister v vladi Republike Slovenije, pozneje pa veleposlanik v Parizu in Rimu. Odlikoval se je s svojim književnim delom, tako s pesmimi kot romani, eseji ter prevodi (npr. Dantejeve *Božanske komedije*). Bil je prodornega duha in se ga ni pomišljal v nenaklonjenem okolju pogumno izpovedovati.

V avgustu je umrl književnik in politik akad. **Ciril Zlobec**. Rodil se je 4. julija 1925 v Ponikvah na Krasu, osnovno šolo obiskoval v Avberju, malo semenišče in gimnazijo pa v Gorici in Kopru. Po vojni, v kateri je sodeloval kot partizan, je v Ljubljani nadaljeval gimnazijsko šolanje ter diplomiral iz slavistike na Filozofski fakulteti. Bil je novinar pri Ljudski pravici in urednik na Radioteleviziji Slovenija, član Centralnega komiteja ZKS, podpredsednik Republiške konference SZDL, in naposled član predsedstva Republike Slovenije. Predsedoval je Zvezi pisateljev Jugoslavije in bil med drugim član JAZU. Obsežen je njegov pesniški opus s pretežno meditativno ljubezensko tematiko, bil je tudi pripovednik in dolgoletni urednik *Sodobnosti*.

Proti koncu avgusta je umrla pesnica in pisateljica **Irena (Mirka) Žerjal** s psevdonimom Maja

Tul. Rodila se je 20. aprila 1940 v Ricmanjih pri Trstu. Maturirala je na klasični gimnaziji v Trstu, diplomirala pa iz slovenistike in rusistike na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Poučevala je na Ravnah na Koroškem in v Mežici, živela nekaj časa v Hamburgu, nato pa učila na srednjih in višjih šolah na Tržaškem. Objavila je osem pesniških zbirk, štiri romane in knjigi kratke proze.

Septembra 2018 je umrla zgodovinarica dr. **Jasna Fischer**. Rodila se je 3. avgusta 1945 v Slovenj Gradcu. Leta 1969 je diplomirala na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani in se zaposlila na Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja, kjer je bila pozneje tudi direktorica. Raziskovala je predvsem socialno in politično zgodovino slovenskega delavstva v 19. stoletju do prve svetovne vojne. Še v času političnega enoumja je bilo pomembno njeno prizadevanje po preoblikovanju Inštituta, da se je otrese ideološkega oklepa in se tudi z novim imenom ter kadrovske prenovo uveljavil kot znanstvena ustanova za preučevanje novejših slovenske zgodovine (zadnjih dveh stoletij).

V septembru 2018 je umrl etnolog profesor dr. **Zmago Šmitek**. Rodil se je 29. novembra 1949 v Kropi. Leta 1973 je diplomiral na ljubljanski Filozofski fakulteti, kjer je najprej stažiral, potem pa bil izvoljen za asistenta. Strokovno se je izpopolnjeval na univerzi v New Delhiju, nato pa doktoriral in na Filozofski fakulteti v Ljubljani kot redni profesor predaval občo in neevropsko etnologijo ter antropologijo religije. Preučeval je življenje neevropskih etničnih skupin, življenje Slovencev v tujini in potopise kot literarni žanr. Uveljavil se je z vrsto strokovnih in tudi poljudnoznanstvenih del. Profesor Šmitek je veljal za enega najvidnejših raziskovalcev s področja primerjalne religiologije in antropologije.

Oktober je umrl gledališki igralec in lutkar **Cveto Sever**. Rodil se je 5. julija 1948 v Ljubljani. Sprva je nastopal v ljubiteljskih gledališčih, nato pa v Kranju ustanovil lastno Malo lutkovno gledališče. Kot samostojen lutkar je s potujočimi predstavami gostoval po Sloveniji in se udeleževal tudi mednarodnih lutkovnih festivalov. Uveljavil je poseben način razumevanja in videnja lutkovnega gledališča, tako da je hkrati nastopal kot igralec, protiigralec in pripovedovalec.

MIRKO MAHNIČ, NEVIDNI SPREMLJEVALEC

Prof. Mirko Mahnič je bil rojen leta 1919 v Bohinjski Bistrici. Kot diplomirani slavist je poučeval na Jesenicah in v Ljubljani. Delal je na radiu in pri Triglav filmu, predvsem pa je bil od leta 1948 do upokojitve 1980 lektor v ljubljanski Drami. Od leta 1950 do 1994 je poučeval jezik in govor na AGRFT, od leta 1976 do 2001 pa je bil predavatelj retorike na Teološki fakulteti v Ljubljani.

Z Mirkom Mahničem sem se prvič srečal leta 1973, ko sem na Gimnaziji Frana Miklošiča v Ljutomeru na Prešernov dan, 8. februarja, dobil v dar njegovo knjigo *Upanje* za »prizadevno sodelovanje v kulturnih dejavnostih«. Tako je vodstvo gimnazije zapisalo svojo utemeljitev. To je bil čas, ko sem se na gimnaziji ukvarjal z režijo in igranjem. Čas, ko smo se začeli oddaljevati od socialističnega realizma v umetnostih in so tudi avtorji Mahničevega kova dobili priložnost objavljanja. Očitno je nekdo iz vodstva imel pregled nad tovrstno literaturo, da so našli prav dnevnik gledališkega lektorja. Knjiga je izšla pri založbi Obzorja, ki jo je takrat vodil Jože Košar. Na platnicah je verjetno Košar za založbo med drugim zapisal, da »knjiga ni namenjena samo gledališkim ljudem (njim seveda najprej), temveč se ponuja tudi govornikom, predavateljem, napovedovalcem, kulturnim in političnim delavcem, vzgojiteljem, staršem in vsem, ki občudujejo lepoto in moč naše govorice, pa tudi vsem, ki dvomijo o njeni gibčnosti, odzivnosti in učinkovitosti«. Pisec teh vrstic je avtorja delno kritično ocenil, ko mu očita, da se ponavlja in hkrati doda, »res, a hote, saj mu nikoli ni zadosti poudarjena misel, da je prav govor poglobljena, a pri nas še vedno ne dovolj negovana prvina odrske umetnosti, in da brez vznemirljivega dialoga pač ni in ne more biti dobre predstave«.

V spremni besedi k zadnji knjigi iz serije gledališkega lektorja, z naslovom *Slovo* je France Vodnik Mahničeve knjige opredelil kot pisanje, ki »ni strokovno ali znanstveno pisanje, ampak osebnostno,

na osnovi izkušenj in osebnega razmišljanja ... Avtor govori iz izkušnje lektorja, zanimajo pa ga tudi splošna gledališka vprašanja, kot so kriza gledališča, kriza obiska, kriza besed ... Privlačnost knjige povečuje tudi to, da pisatelj vse presoja skozi svoj pogled na svet. Zanj je značilen humanizem, ki se izraža tako v avtorjevem odnosu do družbe in zgodovinskih menjav kakor tudi v njegovem odnosu do transcendence.« Povedano dejansko velja za vse Mahničeve knjige.

Leta 1976 je profesor Mahnič postal moj profesor za retoriko na Teološki fakulteti v Ljubljani. Njegov predmet je bil bolj praktične in nenaporne narave, kar zadeva študij. Ostal pa mi je v spominu kot nekdo, ki nas je s svojo izjemno pozornostjo do slovenskega govornega jezika vzgajal v omiknem in lepem govoru. Iz njega je prevevalo dvoje spoštovanj: spoštovanje do slovenskega jezika in do Božje besede. In duhovnik (bodoči duhovnik še takrat) je poseben varuh in promotor te dvojice. Profesor Mahnič se ni utrudil ponavljati, kako pomembno in odgovorno vlogo ima duhovnik, ki oznanja, ne samo in zgolj človeško besedo, ampak Božjo besedo. Je svečenik Besede. To je znal izrehati s takšno ljubeznijo in spoštljivostjo, s takšno pozornostjo, kot da bi vsako izrečeno besedo vedno znova okušal.

Prav posebno sodelovanje s prof. Mahničem pa je nastalo ob uprizoritvi igre *Potopljeni svet*, avtorja Stanka Cajnkarja, takrat že pokojnega profesorja na Teološki fakulteti. Iz vaj za omenjeno igro se spomnim predvsem tega, kako nas je profesor Mahnič vodil po poti pristnosti in iskrenosti pri interpretaciji vlog. Prav priprave na različne proslave in prireditve so bile najbolj konkretne priložnosti za to, da nam je profesor svojo neizmerno ljubezen do besede privzgojil tudi v gledališkem ključu, ki mu je bil najbližji in kateremu je posvetil vse svoje življenje. Tudi mi, bodoči duhovniki smo bili deležni tiste njegove pozornosti do besede

in njenega izražanja, o kateri je na platnicah Mahničeve druge knjige *Spet upanje*, pri založbi Obzorja leta 1977, zapisano: »Dolgoletne izkušnje so avtorju nabrale veliko znanja, zlasti praktičnega, o slovenskem odrskem jeziku. Kako ga obvarovati na gledaliških deskah pred narejenostjo, pred patetičnostjo, neprepričljivostjo, kako posameznemu igralcu poiskati tisto jezikovno dikcijo, ki bo njegovi naravi in zmožnostim najbolj primerna?«

Profesor Mahnič nas je vzgajal prav v njemu tako dragi pristnosti, ko izrekamo besede ali na odru ali pri ambonu. Bojim se, da je njegova dediščina danes v gledališču pozabljena in zanemarljena, saj smo priče predvsem drži in ne pristnosti. Kako nevarno je to tudi v liturgičnem življenju, ki tako kot igralcu tudi duhovniku omogoča, da se skrije pod obleko in za vlogo, ki jo ima, mi ni treba posebej zapisati. Vsaka taka drža pri oltarju je odvrtna in ljudi odbija, saj takoj vedo in čutijo, da je pred njimi nekdo, ki ima dikcijo, ki njegovi naravi in zmožnostim ni lastna, kaj šele poklicu duhovništva, ki naj bi ga živel.

Res je, Mahničeve knjige niso pripovedi, ki bi te pritegnile k branju zaradi zgodbe. On pripoveduje o tem, kar dela in razmišlja v svojem poklicu. Ne prestando reflektira svoj poklic, svoje poslanstvo. Meditira svoje delo in preverja preko besede, kdo je on sam in drugi okrog njega. Beseda mu je naj-

Mirko Mahnič. Foto: Jon Derganc.

globlji, najintimnejši izraz vsega, kar človek je in kar iz sebe ustvarja. Pokojnemu profesorju je bilo poglobitno to, da so njegovi slušatelji najprej prisluhnili sebi in svoji notranjosti, svojemu duhovnemu svetu in iz njega rojevali besede pristnosti in iskrenosti.

Zdaj, ko se je pokojni profesor srečal z večnim Logosom, z Besedo, ki je bila in je Beseda, mu lahko izrečemo iskren hvala in vse dobro v objemu tiste Besede, ki jo je izrekal s tako veliko ljubeznijo, da smo jo z njegovo pomočjo tako izrekli tudi mi. Gospod profesor, počivajte v večni Besedi in ostajte nevidni spremljevalec naših besed!

VELIKAN SLOVENSKEGA STRIPA

Poslovil se je ustvarjalec *Zvitorepca* Miki Muster

Kolikokrat sem mu povedal za najino prvo srečanje, ko sem ga kot dvanajstletni mulec prepoznal v Ljubljani na Bavarskem dvoru in me je, kot prenekaterega bralca in oboževalca svojih stripov, osrečil s podpisom in v trenutku narisanim Trdonjo! Kdo bi si mislil, da se bodo naše poti petnajst let zatem tako zelo zbližale? In to po zaslugi svetega Frančiška Asiškega – natančneje serije risb iz njegovega življenja – predvsem pa po zaslugi njegove ljube žene Jane, ki je celotnemu našemu projektu dala povsem drugo dimenzijo. Sčasoma sem bolj in bolj začel spoznavati, da Miki Muster ni samo legenda slovenskega stripa, ampak je po izobrazbi tudi akademski kipar, filmski ustvarjalec, glasbenik, folklorist, smučar, vztrajnostni plavalec, izvrsten kuhar in nenazadnje, kar je najpomembneje – mož, oče in dedi.

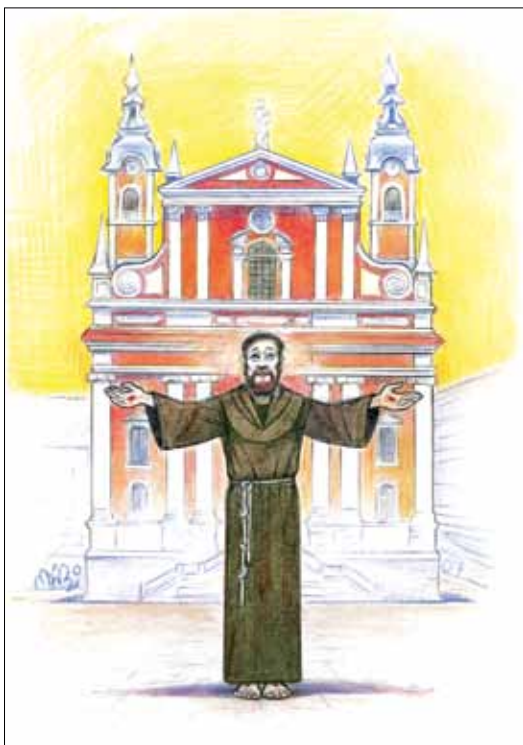
Rodil se je 22. novembra 1925 v Murski Soboti. Na ljubljanski Akademiji upodabljajočih umetnosti je končal študij kiparstva. Večinoma je ustvarjal kot samostojni umetnik. Leta 1952 je začel najprej za Polet, pozneje pa za PP in TT risati zgodbe o Zvitorepcu, Trdonji in Lakotniku, ki jih je redno objavljajl enaindvajset let. Ob tem je za Viba film izdelal risane filme *Puščica*, *Kurir Nejšek*, *Zimska zgodba* in *Snešek*. Od leta 1973 je delal za različne filmske produkcije v Nemčiji. Tam je ustvaril za okoli šeststo minut risanih filmov, med drugim po zamislih karikaturista Guillerma Mordilla – te filme je odkupilo okoli trideset držav – in po predlogi Manfreda Schmidta o detektivu Nicku Knattertonu. Poleg tega je Miki Muster v domovini ustvaril zelo veliko reklamnih risanih filmov. Vseskozi je risal stripe in ilustriral slikanice, ki jih je objavljajl v *Slovenskem poročevalcu*, ljubljanskem *Dnevniku*, *Pionirju* in *Delu*. Pozneje so stripi izšli še v knjižni izdaji in bili večkrat ponatisnjeni. Za *Mag* in *Reporter* je nekaj let redno risal zelo odmevne karikature, predvsem politične. Ustvaril je izvirno likovno spremljavo k šmarnicam *Dober dan*, *dobri otroci*, ki sta jih leta 2005 izdali Celijska Mohorjeva družba in Založba Brat Frančišek.

Imel se je za Sobočanca. Prekmurščina je bila njegov konjiček. Gojil je staro prekmurščino, saj je bil prepričan, da je to govor, ki je vreden, da se ga ne pozabi. Čeprav je po maturi večino življenja preživel v Ljubljani, je na srečanjih svoje gimnazijske sošolce rad popravljajl in blago negodoval, če so se trudili, da bi govorili pogovorno slovenščino.

Že kot otrok si je predvsem želel delati risane filme. Za risani film pa ni dovolj, da znaš samo risati, imeti moraš tudi občutek za igro, režijo, scenografijo. V tem je bil sicer samouk, moral je vse sam odkriti. Učil se je pri kratkih Disneyevih risankah, ki so jih vrteli kot predfilme, in takrat je sklenil, da bo, ko bo velik, delal podobne stvari za otroke. Vendar je kmalu prišla druga svetovna vojna, ki je zavrla njegove želje, ni pa mu odvzela navdušenja nad risanimi filmi. A tudi potem je bil začetek zelo težak, ker za njegovo delo ni bilo ne tvarnih ne drugih pogojev. Več je bilo polen pod noge kot podpore. Moral je študirati kiparstvo, ker ni bilo nič primernege, kar bi ustrezajlo njegovim pričakovanjem.

Vendar se Miki Muster kot kipar ni udejevstvoval, razen tisti čas na akademiji. Tudi pogojev za to ni bilo. Modeliral je svojo ženo. Odkar jo je spoznal, je vsako leto naredil njen doprnsni kip. Za svojo diplomu pa jo je sklesajl v marmor, čeprav je bilo zelo težko za material, večinoma nisi mogel dobiti niti večjega kosa primernege kamna, kar si danes težko predstavljajmo.

Miki Muster se je rad spominjal, kako je bilo, ko je doma povedajl, da se bo posvetil študiju na likovni akademiji, torej umetniškemu poklicu in ne recimo čemu praktičnemu. Medtem ko je bilo očetu zdravniku vseeno, mu je mama dejajla, naj se vpiše na arhitekturo, risajl pa da bo že lahko za svojo zabavo in mu ne bo treba hoditi naokoli strgan in umazan kot slikarji. Mama mu je oponesla njihovega soseda Riharda Jakopiča, ki je imel brado in je hodil po cesti, kot se spominja Muster, z mastno haljo. No, mladi Miki se je potem res vpi-sajl na arhitekturo, a kmalu ušel in pristajl na likovni akademiji, nad čemer mama ni bila navdušena.

Miki Muster, Spominska podoba s slovesnih zaobljub – p. Andraž Arko.

Prvi Mustrov strip kot podlistek za otroke, ki pa so ga prebirali tudi odrasli, je izhajal v času, ko ljudje niso želeli resnobnih stvari, saj je bilo po drugi svetovni vojni veliko pomanjkanje in preveč poveljevanja revolucije. Zato so si ljudje želeli zabave in Muster jim je ponudil lahkotne, smešne zgodbe. Te so radi prebirali in to je bil tudi prvi njegov uspeh.

Kljub napadanju uradne oblasti, da s stripi kviri mladino, je vendar lahko v osrednjem glasilu Socialistične zveze delovnega ljudstva risal slikanice v nadaljevanjih. Ker so bile ilustracije podložene z besedilom in niso bili zgolj dialogi kot v stripih, je oblast to dopuščala. Hkrati pa je na ta način polagoma začela spregledovati njegove striparske zgodbe, ki so si takrat začele tipaje odpirati svoj prostor.

Ker pa si je želel delati risane filme, za kar pri nas takrat razen risanih oglasov ni bilo nobenega posluha, je odšel na tuje, kjer je deloval sedemnajst let in kamor so ga pregnali davkarija, ki mu je pobrala več kot tri četrt zaslužka, pomanjkanje pribora in opreme, deloma pa tudi zavist drugih, ki niso imeli toliko naročil kot on.

Čeprav je bil že od mladosti tudi karikaturist, saj je risal karikature sošolcev in profesorjev, in

čeprav so vse njegove figure, tako Zvitorepec kot Trdonja in Lakotnik karikature človeških značajev, in je tudi nekatere figurice v risankah oblikoval z močnejšo izraznostjo, v karikaturah, se je kot samostojen karikaturist razvil šele proti koncu življenja. Bilo je naporno delo iz tedna v teden kot hudomušen odziv na sprotno politično dogajanje.

Poudarjal je, da se mora zahvaliti temu, da je vse življenje delal, ogromno delal. To je na stara leta vzdrževal z zdravim in kolikor mogoče srečnim življenjem, saj je najpomembnejše, da pri delu uživaš in da imaš dom, v katerem se počutiš srečnega. Vsa leta, od kar je bil skupaj z ženo, so minila brez kakršnih koli pretresov, v obojestranskem razumevanju. Žena mu je pri delu vedno pomagala, ni se pa vanj vmešavala.

Literarni leksikon *Slovenska književnost* navaja Mikija Mustra tudi kot pripovednika. Vse zgodbe, ki jih je ilustriral, je namreč napisal sam. Po njegovem mnenju sta strip in risani film bratranca, pri obeh pa so tri sestavine: razgibana zgodba, scenarij, ki zgodbe ne sme razvleči, in vztrajnost – delati, tudi šestnajst ur na dan. Če je zadoščeno tem trem pogojem, potem pride do uspeha.

Miki Muster se ni nikoli pritoževal, da ne bi imel dela. Z delom so ga zasipali, ker je bil zanesljiv sodelavec, ki je vedno do ure točno oddal naročeno. Ker se je rokov vedno držal in ni nikoli zamudil, se je vedelo, da se mu lahko zaupa. Zato pa je vedno imel delo, tako v Nemčiji kot tudi pri nas. Imel je naročnike, ki so mu lahko zaupali, da so kar po telefonu naročali in ko je bil gotov, jim je rekel, naj pridejo pogledat. Ob četrtkih je bilo pregledno predvajanje filmčkov, a po navadi sploh niso prišli pogledat. Kot je rekel, je imel zato monopolen položaj in dober občutek, ker so mu zaupali, saj so vedeli, da bo pošteno naredil.

V svojem življenju je dal čez sto intervjujev. Tiste, ki so izšli v tiskanih glasilih, je imel spravljene v mapah, čeprav so mu bili pogovori z novinarji in snemanja velikokrat odveč, ker ga je to utrujalo. Prav tako je z nelagodjem sprejemal razna vabila na nastope in srečanja z bralci in občudovalci njegovih stripov. S trpkostjo je pojasnjeval, zakaj. Ko bi namreč potrditev v javnosti pričakoval – socialistična oblast je odklanjala stripe, češ da kvirijo mladino, ni bilo nobenega novinarja blizu. Šele takrat

so prišli, ko je uspel v Nemčiji, kjer se je s svojimi kratkimi risankami uveljavil pri Bavaria filmu – pač po pravilu *Nemo propheta in patria*. Takrat so vsi planili po njem, vsi so hoteli imeti intervju z njim.

Z globoko hvaležnostjo in občudovanjem sem za velikim stripovskim mojstrom začel postopoma odkrivati in spoznavati tudi preprostega in vsakdanjega človeka z izjemno osebnostjo – svetlobna leta stran od kakršne koli zvezdniške samovšečnosti. Nasprotno – Miki je, obdarjen s tolikimi talenti, preprosto imel potrebo po ustvarjanju. Kolikokrat mi je pripovedoval, da je animirani film že v celoti videl v sebi – vključno z gibi in premiki vseh likov – samo še izrisati ga je moral. Toda najlepša in največja upodobitev in mojstrovina njegovega življenja niso bili Zvitorepec, Trdonja in Lakotnik. Najlepša upodobitev v njegovem življenju je bila pristna ljubezen do žene Jane. Iskrena in zvesta ljubezen z vsemi vzponi, padci in preskušnjami, a pristna.

Kolikokrat mi je v zadnjih letih z žarom v očeh pripovedoval o njunem prvem srečanju. Bilo je po vojni, ko je z ansamblom igral na plesu v takratni Frančiškovi dvorani, kjer je danes Mestno gledališče ljubljansko. Pod odrom se je smukala prikupna damica, ki mu je takoj padla v oči. Estetsko oko pač ni moglo več zmakniti svojega pogleda. Po prvem skupnem plesu, ki je sledil še v istem večeru, je pri njej ostalo tudi njegovo srce. O tem, da je bila ljubezen do Jane pristna, priča tudi dogodek, ki je bil v njunem odnosu odločilnega pomena. Miki, ki mu je režim onemogočal, da bi se kot ustvarjalec lahko izrazil v vsej polnosti, je imel resno željo in namen, da bi emigriral v Združene države Amerike in se pridružil Disneyjevemu studiu. Ta priložnost se mu je ponudila, ko so s folklorno skupino odšli na gostovanje v Trst. Ker je bil to eden prvih tovrstnih prehodov čez močno zastraženo državno mejo, je skoraj polovica članov izkoristila priložnost za prebeg. Tudi Mikija je to zamikalo, saj bi se tako lahko uresničile sanje o sodelovanju z Waltom Disneyjem. Brez dvoma bi to lahko postala zgodba o uspehu in svetovni slavi. Ker resnična in pristna ljubezen ne postavlja v ospredje sebe, ampak drugega, se Miki ni odločil za kariero v Združenih državah Amerike, ampak se je v napol praznem avtobusu vrnil v Jugoslavijo k svoji

največji ljubezni – Jani. Kmalu zatem se je zgodil njun veliki dan, o katerem sta mi večkrat z velikim navdušenjem pripovedovala: poroka v frančiškanski cerkvi v Ljubljani na Tromostovju. Navadno je Miki na tem mestu prekinil Janino pripoved in z iskrivim humorjem dodal, da je bil krivoverec, saj se je kot evangeličan poročil v katoliški cerkvi. Toda to sploh ni bila taka težava, ampak nekaj drugega: namreč dogovorili so se, da bo poroka v kapeli, a ju je frančiškanski pater dr. Roman Tominec odpeljal kar v cerkev, saj se je tam zbralo ogromno Janinih prijateljic in sošolk. Pater Roman jima je na poroki podaril angelčka iz porcelana in Mikiju naročil: »Danes ste v ženi prejeli tako lepo in krhko darilo. Čuvajte ga vse življenje!« Ne le, da Miki tega ni nikoli pozabil, ampak si je predvsem z dejanji za to zelo prizadeval, še posebej ko je nastopil tisti težji del poročne obljube, namreč – »v bolezni in zdravju« ... Ko je pred desetimi leti zaradi bolezni Jana začela vse bolj pešati, je bil Miki s požrtvovalno ljubeznijo neprestano ob njej. Risane je začel puščati ob strani in se vse bolj posvečal skrbi zanj. Ko je poleti 2012 Jana odšla k svojemu Stvarniku, je napis na vencu povedal vse o Mikijevi ljubezni do nje – *Moji muzi*.

Potem je zazevala praznina. Seveda so bili tu njegov sin Miklavž, na katerega je bil ponosen in ob čigar skrbi se je res počutil varnega, pa tudi njegova pozorna žena Blanka in kajpada vnukinja Maša z možem, ki sta dedija razveselila s pravnikom Markom. V svojih zadnjih letih mi je Miki velikokrat zaupal, kako dobro in lepo skrbijo zanj, predvsem pa da so njegovi, da ga imajo radi. »Veš, Andraž, vem, da me imajo radi in radi so pri meni in tako lepo skrbijo zame, ampak jaz sem kljub temu sam, ker ni več moje ljubice, moje Jane,« mi je nekoč dejal. In v zadnjih časih je k temu vedno dodal še: »Zdaj pa bi rad že šel k moji Jani, k mojemu angelčku.« Pri tem je pokazal na razpelo v sobi in dodal: »Vem, da me čaka pri Njem.«

Dragi Miki, hvala vam, ker ste nam ob vsem lepem, s čimer ste s svojimi talenti obogatili naš narod, podarili vse to iz pristne ljubezni. Miki, predvsem pa hvala za vajin zgled ljubezni. Verjamem in verujem, da sta zdaj z Jano spet združena skupaj v Njem, ki je Ljubezen.

Tanja Ozvatič

CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA

Ugotavljam, da je za nami nekoliko nenavadno leto v vsaj treh pogledih. Morda ne neposredno za Mohorjevo, gotovo pa posredno, saj se z večjimi spremembami, ki se čutijo v družbi, na dogajanje prilagaja oziroma drugače odziva tudi Mohorjeva, s tem pa vedno na novo vrednotimo svoje poslanstvo v širši družbi.

Prvič se je zgodilo, da smo se na seji Glavnega odbora Društva Mohorjeva družba vprašali, ali je sploh dovoljeno med odbornike poslati listo prisotnosti, na kateri vsak s podpisom potrdi svojo udeležbo. Uredba GDPR je z novimi, strožjimi določili o varovanju osebnih podatkov vsekakor zelo oklestila krog ljudi, ki so prejeli Mohorjeva obvestila o naših dogodkih, novostih in posebnih ponudbah; vsi pa smo postali že skoraj paranoično občutljivi na skrbno ravnanje z vsakršnimi osebnimi podatki in do konca dosledno izpolnjevanje vseh birokratskih zahtev. Pri 65 samostojnih knjižnih izdajah in še dodatnih gradivih (delovni zvezki, gradiva in pripomočki, *Naša kateheza*, *Zvon*) v letu 2018 je tudi zaradi obilice sodelujočih avtorjev za vsakega od projektov to pomenilo kar nekaj dodatnega dela.

Drugo nenavadno dogajanje, ki je razburkalo slovenski prostor, je uveljavitev rabe ženske slovnične oblike kot spolno nevtralne in nezaznamovane na nekaterih fakultetah – z razlago, da gre za gesto solidarnosti z ženskim delom zaposlenih. O smiselnosti in upravičenosti te odločitve sodi vsak sam, temo pa je zaobjela tudi revija *Zvon*, ki je vse leto v že ustaljenih natančnih terminih izidov v skrbnem uredništvu Cvetke Rezar med bralce prinašal pestre in profesionalno pripravljene vsebine s področja literature, kulture in družbe, predvsem pa med bralci še raste ugled revije, saj, kot mi je v osebni sporočilu zapisala predsednica PEN Ifigenija Simonovič, »bolj in bolj se zavedam, da je to edina revija za take, kot smo mi – za ljudi, ki bi radi nekaj povedali«. *Zvon* pa je nenavadno veliko strani polnil tudi s tretjo nenavadnostjo, na katero želim opozoriti (ki pa je pravzaprav povsem naravna, saj smrt

Odprtje razstave Čim enotnejši tem močnejši v Muzeju novejšje zgodovine Celje

sprejemamo kot del življenja) – od tuzemskosti so se namreč poslovlili številni veliki kulturni ustvarjalci slovenskega naroda, tudi sodelavci Mohorjeve družbe, ki se jim poklanja tudi letošnji *Mohorjev koledar*.

Oktobra 2017 smo z odprtjem razstave v Muzeju novejšje zgodovine Celje obeležili 90. obletnico prihoda Mohorjeve družbe v Celje. Zgodovino najstarejše slovenske založbe je na ogled postavila avtorica dr. Marija Počivavšek, na odprtju pa so obiskovalce nagovorili direktor muzeja dr. Tone Kregar, predsednik Celjske Mohorjeve družbe Jože Planinšek CM in župan Mestne občine Celje Bojan Šrot. Aktualna glavna urednica je novembra v muzejski kavarni pripravila tudi večerni pogovor z nekdanjimi uredniki Mohorjeve Arkom, Remšetom in Faganelom. Razstava je doživela mogočen medijski odmev, predvsem pa je med ljudmi ponovno obudila zavedanje, da je prav Mohorjeva zaslužna, da je s tiskano slovensko besedo poskrbela za kulturni in intelektualni obstoj in razvoj ljudi na celotnem slovenskem jezikovnem območju.

Celjska Mohorjeva družba je na slovenski stojnici JAK svoje knjižne izdaje predstavila na knjižnem sejmu v Frankfurtu. To leto je knjigarno v Ljubljani najbolj napolnila predstavitev knjige

Janez Janša in dr. Ivan Janez Štuhec na predstavitvi knjige *Slovenija brez Patrie in Zvonov*

Dr. Igor Škamperle, Mateja Švajncer in dr. Andrej Capuder na predstavitvi *Heloize in Abelarda*

Dr. Marie Louise Bemelmans Videc na predstavitvi dvojezičnega romana *Iz Slovenije, z upanjem* na Slovenskem knjižnem sejmu

Predstavitve knjige Julijane Visočnik o rimskih napisih v Celeji

dr. Ivana Janeza Štuheca *Slovenija brez Patrie in Zvonov*, o kateri je spregovoril tudi Janez Janša in s katero je dr. Štuhec po vsej Sloveniji nagovoril ljudi na nekaj deset predstavitev, knjigo smo tudi ponatisnili.

Pozni november za pesnika je pred novembrsko obletnico rojstva in smrti opozoril na življenje in delo Franceta Balantiča, v knjižnici v Cerknici sta kulturni večer v pogovoru pripravila Cvetka Rezar in France Pibernik. V Celju pa so nam avtorji ob knjigi *Jabolčni kis* razstrli zdravilne skrivnosti patra Simona Ašiča.

Redno zbirko za leto 2018 smo javnosti predstavili 13. **novembra** v rednem ljubljanskem ponedeljkovem terminu. Nismo pa vedeli, da na predstavitvi knjige *Heloiza in Abelard* kot prevajalca zadnjič gostimo dr. Andreja Capudra. Knjiga dr. Andreja Rahtena *Od majniške deklaracije do habsburške detronizacije* je z avtorjem potovala tudi po slovenskem prostoru v Italiji (Trst, Gorica). Na 33. slovenskem knjižnem sejmu v Cankarjevem domu se je Mohorjeva predstavila s tremi debatnimi kavarnami, gostili smo tudi nizozemsko profesorico in političarko slovenskih korenin, dr. Marie Louise Bemelmans Videc, predstavitev dvojezičnega romana *Iz Slovenije, z upanjem*, ki je navdušil tudi na sprejemu pri nizozemskem veleposlaniku, se je udeležil sekretar Urada Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu mag. Primož Ilešič. Na tradicijo izdajanja knjig s področja logoterapije smo **decembra** opozorili s predstavitvijo treh novih naslovov in predstavili zbirko *Smisel* z urednikom dr. Jožetom Ramovšem; bralci pa so dočakali dolgo napovedani izid *Martinovega berila*.

Januar sta zaznamovala dva velika dogodka: izid zgodovinskega romana *Korintski steber*, avtor dr. Alojz Rebula nam je o krščanskih socialistih spregovoril v video nagovoru, in obisk svetovno znanih alpinistov Nives Meroi in Romana Beneta, ki sta do zadnjega kotička napolnila Jožefovo dvorano v Celju. Izšla je nova knjiga zbirke Religiozna misel *Na poteh k Bogu* Henrija de Lubaca. Mesec kulture smo **februarja** obeležili s predstavitvijo pesniške zbirke Ivane Vatovec *Poezija brez* ter imenitne slikanice Miroslava Košute in Ane Razpotnik Donati *Zmaj v parku*. V žensko obarvanem

marcu je ob portretirankini 85-letnici blestela in zvenela monografija dr. Tine Bohak o Mariji Bitenc Samec *Hočem postati pevka*, predstavili pa smo tudi novo knjigo znamenitega biografa Laurenta Seksika *Zadnji dnevi Stefana Zweiga*.

Z mesecem **aprilom** je svoje službovanje pri Mohorjevi zaključila dolgoletna urednica Alenka Veber, ki je s svojim delom in širokim razgledom tri desetletja sooblikovala Mohorjev knjižni program; v svoje vrste pa smo sprejeli mlado urednico Matejo Kvartič Dolinšek. Hkrati je izšla ena najodmevnejših knjig tega leta, *Slovenske podobe zla* Franceta Cukjatija, ki je v pol leta doživela ponatis in prav tako številne predstavitve po vsej Sloveniji. V knjigarni v Ljubljani smo gostili Nobelovo nagrajenko, avtorico knjige *Iran se prebuja* Shirin Ebadi, ki je v Kavarni Hotela Union nagovorila tudi zbrane letošnjega blejskega srečanja PEN.

20. **maja** smo obeležili prvi svetovni dan čebel, ki ga je OZN na pobudo Slovenije razglasila na rojstni dan slovenskega čebelarja Antona Janše, ob tem je izšla zbirka slovenskih pregovorov *Kdor se čebel boji, medu ne dobi*. Še pred praznikom Janeza Krstnika, ki zaključuje letni cikel slikarskih upodobitev Franceta Bernika, pospremljenih s pesmimi in umetniško razlago v knjigi *Prazniki v potezi in besedi*, smo gostili pesnika Jožeta Snoja in dr. Milčka Komelja, še pred počitnicami pa javnosti predstavili tudi bogato bero kakovostnih slikanic za otroke. Tri Mohorjeve sestre, ki se v snovanju skupnih projektov občasno srečujemo v Celju, Celovcu ali Gorici, javno priznavamo tudi svojega brata, Društvo Mohorjan, ki na Prevaljah po velikih zaslugah letos za častnega občana imenovanega Jožka Kerta ohranja mohorsko tradicijo tudi sto let po njenem begu iz Celovca – temu izjemnemu jubileju in Prevaljam v zahvalo za gostoljubje posvečamo naslovnico letošnjega *Mohorjevega koledarja*, **junija** pa si je bilo mogoče na Prevaljah ogledati tudi mobilno razstavo *Čim enotnejši tem močnejši*. Pod šolsko leto smo črto potegnili navdahnjeni z modrostmi, spretnostmi in izkušnjami mag. Katarine Kesič Dimic iz njene nove uspešnice *Vzgojarije*, za katero prav vsak bralec reče: »To knjigo bi moral prebrati vsak starš, vsak učitelj in vsak vzgojitelj!«

Četudi v **poletnem času** nismo pripravljali rednih dogodkov, smo nemoteno izdajali knjige in

Večer z alpinistoma Nives Meroi in Romanom Benetom v Domu sv. Jožef

Zora Tavčar in Alojz Rebula pred predstavitvijo knjige na svojem domu

Avtorica dr. Tina Bohak z Marijo Bitenc Samec na predstavitvi knjige v Celju

France Cukjati na predstavitvi knjige *Slovenske podobe zla*Ivan Olip, msgr. Renato Podbersič in Jožko Kert na odprtju razstave *Čim enotnejši tem močnejši* na Prevaljah

Predstavitve romana o Maksu Pleteršniku v Pišecah

Srečanje treh Mohorjevih v Celovcu

snovali uredniški program. Izšel je imeniten *Atlas arhitekturnih form* Jožeta Marinka ter dolgo pričakovani *Slovenski katehetski načrt*, ob njem pa tudi nov moderen učbenik za verouk in katehezo otrok in mladih v tretji triadi ter pripadajoči priročnik za katehete. Za novo šolsko leto smo pripravili rokovnik *Mohornik 2019*.

September je z navdušenjem pozdravil biografski roman Rudija Mlinarja o največjem slovenskem slovaropiscu z naslovom *Maks Pleteršnik. Teden s slovaropiscem*, ki smo ga predstavili tudi na Pleteršnikovem dnevu v Pišecah pod vodstvom akad. dr. Marka Jesenška. Bralcem na novo odkriva zgodovino usode kristjanov na Bližnjem vzhodu ter vedno znova pretrese pričevanje v knjigi Andreasa Knapa *Poslednji kristjani*. O svojih minulih sedmih desetletjih pa se v memoarskih esejih razpiše prof. dr. Denis Poniž.

Ta kronika vseh knjig in dogodkov (od oktobra 2017 do konca septembra 2018 beležimo več kot 70 prireditev) zaradi omejitve prostora ne more zajeti. Svoje zgodbe bi poleg rezultatov na knjižnih policah lahko pripovedovale naše urednice in sodelavke v obeh knjigarnah; pa tudi prav vsi drugi sodelavci, ki vsak na svojem področju sooblikujejo Mohorjevo. Pri pisanju imam zato vsakič nekoliko občutek slabe vesti, saj neomemba v kroniki nikakor ne pomeni, da je knjiga za nas in za bralce kaj manj pomembna. Tako smo s po dvema knjigama dopolnili dve priljubljeni zbirki, Phila Bosmansa in *Mali učbenik preživetja*; ponovno smo natisnili prenovljeno izdajo široko uporabljanega priročnika Sabine Stariha Pipan *Vzgojimo psa*; pripravili novo knjigo zgodb o Don Camillu; poskrbeli za najmlajše z več imenitnimi izvirnimi in prevodnimi slikanicami ter zgodbami za mlade; pripravili še dve knjigi šmarničnega branja; predstavili *Antešaške pripovedke* ter odlične priročnike in strokovne knjige (*Živeti in ljubiti po ločitvi*, *Protestantske cerkve in skupnosti*, *Klik k Bogu*, *Johann Sebastian Bach ...*), leposlovje (*Tukaj sem*, *Sramežljivost občutij ...*) in prav poseben darilni paket: *Dnevnik branja*, zvezek in nalivno pero, obogatene z ornamentami Jožeta Karlovška; s tem smo tudi dopolnili ponudbo Slomškovega bralnega priznanja tako za otroke kot za odrasle. Pred letošnjim

knjižnim sejmom pa se veselimo monumentalnega *Leksikona filozofije* ddr. Antona Stresa, ponatisa Dantejeve *Božanske komedije* v prevodu dr. Andreja Capudra in dveh novih knjig za zbirki *Cerkveni očetje* in *Religiozna misel*. Iz tiska smo prejeli *Družinsko pratiko 2019* in že pripravljamo *Redno zbirko za leto 2020*.

So pa knjižne izdaje natančno popisane in vsem dostopne v sistemu Cobiss, na katerega so letos enotno prešle tudi šolske knjižnice. Le želimo si lahko, da bi vsaka na svojih policah imela tudi vsaj po izvod vsake Mohorjeve knjige.

Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

Dr. Milček Komelj, Malina in Jože Snoj ob predstavitvi knjige *Prazniki v potezi in besedi*

Nobelovka Ebadi Shirin na obisku v knjižarni Celjske Mohorjeve družbe

ČASTNI ČLANI CELJSKE MOHORJEVE DRUŽBE

akad. prof. dr. Kajetan Gantar
Metka Klevišar, dr. med.
msgr. dr. Franc Kramberger
prof. France Pibernik
akad. prof. Alojz Rebula
kardinal dr. Franc Rode
msgr. Oskar Simčič
Zorko Simčič
akad. ddr. Jože Maček

MOHORJEVA DRUŽBA V CELOVCU

DRUŽBA

Od vsega začetka je temeljni namen Mohorjeve družbe v Celovcu izobraževati domačega človeka. Ta namen poskuša družba doseči z raznovrstnimi dejavnostmi – najbolj tradicionalno z izdajanjem knjig. Pozneje so se pridružili dijaški in študentski domovi, nato pa še zasebna ljudska šola Mohorjeve z varstvom.

Ponudbo izobraževalne dejavnosti smo v zadnjih dveh letih okrepili še posebej na področju izobraževanja odraslih. Tako potekajo v Slovenskem knjižnem centru Mohorjeve knjigarne številne prireditve – v letu 2018 jih je bilo skoraj trideset. Dodatno smo v Mohorjevi uredili nov odsek za politično izobraževanje, in tako smo s podporami krške škofije, dežele Koroške in Urada zveznega kanclerja izvedli več nizov prireditev in zelo odmevne konference. Na tem mestu želimo posebej poudariti niz prireditev, namenjenih vlogi povojne slovenske emigracije na Koroškem. V okviru serije sta bili posebna razstava in knjižna predstavitev namenjeni življenjski poti Jelke Mrak Dolinar, ki so jo komunisti za več let zaprli in ki je nato našla novo domovino na Koroškem. Sploh je bila po-

V okviru Mohorjeve je začel delovati poseben odsek za »politično izobraževanje«, ki je uspešno pripravil odmevno dvodnevno konferenco o temi »Grenzen/Meje«. Konferenco je odprla veleposlanica Republike Slovenije na Dunaju Ksenija Škrilec. Foto: Stefanie Starz.

vojna slovenska emigracija zelo pomembna za hitro ponovno vzpostavitev tako Mohorjeve družbe kot tudi demokratično usmerjenega tabora koroških Slovencev.

V drugi polovici leta smo začeli večji čezmejni evropski projekt, ki je namenjen razvoju literarno-kulturnega turizma na območju Karavank s pomočjo novih digitalnih medijev. Projekt bo trajal tri leta in pri njem Mohorjeva sodeluje z Gorenjskim glasom ter s celovskim podjetjem xamoom.

Na medtem že četrtem poletnem sprejemu Mohorjeve, katerega so se udeležili številni poslovni partnerji in podporniki Mohorjeve, smo lahko pozdravili koroškega deželnega svetnika Ulricha Zafoschniga, slovensko državno sekretarko Aleksandro Pivec in avstrijsko veleposlanico v Sloveniji Sigrid Berko.

MOHORJEVA ZALOŽBA

Založba je v letu 2018 izdala 41 novih knjig – od tega 20 slovenskih, 16 nemških in 5 dvojezičnih izdaj. Tudi letos so med avtorji naših knjig močno zastopani koroški avtorji in avtorice. Izdali smo spomine Janeza Galloba (*Janez Gallob – France. Nekje med zemljo in nebesi / Irgendwo zwischen Himmel und Erde*), očeta, ki se je ob pregonu svoje družine med drugo svetovno vojno zaobljubil, da se bo, kjer koli bo možno, upiral nacionalsocialističnemu režimu. Janez Gallob je tako začel podpirati partizane – potem ko so družino poslali iz pregnanstva nazaj na domačijo, ker te gorske kmetije nihče ni znal upravljati – in se je pozneje pridružil partizanom. V sodelovanju s Krščansko kulturno zvezo in Narodnim svetom koroških Slovencev smo izdali otroško pesmarico Tischlerjeve nagrajenke Lenčke Kupper z naslovom *Iz skratove krošnjice*.

V sodelovanju s Koordinacijskim odborom za raziskovanje diplomatske zgodovine smo v seriji *Studia diplomatica Slovenica*, *Personae* izdali dve knjigi. V prvi, 560 strani obsežni knjigi so pod

Utrinek s poletnega sprejema Mohorjeve družbe julija 2018, z leve stojijo: direktor Mohorjeve Franc Kelih, koroški deželni svetnik Ulrich Zafoschnig, slovenska državna sekretarka Aleksandra Pivec, predsednik Mohorjeve družbe Ivan Olip, avstrijska veleposlanica v Sloveniji Sigrig Berka in direktor Mohorjeve družbe Karl Hren. Foto: Franc Opetnik.

naslovom *Spomini in spoznanja* izšli spomini slovenskega pravnika, politika in diplomata dr. Ernesta Petriča. Knjiga bo pritegnila vse tiste, ki se zanimajo za zgodovino mlade države Slovenije in ki želijo pogledati tudi v zakulisje slovenske diplomacije, ki je bila v času osamosvajanja in tudi pozneje – v obdobju, ko je šlo za mednarodno priznanje mlade države – pomemben dejavnik. V drugi knjigi z naslovom *Med Kakanijo in Wilsonio* pa diplomat in zgodovinar Andrej Rahten piše o poklicnih in političnih izkušnjah diplomata iz časa Avstro-Ogrske Hansa Schwegla oziroma pozneje v času prve Jugoslavije Ivana Švegla.

O knjigi *Naše kmetije*, ki jo je napisala Olga Voglauer, pa strokovnjaki trdijo, da taka knjiga doslej še ni izšla. Knjiga govori o koroški zemlji, predvsem pa o ljudeh, ki se ji z ljubeznijo posvečajo iz roda v rod tudi v spremenjenih razmerah. Avtorica s portreti koroških kmečkih družin prikazuje, da so bile spremembe v kmetijstvu v zadnjih desetletjih

korenite in obsežne, a navezanost in ljubezen do domače grude ter spoštovanje do izročila prednikov so ostali nespremenjeni. Knjigo smo izdali v sodelovanju s Kmečko izobraževalno skupnostjo.

Med nemškimi knjigami, ki bodo zanimive tudi za Slovence, sta zagotovo knjiga zgodovinarja in arheologa Paula Gleirschereja *Karantanien. Slawisches Fürstentum und bairische Grafschaft (Karantanija. Slovanska kneževina in bavarska grofija)* ter vodnik po Celovcu, ki ga je napisal univ. prof. za novejšo zgodovino Werner Drobesh.

Stanovsko zastopstvo založnikov v Avstriji in avstrijsko ministrstvo sta se dogovorila, da bodo avstrijsko Akcijo šolskih knjig podaljšali vsaj do leta 2025. Akcija šolskih knjig v Avstriji zagotavlja, da vsi šolarji in vse šolarke oziroma dijaki in dijanke dobijo šolske knjige brezplačno.

Na srečanju treh Mohorjevih družb, ki je bilo leta 2018 v Celovcu, smo zastavili kar nekaj novih skupnih projektov, ki jih bomo poskušali uresni-

čiti v prihodnjih dveh, treh letih. Ob petstoletnici Celovca smo mohorjane povabili na kratek sprehod, na katerem smo odkrivali (predvsem slovenske) zanimivosti.

KNJIGARNA

Njena dobra lega je prvi nagib za ljudi, ki zahajajo v Mohorjevo. Knjigarna lahko ponudi vse slovenske in nemške knjige – če katere ni na zalogi, jo lahko dobi v 24 urah. Knjigarna ponuja tako zgoščenke vseh domačih zborov kakor tudi razna darila za posebne slovesnosti ter celo vrsto nabožnih predmetov.

V Slovenskem knjižnem centru, ki deluje v okviru Mohorjeve knjigarne, so potekale tudi v letu 2018 številne prireditve in knjižne predstavitve. Med drugim je svoje najljubše knjige predstavil glavni urednik časopisa *Kleine Zeitung* Hubert Patterer.

TISKARNA

Poslovanje in razvoj tiskarne v Vetrinju sta kljub težkim tržnim razmeram dobra. Uspelo nam je pridobiti nekaj novih dobrih naročnikov. Tiskarna je tudi tiskar avstrijskih veroučnih knjig; te knjige tiskamo in distribuiramo kot član Avstrijskega medškofijskega združenja katoliških založb. Skupno s šestnajstimi koroškimi tiskarnami se je naša tiskarna vključila v novo spletno platformo *drucklandkaerten.at*. Na tej stranke dobijo ponudbe za vse vrste tiskovin in oddajo naročila tudi preko interneta.

SLOMŠKOV DOM

Domovska ponudba je pomembna in nepogrešljiva infrastruktura za vpis dijakinj in dijakov na Slovensko gimnazijo in na Dvojezično trgovsko akademijo. Obratovanje poleg prispevkov staršev in Mohorjeve družbe še posebej podpirata Urad Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu ter avstrijski Urad zveznega kanclerja. Zanimanje za vpis v dom iz leta v leto narašča, in tako je tudi v šolskem letu 2018/2019 dom popolnoma zaseden – kar 22 dijakinj in dijakov se je na novo vpisalo vanj. Ponoven trend k domovski oskrbi nastaja zaradi spremenjenih družinskih razmer in večje potrebe po zunajdružinski oskrbi mladih.

Zanimanje za mesta v Slomškovem domu pa je veliko še posebej zaradi dobrega dela naših vzgojiteljic in vzgojiteljev. Med vsebinska težišča doma spadajo tudi vsakoletne kreativne delavnice, na katerih dijakinje in dijaki sodelujejo s kakim domačim umetnikom in ki jih podpira dežela Koroška. Letos je tako z njimi sodeloval Albert Mesner z Bistrice pri Pliberku.

LJUDSKA ŠOLA IN VARSTVO

V šolskem letu 2018/2019 je Mohorjeva ljudska šola dobro zasedena. Tako skupno 87 šolark in šolarjev obiskuje našo šolo! V okviru šole redno sodelujemo z raznimi drugimi šolami v Sloveniji in Italiji. Še posebej pomembno je izvrstno sodelovanje s šolo v Rušah. Med drugim sta oba četrta razreda naše šole preživela skupaj z Rušani več dni ob slovenski obali v Ankaranu.

Za šolo je še posebej pomemben vrtec Naš otrok, ki ga vodi zasebno društvo in ki ima svoje prostore v Mohorjevi hiši. Velika večina otrok nadaljuje izobraževanje na Mohorjevi ljudski šoli. Letos je vrtec praznoval štiridesetletnico svojega obstoja.

Skoraj vsi šolarji in šolarke sprejemajo ponudbo našega varstva, ki skupaj s šolo ponuja celovito jezikovno izobrazbo v obeh deželnih jezikih.

DUNAJ

Na Dunaju upravlja Mohorjeva družba iz Celovca študentski dom Korotan v osmem dunajskem okraju in Knafljevo ustanovo v prvem okraju.

Študentski del Korotana je bil v letu 2018 popolnoma zaseden in promet v hotelskem delu se je zaradi izvedene sanacije znatno povečal. Prav tako so v Kulturnem centru Korotan potekale številne prireditve, na katerih so se predstavljali še posebej slovenski umetniki in umetnice.

Tudi Knafljeva ustanova je delovala uspešno in je – kot že lani – letos ponovno podelila kar tri štipendije. Zaradi sprememb na ljubljanski univerzi je prišlo do spremembe v sestavi kuratorija, in tako je novi član postal novi rektor univerze dr. Igor Papič.

GORIŠKA MOHORJEVA DRUŽBA

Poročati o delovanju Goriške Mohorjeve družbe, pomeni istočasno poročati tudi o Zadruzi, katere del je, saj Zadruga Goriška Mohorjeva z upravnega vidika povezuje ob Goriški Mohorjevi družbi še tednik *Novi glas* in otroško revijo *Pastirček*.

Stanje je zapleteno, ker se je Zadruga tudi v preteklem letu soočala s težavami, povezanimi s finančno dotacijo. Tako dežela Furlanija - Julijska krajina kot tudi Slovenija in italijanska država so zagotovile, da se je v blagajne stekla približno enaka vsota kot leto prej, kar omogoča redno delovanje. Upravni odbor Zadruge skrbi, da dejavnost ostaja v razpoložljivih finančnih okvirih, kar je iz leta v leto težje.

KNJIŽNE IZDAJE

Gotovo je temelj založniške dejavnosti vsakoletna Mohorjeva zbirka, ki smo jo prvič predstavili v četrtek, 23. novembra 2017, na knjižnem sejmu v Cankarjevem domu v Ljubljani, ko so se dopoldne v dvorani M1 predstavile slovenske založbe v Italiji, in sicer ob Goriški Mohorjevi družbi še Založništvo tržaškega tiska s knjižnimi izdajami revije *Galeb* oziroma Zadruge Novi Matajur ter založba Mladika.

Glavna predstavitev pa je bila v galeriji Ars na Travniku v Gorici v ponedeljek, 27. novembra, medtem ko smo v Tržaškem knjižnem središču na Oberdankovem trgu v Trstu zbirko predstavili naslednjega dne. Tisku in zbranemu občinstvu smo predstavili *Koledar za leto 2018*. Prvi, koledarski del smo opremili z umetniškimi fotografijami z »mišje perspektive« Marka Vogriča, ki jih je posnel v črno-beli analogni tehniki z luknjičarko *camero obscuro*. Zvest tradicionalnemu konceptu objavlja *Koledar* vrsto prispevkov, ki govorijo predvsem o življenju Slovencev v Italiji in o njihovem bogatem družbeno-kulturnem delovanju.

Zbirko krajših črtic z naslovom *Srečanja za spomin* in globoko človeško sporočilnostjo je prispeval Saša Martelanc, ki z veliko jezikovno in psihološko občutljivostjo niza izseke »iz minulega

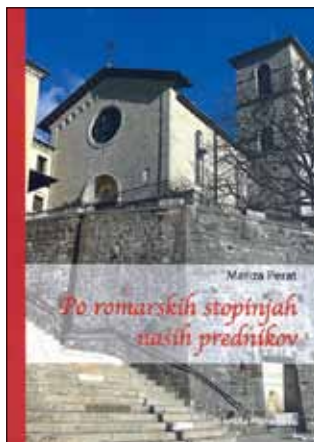
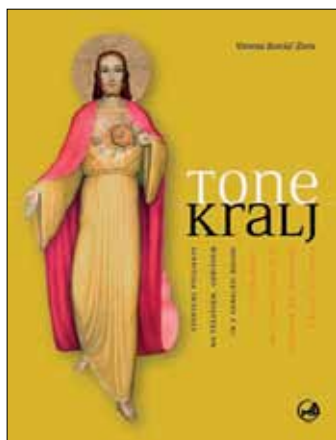
časa« z razkrivanjem usode posameznikov, ki so mu prirasli k srcu in zaživijo v dimenziji čustvene in poetične plemenitosti. Posebno živost pa dajejo črticam ilustracije Kristine Martelanc, ki s svojimi abstraktnimi kompozicijami kaže na dožemanje globljih doživetij.

Knjigo, ki naj bi otrokom pomagala pri premagovanju strahu pred zobozdravnikom, je prispevala Miroslava Leban. Pod skupnim naslovom *Medved zobozdravnik* je predstavila medveda Kratkodlakega, ki s svojimi velikimi, a izredno spretnimi šapami vedno učinkovito priskoči na pomoč tako malim gozdnim živalim kot tudi volku ali celo tigru. Knjigo je z veliko občutljivostjo in smislom za humor ilustrirala in oblikovala Vesna Benedetič, ki je pri tem izbrala pisavo, primerno za olajšanje branja otrokom s težavami zaradi disleksije.

V sodelovanju s tržaško Duhovsko zvezo je izšel tudi tradicionalni stenski *Naš koledar* za leto 2018, ki ga krasijo krajine goriškega fotografa Marka Vogriča.

Med letom je v glavnem v sodelovanju z drugimi založbami izšlo še nekaj knjig. Tako smo se odločili za ponatis dvojezične, slovensko-italijanske monografije Verene Korsič Zorn *Tone Kralj – cerkvene poslikave na Tržaškem, Goriškem in v Kanalski dolini*. Gre za strokovno delo, ki je imenitno opremljeno s fotografskimi posnetki Carla Sclauzera in predstavlja sedem cerkva: svetišče na Svetih Višarjah v Kanalski dolini, cerkvi v Pevmi in Štandrežu na Goriškem, na Tržaškem pa cerkev na Katinari, kapelo šolskih sester pri Svetem Ivanu v Trstu ter cerkvi v Trebčah in na Pesku.

V sodelovanju s Študijskim centrom za narodno spravo in Centrom judovske kulturne dediščine sinagoga Maribor je izšla knjiga zgodovinarja Renata Podbersiča *Jeruzalem ob Soči. Judovska skupnost na Goriškem od 1867 do danes*. Knjiga je že doživela nekaj odmevnih predstavitev. Rezultat sodelovanja z založbo Družina in Župnijo Rovte pa je ponatis spominov duhovnika Janeza

Hladnika *Od Triglava do Andov. V službi Cerkve in naroda*, ki so pred štiridesetimi leti izšli v Gorici (Goriška Mohorjeva družba, 1978) in s katerimi so pobudniki želeli obeležiti tudi sedemdesetletnico prihoda prve skupine slovenskih političnih beguncev v Argentino. Druga, dopolnjena izdaja prinaša tudi bogato fotografsko gradivo, ki so ga zbrali v Rovtah. V sodelovanju z Združenjem slovenskih katoliških skavtinj in skavtov ter Slovenske zamejske skavtske organizacije je izšlo znano delo jezuita p. Jacquesa Sevina, enega izmed »očetov« evropskega skavtizma. V *Skavtskih premišljevanjih ob evangelijskih odlomkih* je zarisal glavne smernice skavtske duhovnosti, utemeljil njene vrednote in simbole ter jih povezal z življenjem Cerkve.

Dragocen doprinos k ohranjanju slovenske kulturne dediščine smo pri Goriški Mohorjevi družbi naredili z objavo zanimive brošure Marka Česna Ščeka. Naslov *Obnova zvonov – Vipava. Priprava – I. del* nas opozarja, da je za avtorja opis vseh potrebnih ukrepov za obnovo zvonov v župniji svetega Štefana v Vipavi le pretveza, da nas kot izvedenec za zvonoslovje opozarja na vse vidike, ki so važni za oskrbovanje zvonov in pritrkovanje, kot pomembne historične etnomuzikološke prakse.

Zadruga Goriška Mohorjeva pa je poskrbela tudi za izdajo dragocenega vodnika Marize Perat *Po romarskih stopinjah naših prednikov*. Ugledna publicistka je zbrala in predelala svoje časopisne prispevke o Marijinih svetiščih, ki so izhajali v *Novem glasu*, tako da vodi bralca skozi večstoletno zgodovinsko dogajanje z opisom krajev, družbenega, kulturnega in verskega življenja ter likov

kulturnih in verskih osebnosti, ki so povezani z določeno božjepotno cerkvijo.

OTROŠKA REVILJA PASTIRČEK

Marijan Markežič, urednik revije, ki je razširjena med vsemi osnovnošolci na Goriškem in Tržaškem, pa tudi na dvojezični osnovni šoli v Špetru v Benečiji, poskrbi, da je vsaka številka vsebinsko zanimiva za vse stopnje učencev in predvsem, da jih spodbuja k ustvarjalnosti. Tako risbe kot pisne prispevke revija redno objavlja in tako vzgaja nove ustvarjalce.

NOVI GLAS

Tednik *Novi glas* sicer še vedno ohranja naročnike, vendar se zaradi velikih težav s pošto dostavo in negotovosti glede prihodnosti periodičnega tiska v Italiji sooča s težavami, ki so lastne vsem tiskanim medijem. Dejstvo je, da se tudi pri nas vse manj mladih naroča na tiskane izdaje, zato je pomembna prisotnost tednika na spletu in na družbenih omrežjih. Kako bo v prihodnje, ne moremo napovedati, tudi zaradi sedanje italijanske vlade ne, ki grozi s črtanjem vseh finančnih podpor časopisom, tudi časnikom slovenske narodne manjšine v Italiji.

Delovanje Goriške Mohorjeve družbe, ki je najstarejša slovenska založba v Italiji, in Zadruga, ki jo upravlja, je mogoče skromno, a vsekakor pomembno, saj menimo, da s posredovanjem določenih vsebin lahko pozitivno in konstruktivno vplivamo na duhovno rast, in prav tako na jezikovno in narodno ozaveščenost naših bralcev.

MOHORJEV KOLEDAR 2019

Redna zbirka Celjske Mohorjeve družbe za leto 2019

Urednica: Cvetka Rezar
Oprema in prelom: Lidija Murenc

Izdala in založila: Društvo Mohorjeva družba in Celjska Mohorjeva družba d. o. o.
Za založbo: predsednik Jože Planinšek CM in ravnateljica dr. Tanja Ozvatič

Celjska Mohorjeva družba, Prešernova ulica 23, SI-3000 Celje
www.mohorjeva.org

Natisnila tiskarna Dravski tisk d. o. o. v 2300 izvodih

Celje-Ljubljana 2018

ISSN 1318-5462

